

پوختەى کاروبارى
کاتى جەنگى جیهانى لە
کوردستانی جنووبى

نووسینی

ئى. جەى. ئار

لەئینگلیزییەوه وەرگیرانى
مەهاباد سالىح ئەحمەد

سليمانى ٢٠١١

٩٥٦,٦٧

د ٢٢٢ ئاږ. ئى. جەى

پوختەى كاروبەرى كاتى جەنگى جىخانى لە كوردستانى جنووبى/

نووسىنى ئى. جەى. ئاږ

سلىمانى: بنكهى ژين، ٢٠١١.

٢٠٤ل: ٢٥×١٧,٥ سم. زنجيره؛ ١٣٩.

١- ميژووى كوردستان.

د- مههاباد سالىح ئەحمەد (وهرگيڤ)، ب- ناونيشان

سەرهەرشتى لە چاپدراوه كانى بنكه: سديق سالىح

زنجيره: ١٣٩

كتيب: پوختەى كاروبارى كاتى جەنگى جيهانى لە كوردستانى جنووبى

نووسىنى: ئى. جەى. ئاږ

لەئىنگليزييه وه وەرگيرانى: مههاباد سالىح ئەحمەد

پيداجوونه وه: سديق سالىح

پيتچنين: سيروان خەليل

مونتاج: لاس

خەت و پروبەرگ: ئەحمەد سەعيد

تيراژ: ٥٠٠

نرخ: ٢٠٠٠ ديناڤ

ژمارەى سپاردن: ٢١٩٦ى سالى ٢٠١١ى بەرپوه بەرايه تيبى گشتى كتيبخانه گشتىيه كان

شوئىنى چاپ: سلىمانى، چاپخانهى شقان

هه موو مافيك پاريزراوه.

بنكهى ژين

بو بوژاندنه وهى كه له پوورى به لگه نامه يى و روژنامه وائى كوردى

عيراق: هەرمى كوردستان، سلىمانى؛ شه قامى پيرمه گروون، گه رەكى ١٠٧ بەراناڻ، تەلارى ژين تەنیشتى (مژگەوتى شىخ فەريد)

تەلەفون: ٢-٢١٩٤٧٣١ ناسيا: ٤٨٤٦٣٢٥٧٧٥ يا ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ كۆرەك: ٠٧٥٠١١٢٨٣٠٩ س. پۆست: ١٤

ناونيشانى ئەلكترۆنى: info@binkeyjin.com مالىپەر: www.binkeyjin.com

پوختەى كاروبارى
كاتى جەنگى جىھانى لە

كوردستانى جنووبى

پيشەكى

ئەم چەند لاپەرەيە ھەولیکە بۆ پیداجوونەوہى مامەلەکردنى كاتى جەنگمان لەگەل كورداندا، ھەرۈھا بۆ پوختەکردنەوہى سەختىى بارودۆخى ئىستاي كوردستان. ئەمانە لە بەلگەنامە پەسمیەكانەوہ كۆ كراونەتەوہ، بەلام پەى بەوہ براوہ كە مەحالە حالى حازر پووداوەكان لە پرووى پيشينەى راستەقىنەى ميژوويىيەوہ ببينرين. زانيارىەكان، ھەرۈك بۆ دەرختنى نامانجە سياسىيەكانى ئىستا بەناچارى شيواون، رەنگە برىكى ديارىكراويان ھەستى پى بكرى كە راست نين. ھەرچونىك بى، ئومىدەوارين ئەم كارە بەگشتى كورتيەيەكى راست و وردى بارودۆخى كوردستان وەك كاتى نووسىنى ئەم راپورتە خوى دەخاتە پيش چاۋ، حوزەيرانى ۱۹۱۹، بگريئە خوى.

ناوەرۆك

- بەندى يەكەم:
- ۹ كوردان پيش يەكەم پيگگە يشتنمان لەگەلياندا
بەندى دووهم:
- ۱۴ مامەلەى پروسەكان لەگەل كورداندا و يەكەم پەيوەندىي ئيمە پييانەو،
۱۹۱۷
بەندى سييهەم:
- ۲۳ پەيوەندىەكان تا ئاگرىەست
بەندى چوارەم:
- ۳۰ بزوتنەوہى ئەتەوايەتیی كورد و ھەلۆيستی ئيمە بەرامبەرى
بەندى پينجەم:
- ۳۵ شاندى ميچەر نۆئييل بۆ سليمانى و كوردستانى جنوبى
بەندى شەشەم:
- ۴۰ كاروبارى كوردى لە ويلايەتى مووسل و كييشەى ئەرمەنەكان
بەندى ھوتەم:
- ۴۵ شېخ مەحمود و كوردستانى جنوبى
بەندى ھەشتەم:
- ۴۹ كوردستانى ناوہند و ئازەربايجان
بەندى نۆيەم:
- ۵۲ نا ئارامبىي ناو كوردان لەسەر سنوورى مووسل
بەندى دەيەم:
- ۵۶ شېخ مەحمود و راپەرپينەكەى لە سليمانى، مايس و حوزەيرانى ۱۹۱۹ ...

بەندى يازدەيەم:

٦١ ١٩١٩ ھەل ۋە مەرجى سىياسى لە كوردستان، حوزەيرانى

بەندى دواز دەيەم:

٦٨ دەولەتى پيشنيار كراوى ئوتونومىي كوردى

٧٣ دەقى بەلگە نامەكان

١٤٧ ويئەنى بەلگە نامەكان

بهندی یه کهم

کوردان پيش یه کهم

پيگه یشتنمان له گه لیاندا

بۆ ئه وهی ته نیا تیگه یشتنی کمان سه بارهت به کاروباری کاتی جهنگ له کوردستان و سیاسهتی مامه له کردنی ئیمهش له گه ل کورداندا هه بی، پیویسته سه رهتا له میژووی کوردان پيش به ریا بوونی جهنگ له باری حوکمی تورکه وه ورد بینه وه.

سیاسهتی تورک دهره ق به کوردان - به گشتی - هه میشه له نیوان ئه و په پری زۆرداری و هه ولی زۆر سستدا بۆ ئاشکاردنه وه یان له گۆراندا بووه. له و کاته وهی ریفۆرمی ده ستووری تیک چوو، وا شکایه وه که بیته هوی تا و سه ندنی هه لویستی به زه برونه نگی کۆمیتهی ئیتیحاد و ته ره قی له لایه که وه و را چله کاندنی په رۆشیه کی نادیا ری نه ته وه یی له لایه کی ته ره ق، له کاتیکدا هه شتیکی نا ره زایی له نا و سه رپاکی نه ته وه کانی په عییه تی ئیمپراتۆری عوسمانی دا به رامه به رابه باری نه گۆری شته کان به ئاشکرا سه ری هه لدا.

هیزو توانی سوپای عوسمانی له ویلیه تی به غدا به شیوه یه کی بی مانا پرکه م و کوپری بوو، له کاتیکدا پشیویی سه ر سنوره کانی ئیرانیس به هوی شوپشه که ی سالار و دده وه له وه بووه مایه ی ئالۆزیی زیاتر، ئه مانه ش بوونه هوی وروژاندنی چا و چنۆکیی تورکان.

گرنگترین خیل به دریزایی سنوره کوردیه کان، له باشووری زیی بچوک، بریتی بوو له هه مه وه ند و جاف. هه مه وه ند نیشته جیی ده قهری سلیمانی یه، کۆچه ره کانی جافیش له قه راغی راستی دیاله پیز بوون و له (کفری) یه وه به نا و سنوره کانی ئیران دا دریز ده بنه وه بۆ نا و (مه ریوان). سه ره پای ئه مانه، باجه لان خیلکی گرنگه، نیوه ی له

دیوی تورک و نیوهی له دیوی ئیرانه. به شهکهی تورک له ژیر دهسه لاتی مستهفا پاشای خانەقینه، که هه ره گرنگترین هۆکاری سیاسی ئه و ناوچهیه بوو.

بنه ماله ی قهره داغی* له سلیمانی له هه موویان گرنگتره، به شیوهیه کی به ربلاو کۆتروولی خیله کانی ئه و ناوچهیه دهکات. حکومه تی عوسمانی له قونایگی زوی ئه و پرژیمه دستووریه دا توانیی دووبه ره کییه کی قین هه لگرانه له ناو هه مه وه نده کاندای بخولقینی، ئه ویش به کرده وه ناشیرینه کانی به رامبه ر به شیخ سه عیدی قهره داغی** . ناوبراو، زالمیکی سه رکیش و به دناو بوو، له گه ل ئه وهیشدا ناو بانگیکی مه ودا فراوانی پیروزی هه بوو، هه روه ک ئه مه شتیکی سه یر نییه له کوردستان. دوا ی کۆرانی له بارودۆخیکی پرگومانی دوورخراوه ییدا له مووسل کانوونی دووه می ۱۹۰۹*** ، هه مه وه نده کان وه ک پیاو راپه رین تا تۆله ی مردنه که ی بکه نه وه.

هه ولی نابه دل بو دست کیشان به سه ریاندا درا، به لام ئه مه ته نیا بووه هوی خۆکشاندنه و هیان به درێژایی سنووره کانی ئیران، له ویش درێژهیان به جه رده یی و تالانکردنی کاروانه کان دا. نازم پاشای والیی ئه وکاته ی به غدا حوزه یرانی ۱۹۱۰ له گه لیاندا ریک که وت، به لام له به ر ئه وه ی به هاری سالی دوا یی هه لی وه شانده وه، پشت کرایه سیاسه ته بناغه له رزۆکه که ی و هه مه وه نده کان له پایزدا وه ک جاران که وتنه وه سه رکیشی نواندن. سه ره رای چه ند هه ولیکی که م بو ناشتکردنه وه ی خیله کان به ناو نووسکردنی هه ندیکیان له کۆمپانیای کانی سه ر سنوردا به درێژایی هه مادییه ی کۆن**** ، هه مه وه نده کان تا هه لگه یرسانی جه نگ به یه کجاری یاخی مانه وه.

* ناماده که ری ئه م راپۆرت به هه له دا چوو که ئه و گرنگترین بنه ماله یه ی سه رده مه که ی به قهره داغی داناهه، له کاتی که دا ئه و بنه ماله یه به یی هه ی گومانیک (شیخان) ی به رزنجه بووه. [بنکه ی ژین]

** ئه وه راست شیخ سه عیدی هه فید کۆری شیخ محمه د کۆری کاک ئه حمه دی شیخ و باوکی شیخ مه حموودی هه فیده. [بنکه ی ژین]

*** له ۱۹۰۹/۱/۵ دا له مووسل شه هید کرا. [بنکه ی ژین]

**** زیاتر پێی تی ده چی مه به ست (هه مادییه - ئامیدی) یی. [بنکه ی ژین]

كۆتايىيى ۱۹۱۰ ھەولئىك درا بۇ ۋەرگرتنى باجىكى قورس لە جافەكان، لەبەر ئەۋەى لەۋكاتەۋەى پزىمى دەستۋورى دامەزراۋو، بە شىۋەيەكى عەمەلى ھىچيان نەداۋو بە خەزىنەى تورك. مەحمود پاشا، كە ھىشتا ۋەك خۇنۋاندنىك دەسەلاتى بەسەر ئەم خىلەۋە ھەبوو، بانگ كرا بۇ مووسل و لەۋى بۇ ماۋەى سالىك ھىشتيانەۋە. ئەم سىياسەتە سەلماندى ھىچ كاريگەرييەكى نىيە و زۇر زوو ھەلگەرايەۋە و پىگەى پىدرا بگەپىتەۋە بۇ ۋلاتى خۆى. وتوۋىژى زياتر لەگەل ئەو خىلەدا نەك ھەر ھىچ ئەنجام و سەرگەوتنىكى بەدەست نەھىنا، بەلكوو ھىچ بەرەۋپىشچوونىكى لەۋبارەيەۋە بەخۆۋە نەدى تا بەرپاۋونى جەنگ.

ناكۇكيەكى بەردەۋام لەنىۋان مستەفا پاشاى باجەلان و حكومەتى عوسمانىدا ھەبوو. چەندىن سال لە سايەى ئەۋى پزىمە كۆنەدا ۋەك دوورخراۋەيەك لە كۆنستانتىنۋىل مابوۋە و ھەمىشە بە گومانەۋە لەلایەن توركەكانەۋە تەماشى كراۋە، لەبەر ئەۋەى لايەنگرى برىتانىەكان بوو. سالى ۱۹۱۲ بۇ ماۋەيەك ۋەك گومانلىكراۋىكى سىياسى لە بەغدا دەستبەسەر كرا.

ئەم خىلە كوردىانە ھەر لە دەستپىكردنى جەنگەۋە زۇريان تالۋ چىشت، ۋەك چۇن نەياندەتۋانى كۆچ بەكەن، ئاۋھاش نەياندەتۋانى دەرياز بن لە چنگى حكومەتى توركى كە بەزۇر خۆى بە خەلك دەرياز. بەكاتىكدا سەرگردە دىنيەكانىشيان، كە بە شىۋەيەكى ناناسايى و بە توندى خۇيان پىيانەۋە ھەلۋاسىبوو، مل كەچ كران و پارەيان لى سەندرا. سەرەتاي جەنگەكە، پىش ئەۋەى ھىرشەكەى جىھاد شەرمەزار بگرى، توركەكان كۆمەللىك ئەسپسوارى نارىكوپىكىيان لى پاكىشان. بەشىكى ئەۋانە لە شوعەيبە دژى ئىمە شەريان كرد. بەلام پاش ئەۋ ھەموو نۇكەرييە بۇ توركەكان، زۇر نامەردانە پەفتارىيان لەگەل كرا. پاشان گەرانەۋە بۇ ۋلاتى خۇيان و كوردەكان لەۋ پۇژە بەدواۋە بە دەگمەن ئەسپسوارىكىيان لە دژى ئىمە ساز كردوۋە.

شكست ھىنانى توركەكان و سوودوۋەرنەگرتنيان لەۋ ھەموو زەمىنە سەريازىيە نوپيانە دژ بە ئىمە، بەزۇرى بەھۆى كردهۋەى سەرانى دىنييەۋە بوو كە بەردەۋام

بەرپەرچى دەستپىكىردنەۋەدى جىھادى بەرامبەر بە ئىمەيان دايەۋە و بە ئاشكرايش جارىيان دا شەپ يەككىكە لە خۆبەزلزائىنەكانى تورك، ھەرۋەھا سوور بوون لەسەر ئەۋەدى كە توركەكان لە باب وياپىرىيانەۋە دوژمنى كورد بوون.

لەمانەى سەرەۋەپرا سىياسەتى بەجى و دروستى ئىمە بەرامبەر بە كوردەكان، ھەر لە يەككەم پەيوەندىمانەۋە پىيانەۋە، پروون بوۋەتەۋە. ئىمە و پروسەكان ھەلىكى زۆرمان ھەبوو بۇ ئەۋەدى كورد بەينىنە پال خۇمان و لايەنگرىمان بكنە و بەو شىۋەيە پشتىوانىيەكى گرىنگ لە ھەردوو پرووى عەسكەرى و سىياسىيەۋە بەدەست بەينىن. چۆن ئەم ھەلەمان بەھۆى پەفتارى نابەجىي ھاۋپەيمانەكانمانەۋە لەدەست چوو، ئەو چەند دىپەى خوارەۋە دەخاتە پروو.

بىگومان كوردەكان پىش جەنگكە بە گومانىكى زۆرەۋە دەيانپروانىيە پروسەكانيان، بەلام حوكمى چەوتى عوسمانى كە ھىچ نەما نەيكات، بوۋە ھۆى پالپىۋەنانيان بۇ نىۋ باۋەشى پرووس. بەو شىۋەيە، سەركرەكانى ناۋچەى مووسل، كە رەنگە گرىنگرىنيان شىخى بارزان بى، بە ناچارى داۋاي پەنابەرييان كرد لەناۋ ھەرىمى پرووسيا. بەھارى ۱۹۱۴ مقۇمقۇى ئەۋە، لەئارادا بوو كە ھەمەۋەند و جاف و دزەيى ناۋمىد بوون لە بەدەستھىنانى ئەو چاككارييەى وا بەتەما بوون توركەكان بۇيان بكنە، بۇيە خۇيان نامادە كرد داۋاي يارمەتى لە پرووسيا بكنە.

پاش پەيداۋونى ناكۆكيەكان، كاتىك ھىزەكانى پرووس نرىكتەر دەبوۋنەۋە، ئەم ھەلۋىستانە گۇرانىكى گەۋرەيان بەخۆۋە بىنى. ھەر شوينىك سوپاي پرووسى تىبچوايە، كوشتن و پاۋوپرووت و قاتوقرى پرووى تىدەكرد. ئەمانە بوۋنە ھۆى وىرانكاريى تەۋاى پەۋاندوز و ناۋچەكانى دەۋرۋبەرى لە ۱۹۱۵-۱۹۱۶دا لەلايەن پرووسەكان و ئەو لىقىيە مەسىحىيانەيشەۋە كە تىكەلىان ببوون و ببوۋنە دەستۋپىۋەنديان، لەكاتىكدا كردهۋەكانى پرووس لە كوردستانى ئىران كەمتر بەزەبروزەنگ بوون. سالى ۱۹۱۶ ھىزىكى سۇراخكردنى پرووس ئەۋەندە خۆى كشانە باشوور، تا گەيشتە خانەقىن و لە ماۋەى دوو سەعاتدا شارەكەى تالان كرد،

به لām پاشهکشهی هاوپهیمانہکانمان بارودوخهکھی پزگار کردو دواي داگیرکردنی بهغدا له مارتی ۱۹۱۷دا، کاتیك بهگشتی وا پهسند کرا و پیویست بوو ئیمه دست بهسەر هه موو ویلایهتی بهغدا و ههتا سەر سنووره کۆنهکانی تورکیشدا بگرین و بهرپوهی بهرین، ههست به رهزامهندییهکی زۆر کرا.

ههستیکی گشتییی وا لهنیو کوردهکاندا تهقییهوه که ئیستا ههلیک سهری ههلاوه تا پی داگری لهسەر نهوه بکهن که نهتهوهن و بوچوونی ئوتونومی کوردیش که لهگهڵ هاتنی پرژی می دستووریدا ده رکهوت، سه رهله نوێ بووژایه وه و پشت بهستوو به مهرجهکانی جارنامهکھی ئیمه بو عه ره بهکانی بهغدا که ههلو یستیکی تهواو له وهی تورکهکان جیاوازی بهرامبهر به تهما و ئاواتی نهتهوايهتی نیشان دا، په ره ی پی درا.

ههتا ئه م ماوه یه یه ی بهرپوه بردنی مه ده نی پیویستییهکی که می به وه هه بوو بهشی له کاروباری کوردیدا هه بی. ئه وی راستی پی هه ر زو له سالی ۱۹۱۴دا ده رک به وه کرا که دواين چوونه پیشه وه بو بهغدا و ته نانه ت بو مووسلیش، په نگه دوا جار ببینه مایه ی گه یشتنمان به کوردان، به لām وا، ده رکهوت ئه م ریکه وته زۆر دوور بی. کانونی یه که می ۱۹۱۴ کاتیك جه نه رال شه ریف پاشا خزمه تهکانی خو یی پیشکه شی هیزی ئیمه کرد، له گه ل نه وه دا که کابرایه کی به ناوبانگ و په پله وپایه و به ره لهستیکی توندی پرژی می نو یی تورکیا بوو، به باش زانرا خزمه ته که ره ت بکریته وه، له بهر نه وه ی ته نانه ت نه گه ر بکرایه له م قوناغه دا بجینه پیشه وه بو بهغدا، هیچ ده رفه تیك نه ده بوو بو درێژکردنه وه ی جم و جوولی عه سکه ری بو دوورتر، نه و کۆمه له کوردیانه یه ی که ره نگبوو له نیوان عه ماره و بهغدادا به دی بکرین، به ته واوی بی بایه خ بوون.

بهندی دووهم

مامه‌له‌ی رووسه‌کان له‌گه‌ل کوردانداو

به‌گه‌م پيوه‌ندی ئيمه پيانه‌وه، ۱۹۱۷

هه‌ر به داگیرکردنی به‌غدا و دوابه‌دوای ئه‌وه‌یش هه‌لکشانمان به‌ره‌و دیاله، ئه‌و کیشانه‌ی وا په‌یوه‌ندیان به‌ کوردستانه‌وه هه‌بوو، به‌رژه‌وه‌ندی نوێ و زیندوویان بۆ ئیمه هینایه‌ گۆڕی، نه‌ک هه‌ر له‌به‌ر خواستی ده‌ستبه‌جیی دۆخی عه‌سکه‌ری، به‌لکوو بۆ زیاتر دلنیا‌بوون له‌وه‌ی که‌ کورد نه‌ک له‌کاتی جه‌نگدا ده‌بنه‌ دراوسی، به‌لکوو هه‌ندیکیان دوای شه‌پیش ده‌بنه‌ ژێرده‌سته‌ی هه‌میشه‌یی. له‌به‌ر ئه‌وه، ده‌بی بایه‌خی پشتیوانی و متمانه‌یان له‌م به‌یه‌ک‌گه‌یشتنه‌دا به‌ شتیکی ده‌گه‌من و به‌رز بخه‌ملیئری.

کاتی هه‌لکشانمان به‌ره‌و دیاله و پاشه‌کشینی تورک بۆ رۆژا‌وای ئه‌و روبراره، کوردانی ناوچه‌ی (کفری) ولاتیان که‌ له‌لایه‌ن هیزه‌کانی عوسمانیه‌وه داگیر کرابوو، چۆل کرد و رازیش نه‌بوون ئازووخه‌یان بده‌نی، به‌و هیوایه‌ی که‌ ئیمه به‌ زووترین کات سه‌رتاسه‌ری ناوچه‌که‌ تا خانه‌قین داگیر ده‌کە‌ین. له‌وساته‌وه که‌ گه‌یشتینه‌ به‌غدا، به‌تایبه‌ت سه‌ره‌تای نیسان کاتی‌ک ئه‌مجا له‌ قه‌سه‌ری شیرین له‌گه‌ل رووسه‌کاندا که‌وتینه‌ سه‌ر دوورپانی‌ک، ئه‌وه‌مه‌ ئه‌فسه‌ری فه‌رمانده‌ی سیاسی، به‌ ره‌چاوکردنی باری عه‌سکه‌ری، هانی داین و پیویستی بینی ئیمه خانه‌قین داگیر بکه‌ین، بۆ ئه‌وه‌ی ده‌ستپۆیی و به‌رژه‌وه‌نده‌کانمان له‌گه‌ل خیالاتی کورددا که‌ پێشتر زۆر دل‌یان راگرتووین، بیاریزین. هه‌رچه‌نده‌ پێبازیکی له‌وجۆره‌ له‌م ساته‌دا، هیز به‌ هه‌موو لایه‌کدا بلاوکردنه‌وه‌ ده‌گریته‌وه، که‌ له‌گه‌ل ئاسایشی عه‌سکه‌ریدا جووت نایه‌ته‌وه. له‌به‌ر ئه‌وه‌یش، له‌وه‌ زیاتر نه‌ده‌کرا که‌ هانی مسته‌فا پاشا باجه‌لان بدری تا هه‌موو

هەولێکی بۆ پاراستنی نيزام و پێکويپێکی ناو شارو ناوچهی خانەقین - لە پیناوی بەرزەوهندەیهکانی ئێمەدا - بخاتە گەر.

لە هەمان کاتدا مانگی مارت، گەورە ئەفسەری فەرماندەیی هیزی "D"، پێشنیاری بۆ سەرکردەیی دەستی گەورە فەرمانبەرائی ئیمپریالی کرد که دەبێ هێلی جیاکەرەوی نیوان ناوچهکانی قەلەمەرەوی تاییبەت بە ئێمە، لەبەر ئەوەی پێی تێ دەچوو پروسەکان نزیك ببنەوه، لە بەدرەوه بەناو مەندەلی و قزلرەباتدا بە درێژایی هێلی جەبەل حەمرین بۆ شورەیمییە لەسەر دیجلە درێژ بێتەوه. ئەم پێشنیاره لەلایەن حکوومەتی H. M. G یهوه قبوول نەکرا، لەبەر ئەوەی لەگەڵ ئە ناوچهکانی سەر سنوور و نە پێککەوتنەکانی پێشوو حکوومەتەکانی بریتانیا، فەرەنسای و پروسایادا نەدەگونجا؛ ئەمانە پێک هاتیوون لەسەر ئەوەی وا دەبێ قەلەمەرەوهکانی عەسکەری تەنیا بە پرەچاوکردنی لایەنی عەسکەری بسەپینرێن، بەلام پێیان لەسەر ئەوه داگرتیوو که دەبێ ئەو قەلەمەرەوه عەسکەریان هیچ پەيوەندییەکیان بە دەسەلاتی سیاسییەوه نەبێ که پێشتر ئەم سێ زلهیزه بەرپێکەوتن دیارییان کردووه؛ هەرۆهها، دەبێ بەرپۆهبردنی ئەم هەریمانەهی که هەریهکه لەم سێ زلهیزه داگیریان کردووه، تا باشووری ئەو هێلەهی وا هەموو ولاتەکه لە باشووری زێی بچووک و پوژاواي ناوچه سەر سنووریهکانهوه دەگریتەوه، بەویپیه بخرینه ژێر دەستی گەورە ئەفسەری سیاسیی هیزی "D". هەرچەندە ئەم پرپاره تا ۱۶ ی مایس بە گەورە ئەفسەری سیاسی رانهگەییندرا، لەکاتیگدا پروسەکان مانگیك زیاتر بوو لە خانەقین بوون، بەلام لەبەر داهاووی خۆیان و بێ سەرەوبەرەییی لەرادەبەدەری سوپاکەیان تا رادەیهکی زۆر بوونه هۆی لەدەستدانی هاوسۆزیی کوردان بۆ ئەوان و هاوپهیمانهکانیان.

پروسەکان شارەکهیان لە نيساندا داگیر کرد، جا هەرچییهکیش بوویتە مایهیی گومانی کوردان بەرامبەر بە پروسەکان، پێگەیان بە خۆیان نەدا بەرەنگاریان ببنەوه، لەبەر ئەوەی دەیانزانی پروسەکان وهکوو هاوپهیمانیك بە پرەزامەندیی بریتانیەکان هاتوون. بەلام لە ماوهی چەند پوژیکدا هەواڵ گەیشت که مامەلەکردنیان لەگەڵ

دانیشتواندا بوو تە مایە ترس و تۆقاندن. مستەفا پاشا پارایەووە کە باشتر وایە ئەفسەریکی سیاسی بریتانیی بۆ دیاری بکری بۆ پاراستنی بەرژەوهندی دانیشتوان. پروونکردنەووەکە پاشا خرایە بەردەم فەرماندە سویا، بەلام ترسی ئەووە هەبوو کە پەنگە دەست نیشانکردنی کار بە دەستیکی بریتانی بییته سۆنگە ناوکییەکی قورس لەگەڵ پرووسەکاندا، ئەمەیش دەکیشیتەووە بۆ خۆلقاندنی جیاوازی لە مامەلەکردنماندا لەگەڵ خۆلاتیان دەقەرەکا. هاتنی نامە و نوینەرایەتی لەلایەن خیلەکانی باجەلان و جاف و شەرفیەیان و تالەبانی و هەروەها کەسانی ناسراوی قزلباتەووە بەردەوام بوون؛ هەموویان رایان دەگەیان کە هەلس وکەوتی پرووسەکان ناپەزاییەکی زۆری ناو تەووە و بۆی هەیه بییته مایە چۆلکردنی ولات و هاندانی دانیشتوان بۆ لە ترساندا هەلەاتن بەرەو ئەو ناوچانە کە تورکەکان داگیریان کردوون. مستەفا پاشا خۆی لە دوا پۆژەکانی نیساندا هاتە بەغدا بۆ ئەوێ کیشەکە بخاتە بەردەم دەسەلاتدارانی ئینگلیز.

پاشا پروونی کردەووە کە پژیی پرووسەکان تەنانەت لە هی تورکەکان بی بەزەییترە. دانیشتوان لە ولاتی ئیران هەرگیز ئەوێندە دەستدریژیان نەکراو تە سەر، بەلام کوردانی تورکیا وەکوو دوزمنیک زەفتاریان لەگەلدا کراو و هەموو چینهکانی کۆمەلەیش بەبی جیاوازی تالان کراون. ناوبرا و خۆی، سەرەرای هەلوێستی هەمیشە دۆستانە بۆ سیاسەتی بریتانیەکان، هەرەشە لێ کرابوو بە قەمچی لێدان، بە تالان بردنی جلو بەرگ و ئەسپ و شتومەکی خواردن و تەنانەت سەعات و زنجیرەکیشی لەناو مالهەکی خۆیدا لە پیاووەکە سەندرابوون. چوار کەس لە شوینکەوتوانی خۆیی لەگەل هیزی سوارە سۆپای پرووسا ناردبوو پیاو بەین بۆ پارێزگاریی شارەکە، بەلام پرووسەکان هەموویان پارچە پارچە کردبوون، ئەسپەکانیشیان بردبوون. پاشا ئەم راستیانە خوارەویشی ناماژە پی دا و هەموویانی بە بەلگەووە سەلماندا:

- ۱- پرووسهكان، هەر به گه‌یشتنیان، نیوه‌ی نرخ‌ی كه‌ل‌وپه‌لی داواكراویان ده‌دا به قرا‌نی زیو. ئەمه‌یش زوو دوایی هات و پاشان سییه‌کی نرخ‌ی نانیان ده‌دا به دراویکی له نرخ‌ی خۆی. دراو به نرخ‌ی ۱۰۰۰ پۆیل [پاره‌ی پووسی] به زۆری زۆرداری له‌ناو شار گو‌پ‌درا‌بوو. خه‌لك ناچار كرابوون پاره به زیو بدن به نرخ‌ی ۳,۲۵ قرا‌ن، نرخ‌ی دراوی قرا‌نی بازا‌ریش (۱,۵) بوو.
- ۲- گونده‌كان له میگه‌ل و گاگه‌ل پووت كرابوونه‌وه، به بری زۆریش له سنوور ئاودیو كرابوون. گشت دانه‌ویله‌كانی ده‌وری خانه‌قین، به‌بی ئه‌وه‌ی هه‌قه‌كه‌یان بدری، پ‌درا‌بوون و له‌ناو برا‌بوون. پرووسه‌كان به‌رده‌وام داوای خۆراکیان ده‌کرد، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی كه كاره‌كه‌یان ئه‌وه‌نده قورس كر‌دبوو خه‌لك نه‌توانن خوار‌دنیان بۆ دا‌یین بكه‌ن.
- ۳- نانی گه‌نم له ئه‌نجامی ئه‌مه‌دا ده‌ست نه‌ده‌كه‌وت، جگه له ده‌وله‌مه‌نده‌كان خه‌لك هه‌موو بی‌ده‌رامه‌ت و ده‌ستكورت بوون.
- ۴- هه‌یچ ری‌بواریك له ده‌ره‌وه‌ی شار نه‌ده‌بینرا، هه‌رچه‌نده مسته‌فا پاشا بۆ خۆی به سه‌لامه‌تی به‌لای ئه‌فسه‌ری‌كدا ره‌ت ببوو، قه‌وقازیه‌كان پروتیان نه‌كر‌دبووه.
- ۵- خۆراکی دانراو بۆ فرۆشتن ده‌ستی به‌سه‌ردا گه‌را و ئه‌فسه‌ره‌كان ما‌ل‌به‌مال ده‌گه‌ران بۆ داواكردنی خوار‌دنی زیاتر، ئه‌گه‌ر ته‌بوا‌یه، ئه‌وا خاوه‌ن‌مالیان ناچار ده‌کرد میوان‌دارییان بکات. بیوه‌ژن و مه‌الی‌یش بی‌به‌ش نه‌بوون له‌م به‌زۆری سه‌ندنانه. هه‌ندی جار (۵) پۆیل وه‌ك وه‌ك پێشه‌کییه‌ك ده‌درا، ئه‌گه‌ر نه‌توانرا‌یه بگو‌پ‌دریته‌وه، ئه‌وا هه‌یچ نه‌ده‌درا‌یه‌وه.
- ۶- گه‌شه‌پێدانی باخ كه سامانی سه‌ره‌کیی ناوچه‌كه بوو، وه‌ستینرا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پرووسه‌كان هه‌ندی له سه‌رچاوه‌كانی ئاودی‌رییان بری و پا‌زیش نه‌بوون ریگه به دانیش‌توان بدری ئیش له‌سه‌ر ئه‌و دارانه بکه‌ن.
- ۷- دانیش‌توانی ولات به ژماره‌ی زۆر په‌نایان ده‌برده به‌ر تورکه‌كان له کفری بۆ دا‌لده‌دانیان.

۸- خېلەكانى سەلاھىيە كە يەكەم جار پەتھان كىردەۋە خۇراك بۇ توركەكان دابىن بىكەن، ئىستاكە ئازووخە بەرھەم دىنن بۇ ئەۋەى پىگەيان پىبدرى لە ناۋچەكەدا بىمىننەۋە؛ ھەۋالەكانى خانەقىن و قىزىلپەت گەيشتېۋە ئاستىكى ۋاى حالەتى ترس و تۇقاندن كە نىزىكەۋتتەۋەى توركەكان بېۋە خراپەكارىيەكى كەمتر لەچاۋ ھى ۋوسەكان.

۹- چەند ۴۰۰ پىۋاۋىكى ژىر دەستى سەردار موۋحى كە سەركردەيەكى ياخىي ئىران بوو، لەگەل "عەلى ئەكبەرخان" ى سەركردەى سەنجابىيەكاندا ھەلاتنە ناۋ شاخەكانى بەمۇ، كە نىزىكەى (۵۰) مىل لە باكورى خانەقىنەۋە دوورە، بەتەما بوون خۇيان تەسلىم بە ئىمە بىكەنەۋە؛ بەلام -لەبرى ئەۋە- راپۇرتەكانى سەبارەت بە كىردەۋەى ناپەسندى ۋوسەكان، ۋاى لىكردن بىر لە كىردەۋەيەكى عەسكەرىي كارىگەرى دژ بە ئىمە بىكەنەۋە.

بە كورتى، رېباز و كىردەۋەى خراپى ۋوسەكان سەرمایەيەكى گرانبەھايان بۇ توركەكان ساغ كىردەۋە؛ ئىمەيش بە خىرايى شىكۋو پاىەى خۇمان لەلاى نەتەۋەيەكى ھەمىشە دۇستمان دەدۇراند، لەكاتىكدا جىۋرئى ۋوسەكان لە كوردستانى جنوۋبى بە شىۋەيەكى خىرا لەق دەبوو. **بنكەى ژىن**

مستەفا پاشا ۋوسەكان كىردەۋە كە كوردەكان تىگەپشتون، بوونى ۋوسەكان شتىكى پىۋىستە، بەلام لىمان پارانەۋە زور لە ۋوسەكان بىكەين كۆتايى بە تالانى و توندوتىژى بىنن و بە جۇرىك بىۋولئىنەۋە كە لە سوپايەكى پىشكەۋتوۋى داگىركەر بوەشىتەۋە. ھەروەھا ئامادەيى نىشان دا ھەموو ھەول و تەقەلايەك بىخەنە گەپ بۇ دابىنكردنى خۇراك بۇ ھىزەكانى ۋوسىيا، بە مەرجىك داخۋازىي كەرەستە و كەلۋپەل بە شىۋەيەكى بەرنامەبۇدانراۋ بى و بخرىتە ژىر دەستى گەۋرەيەكى لىپرسراۋ. دەبى، بۇ بەدەستەھىنانى خۋاردنى پىۋىستىش، كشتوكالكردن بەبى ھىچ كۆسپىك دەست پىبكاتەۋە، ھەر بۇ ئەۋە داۋايان كىرد ئەفسەرىكى برىتانى لىپرسراۋىتىي بەرپۇەبىردنى مەدەنىي ناۋچەكە بگىرتتە ئەستۆى خۇى، مەفرەزەيەكى بىچۈكى سوپاى برىتانىش ياۋەرىي بىكات. بەرامبەر بەمانە، پەيمانىان دا نىزام و

پیکوپیکی خانقین و قزلرہبات و پیکای نیوان دوو شارہکہ پیاریزن، بو سەرلہنوی دنیاکردنہوی خیلاتی لای تورک و ئەوہندہ لیفیشیان لی پیبگہیہنری کہ رہنگہ ئیمہ داوای بکین، ویپرای هینانی نازووخہ لہ مہندہلی و قزلرہباتہوہ.

ئەوی راستی بی، ناشووب نانہوہی پروسہکان لہ ناوخودا، لہ وپووہوہ کہ ملیان نەدەدا، بەتہواوی لہ دەستمان دەرچووہوو، دەیشیانزانی داگیرکردنی خانقین شتیکی تەنیا کاتیبہ و ہیچ سوودیکیان لہ خوشگوزہرانیی دواتری ئەم ولاتہ بو نامینیتہوہ.

بہ رەچاگردنی ئەم ھەموو راستیانہ، ئەفسەری فەرماندەیی سیاسی بە توندی داوای ناردنی ئەفسەریکی سیاسی کرد بو خانقین. بەلام ئەمە لہ لایەن دەسلەتدارانی عەسکەرییہوہ بە کاریکی نادروست دانرا، نابئی ھەنگاوی لہو چەشنہ بەبئی رەزامەندی دەسلەتدارانی پروسیا نیری. کاتیک ئەمە رەت کرایہوہ، مەسەلەکہ بە ناچاری کوتاییی پیہات.

لەبەرئەوہی بارودۆخەکہ وەک خوی مایہوہ، سەرکردە کوردەکان و بازرگانەکانی خانقین بەردەوام سکالا و ناپەزایی بیان دەرئەبیری. مستەفا پاشا وەک میوانیکی حکوومەتی بریتانی لہ بەغدا مایہوہ؛ خیزانەکەیشی، کہ خانوہکە لہ لایەن پروسەکانہوہ داگیر کرا، بە یاوہریی بەشیکی خیلەکە لہ لاتە شاخەکانی (باغچە)ی باشووری شارەکہ. مستەفا پاشا داوای مۆلەتی کرد تا خیللی ژنەکە لہ بەھوی چاوساگیکی خیلەکییہوہ بە زامنکردن خیللیک کہ بەلینی پیدابوو، بیئیتە شەھرەبان، بەلام ئەم تکایە لہ لای پروسەکان رەت کرایہوہ، بە بیانووی ئەوہی گوايە، ھەم ئەو خیلەکیانہی وا چاوساگییان دەکرد، لەسەر پیگەکانی ناوچەیی قەسری شیرین خراپەیان کردبوو، ھەم مستەفا پاشا خۆیشی بەوہ ناسراوہ کہ بەشداری کردەوہی دژ بە پروسەکان بووہ (پی دەچی لہ سالی ۱۹۱۶ دا بووبی) و فەرماندەییی بەتالیونی سەرسنووری تورکی کردوہ.

زانباریی زیاترمان به دهست گه‌یشت، له‌وباره‌یه‌وه که خانه‌قین ساف‌له‌ساف تالان کراوه‌و زۆربه‌ی تالانکاری به درێژایی سهرسنووره‌کان ده‌کری. دوو ژن و نو پیاو که دوانیان موسلمان و ئەوانی تریش جووله‌که بوون، وه‌ک ده‌لێن جووله‌که‌کان له‌به‌ر ئەوه‌ی نه‌یان‌توانیوه‌ دراوی رۆبل بگۆرنه‌وه، له‌و پروداوه‌دا کوژران. ئەفسه‌ری گشتیی فه‌رمانده‌ی هیزه‌کانی پووس، له‌ ناوه‌راستی مایسدا، پیلانی دانا بو پاریزگاریی ریگه‌ی نیوان قزله‌بات و کرماشان، به‌لام ئەم پلانیانه زۆر به‌که‌م و‌کوپی بوون و ئەوبه‌شه‌ی ولاتیش له‌پشت قزله‌باته‌وه شیواوتر مایه‌وه.

بارودۆخه‌که له‌ کۆتاییی مایسدا به‌م شیوه‌یه بوو: خێله‌کانی کوردستانی جنووبی که له‌ناو قه‌له‌مه‌روی سیاسی ئیمه‌دا بوون و ده‌بوو به‌ ته‌واوی له‌ژێر رکیفماندا بن، یه‌کجار نائومی‌د و بیزار بیوون له‌و مامه‌لانه‌ی وا له‌گه‌لیاندا ده‌کران؛ هه‌روه‌ک سه‌ره‌تا، له‌بری ئەوه‌ی ئاماده‌ بن زیان به‌ تورکانی پاشه‌کشه‌کردوو بگه‌یه‌زن و عه‌ماری دانه‌ویله‌کانیان لێ بشارنه‌وه، ئیستا پێیان وایه‌ تورکه‌کان که‌متر خراپه‌کارن و پێیان باشتر بوو ده‌روویه‌ک بدۆزنه‌وه‌ بو پاریزگاریی له‌ درناده‌تیی پووسه‌کان، به‌وه‌ی وا ریگه‌ به‌ تورکه‌کان بدن ده‌ستیان بگاته‌ عه‌مباره‌ نه‌ینیه‌کانی دانه‌ویله. تورکان، نه‌ ئەوه‌نده به‌هێز بوون تا به‌ یه‌کجاری بی‌ده‌رامه‌تیمان بکه‌ن، نه‌ چه‌زیشیان ده‌کرد ئەو ناوچه‌ زۆر به‌پیتته‌ که‌ په‌نگبوو له‌ هه‌ر ساتیکدا بی‌دووباره‌ بیته‌وه‌ ژێر ده‌ستی خۆیان، به‌ته‌واوی وێران بکه‌ن. پووسه‌کان وه‌کوو میوانیکی سه‌رپێیی زۆر بی‌باک بوون به‌رامبه‌ر به‌ داها‌توو؛ هه‌رچییه‌کیان بو‌ نه‌ده‌برا، بی‌په‌روا له‌ناویان ده‌برد. له‌گه‌ل ئەوه‌یشدا، بی‌گومان کورده‌کان له‌م مامه‌لانه‌ پریبوون و خۆیان رێک‌خست له‌دژیان، نیشانه‌کانیش هیشتا ده‌ری‌ده‌خه‌ن که‌ نایانه‌وی پشت به‌ ئیمه‌ به‌ستن، ئەگه‌ر به‌لگه‌ی راسته‌قینه‌یشیان بده‌ینی که‌ پشتگیریان ده‌که‌ین. ده‌بی‌ نرخ‌ پش‌تیوانیی کوردان بو ئیمه‌ بایه‌خی هه‌بی؛ ماوه‌ی ئاماژه‌بو‌کراو ئەم بایه‌خه‌ به‌ ره‌چاو‌کردنی حال‌وباری عه‌سکه‌ری و دابین‌کردنی نازووخه‌ زیادی کرد، له‌به‌ر ئەوه‌ی نه‌ک هه‌ر خێلاتی سه‌لاحیه‌ هی‌زکی شه‌رکه‌ری چه‌ند (١,٥٠٠)ی ئەسپی و ١٠٠٠ پیاده‌ی پرچه‌کیان ده‌نواند و به‌ شیوه‌یه‌ک دانرابوون ریگه‌کانیان به‌ره‌و ئێران دادپۆشیبوو، به‌لکوو له

یه کیك له دهوله مهندترین ناوچه کانی کشتوکالیی ولاتدا، که به ئاسانی دهگه یشته به غدا، نیشته جی بوو بوون.

رووسه کان له کوتاییی مانگی حوزهیراندا، خانه قینیان چۆل کردو پوو به ناو ئیران کشانه وه، تورکه کانیش بی دوکته وتن سه رله نوئی ولاتیان، به (جهبل حمرین) یشه وه، داگیر کرده وه. دهرووی جوگه گه وره کانی پرۆزه ی دیاله یان گرت، له مه هرووت و خوراسان و خالص که ئاودییری ناوچه کشتوکالییه کانیان به ره به عقوبه پشتی پی ده به ستن و ده یانتوانی ری له ئاوه رۆ بگرن. ههروه ها ده ستیان به ئازوخه و خوارده مه نیی گرانبه های به له درووز و مهنده لی گه یشت. ئیمه له حوزهیراندا به له درووز، کوتاییی ئه یلوولیش مهنده لیمان داگیر کرد، هه ره ئه و پرۆزه ییش ئاسایشی فه رمانی جوگه کانی دیاله مان پاراست. داگیرکردنی به شیکی جهبل حمرین له تشرینی یه که مدا جی پیی ئیمه ی قایمتر کرد.

ئه و ویرانکارییه ی خانه قین که له لایهن رووسه کانه وه ده ستی پی کرد، تورکه کان به ته و او بوونیان گه یاند و ئه شکه نجه دان توندوتیژتر بوو. کوتاییی ئاب کاتیک هیزه کانی عوسمانی خانه قینیان چۆل کرد. هه ندی له دانیشیقوانه که ی له شاخه کان گه رانه وه و که وتنه وه کشتوکالکردن له باشووری خانه قین و خپله بچووکه کانی خوارووی کفری که وتنه کوچکردن به ره و مهنده لی، به دره، قه ره داغ و شیخان. ئه وانه دانه ویله ی هه لگیرای خویان له گرده نزمه کاندای شارده بووه و دواتر ناچار بوون و ده بوو یا ئاشکرایان بکن، یان له برساندا بمرن، له کاتیکیدا ئه سپ سواره کانیان چوو بوونه ریزی داود شیخ حه مید* . داودی و تاله بانای که هاوپه یمانی نزیککی یه کتر بوون، ئه وه نده به هیز بوون عه مباره کانی دانه ویله یان به بی ترس له تورکه کان کراوه بوون.

به ره و کوتاییی ئه یلوول په یوه ندیمان به شیخ حه مید و سه رانی تره وه کرد، لیمان بیستن توانیویانه دژی هه موو داواکاریه کانی تورک بو خواردن و ئازوخه

* وا هاتوه، به لام راستیه که ی شیخ حه میدی تاله بانایه. [بنکه ی ژین]

بوهستنهوه و بهم شیوهیه بهردهوامیش بن، ههتا بچووکتترین هیویان به ئیمه ههیی که فریایان دهکهوین. ههروهها ههموو میگهلهکانیان رهوانهیی (زاب) کرد، بوئوهی تورکهکان دهستیان پی نهگات. بهلام تورکهکان به دانانی سزای زور توندو ههلس وکهوتی زور دزیوو ناقولا وهلامی خه لکی قزلرهبات و خانهقینیان دایهوه، چهندنین پیای سهرکرده و لهناویاندا نهندامی خیزانیکی ناسراوی شاری سلیمانیان لهسیداره دا.

لهم چند برگیهیی دواتردا دهردهکهویئ ئه و گروگرفتانهی وا دهبوو پرویهپروویان ببینهوه، زور قورس بوون، لهبهر ئهوهی -سهرباری ئهوهی که کورد له دللهوه رقیان له تورکهکان بوو و به ناشکرا ناماده بوون چاره نووسیان بدهنه دست ئیمه، بهلام ئیمه باری عهسکهیری هه لومهجهکه پیشووهخت پیی لی بهستبوینهوه تا سوودی لی وهبرگین، لهکاتیگدا هاوپهیماننهکانمان، روسهکان، وپرای ئهوهی که به شیوهیهکی ناسایی بهزهییان بهرامبهر به دانیشتوانی ولات له دلدا نهبوو، لهم کاتهیشدا نه پیپهرو و بهرنامهیان ههبوو، نه گوئیان به بهرژوهندی پاشهپوژی ولاتهکه دهدا، که پهنگبوو سوودیان پی بگهیهنی تا ههنگاو بنزی بو پاراستنی خپرو چاکهیی دانیشتوان.

www.zheen.org

بەندى سېيەم

پۆھەندىيەگان تا ئاگر بەست

بەزاندنى توركەكان لە پايزدا لەلايەن جەنەرال "ئەلەنبى" يەوہ لە غەزە و دەرنجامى دەستھەلگرتن لە نەخشتە گلۆھكەى توركى - ئەلمانى لە ميزۆپۇتاميا، بە رادەيەكى زۆر جى وپى عەسكەرىي ئىمەيان لەم ولاتەدا پتەوتر كرد. چىتر پىويست بە چرپوونەوہى هيز نەدەكرا بۆ بەرەنگارىي پيشرەويى چاوەروانكراوى توركەكان. لە ئەنجامى ئەمەدا، توانرا زياتر بايەخ بە باشتكردى دۇخى سياسىي سەر سنوورەكانى باكوورمان بدرى، لەوہيش زياتر، پيلانگىريى تورك و ئەلمان لە ئيران چووه ناستىكى مەترسیدار و پالى بە بنكەى فەرماندەى بالۆه نا شەپرى دوايى بەو ئاراستەيە ساز بكات. لە ئەنجامدا خانەقېنمان لە كانوونى يەكەمدا داگر كرد و ئەفسەرىكى سياسىي برىتانى رەوانەى ئەوى كرا، بۆ ئەوہى سەرۇكارىي كاروبارى خيلەكى بگرىتە دەست.

لە ئاكامى داگركارىيە يەكە لەدواي بەكەكانى پرووس و توركد، دابىنكردى خۇراك زۆر كەم بووہوہو دانىشتوانىش تەنيا سىيەكيان ئى مابووہوہو. وپراى ئەوہ، بە خۇشبيەوہ پيشوازي لە گەيشتنى ئىمە كرا و خەلكەكەيش دەستبەجى دەستيان كرد بە گەرانەوہ. لەم قۇناغەدا چارەسەرىكى زورى هەژارى كرا، لەكاتىكدا لەبەر ئەوہى نەماندەتوانى بەلئىنى مانەوہى هەميشەيى بەدين، نەدەكرا هاوكارىي تەواو پىويستيان بكەين بۆ كشتوكالكردن، لە ترسى ئەوہى كە دانەويئەكان لە دواييدا دەكەونە چنگى توركەكان. هاوكات، ئەو خيالانەى كە لە باكوور و باكوورى رۆژھەلاتى شارۆچكەكەدا دەژيان، هيشتاكە لە دۇخىكى پەشيويدا بوون و بەھوى پەلاماردانى رىگاوبانەكانەوہ، بردنە ناوہوہى ئازووخەيش زەحمەت بووبوو.

سەررەپای ئەو، کاریگەریی باشی داگیرکاریەکی ئیমে ئەوئەندەى نەخایاند تا هەستی پێبکری. متمانه دروست بووئووه، خواردمەنى ئازادانەتر دەگەشتە ناو شار، لەکاتیگدا نوینەرەكەیشمان دەیتوانی کاریگەریی هەبێ و بەشیوہیەکی بەرچاو ئەو ئازووخانە كەم بکاتەوہ كە لە ناوچە دراوسییهکانی دۆلى دیاڵەوہ، لە باکوور و پوژاواى شارەكەوہ، دەگەشتنە دەستی تورکەکان.

بەلام سەنجابیهکان، كە بەکریگراوہ شارەزاکانى ئەلمان و پروپاگەندەى ئەلمانەکان نیوہنیویان دەدان، بە سەرسەختی مانەوہ، بۆیە پێویست بوو لەدواییدا کردەوہیەکی عەسکەرى لەدژیان بکری. ئەمەیش بە یارمەتیی ژمارەيەکی دیار لە پیاوانی خیلەکانی تر جیبەجی کراو بە تەواویش سەرکەوتوو بوو. خیلەكە لە ئەجامدا پرووی لە بئەیزی کرد و "عەلى ئەكبەر خان" ی سەرۆکی بەدەسەلاتیان ناچار بوو هەلبێ بەرەو ناوچەکانی دراوسێ.

سەرەتای مایسی ۱۹۱۸، هیژەکانمان زیاتر چووہ پیشەوہ و کفری و تووز و کەرکووی داگیر کرد، ئەفسەرى سیاسى بۆ هەریەكە لەم ناوچانەیش رەوانە کرا. كە دەگەشتینە هەر کوپپەك، دانیشتوان بە شادییەوہ پیشوازیی ئی دەکردین و زۆرەى سەرخیلەکانیش دەستبەجی بەلینی هاوکارییان پێ دەداین. نەك هەر پیشەرەویمان کاریکی باشی کردە سەر ئەو ناوچانە كە بەراستی داگیر کرابوون، بەلكوو بارودۆخی پیشوہختمان لە کەرکووک تورکەکانی ناچار کرد ناوچەى سلیمانی چۆل بکەن و پێیان بە دانیشتوانی ناوچەيەکی زۆر گرنگی کوردنشین دا شوین هیواى سەربەخوویی یەكجارەکیی خویمان بکەون و لەدەست حوکمی تورک پرگار بن.

نامەمان دەستبەجی لە هەمەوئەندەکانەوہ پێگەشت، خوڤحالیی خویمان دەربەری بەرامبەر بەوہى وا گەشتووینەتە نزیکیان و نامادەن هەموو شیوہ یارمەتییهکمان بەدەن، لەکاتیگدا ناودارانى ناوچەكە کۆبوونەوہیەکیان لە سلیمانی کرد بۆ بریاردان لەسەر سیاسەتى داھاتووی کوردان. لەم کۆبوونەوہیەدا بریاری دامەزاندنی حکوومەتیکی کاتیی کوردی درا بە سەرۆکایەتیی شیخ مەحموود،

هه مان کات برپار درا سیاسه تیکی ته و او دۆستانه له گه ل ئینگلیزه کاندای دیاری بکری. نامه له شیخ مهحموده وه وهك سه روکیکی ئهم حکومه ته گه یشت، داوای تیدا کردبوو نوینه رایه تیی ئامانجی هه موو کوردانی ده قهره که بکات، ته نانه ت به هی ئه و دیو سنوره کانیشه وه هه تا سنه؛ پێشنیاری کردبوو یا جله و بدریته ده ست حکومه ته که هی ئیمه، یان وه کوو نوینه ریگمان له سایه ی پارێزگاریی ئیمه دا به رده وام بی. هه روه ها نووسیبووی خه لکی کوردستان شادمان بوون به سه رکه و تنه کانمان و ئیستا کوردستان پرگاری بوو له زۆرداری و خوازیارن ریگه یان پی بدری له سایه ی حوکمی ئیمه دا هه روه ک چۆن له عیراق کراوه، به رو به گه شه کردنی خۆیان بده ن. له وه یش زیاتر، کورده کان زۆر به بره واه و خۆیان ده رخست که دواجار ئیمه گه یشتووینه ته لایان و پشتیان ل هه ل ناکه ین و به جییان ناهیلین بۆ تورکه کان.

به داخوه بارودۆخه که نه یه یشت له روانگه یه کی چاکی سیاسیه وه سوودیکی ته و او وه ریگرین و ئیمه یش به هوی هه ندی راستیی ره چا و کراوه وه که ته و او له بارودۆخی ناوخۆ جیاواز بوو، ناچار بووین سیاسه تیکی ته و او دژ به به رژه وهنده کانی ناوخۆ بگرینه بهر، سه ره رای ده برینی ناره زایی به رامبه ر به به جی هیشتنی کاتیی کورده کانی سلیمانی بۆ دوژمنه کانمان.

بارودۆخی قه و قاز که به هوی دابه شه بوونی رووسیاه به دی هاتبوو، زۆر له میژ بوو به لگه یه کی ترسناکی مایه ی نا ئارامیی دابوو حکومه تی ئیمپریالی و سه ره تای به هار لیژنه یه ک به سه رو کایه تیی جه نه پال ده نستهرقیل له ری هه مه دان و کرماشانه وه ره وانهی ئه وه ره یمه کرا. بۆیه ئیستا وا پیویستی ده کرد هاوکاری عه سکه ری به رده وام بی. ده سه لاتداری ئه م و لاته زۆر رقیان له زیادکردنی به لینه کانی ئیمه له سه ر سنوره کانی ئیران ده بووه وه، به لام پیویستیه کانی بارودۆخه که کیشایه وه بۆ زیاتر ره چا و کردنی دۆخی ناوخۆ. له ئه نجامدا باریکی وا گران که وتبوو سه ر هیژی سوپا گواستنه وه، که نه ده کرا ئاماده کارییه کی راست و دروست بۆ پیویستیه کانی هیژه کانمان له ئیران بکری و له هه مان کاتدا هه موو شوینه کانی پێشه وه مان له

میزۆپۇتاميا بپاريزى. لەبەر ئەو، كەركوك بە ناچارى دەستى ئى ھەلگىرا، سەرەپراى گەلېك زەرەرى ترسناكى خۆكشاندنەويمان، بەتايبەت سەبارەت بە پەيوەندىەكانمان لەگەل ئەو كوردانەدا كە زۆر دۆستانە خۇيان نیشان داوین و لە ئەنجامدا بە گەرانەوہى توركەكان دەكەونە بەر مەترسىيە تۆلەسەندەوہ.

دوای بپاريدانمان بە چۆلكردنى لە كەركوك، ھەر زۆر زو پىوہندى كرا بە خىلە كوردىەكانەوہ بۆ ئەوہى ئەوہندەى دەكرى بتوانن خۆ ئامادە بكەن بۆ پاشەكشەكردنمان. ھەرۇھا پەنجەمان بۆ ئەوہ پاكىشا كە سەربارى ئەوہى لەبەر كەش و ھەوای گەرم پىشنىارى چۆلكردنى كەركوكمان كرددوہ، بەلام بە زووى دەگەرپىنەوہ، جگە لەوہى كە ئىمە لە دووز و كفرى ھىندە لىيانەوہ نزيكىن دەتوانن تا رادەيەك پىشتىوانىيان بكەين. شىخ مەحمود وەك نوینەرى ئىمە ديارى كرا لە سلیمانى و جارنامەيەكیش بۆ ئەو مەبەستە دارپىژرا و ئامادە كرا بۆ رەوانەكردن، بەلام دووبارە دەرکەوتنەوہى سوپای بە بەراورد بەھىزى تورك لە سلیمانى، پرى ئى گرتىن ئەو جارنامەيە دەربكەين، لەبەر ئەوہى نەبادا شىخ بگەوئتە بەر مەترسىيە توركەكان.

توركەكان، ھەر لەگەل دووبارە داگىركردنەوہى سلیمانىدا، دەستبەجى شارەكەيان خستە ژىر دەسەلاتىكى سوپایى و دەستیان كرددوہ بە تۆلەسەندەوہ لەوانەى وا دۆستايەتیی ئىمەيان كرددوہ، ھەر ئەوگاتە شىخ مەحمود بەند كرا و برا بۆ كەركوك. لەگەل ئەوہيشدا، شىخ لەوئى مامەلەى خراپى لەگەلدا نەكرا، بەلكو زو ئازاد كراو پىگەى پى درا بگەرپتەوہ بۆ سلیمانى.

توركەكان ئا لەم دەمەدا دەیانتوانى، بەدەر لە سەرکەوتنەكانى ئەلمان و كشانەوہى ھاوپەيمانان لە بەرەى پۆژاوا، پایتەختىكى سياسىي گەرە دابمەزىنن. فەرماندەى توركیش ھەلوئىستى ئاشتكردنەوہى بەرامبەر بە خىلەكان نواند، ئەمەيش بەرھەمىكى باشى ھەبوو و زۆر ھەول درا بە شىوہيەكى كاتى لەگەل توركەكاندا ئاشت بكرىنەوہ. ئەمانە، سەرەپراى گومان پەيداكردن بەھوى كەركوك چۆلكردنمانەوہ و ھەلاتنى بەرچاوى دۆستەكانمان، حالى حازر پىوانەى سياسىي بە بارىكى دژ بە ئىمەدا خستوہ.

ئىمە ھەولمان دا دانەۋىلەي ھىزى لىقى لە كوردانى باكوورى پۇژاۋاي خانەقەين كۆ بکەينەۋە، بەو ئامانجەي كە ھەلەبجە داگىر و تورکەکانىش پوو بە سلىمانى ھەراسان بکەين. بەلام ئەم نەخشەيە، بەھۆي پشيووي ئەنجامى كەرکوک چۆلکردنمانەۋە، سەرى نەگرت.

تورکەکان لە ھاویندا بە خۇنۋاندنىكى گەرەي زورناليدانەۋە پروپاگەندەيەکیان دژ بە ھىزەکانى ئىمە لە ئىران بلاۋ کردەۋە و لەراستيدا ئەرمەنەکان، ئاسوورىيەکان و نەستورىيەکانيان شکاند و دەريانىپەراندن لە ناۋچەي ورمى. ھەولەکانى ئىمەيش بۆ يارمەتيدانىان بە تەقەمەنى و تەفەنگ زۆر درەنگ کەوت، چونکە ئەۋکاتەي نىردراۋەكەي ئىمە توانيى پەيوەندىيان پيوە بکات، ئەوان پىشتەر بەزىنرابوون و كشانەۋەيشيان گۇرابوو بۆ ھەلاتن. کاتى كشانەۋەيان لە ورمىۋە بۆ ھەمەدان، زۆر بەتوندى لەلایەن كوردەکانەۋە ھەراسان كرابوون، ئەمەيش بىمەلامەت نەبوو، بەلکەۋە لەبەر ئەۋەي کاتى كشانەۋەيان لە ھەر كۆي بکرايە و بەناۋ ھەر خىلىكىدا تىبپەپىنايە، گوندەکانيان تالان دەکرد و ھەموو جۆرە کردەۋەيەكى ئاپەسند و تاوانبارانەيان ئەنجام دەدا.

كشانەۋەي ئەمان، ھاتنە پىشەۋەي تورکەکانى لە سنوورەکانى ميانەۋە بىچار و سنە بەدوادا ھات و تورکەکان بىپەردە خويان ھەلگىشا كە نيازبانە ئىنگلىزەکان لە ئىران دەر بکەن. ئەۋکاتە جىپىمان لە ئىران بە ھىچ جۇرىك قايم نەبوو، چونکە ئىمە پەيوەندىيەكى يەكجار دريژ و شياۋى كارتىکردنمان بەو قۆلەۋە ھەبوو كە تورك پىشپەۋىي بۆ دەکرد، لەکاتىكىدا لەو پوۋەۋە كە دوو رىگەي چاۋەرۋانكراۋ لە كوردستانى ئىران دانرابوو، تەنيا دوو ستوونى بىھىز لە سنە و بىچار نوپنەرايەتییان دەکردىن. ئەمانە ھەمووى بوونە ھۆي زيادبوونى ئانارامىي خىلە كوردىيەکان و يارمەتیی دان تا نەتوانن بە ئاشكرا پشتيوانىي ئىمە بکەن. تورکەکان لەم كاتەدا توانىيان ژمارەيەكى گونجاۋى ھىزى سوارەي كورد كۆ بکەنەۋە تا شەر ئىمە بکەن لە باكوورى ئىران، لەکاتىكىدا چەند خىلىكى بچووكى ھەك مەريوانىيەکان ناچار کران چارەنووسيان بەۋانەۋە بىستەنەۋە. لەگەل ئەۋەيشدا، ھەورامانىيەکان بە بەردەۋامى

ناكۆك لهگهڵ توركهكاندا مانهوه، ئەمەيش پالى به توركهكانهوه نا هيرشى عەسكەرى
 بکەنە سەريان، بەبێ ئەوهى هېچ ئەنجاميکى يەکلایيکەرەوه بەدەست بهيئن.

بارودۆخى باکوورى ئيران لەم ماوهيدا به پرونى لای تورکهکان پەسند بوو، ئەگەر
 ئەوئەندە بەبێ دوودلى کردن کردەوهى ناشيرينيان لهوئى ئى ئەوشايەتەوه، ئەوا بەبێ هېچ
 گومانیک دەياتوانى تا ئەندازەيەكى ديارىکراو سەرکەوتن وەدەست بهيئن. سەرەپاى
 ئەوه، سەختى دايينکردنى ئازووخە و پيداويستە سەرەتاييەکانى فەرماندەکانيان،
 مەسەلەكەى دوورتر خستەوه هەتا دەرفەتەكەيان لەکيس چوو، لەبەر ئەوه زۆر پيشتەر
 تەواو تىکشکانى سوپاکەيان لە فەلەستين پالى پيوە نان بە پەلە هەر پياويکيان ماوهتەوه
 بگهريتهوه بۆ پاريزگارىکردن لە نامانجە سەرەكیەکانيان لە نزىكى و لات.

لهگهڵ هەوالى گۆرانی بارودۆخەكەدا لە بەرهى رۆژاوا، سەرکەوتنى بنەبەر لە
 فەلەستين و ئەنجامى كەمبوونەوهى سوپای تورك لە سەرتاسەرى رۆژەهەلات،
 هەلويستى كوردەكان بەشيوەيەكى ئاسايى بەرامبەر بە ئيمە باشتر بوو، لەكاتيكدە
 هاوژەمان سەرلەنوئى چوونە پيشەوهمان لە هەردوو سنوورى كەركوك و ديجلە بە
 رەچاوكردنى كوردستانى جنووبى، يەكسەر ئيمەى كرد بە دەسەلاتدار.

سەرکەوتنە هەرە زۆرەكانى جەنەرال ئەلەئبى لە فەلەستين، دەستبەجى تەنگ
 پىهەلچينى دژ بە هيزەكانمانى لە ئيران كەم کردەوه و ساتى ئەوهيش هات هيرش
 بکريته سەر هيزەكانى تورك، لەپاى بەرهەلستى دژ بە ئيمەيان لە ميزوپوتاميا.
 پلانى گشتى هيرشە سوپاييەكان پيک هاتبوو لە چوونە پيشەوه بەرهو مووسل بۆ
 بەهيزتر بوون لە ديجلە، لەكاتيكدە ستوونىكى بچووكى سوپا لە كفرىيەوه روى لە
 پيشەوه نا، بە ئامانجى پەلاماردان بەرهو ئالتوون كۆپىرى و پىگرتن لە هەر هيزىك
 بەو ئاراستەيه، تا نەچيتهوه ريزى بەرهنگارى دژ بە هيزى سەرەكیى سەر ديجلە.
 هيزى باكوور لە ٢٥ى تشرينى يەكەمدا چوونە ناو كەركوك، هەر رۆژى دوايش
 هيزەكانى تورك لەسەر ديجلە بە جموجووليکى پيچەبەدەرەى بلاو دەوريان گيرا و
 بەم جۆرە لە هيلى پاشەكشەکردنى خويان و لە بارەگاكانى سەرکردايەتیی توركيش

له مووسل دابران. تورکهکان ماوهی چهند پوژی دواتر ههولیان دا لهو توپی گه مارودانه دهرياز بن، بهلام له ۳۰ی تشرینی یهکهما حال وباریان بهتهواوی بی هیواویی تیکهوت و هه موو هیزهکانیان لهسهر سنورهکانی دیجله خویان بهدهستهوه دا. له هه مان کاتدا، ستوونهکهی کفری، سه ره پای بهر پی گرتنیان له لایه ن چهند هیژیکی زورتروه، چوو په شهوه و هیرشه کرده سه ره به ره لهستهکان به دریژیکی زیی بچوک له ئالتوون کوپی. له نه نامدا تورکهکان کشانهوه به ره وه لیر. له ای تشرینی دووهما هه والی ناگرهسته گه یشت، هیژیک رهوانه کرا بو داگیرکردن و پاراستنی نیزام و پیکوپیکی له مووسل و له ۱۰ی مانگدا سه رتاسه ری ویلایه تی مووسل له سوپای تورک پاک کرایه وه.

هه ر زوو که ناشکرا بوو ئیمه به تهواوی کوردستانی جنوبیمان خستوه ته ژیر رکیفی خو مان، ناماده کاری سیاسی کرا بو به خووه گرتنی کوردان و تا راده یه کیش دا بینکردنی یاسا و نیزام له کوردستان. بهلام به هوی زهحمه تی مسوگه رکردنی نازووخه و تفاقه وه، نه توانرا سوپا ساز بگری بو ئه م مه بهسته. ههروه ها ده رک به وه کرا که ده بی پیکخستنی کوردستان ته نیا له ریگه ی سیاسییه وه جیه جی بگری. بو ئه م مه بهسته، میجره نوئیل راسپیردرا له گه ل لیژنه یه کدا بجی بو سلیمانی، هه ر به گه یشتنی له ناوه راستی تشرینی دووهما - وه کوو نوینه ریکی بریتانیه سه رکه وتوه کان - پیشوازییه کی شاهانه ی بو پیک خرا. پیش ئه وه ی بیینه سه ر ئه و ریئوئیانه ی که به نوئیل سپیردرا بوون، پیویسته به کورتی پیداچوونه وه ی ئاوات و ته ماعی گشتی کوردان و ئه و جم و جووله جیا جیا یانه که کاریان تی کردن، بکه یین.

بهندی چوارهم

بزووتنه وهی نه ته وایه تیی کوردو

هه لۆیستی ئیمه به رامبه ری

پیشتر ئاماژه مان به و راستییه دا که ههتا پرژیمی نوئی له تورکیا پیک هینرا، بزوتنه وهیک که له بهرژه وهندی ئۆتۆنومیی نه ته وه ییدا بوو، ورده ورده له نیو کورداندا سه ری هه لدا. مامه له کردنمان له گه ل عه ره به کاندای و جار نامه که مان بو ئه وان که به لینی ئه وه مان تیدا پی دابوون لانی کهم پشکیکی زوریان له حکومه تی ولاته که یاندا هه بی، تیکرا بوونه مایه ی هاندانی کوردانی رۆشنییر بو هه لۆیستی نه ته وایه تی نواندن له بیرو بۆ چوونیا ندا، له کاتی کدا ویرانکاری ته وای حوکی تورک پرونی کرده وه - وه ک بلیی - ئیستا هه لی سووربوون له سه ره ئه و بیرو پرایانه ره خساوه. هیزه دهره کیه کانیش، به هه مان شیوه، نه یانیه ویست هانی ئه م جوړه هیوایانه بدهن. پرژگرتن له شای حیجاز و مامه له ی ناوازم و تایابی حکومه تی به ریتانیا له گه لیدا، بی گومان له نیو رۆشنییراندا بووه هاندەر و هیوای ئه وه ی که ئیمه ئاماده یان لانی کهم ناسنامه یه کی نه ته وایه تیی جیاوازیان له سایه ی خو ماندا پی ببه خشین. له هه مان کاتدا چه ندین کۆمه له له شوینه کانی دهره وه ی کوردستان و له لایه ن ئه و کوردانه وه که زۆر له میژ بوو نیشته جیی ولاتانی چاوکراوه و پیشکه وتوو بوون، پیک هینران، به و ئامانجه ی که هه ستیکی نه ته وایه تی بره و پی بدهن. هه تا ته مووزی ۱۹۱۸ که هه ندی له سه رانی کوردی کوردستانی ئیران گه فته و گویان کرد سه باره ت به مه سه له ی کوردستانیکی سه ره بخۆ له سایه ی بریتانیه کاندای، موکرییه کان که خیلکی گرنگی ناوچه ی سابلاخن، ئه مه یان پیشنیار کرد بو قونسولی H. B. M له کرمانشان، کاتی که له گه شتیکی نزیکه سه قزدا بوو.

ئامازەيشيان بەو دا كە ئەگەر كوردستان لە دەستی كورددا بى و پرگارى بى لە چنگى حكومەتى لايەنگر و بى ھىزى ئىران لە ئازەربايجان، دەكرى مەسەلەى قورسى ئەرمەنەكانىش ئاشتىيانە بە ھول و كۆشىشى باشى حكومەتى برىتانىا بېرېنرېتەوہ.

دەشى بۆچوونەكانى جەنەرال شەرىف پاشا كاتىك لە حوزەيرانى ۱۹۱۸دا چاوى بە جەنابى پىرسى كۆكس كەوت، سەرەراى ئەو كە شىوہىەكى ئەوروپىيانەيان ھەيە، بە پرونى وەك نوینەرى بېرورای ئەو ھەرە پۆشنىيرو بېرراوانانەى وا ئەندامن لە كۆمەلە كوردىەكاندا، وەرېگرى، پېش ئەو ماوہىەى كە ئەلمانىا و ھاوپەيماەكانىيان بە ئاشكرا لە چارەيان نوسرابوو بە تەواوى بېزىن.

ھەرچەندە لە تافى لاوتىيەوہ لە كوردستان نەبوہ و ھەر بۆيە جى وپىيەكى واى نەبوو كە ئامۆزگارى و پىنوینى لەسەر كاروبارى ناوخۆ بدات، لە ھەمان كاتدا زۆر بە قوولى بايەخى بە پاشەپۆزى كوردستانى جنووبى دەدا. دەبى ھەمىشە لەيامان بى كە پاشا خزمەتى خوى پېشكەشى ھىزەكان كرد، بەو ئامانجەى كە يارمەتيدەرى پەيوەندىەكانى داھاتووى ئىمە بى لەكەل كوردەكاندا. بەلام ئەو خزمەت بەردەست خستنى لەو كاتەدا رەت كرايوہ، چونكە بەزووى ھەلنەدەكەوت پىوہندى بە ھەر بەشىكى گرنكى كۆمەلگەى كوردىيەوہ بگەين. كەچى ئىستا بارودۆخەكە بە تەواوى گۆراوہ. نزيكەى سالىك زياترە بەئەدامان داگر كردوہ و لەم كاتەدا كەركووكىشمان گرتوہ، بۆ ئەوہى بەتوندى پابەند بىن بە مشوورخواردنى ئەو گېرگرفتەنەوہ كە پەيوەندىيان بە كوردستانەوہ ھەبى. ئەو، پىيى وابوو لە ھەمووى گرنگتر ئەوہىە ئىمە ھەنگاوى دارپىزراو بنىين بۆ كۆكردنەوہ و يەكخستنى تىكپراى كوردان، ھەر بۆ ئەم ئامانجەيش گرنگ بوو سىياسەتى خۇمان سەبارەت بەوان رابگەيەن. ئەودەمە تەنھا واى نىشان دەدا وتوويزۆ ھەر لەسەر كاروبارى كوردستانى جنووبى بكرى، كە تەنبا جىي لەدايكبوونى بەوئوہى دەبەستەوہ.

ئەوى ئەو واى دادەنا بكرى و ئاواتىشى بۆ دەخواست، ئەوہبوو كە دەبى بەلئىنى ئۆتۆنۆمى - بە چاودىرىيى خۇمان - بدەين بە كوردانى كوردستانى جنووبى. كوردانى

پوښنيز به ته وای د هیانزانی نه مه نهک هر له سایه ی بریتانیای گوره دا، به لکوو له سایه ی هیچ حکومتیکدا به نه نجام ناگه یه نری، بویه - له ناچاریدا - ده بی بؤ ماوه یه کی دریژ هر پشت به نیمه ببهستن تا یارمه تی و فرمانبهریان چنگ بکه وی بؤ کوتر و لکردنی به پړوه بردن. به کورتی، به بؤچوونی خوی پیی و ابو، ده بی نیمه سیاسه تیک بگرینه بهر بهرامبهر به کورده کان ده قادهق هاوشیوهی نه وه بی که سه بارت به عه ره به کانی میزوپوتامیا رمان گه یاند، له کاتیکدا پیشنیاری مووسلیشی کرد وه - بی گومان - باشتین ناوهندی نه چه شنه به پړوه بردنه.

پاشا دریژهی به وه دا که نیستا به بایه خوه هانی به دیهینان و پیکهاتن له سهر کونفرانسی ناشتی وه کاریکی پراوه له بهرگی به پړوه بردنیکی کاره لیسوریندا، بدری. به پای نه، هه ولیکی بی سووده گهر مه سه له کان راملین یا بی یه کلاییکردنه وه هه تا کونفرانسی ناشتی به جئ بهیلین. ده بی، له هه ردوو حالتی میزوپوتامیا خوی و کوردستانی جنوبی دا، له کونفرانسی ناشتیدا بتوانین بلین: ((نه وه تا نیمه نه م ناوچه داگیرکراوانه مان له ژیر ده سته دایه، به دریژایی نه و ماوه یه یش رمانگه یاندووه به ته مای هیچ داگیرکاریه کی تر نین، به لام ماوه ی داگیرکاریه که مان بناغی به پړوه بردنیکی کاریگه رمان دانا که به پرونی له بهر ژه وند و قازانجی نه ته وه کانی ناوچه که دایه و له بهر نه م بهر ژه وندانه یش زور پیویسته کوترول هه را به ده سنی نیمه وه بی)).

ناوبراو له تشرینی یه که می ۱۹۱۸ دا په یوه نندیه کی تری پیوه کردین، ناماژ به وه ده کات که بارودوخه که، له بهر نه وه ی تورکه کان ناگری پق وکینه ی نیوان نه رمنه کان و کورده کان خوش ده کن، به شیوه یه کی بهرچاو گوږدراوه. کاره که یش نیستا هاتوته سهر ناشتکردنه وه ی نه و دوو نه ته وه یه، موسلمانه کان که زورینه ن و نه رمنه کانیش که که مایه تییه کی بچوون، ده بی هه ردوولا هه مان مافی نیشته جیبوونیان له ولاتدا هه بی. پاشا، به مه بهستی دامه زانندی بناغی ناشتکردنه وه، پیی و ابو ده بی لیژنه یه کی له لهنده ن بؤ پیک بهینری، پیشنیاری پیکهینانی ده سته جییشی کرد له سایه ی حکومتی بریتانیا دا یه که مجار له میزوپوتامیا و دواتر له کوردستان.

له بهر ئهوه ديار بوو شهريف پاشا به تهواوى و له نزىكه وه ناگاي له و گيروگرفتانه نيبه كه به گشتى په يوه ندييان به كوردستانه وه هه بوه، بويه بوچوونه كانى سهنگيكي ئه وتويان نه بوو؛ له بهر ئه وهى خو لا تيبى كوردستانى جنوويش بوو، په يوه ندييه كى دوورى به بهر ژه وهندى راسته وخوى كيشه ي ئه رمه نه كانه وه هه بوو، ته نانه ت له تافى لا و تيبه وه له كوردستانى جنووبى نه بوه.

له هه مان كاتدا، سه ربارى ئه و راستيبه ي كه كيشه ي ئه رمه نه كان هه ره قورسه كه يان بوو و چه ندين گرفتى تريشى تيوه نالا بوو، كاربان ده كرده سه ر په يوه نديه كانى داهاتوومان به كوردستانه وه، به تهواوى په ي به مه برا و هه موو هه وليكيش درا بو گرتنه بهرى سياسه تيك كه -هينده ي بكرى- دوا هه مين ناشتكر دنه وهى بهر ژه وهنده ناكو كه كانى كوردان و ئه رمه نه كان ئاسان بكات. به ناشكرايش باوه ر به وه هينرا كه هه له ي رابردووى هه ردو ولاى تيدا يه، هه ر چه نده له وانه بوو گوشاره زوره كه تا ئه وكاته له سه ر كارى خراپى كوردان بووبى. له گه ل ئه وه يشدا، هه ست كرا كه تا كه ريگه بو به ديه ينانى هيور كرده وهى په كجاريى ئه و ر و كينه يه، كه به ساخته كارى نيوه نيو درا وه، له بهر ئه وهى -بئ گومان- تا مه ودا يه كى بهر چا و له ژير سه رى تور كه كاندا بووه، ئه وه يه كه وا دابنرى كوردان و ئه رمه نه كان دوو نه ته وهى ديارى كراون، هه مان مافى ئه خلاقى مامه له ي داد په روه رانه و هاوسوزانه يان له پاشه روزه دا هه يه.

هه ستى گشتى له ئه وروپا وا ده ركه وت له بهر ژه وهندى دامه زاندى ده وله تيكى ئه رمه ندا بئ له ناوچه كانى باكوور، كه مه لبه ندى گه وره ترين زورينه ي خه لكى ئه رمه نى ئى دابنرى. بو ئه وهى دارشتنى بناغه ي ده وله تيكى ئه وتو شيا و بئ، ده بئ به شيوه يه كى ئاسايى سه ره تا چه ند ريگه يه ك بو كوئتر و لكر دنى كورده كان بدوزر يته وه، تا ئه و راده يه ي كه به ره له ستيى دامه زاندى [ئه و ده وله ته] نه كه ن و ئه و رى وشوينا نه يش له ئه نجامدا بگري نه بهر كه هه ردو و كو مه لگه ي ئه رمه نى و كوردى له يه كتر جيا ده كه نه وه، تا ناشتيبه كى هه ميشه يى به روونى چاوه روان نه كرى له و شوينه دا كه ئه م دوو كو مه لگه يه ي به تيكه لى تيدا بميني ته وه.

ههروهك كوردان له پرووی ژماره وه تا قمه به هیژه که بوون، که به ناشکرا پیویست بوو پیش هه موو شتیك بخرینه ژیر دست. تهنا دوو ریگه هه بوو بو جیبه جیکردنی ئەمه: یا ئەوه تا ولاته که یان بکهین به هیژیکی عهسکه ری گونجاوه وه داگیر بکری بو تیکشکاندن هه به رهه لستییه که رهنگی پروو بدات، یان به دهسته یانی دهسه لاتیکی وا به ریگه ی سیاسی له گه لیاندا که دواچار بو خو یان قایل بن به گه پانه وه ی ئەرمه نه کان، بگره له و باره یه وه هاوکاریشیان بکه ن. داگیرکردنی عهسکه ریانه ی ولاته که هیچ قسه یه کی هه لئه ده گرت، چونکه ته نانه ت دوای به زاندنی تورکه کانیش، نازووخه و گیروگرفته کانی تریش پیکه وه کاریکیان کرد ته نانه ت داگیرکردنی نوردووگایه کی وه ک سلیمانی که شوینیکی زور نزیکه دهست و له پرووی سیاسیشه وه زور گرنگه بو مان، مه حال بی له بهر ئەوه، ده بوو ریگه چاره ی گرتنه به ری ریبازی سیاسی پیپه و بکری، زانرایش باشترین ریگه بو ئەو مه به سته بریتی بوو له سوودهرگرتن له ههست و سۆزی ته و او به جی و ره وای نه ته وه ی کورد که له میژبوو له نیو خیلاتی کوردستانی جنووبی دا، هه وانه ی وا تا ئەوکاته ییش په یوه ندیمان پییانه وه هه بوو، خو ی ناشکرا کردبوو.

بنکه ی ژین

www.zheen.org

بهندی پینجه م

شاندە کە ی میجر نوئیل

بو سلیمانی و کوردستانی جنووبی

ئەو رینوینیانە ی کە درابوونە میجر نوئیل لە سەفەرە کەیدا بو سلیمانی، بریتی

بوون لە مانە ی خوارەو:

((تۆ ئیستا لە ١ تشرینی دووهمەو کراوی بە ئەفسەری سیاسی لیوای کەرکوک. ئەم لیوایە و لەنیوان زئی بچووک و رووباری دیالەدا، تا سنوورەکانی تورکیا- ئێران لە رۆژەلاتەو. ئەمە بەشیکە لە ویلایەتی مووسل و چارەنوسی یەکجاری، جیی بایەخی حکوومەتی خاوەن شکۆیە. ئەم هەریمە حالی حازر و دادەنری کە لەناو قەلەمپەوی داگیرکاری عەسکەریداوە و خۆمان بەریوەی دەبەین. مامەلەکردنت لەگەل سەرانی میللەتە کەدا بەم سیفەتەو و لەسەر ئەم بنچینە یە دەبی. تکام وایە لەبیرت نەچی کە رەنگە بەریوە بەریتیه کە ی ئیمە هیزی عەسکەری بنیری، یا بە شیوە یەکی هەمیشە یی لە سلیمانی جیگیر بیی، میان بو شوینانی تری رۆژەلاتی سنووری ئیستامان. دەبی بە هاوکاری سەرانی ناوچە کە ری و شوینی پیویست بگریته بەر، بو پاراستنی ئاسایش و ریکوپیکی، بەتایبەت لە جیگەکانی دەرەو ی سنووری داگیرکاری ئیمە. دەیشبی چالاکیی بە کریگراوانی دوژمن بنەبەر و هەموو پیداو یستییه کی نازووخە و تفاق ی هیزە کانمان دا بین بکە ی. سەرپشکم کردووی برە پارە ی پیویست لەو سنوورە دا کە ریت پی دراو، خەرج بکە ی. با لای تۆو سەرانی ناوچە کە ییش زانراو بی، کە ئەو ری و شوینانە ی و دا یان دە نیی، لەبەر ناچار ییە، بو یە بو ماو یە کی کاتی دە بن و ناو بە ناو دە کە ونە بەر چا و پید ا خشان دنەو. سەرپشکیشم کردووی شیخ مەحمود بە نوینەری خۆمان لە شلیمانی دا بمە زین ی. بو یشت هە یە

ھەر كاتىك پىۋىستت بىنى، كەسانى بەم شىۋەيە لە ھەريەكە لە چەمچەمال و ھەلەبجە و شوئىنى تر دابمەزىنى. پىۋىستە ئەو ەيش بۆ ئەو سەرۆكانەى وا پەيوەندىيان پىۋە دەكەى، پرون بكەيتەو ە كە ھكومەتى خاوەن شكۆ بەتەما نىيە بەرپۆەبردنىكيان بەسەردا بسەپىنى لەگەل نەرىت و ئارەزووياندا جووت نەيەتەو. پىۋىستە لەسەرت سەرخىلەكان ھان بەدى كۆنفىدراسيۆن لەنيوان خۇياندا پىك بەينن، تا ناكۆكيەكانيان بە سەرپەرشتيى ئەفسەرانى سياسىي ئىنگليز بەدادا بخرىن. دەبى ئەوانىش درىژە بە دانى ئەو باجە قانونيانە بەن كە بەپىي قانونەكانى توركيە لەسەريانە بيانەن. بۆت ھەيە لەم مەسەلەيەدا بەپىي بارى ناچارى و ھىندەى كارەكە پەيوەندىي بە ئاسايشەو ەھيە، بجوولپىتەو)).

مىجەر نوئىل، ھەر بە گەيشتنى بۆ سلېمانى، دەستبەجى كەوتە كارپىكردىنى ئەم رىنويىنيانە و ھىنانە پىشەوەى سستىمىكى كاتىي ھوكمدارى بۆ ولات، كە خەلكەكە پەسندى بكەن و تەماع و ئاواتيان بۆ بەرپۆەبردنىكى كوردانە بەينىتە دى. شىخ مەحمود دەست نىشان كرا بە ھوكمدارى ناوچەكە و كارمەندى كوردىش بۆ ھەريەكە لە ناوچە بچووكەكان دەستنىشان كرا بۆ كاركردىن بە چاودىرىي ئەفسەرانى سياسىي ئىنگليز. لەھەمان كاتدا لە ھەر شوئىنىك بىكرايە، كارمەندى تورك و ەرەب دەستوبرد لابران و خۆولاتىي كوردستان جىيان گرتنەو، لەكاتىكدا ئەفسەرانى تورك و سوپاكەيشيان شارەكەيان چۆل كرىبوو و چووبوونە بەغدا. ئەم سىستەمى وا كىرايە بەر بەكردەو ەرەبەگايەتى بوو، ھەر سەرگەورەيەك كرايە لپىرسراوى ھكومەتى راستى خىلەكەى خۆى و سەرخىلەكانىش بە كاربەدەستى - بەپىي دەستوورو نەرىت - دەست نىشانكرارى ھكومەت ناسىندران، بەلام ھەموويان ئەفسەرانى ئىنگليز كۆنترۆل و رىنويىنيان دەكردىن.

يەككە لە ھەوول پىۋىستىيەكان برىتى بوو لە چارەسەركردنى كەم و كوپى و برىستى لەناو ولاتدا، چونكە بەشىكى گەورەى شارەكە لەژىر دەستى پزىمى توركددا دارووخابوو و ببو ەلاو، بازركانىكردىن بۆ ماوہيەكى درىژ وەستابوو، لەكاتىكدا

ولاتی دهوروبه ریش له پراده به دهر هه ژارو بی دهرامهت و دو چاری برسیتی بوو بوون. دهستبه جی ناماده کاری کرا بو هیئانی خوارده مهنی و تووی دانه ویله و شتومه کی بازرگانی، نهک هه ر بو ئه وهی به په له دهست به سه ر مه ترسی برسیتیدا بگرین، به لکوو بو ئه وهی به شی ئه وه بکات تاراده یه ک ری به دهستبه جی بوو ژاندنه وهی بازرگانی بدات. هاوکات که م و کوپی دینی خه لکیش پشت گوئ نه خرا، ناماده کاری کرا بو چاککردنه وهی گرنگترین مزگهوت له سه ر حیسابی حکومهت، له کتیکدا دراویش وهک به خشیش پیشکش کرا بو جیبه جیکردنی په پره وه دینه کان.

کاتی که چاره سه ری برسیتی ده کراو هانی ژیانده وهی بازرگانی درا، په ل پی هاویشتنی ده سه لاتی ئیمه و سه پاندنی یاسا و ری کوپیکی و ئاسووده یی به سه ر خیله کانی دهوروبه ردا فه راموش نه کراو به زووی پوون بووه وه پیشنیاری ((کوردستان بو کورد)) ی ئیمه به چاودیری بریتانیا لایه نگریه کی میلی به ربلاوی پهیدا کردوه، زوری پی نه چوو خیله کانی دراویش نیشانیان دا ئاره زوویانه بینه نیو کونفیدراسیونی کوردی.

مه ندووی مه دهنی له ای کانونی یه که مدا سه ری له سلیمانی دا و کوبونه وه یه کی کرد، (٦٠) سه رکرده ی کوردستانی جنوویی تیدا به شدار بوو، نوینه رانی خیله کوردیه کانی نیشته جلی ئیرانیسی له سنه و سه قزو هه ورامان له ناودا بوون. چه ندین گفت و گوئی دوو رو دریزی له گه ل شیخ مه حموددا کرد و بارودوخی سیاسی، نه وه ندی پیوه ندی به سه رخیلانی ناماده ی کوبونه وه که وه هه بی، پوون کرده وه. بوی ده رکهوت بزوتنه وهی نه ته وایه تی له کوردستان زور به هیزه. کوردان زوریان تالو به دهست سیاسه تی پووس و تورکه وه چیشته وه، له کاتی که تیکرا هاوده نگییه کی ته واو له ناویاندا هه بوو سه بارهت به وهی وا گه رم و گوپ به هیوا بوون تاسه ر به رنکاری هه ر هه ولیکی زله یزه کانی نه وروپا بکه ن که ری دهن تورکه کان بگه رینه وه، هه ستیکی گشتی هه بوو پاریزگاری بریتانیای به پیویست ده زانی، نه گه ر له پاشه روژدا بیانه وی گه شه بکه ن و سه ر بکه ون. به لام - له گه ل نه وه یشدا -

چەند سەرکردەيەك لەو دەوڵەتە بۆون كە تا چەندە بە جییه كوردستان بخزیتە بەر دەسەلاتی بەرپۆهبردنی بریتانیاو، لەكاتێكدا هەندیکێ تر داویان کرد كوردستان جیا بکریتەو لە عێراق - کە لە چاوی ئەوانەدا جیی قوستاننتنیپۆلی گرتووتەو - و راستەوخۆ لە ئەندەنەو بەرپۆه بیری.

بەلگەنامەيەك، پاش چەندین گفت وگۆ، بەم شیوێه گەلە کرا: H. B. M. حكومەتی رایگەیان دەستیان لەم جەنگە ئازادکردنی خەلکی پۆژەهەلاتە لە زۆلم و زۆری تورك و درێژکردنی دەستی یارمەتییه بۆیان بۆ چەسپاندنی سەریه خۆییبی خۆیان. سەرکردەكان وەك نوێنەری خەلکی كوردستان داویان لە حكومەتی H. B. M. کرد قایل بۆ بە پارێزگاریکردنیان لە سایە بریتانیا و بیانبەستیتەو بە عێراق، بۆ ئەوێ بیبەش نەین لە قازانجەکانی ئەو پیکه وەبوونە، هەر وەها داویان لە مەندوبی مەدەنیی میزۆپۆتامیا کرد نوێنەریکیان بە هاوکاریی پێویستەو بۆ بنیری، تا و لە خەلکی كورد بکات لە سایە چاودیری بریتانیا ناستیانە گەشە بکەن. ئەگەر حكومەتی H. B. M. درێژە بە یارمەتی و پارێزگاریکردنیان بدات، ئەوا بەلین دەدەن فەرمان و ئامۆزگاریی H. B. M. قبوول بکەن.

لەپای ئەو دەوڵەتە مەندوبی مەدەنی بەلگەنامەيەکی ئیمزا کرد، پوونی کردەو هەر خیلێکی كورد لە زۆی گەرەو بۆ دیا لە (جگە لەوانە) و لە ولاتی ئێراندا بە خواستی ئازادانە خۆی سەرکردایەتی شیخ مەحمودی قبوول کرد، پێگە پێ دەدری ئەمە بکات، ناوبراویش لەلایەن ئیمەو هەوکاریی مەعنەوی دەکری بۆ کۆتەرۆلکردنی ئەو ناوچانە سەرەو لەبری حكومەتی بریتانیا، دەبێ بەلین بدات بە مل کە چکردن بۆ فەرمانەکانی. خیلەکان و شارنشینەکانی ناوچەکانی کفری و کەرکوک پازی نەبوون بە چوونە ژێر دەسەلاتی شیخ مەحمود، ناوبراویش قایل بوو بەوێ پێ لەسەر هاتنە ناو وەیان دانەگرتی.

بۆ نوێنەرانێ خیلەکانی كورد لە ئێران پوون کرایەو کە ئەرکە گشتیەکانمان پێیان پێگرتین کۆنفدراسیۆنی كوردستانی جنووبی، بە چاودیری بریتانیا، ئەوانیش

بگريتهوه، دهبي ھەر له ژيڤر دەست و سەر به پڙيمي ئيرانيش بن، بي گومان دريژه به
مەرجي دۆستانهيان له گهڵ کۆنفدراسيۆندا بدهن؛ ئەم جي و پڙيهيان به خوشي و به
شيويهه کي گشتيش به ئاسودهيي يهوه قبوول کرد.

جگه له وه، شيخ مه حمود داواي ئەفسه راني بریتانیي کرد بو هه موو به شه کاني
حکوومهت، به چەندین ئەفسه ريشه وه بو هيژي ليقيي کورد؛ تهنه به مەرجي ئەوهي
که کارمه نداني به رده ست، له هەر کوي بي، دهبي کورد بن، نه ک عه رهب.

بەندى شەشەم

كاروبارى كوردى

لە ويلايەتى مووسىل و مەسەلەى ئەرمەنەگان

هەمان كات كارى رېكخستىن و هينانەكايەى قانون و دەستور لە دەقەرى مووسىل، خيىرا بە كارامەيى و چالاكيى سەرکردايەتتى كۆلۇنىل لىچمان دەستيان پى كوردەو. لىچمان سەرەتا بەھۆى زانىنى ئەو راستىيەو كە رەنگە مووسىل دواتر بەكەويتە بەر ناوچەى ژيىر دەستى فەرەنسا، توشى ھەندى بەرپەست بوو، بەلام بە بەدەيھىنانى بازارى ھاوبەش بۆ سوود و بەرژەوھەندى نيوان مووسىل و بەغدا و نامادەيىي ئاشكراى ھاوپەيمانەكانى ئىمەيش وەك ئەنجامى وازھىنان لە داواكەيان لەم ھەرىمەدا، توانرا ھەمان پى وشوئىنى كارگىرى كە ئىستا لە ويلايەتى بەغدا كارى پى دەكرى، بگىرئە بەر.

سەرەپاي ئەو، ھەر كە ناوچەرگەى ناوچەكە رېكخرا، كارمەند پەوانە كرانە ئاكرى و زاخۇ بۆ ئەوھى لەو ناوچە سەرسنوورىانە پىوھەندى بە خيىلە كوردىەكانەو بەكەن، ھەرچەندە ليىرە ھەلس و كەوتكرن لەگەل كوردەكاندا، لەچاوا ناوچەكانى باشوورى نزيك بە سليمانى، زۆر زەحمەتتر بوو.

كوردان لە شوئىنى ناوبرا و واتە سليمانى) ھىچ بەرژەوھەندىكى راستەوخويان لە مەسەلەى ئەرمەنەكاندا نەبوو. ئەرمينيا و تەنانەت ورمىيش يەكجار چەپەك و دوورن، لەكاتيىكدا كۆمەلگەى مەسيحى لەوناوہ بچووكن و تەنھا لە شارە گەورەكاندا ھەن. سەربارى ئەو، تەنھا كۆسپ و تەگەرە كە ليى بترسايانايە، برىتى بوون لە دەرکەوتنى رقىل بوونەوھى ئاسايىي كوردان لە دەستور و تەماع و ئاواتى سەرانى كورد خويان. لەلايەكى ترەو، كۆمەلگەى گەورەى مەسيحى لە ناوچەى مووسىل لە شارەكاندا ھەن،

ویپرای گهلێك گوندی مهسیحی له سههر سنووره كوردیهكان و دهووبهریاندا؛ لهكاتێكدا ئەرمینیا و ئەو ناوچانەی وا بەشیکیان مهسیحین له نزیکى بتلیس و وان و تەنانەت ورمییش، بە بهراورد، په یوه ندیبه کی نزیکیان به مووسل و ناوچه سههرسنووریهکانی مووسلهوه ههیه. له بهر ئەوه كوردهكان لیهره بهرژه و نه ندیبی زۆر گهوره و راسته و خۆیان له مهسهلهی ئەرمه نیه كاندا ههیه. جگه له وه، ههر له پشتهی سههرسنووره وه ولات هیشتاكه له ژیر نیری داگیرکاریی توركدا بوو، هه ندی له كارمه نده كانیان ته نها ئاماده بوون پروپاگه ندهی دژی مهسیحیه كان له نیو كورده خۆشباوه ر و ساویلکه كاندا بلاو بکه نه وه و هاوکاری و زانیاریی پیشوه ختیش بو چهن دین کاری پیلانگی پیری دژی بریتانیا بجه نه به رده ست. له پال ئەوه یشدا، کاتیک له سلیمانی بووین، ده کرا به رپوه بردنیکى ته واو له نمونه ی كوردی، ته نها به سووده رگرتن له كارمه ندی كورد بو ئه م مه سه سه، به یئرایه ته كایه وه. سروشتی تیکه لی دانیشتوانه كه له مووسل، به ناچاری، وای كرد ژماره یه کی زۆری عه رب دابمه زینری. سه ركیش و یاخیه كان، به خستنه پرووی ئەوه ی كه كوردان ده خرینه ژیر رکیفی به رپوه بردنیکى پر له رق و کینه ی عه ره به وه، نه یانده ویست كه لك له هه ستی نه ته وایه تیی كورد ببینن.

هه ر ئەو ماوه یه پروپاگه نده ی فه ره نسیه كان له مووسل بووه مایه ی په شیوی و نا ئارامی، ئەمه یش دوو شیوازی نواند: پیش ه موو شتیك، نامارژه به وه درا كه فه ره نسا هه میشه به وه ناسراوه پالپشتی بالاده ستیی مه سیحیه كانی كرده وه، گه رچی مه سیحیه كان كه مایه تین. به پیچه وانه وه، هه موو دینه كان له چاوی بریتانیه كاندا یه كسانن. ئەگه ر هاتوو فه ره نسا حوكمی ولاتی گرته ده ست، سه هر كرده یه تی له لایه ن كۆمه لگه ی مه سیحیه وه مسوگه ره، هه ر بویه وا چاكه داوای پارێزگاریی فه ره نسا بکه ن. دووهم، له ده ره وه وا ده هوڵ له نیو مووسلماناندا كوترا كه فه ره نسا به م زوانه دیت و حوكمی بریتانیا، له بهر پیویستی و بایه خ، شتیکی کاتی و بو بووژاندنه وه ی ئەو ده مه بووه هه تا فه ره نسیه كان ده گهن.

ئەمە ھەر بۇ خۇي بۈۋە مایەى سەرھەلدانى ھەستى ئائارامى لەنئو كۆمەلگەى
موسلماندا. ھەستکردن بە نزيكبوونەوہى پرودانى ھەر گۆرانىك لە حكومەتى ھەر
ولاتىكدا بى، دەكىشىتەوہ بۇ دوستبوونى پىشوى و ئائارامى لايەنە ژىردەستەكە؛
جگە لەوہ، بەگومانە لەوہى وا تا چەندە ژىرانەيە بەلین بدن حكومەتىك قبول
بكات كە ھەر ساتىك بى پاشەكشە بۇ جىكردنەوہى - پەنگە - ناحەزىكى دى بكات.
ھەموو پۆژھەلاتىيەك بەپىي شارەزايىي (موسلمانان) خۇيان و ھەرۋەھائىش بەپىي
نەرىتى كۆمەلایەتى، بە شىۋەيەكى پەوا باوہەريان وايە كە جگە لەوہى ئىستا
بارودۇخەكە وا دەخوازى، ھىچ دوو نەتەوہيەك ناتوانن بە راستى دوستايەيتى يەكتر
بكەن. رىبازى فەرەنسىەكان و ھەلوئىستى گشتىي فەرەنسا بەرامبەر بە ئىسلام، كاتىك
دەرگەوت مەترسىي خىرا و راستەقىنەيان بۇ ئەو موسلمانانە ھەيە كە وایاندەزانى
زۆر نزيك بوونەتەوہ لەوہى وا بىنە ژىردەستەى دەسەلاتىكى رق ھەلگەر، سەرەراى
ئەوہى كە خۇيان زۆرىنەيەكى بەھىزن، ئەمانە ھەمووى بوونە ھوى زيادبوونى
ئائارامى خىلەكان. ئەمەيش ھەلىكى باشى بۇ لايەنگرانى تورك و ناحەزانى ھەموو
ئىسلام پەخساند و بە گشتىش وای لە خىلەكان كرد، بكەونە گومانەوہ لەو
ھەلوئىستەيان كە دەبوو بەرامبەر بۇ ئىمە نىشانى بۇدەن.

لە ھەموو ئەو مەسەلانەدا كە پەيوەندىيان بە كوردستانەوہ ھەيە، ئەوہى
ئەرمەنەكان و مەسىحىەكانى ترىش چارەسەرکردنىيان يەكجار زەحمەتە. ئەوہتا ئىستا
پووبەرووى كىشەى دوو نەتەوہى دىارىكراو بووینەتەوہ، ھەريەكەيان ھەمان مافى
ژيانى لە ھەمان پارچە زەوىي و لاتدا ھەيە، ھەريەكەيان دىن و دابونەرىت و مەشقى
خۇي ھەيە، ھەريەكەيشيان ھىشتا ئازارى برىنەكانى ئەم دوایيانە دەچىژى كە بەھوى
رىبازى كاتى جەنگ و پىش جەنگى توركەكانەوہ خراونەتە سوئ و سارىژنەكراون.

كوردان، لە پروانگەى ئەرمەنەكانەوہ، پىاوكوژىكى دپندن، چەندىن سالە بوونەتە
داردەستى كۆمەلكوژى و زولم و زورى تورك. لە پروانگەى كوردىشەوہ، ئەرمەنەكان
دروژنىكى دووېرووى ئەوپەرى فىلبازن، لە رادەبەدەر كەموكوپىيان لە ھەلكەوتى

عەسكەرىدا ھەيە و بە تەنھا ئەوھيان لەوبارەيەو بەدەستەو گرتوو. بەلام ئیستاكە، بە ھەلسەنگاندنی ئەو پيشوازىيەى وا لە داواى رەواى ئەرمەنەكان دەكرى لە ئەورویا، خەرىكە لەچاو كوردەكاندا ھەلس و كەوتى ھاوسۆزىيان لەسەر بنەماى دینی لەگەندا بكرى. ھەر وەھا كوردان ترسى ئەوھيان ھەيە ئەوان [ئەرمەنەكان] رۆلى فەرمانرەوايىيان بەسەر بەشيكى گەورەى كۆمەلگەى كوردیدا پى بدرى.

كورد ھەستى كرد خۆى بى دەم و زمانە و لەباریدا نىيە بەشداری مەملانىي عەقلى يا گفتم و گۆ بى، لەكاتىكدا لەرەوى زەمىنەى دىنييەو ترسى ئەوھى ھەيە لە جىھانى مەسىحىيەتى سەرکەوتوودا، نەتوانى چاوەروانى ھاوسۆزى يا دادپەرەرى بى.

ئەم ترسە لە شانازى بەخۆو كوردنى ئەرمەنەكان و باس و خواسى نابەجى و نەزانانەى ناو ئەورویادا سەبارەت بە پلانى قەبەى دەولەتیکى ئەرمەنى لە پاشەپۇژدا رەون دەبیتهو، دەولەتیک كە كورد وا ھەست دەكات تەنیا لەسەر حیسابى ئەو و پارچەيەكى گەورەى كوردستان خستنه ژیر دەستى ئەرمەنەكان بەدى دیت. ھەستى بەوھیش كرد -لانى كەم- ھەمان مافى ھەبى بۆ ناساندنى ناسنامەى نەتەوايەتیی خۆى، لەبەر ئەوھى ژمارەى زۆرتەر و وەكوو مېللەتیکیش پتر بەزەبر و بەھیزە. زۆر لەوھیش زیاتر، لەناخەو ترسى ئەوھى ھەبۆ قەرەبوو كوردنەو و سزادان بۆ تاوانەكانى رابوردو و پىويست بكات و ھەر وەھا ھەستى بەو كە ئەگەرچى راستەوخۆ دار دەستى ئەم تاوانانە بوو، ھیشتا گلەيى بە گەورەكە دەخریتە سەر تورك كە ئەوانى بۆ ئامانجى خۆيان بەكار ھینا كاتیک لە رابوردوودا خەرىكى مەسەلەى ئەرمەنەكان بوون. كورد و ئەرمەن بەبى ناخەزى و بەدكارى تورك، تەنانەت ئەگەر بە شادىشەو نەبووبى، دەیانتوانى تا رادەيەك ئاشتیانە بژین.

جگە لەو، كورد بیستى ئیمە ۵۰,۰۰۰ مەسىحیمان لە عىراق ھەيە، چاوەرپىن بەناو كوردستاندا بگەرینەو بۆ مال و حالیان، ھەر وەھا مقۆى مقۆى بى سەرەوبەرە بلاو لەسەر ئەو شیوہەى كە پیاوانى ئەو ۵۰,۰۰۰ كەسە مەشقیان پى كراو، نەك ھەر بە تفتەنگ، بەلكو بە تۆپ ھاویژ و گوللەپرژین، پچەك كراون. ئەو ویرانكارىانەیشى ھاتەو بىر كە

بههوى ههمان ئەم مهسيحيانهوه کران، کاتيک له سهردهمی جهنگدا دواى سوپای پروس
کهوتن بۆ ناو کوردستان. ههروهها زۆر ئاسایی ههم بهگومانه له دلسۆزی و نیازپاکیی
ئیمه، ههم لهویش که بتوانین کاتی گهپانهوهی پڤی ئەو جوړه کارانهی ئی بیهستین.
پاش ههستکردن بهوهی وا کورد چی بهرامبهه بهم خالانه دهکات، پهی بهوه برا
که نهخراوته خانهی هههه شارستانیتیرین شیوازی گفت وگو و قایلکردن و به
پیلانگییری تورکی و پانئیسلامیش دنه دراوه، بۆیه ئەگهه ناماده بوو سوور بی
لهسهه داواکانی بهو تاقه ریگهیه که ههست دهکات قازانجیهتی - ئەویش به زهبری
چهک-، نابئ به شتیکی سهیر لیی پروانری.

بەندى حەوتەم

شىخ مەحمود و كوردستانى جنووبى

كۆتايىبى كانونى يەكەم لە سەلیمانى گومان سەرى ھەلدا، سەبارەت بەوەى كە تا چەندە كارىكى ژیرانەى ھە دەسەلاتەى وا دراوتە شىخ مەحمود، بە پادەىەكى گەورە زیاد بكرى. تۆماری پابوردووى شىخ مەحمود لە زەمانى توركدا شتىكى جىيى متمانەپيكردن نىيە. شىخ بەردەوام شوپوشى لە دژى حوكمى تورك بەرپا كردووه، ھاوكات لە ھىندى گەرەكدا بە نەپنى دەوترا: خەلكى سەلیمانى لە سایەى حوكمى توركدا تالۆى لە ھى كار بە دەستمانى تورك زياتريان بە دەست خیانەتى سەرانى خۆيان و ساداتەو چىشت. بەلام جگە لە ھەر مەسەلەىەكى تۆماری پيشووترى ئەم بنەمالەىە، ئەو مەسەلەىە كە ئىستاكە پرووبە پرووى بووینەتەو، يەككە لە گرتە سىياسىيە پراكتىكەكان. بى گومان شىخ مەحمود كارىگەرى ھەبوە و پەنگە ئىستا بەھىزترىش بى لە جارەن. بەبى ھاوكارى و يارمەتى تەواوى شىخ كە ئەوكاتە خستبوونى بەردەستمان، پىويست يوا قەلەىەكى پتەو و بەھىز بەھىزىتە كايەو كە ئەوسا ھەرگىز نەدەكرا. ھەرۆھا لە پوانگەى سىياسىيەو زۆر گرنى بوو ئاسايشى ناوچەكە پابگرىن و لە ھەمان كات دوور بكەوینەو لە نيشاندانى ھىز بەكارھىنان بۆ ئەم مەبەستە.

ئىمە تاوانبار كراين بە دامەزراندنى كوردستانى جنووبى سەربەخۆ لە سايەى برىتانىادا، بەلام ھەم بارى گەشەنەكردن و دواكەوتنى ولات، ھەم كەمى پىوھندى و دووبەرەكى ناو خىلەكان، پاليان پىوھ ناين لە چەند بنەماىەكەو دەست پى بكەين و ھەول و تەقەلا بۆ پىكھىنانى بەدەين ھەرۆك پەناگەىەك بۆ ئاسايش و يەكبوون؛ ئەركى ھاوكارىكردنىش ھەلگرىن بۆ پۆژانى دواتر، بەو نىازەى وا دواى يەك بگرن.

ئاشكرا ديار بوو كه نەدەشيا وەك چەند پارچەيەكى يەكگرتووى بەرپوئەبەرىتتىى گشتىى ئىمە نەبىى لە مېزۇپۇتاميا، ماملە لەتەك ئەم پەناگەيەدا بىرىى. سەربارى ئەو، بە پرونى پېويست بوو - لەبەر كۆمەلىك ھۆى تايبەت بە بەرپوئەبەردن لە دوارۇژدا - كوردى ناوچەكە بە تەواوى ھان بىرىن بۇ پېشنيار و ئامۇزگارى بېواننە مېزۇپۇتاميا. لەگەل ئەوئەشدا، دەرك بەو كرا كە ئەنجامى ھەر بەستەنەوئەك بە دەولەتى عەرەبەو، پەنگە بىكىشىتەو بۇ كوردەوئەى ناشىرىن نواندى بەشىكى يەكجار زۆرى نەتەوئەپەرسە بەجۇشەكان و پياوانى خىلەكان لە چياكان. تەنھا ھەندى لەو پۇشنىرە زۇرانەى كۆمەلگە بۇچوونى پېويستيان ھەبوو و وايان دەبىنى ئەو بەستەنەوئەك بە بەغداو زامنىكى پتەو بۇ بەرەوپېشچوون و گەشەكردنىكى كارا كە تاكە بناغەيەكى راستەقىنەى ئۆتۇنۇمىيە.

لەو ھەل و مەرجانەدا ناچار بوون ھىواو چاوەروانى كەسانىكى زۇر بەكىنە ناؤمىدى، جگە لە پوئەپوئەوئەوئەى ئەو ئەركەى كە ھەرگىز ئاسان نەبوو، ئەوئەش پازىكردى سەركردەكانى خەلك بوو بەگشتى بۇ قبوولكردى ئەوئەى وا پىى تى دەچى ماوئەكى دىرۇخايەن سەرپەرشتى و چاوەپىرى بىرىن. لە سەروو ھەموئەنەو، گرىنگ بوو بە ھەموو نرخیك پى لە بەرپا بوونى پاشاگەردانى و بەرھەلستى بگىرى، تەننەت ئەگەر لەسەر حىسابى بەردەوامى پالپىشى و ھاوكارىكردى ئىمە بى، بۇ ئەوانەى كە نەخشە و پلانەكانيان سەرلەبەر لەگەل نەخشە و پلانى بىرتانىادا بۇ يەكبوون و يەكسانى نەدەگونجان.

زەحمەتە بلپىن تا چەندە بزوتنەوئەى نەتەوايەتى بۇ سەربەخوئەى ھەبوو و تاچ رادەيەكىش بەرھەمى خواستى تايبەتى سەرانى كورد بوو، كە بەبى ھىچ گومانىك دەرفەتىكى ناھاوتايان لە ئۆتۇنۇمىي كوردا دەبىنى بۇ زيادكردى پلەبەرزىي خوئان. لە ھەمان كاتدا، بزوتنەوئەكەى وەھا - بى گومان - لە سلىمانى بەھىز بوو و دەبوايە ھەمىشە بەو بىرخستەنەو بەردەوامە چاوەپىرى بىرى، كە حكومەتى H.B.M، ئەگەر لە حال و بارىكدا رازى بى بە لىپرسراوئەتى بەرامبەر بە كوردستان، ئەو دەكات

تەنیا بەو مەرجە توندەى كە دەبوايە ئەو خەلكەى وا ھەلىيان بژاردوون بە سەركردەى خۆيان پىپرەوى رېياز و رېساي پېويست بكن بۆ سەقامگىرى ئاسايش و بەرپوۋەبردن بە يەكسانى و بە دۇنيا بوونيش لە بەرەوپېشچوون و گەشەكردن. سەربەخۆيى بۆ چەندىن كەس تەنیا ماناي ئازادى لە ھەموو بەربەستىك دەبەخشى، قانون و ئازادى بۆ پىپدانى تالانكارى و بەرەللایى يەكى بى سنوور.

لەلايەكى ترەو، لكاندن بە بەغداو، لۇجىكى نەگۆرى جوگرافىاي بەسەردا سەپىنرا بوو. جگە لەو، چەند مەسەلە يەكى رۇژانە، گەر بەناچارىش بووبى، بوونە ھۆى ئاسوودەيى و سوودبەخشىن؛ ھىچ ھۆيەكيش نەبوو تا بىتە رىگىرى بەردەم لەسەر راستەپى رىگرتن لە گەشەكردنى ولات بە شىوھى نىشتمانى.

ئەوھىش پوون كرايەو بە بۆ خەلك كە كارمەندانى دەزگاكانى بەرپوۋەبردن - تا دەكرى - كورد دەبن و لىقىيى كورد لەلايەن ئەفسەرانى كوردەو رىك دەخرىن، لەكاتىكدا زمانى كوردىش دەبى بىتە زمانى رەسمىيى حكومەت. قانونەكانىش وا دەستكارى بكرىن كە لەگەل داب و نەرىتى ناوچەبيدا بگونجىن و سىستىمى داھات كۆكردنەو و باج وەرگرتنىش لەگەل پىويستىيەكانى خەلكدا جووت بىتەو. سەبارەت بە خىلەكانىش، دەبى چ نەرىت و ياسايەك ھەن رىزىيان لى بگىرى و سەرۆكە ناسراوكانىش پىيان پى بدرى ھەرەك جارار درىژە بە بەرپوۋەبردنى خىلەكيانەى تىرەكانىان بەن.

سەبارەت بە دارايى، ولات بودجەى ناوچەيىيى خۆى دەبى و ئەو باجەيش كە كۆدەكرىتەو، تەرخان دەكرى بۆ بەرپوۋەبردن و گەشەپىدانى ولات، ھەرچەندە دەبى برە پارەيەكى كەم بەرامبەر بە بەرپوۋەبردنى بنچىنەيىش بدرى بە بەغدا. لەلايەكى ترەو، بەستەنەو بە مېزۇپۇتامياو قازانجى ماددىي زۇر گرتىك بۆ پەرەردە و كارى گشتى و كشتوكال و گەياندن مسوگەر دەكات، ھەموو ئەمانەيش ھىزو توانايى و گورى پالئەريان لە بەغداو وەرەگرن.

ئىمە، بەو رادەيەى كە گەلەكەى رېزى لە شىخ مەحمود گرتووه، ئەوئەندە رېزمان لە شىخ مەحمود گرتووه، هېچ نيازىكىشمان نەبوە زۆرى لى بکەين تا بەشىوئەيەكى ناپەدل حوکم بکات. هەر خۆيشى، سەبارەت بە تىگەيشتوويى و بىرفراوانى، بە تەواوى مندال بوو، بەلام مندالىك فرۆفيللىكى بەرچاوى هەبى و بىگومان تەماعىكى لووتبەرزانه مېشكى پىر کردبى. بە داخەوہ جگە لەوہى شىخ دەورى بە کۆمەللىك خەلکى خۆتېھەلقورتىن گېرابوو، مېشکيان پىرکردبوو لە بىروباوہرى پىروپوچ و بى مانا كە وایان لى کرد ناسناوى حواکمدارى هەموو کوردستان لە خۆى بنى و هانيان دا دەست وەربداتە کاروبارىك كە زۆر لەو دەسەلاتەى وا پىي بەخشاوه، زياتر بوو.

شىخ، هېشتا لەگەل ئەو هەموو هەلانەدا، هاوکات سەرمایەيەكى گىرنگ بوو. ئەگەر يەكەل لە کوردستانى جنووبى دژايەتپى لەسەرکاردانانى شىخى کردبى، ئەوا چوار كەس پىشوازييان لى کردوو، ئەمەيش رېزەيەكى كەمى ناکۆكەکانى ولاتىكە كە بنەمالە پىكەوہى گرى داون و دوژمنايەتپى خوينىشتنپىش دەورىكى زۆر گەورەى تىدا هەيە.

دلسۆزى بۆ شىخ تا چەندە سوودى هەبوە، تەنها قسەى سەرزارەكى بووہ كە زەحمەتە بوترى. لە هەندى دوخيشدا، بەتايبەت لەگەل ئەو خيالانەدا كە زۆرتەر لە سلیمانىيەوہ دوورن، رەنگە ئەنيل دەنگىكى بەدەستپىنراوا بى لە ئەنجامى نيشاندانى پالپشتىي ئىمەوہ بۆ شىخ. بەلام ئەو فاكتەرە ديار و لەبەرچاوه ماوو كە شىخ مەحمود هيزىكى سەر زەمىن بوو، هەرۆك لەسەرکاردانانىشى سەرمایەيەكى تايبەت بوو بۆ مامەلەکردنمان لەگەل سەرجهمى خيلەکاندا. بەلام لە هەمان كاتدا دەبوايە هەنگاو بنرى بۆ رېگرتن لە بلابوونەوہى كاريگەرىي شىخ بۆ ئەو ناوچانەى كە گىرنگ نين يا ناپەسند بوون و رپى تى دەچوو پاشەپوژ هەرەشە لە ناشتى بکەن. لەوہيش زياتر، تەنانەت تاقمىكى ديارىکراویش لە سلیمانى هەبوو، بەرپۆهبردنى راستەوخۆى بریتانايى پى باشتر بوو، كە -بە گشتى- لەچاوه هەر سىستىمىكى كۆتەرۆلکردنى ناراستەوخۆدا لەسەر بنەماى سەرکردايەتپى كوردى، دەيتوانى زۆر بەى چىنى بازىگان و كاسبكار بەلای خۆيدا رابكىشى.

بەندى ھەشتەم

گوردستانى ناوئەند و ئازەربايجان

مىجەر نوئىل ئاخروئۆخرى كانونى يەكەم سەلىمانىي بەجى ھىشت و گەشتى كرد بەرەو ناوچەكانى پوژئاواو باكوور ھەتا پەواندوز، بۇ ناساندنى سيستىمى حكومەتى سەلىمانى. ھەرۈھا ئەفسەرى سىياسى بە ھەزىفە پەوانە كران بۇ كۆيسنجەق و پانىيە و پەواندوز. رىكويپىكى و نىزام دەستبەجى لە ھەر يەكك لەو شوئناھەدا گىردانەوھ و خىلەكان بەخىرايى خرانە ژىر پكىفى ئىمە؛ ھەموان نامادەيىيى خويان دەرپرى بۇ قبوولكردى شىخ مەحمود بە نوئىنەرى برىتانيا لە كوردستان، ھەرۈھا بە ئاشكرا نامادە و پەروشى چوونە پىزى كۆنقىدراسيونى كوردى بوون.

دەركەوت ناوچەكە لە پەواندز بەھوى لىشاوى يەك لەدواى يەكى ھاتنە پىشەوھى پروس و توركەوھ كە ولاتى كردبوو بە چۆلەوانىيەكى زۆر بەرچا، لە حال وبارىكى پرمەترسىيى برسيتيدا بوو، لەكاتىكدا ناوشار لەكوى چەند (۲۰۰۰) خانوويەك تەنيا (۶۰) خانوى بەپىوھ مابوو. ناوچەكانى دەورەبەرىش، كشتوكالى لە ماوھى دوو سالى رابوردودا بەتەواوى تىدا ھەستىنرابوو. لە ھەمان كاتدا دانىشتوان بە پىژھى ۷۵٪ زمارھى پىش جەنگ كەم ببوھوھ. قات وقرىيەكە ئەوھندە خراب بوو، بە رادەيەك ھەندى شوپن دانىشتوانەكەى بە تەواوى لەسەر گژوگيا و چەند بەپروويەكى بەجى ماو دەژيان و لەبرساندا زۆر بە ناچارى پشيلە و سەگ، تەنانەت لە ھەندى حالەتدا گوشتى لاشەى مروقيان دەخوارد.

دەستبەجى ھەنگاو نرا بۇ چارەسەركردى برسيتى، ھينانى دانەويئە لە ھەوليرەوھ پىك خرا، فرىاكەوتنى ھەژاران دەستى پىكرد، لەكاتىكدا كشتوكالكردى بۇ لەمەودوا ھان دراو رادەيەكى قانوون و رىكويپىكىش چەسپىنرا.

دەرکەوت کیشەى باکووری پەواندز و هینانە ژیر سایەى بەرپۆه بەرایەتیی کارپیکراو یەکیکە لە کارە هەرە زەحمەتەکان، چونکە هەرچەندە خیلەکان و دانیشتوانەکیان بچوون، بەلام پرچەکن و بەهۆی خوینەرشتنی زۆر و بەردەوامەوه دووبەرەکییان لەناودایە. هەمان کات سروشتی ولاتەکە شاخاوییه و یەكجار سەختە، کە بەتەواوی رێگری راپەراندنی کردەوهی عەسکەری کارێگرە دژی دەستدرێژیکەرەن. لەبەر ئەوە ناردنی جەندرمە (پۆلیس) بۆ ولاتیکی ئاوها، تەنانەت بە هیژیکى دیاریشەوه، تەنیا بۆ پیشاندانی کارکردنە سەر خیلەکان و خۆدانە بەر مەترسییهکی ترسناکی بەرپەرچدانەوهیە کە ولامى کارێگرى نابى. هاوکات خیلەکان بەهۆی شان و شکۆی بریتانیاوه نیشانیان دا نامادەن ناشتیانە ملکەچی بیرو بۆچوونەکانمان بن، ئەویش بە دوورکەوتنەوه لە جەردەیی سەر رێگەوبان و تالان و چەپاوە کردن و بەگشتی باشتەر لەوهی وای لیبیان چاوەروان دەکرى، بە تى خویندەوهی دوور دەستی هەر سوپایەکی کارپیکراو، هەلس وکەوت بکەن.

گەرگرفتەکان هەر لەم دەقەرەدا زیادیان کرد، لەبەر ئەو راستییە کە لە باکووری رۆژاواوه تەریبی ناوچەى داگیرکراوی تورکیا بوو، لەکاتی کدا لە باکووری رۆژەلاتەوه سنوورەکانی ئێران بوو لە نازەربایجان، ناوچەیهک کە تەواو لە پاشاگەردانیدا بوو. بارودۆخەکە لە ورمى و -ئەوى راستى بى- سەرتاسەرى نازەربایجاندا، سەبارەت بە نەخش و حوکمی ئێران یەکیک بوو لە شتانه کە بەدگومانییەکی مەترسیداری دەبزواند، لەکاتی کدا لەوى بى سەرۆبەرییهکی سەخت بە مسۆگەری لەو ناوچانەدا کە بەناو لەژیر کۆتەرۆلى ئیمەدا بوون، رەنگی دایەوه. سەرەپرای ئەوه، پەشیوی و پاشاگەردانیی تیدا ئەوهندە زۆر بوون، ئەوپەری زەحمەت بوو ئەنجامیک سەبارەت بە باری راستەقینەى پروداوهکان بەدەست بهینی. لەپال ئەوهدا، پى دەچى گومانیکى بچووکیش هەبووبى لەو پرووهوه کە دوو فاکتەری سەرەکی کاریان دەکرده سەر بارودۆخەکە؛ یەکەم: هەستکردن بە دوژمنایەتییهکی بەتین بەرامبەر بە گەرانەوهی ناسووریەکان و ئەرمەنەکان کە جووره بزوتنەوهیەکی پان ئیسلامی لە

ناوجەرگەى تەبىرىزەۋە ھانى داۋە و پىدەچى كارمەندانى ئىرانى تا رادەيەك تىزىيان كىردىتەۋە. دوۋەم: پىلىۋوونەۋەى بىئەندازەى كوردان لە ھوكمى ئىرانى كە يەكجار بىداروبارە و ناىشتوانى ھىچ فۆرمىكى قانۋون و نىزام بەرھەم بەينى.

مانگى شىۋات كۆبوونەۋەيەك لەلايەن زۆرىنەى سەركردە ھەرە گەۋرەكانى ئەۋدىۋى سىۋورى ئىرانەۋە كىرا، مەسەلەى شۆرشىكى دىشى دەسەلاتى ئىرانى تىدا خرايە بەر باس و لىكدانەۋە. لەو كۆبوونەۋەيەدا ھاتنە سەر ئەۋ باۋەرەى وا دەبى بىرپار بدى شۆرشىكى ۋەھا بەرپا بىرى، بەلام پىش ھەموو شتىك پىۋىستە چاۋەرەى بىرى و بزانرى ھەلۋىستى ھىزەكان بەرامبەر بە كوردى ئىران و گەراندنەۋەى ئەرمەنەكان بۇ ۋلاتى خۇيان چىيە. بەلام ئەۋ بىرپارە كە داۋيانە ھەرچىيەك بى، ۋەزەى كوردان لە ئازەربايجان - بەبى ھىچ گومانىك - بە شىۋەيەكە كە شۆرش لەدىشى ھوكمدارانى ئىران لە داھاتوۋدا شتىكى ھاشاھلنەگرە، ئەگەر ۋرمى بخرىتە زىر سايەى جۆرە كۆتۈلۈكى ئەۋروپاىيانەۋە.

بەندى نۆپەم

ناتارامىي ناو كوردان

لەسەر سنوورى مووسل

ھەر ئەو كاتە، پروپاگەندەى لايەنگرانى تورك و دژ بە مەسىحى لە گۆشەى باكوورى پوژاواى ويلايەتى مووسل، سەركەوتنىكى بەرچاوى بەخۆو دەى. شويىنى گوندە مەسىحىەكانى نيوان زاخۆ و جزيرەى ئىبن عومەر بوو بە يەككە لە جىيە ھەرە مەترسىدارەكان، لەكاتىكدا ھەراوھورپاي دژ بە مەسىحى پووى دا. لە ھەندى حالەتدا بەراستى (۱۷)ى مارت پى لە نامەناردنى عەبدورپەحمان ئاغا، سەركردەى كوردانى شەپناخ لە باكوورى پوژھەلاتى جزيرەى ئىبن عومەر گىرا، كە داواى بەزۆر دەرکردنى بىگانەكانى كردبوو و رايىشى گەياندبوو بزوتنەو كە پشتيوانى و بەلئىنى حكومەتى توركى ھەن و تاكەتاكەى كەين و لىژنەكان لە قونستانتىنوپۆل و قاھىرە بە ئاشكرائىش پاريس پشتيان گرتووھو كار بو دەولەتتىكى كوردىي سەربەخۆ دەكەن. لە ھەمان كاتدا ئەفسەرە توركەكان بە پروپاگەندەى توركەوھ سەريان لە شەمزيان داوھ، بەلام بە ساردوسپرىيەوھ پىشوازيان لى كراوھ، لەكاتىكدا يەككىيان ھەر بو ھەمان مەبەست بەناو ويلايەتى مووسلدا تىپەپىوھ.

سەنتەرى ناوچەيى ئەم خراپەكارانە -بەبى ھىچ گومانىك- جزيرەى ئىبن عومەر و شەپناخ بوون، ئەو دوو شويىنەى وا لە رابوردوودا بو ھەستى دژ بە مەسىحى ناويان براوھ و ھەرۆھەا بە دوو جىيى گونجاو دانراون بو ھەر بزوتنەوھەك كە توركەكان پشتيان گرتبى. دەسكەلا راستەقىنەكان برىتى بوون لە گۆيان، ئەو خىلە لاسار و سەركىشەى كە زۆر بەشى وا لە دەرەوھى سنوورى بەرپوھەرايەتتى ئىمە بەرەو باكوورى زاخۆ.

كاپتن پيرسن، ئەفسەرى سىياسىي يارىدەدەر لە زاخۆ، ماوەى يەكەم ھەفتەى نىسان دەستى كرد بە سەردانێك بۆ لاى ئەم خێلە بە مەبەستى گەرانەنەوہى حوكم و رێكخستنى ئامادەكارى بۆ سەلامەتیی گوندە مەسحىيەكان لە داھاتوودا. سەرۆختى سەردانەكەى، كە راست چەند سەركردەيەكى گۆيان ياوەرى بوون، كاتى بەرەوپېشەوچوون لە ھەل و مەرجێكدا كە بەھال گومان دەكەين ھەندىك لە ياوەرەكانى بەشداریيان لەو تاوانەدا كردي، بە ناپاكي خرايە بۆسەوہ.

دەستوبرد ئاشكرا بوو كە پيوستە كردهوہيەكى توند دژ بە بەرھەلستان بكرى. كاتێك پيشتر ھەراوھورايى دژ بە مەسحى دەستى پى كرد، داواى كردهوہى سەريازى كرا، ھەروەك پەى بەوھيش برا كە مامەلە لەگەل گرفتى لەو جۆرەى خيلى چيانشىنى ناسارستانيدا، ھەتا چارەسەر دەكرى پيش ئالوزبوونى، زۆر پى تى دەچى تەشەنە بكات. لەگەل ئەوھيشدا ئەوكاتە فرۆكە دەست ئەدەكەوت، لەكاتێكدا ئەوھيش رەچا و كرا كە گيروگرفتەكانى ھوى گەياندن رى لە كردهوہى عەسكەرى دەگرن.

ھەرچەندە ئىستا، بە كوشتنى ئەفسەرىكى سىياسىي بریتانى، زياتر پيوستى كرد حىساب بۆ ھيرشيكى سەخت بكرى. توركەكان ماوەى دوابەشى پزىمى تورك، لە ھالەتى ھيرشكردنە سەر كارمەئەدەكانياندا پى پارايىگەردن ھەنگاوى توندوتيزيان دەگرتە بەر. ئەمە يەكەم دۆخە لە سايەى حوكمدارىي ئىمەدا پرووى دابى و خيلى كەنىش بۆ خويان وا لىيان پوانيوە كە تاقىكردنەوہيەكى ھيزو تىن وتوانى حكوومەتەكەمان بى، بۆ ئەوہى بزائرى ئىمە تا چ مەودايەك دەتوانين سەركەوتوانە و بەبى سزادان بەرھەنگارى بكەين.

سەربارى ئەوہ، پيشنيار كرا كە پيوستە ھاوكات ھەنگاوى عەسكەرى لە شيوہى ھيرشى سوپايىي دژى گۆيان دا بنرى و پى بەپى دەستبەجى جزيەرى ئىين عومەر داگير بكرى. ئەم جوولانەوہيەى دوايى كە دەيتوانى ھيرش بكاتە سەر رەگ و پيشەى شەپەنگيزى لە شوينى ناوبراو و شپناخ، دەيتوانى بە خراپترين شيوہ پاريزگارىي ولاتى گۆيان بشيوينى و دواتر خيلىكە دابېرى و ھاوكارىي نەگاتى.

گۆيان، ھەرچەندە كەوتوۋەتە دەرەۋەي سنوۋرى بەرپۆۋەبەرايەتتىي ويلايەتتى
موسسل و ئەمەيش، ويپراي سەختى و دژوارىسى ولات و كەمىي نازووخە،
كىشايۋىەتتەۋە بۆ ئەۋەي وا پيويستىي سىياسى قەبەتر بىي و پەنگبى پى لە
كردەۋەي عەسكەرى بگىرى. ھەرەك ولات بەرەو باكوۋرى سنوۋرى بەرپۆۋەبەرايەتتىي
ئىمە ناۋچە داگىركراۋەكانى توركىيا بو، پيشنيار كرا توركەكان بانگ بگىرىن بۆ
راستبوۋنەۋە دژ بە دەستدريژيكەران و نامادەكارىش بۆ پاراستنى ئارامىي سەر
سنوۋرەكان لە داھاتوۋدا بگىرى. لەگەل ئەۋەيشدا، ھەست كرا گىروگرفتەكان لە ناۋچە
سەر سنوۋرىەكاندا بەزۆرى بەھۆي دەستتتوۋەردانى پىلانگىپىي توركەۋە بوون، بە
شىۋەيەك زياتر وا چاۋەرۋان دەكرا بەتەۋاۋى يا كارىگەر بن. لەراستىدا ئەۋە بە
ئاشكرا شتىكى مەترسىدار بو، نەك ھەر لەبەر ئەۋەي توركەكان پىشتىۋانى
جوۋلانەۋەي دژ بە برىتانىا بوون، بەلكوۋ تەنبا ھۆكار بۆ بانگكردنى توركەكان
زانىنى كاردانەۋەيانە بو ھەر كاتىك پىي تى چوۋ ھىرشىك لەدژى ئىمە بگىرى،
ئەمەيش بى ھىزىي عەسكەرىي ئىمەي لە دەقەرەكەدا بۆ خىلەكان دەسەلماند و
دەرى دەخست ناتوانىن بەرژەۋەندەكانمان لە شاخەكانى ناۋچە سەر سنوۋرىەكاندا
پىارىزىن. لە ھەمان كاتدا پەرونى شتىكى نابەجى بوو بە ھەر شتىك پازى بىن
پىشتىۋانىي ئىمە بۆ دووبارە دامەزاندەۋەي بالادەستىي تورك نىشان بدات لە
ناۋچەكەدا، كە پەنگە ھەر خۇمان زوۋ خۇزگە بخۋازىن بىخەينە ژىر ركىفى
حكومەتى برىتانىاۋە.

ھەر لەبەر ئەۋە برىار درا قىتۋى پىشنيارى ھىرشى تورك لە ناۋچەكانى
دراوسىدا بگىرى، ھاۋكات لەبەر ئەۋەي فرۆكە بە ئاسانى دەست كەوت، پەلامارى
بۆمبارانكردن بۆ مەبەستى تۆلەسەندەۋە پىك خرا. ھەرچەندە ئەمە، لەبەر خراپىي
كەش ۋەھۋا كىشەكانى ولات و لە ئەنجامى سستىي ئىمەدا، بى ئەنجام بوو، بەزۋىي
بوۋنە نىشانەي بلاۋبوۋنەۋەي پىشۋىي و نانارامى؛ ھىرش بۆ سەر پۋستى جەندرمە و

بۆسەنەنەۋە بۆ كاروانى عەسكەرى؛ لەكاتىكدا نەك ھەر گۆيان، بەلكوو خىلەكانى تىرى
ناوچە نىزىكەكانىش، دەستيان كرد بە ھەلۆيىستى بەر بەرەكانى نواندن.

لەبەر ئەۋە ناچار كراين بە رادەيەكى زياتر دريژە بە ھيرشى بۆمبارانكردن بەدين.
ئەم ھەولانە زۆر سەركەوتوو بوون، ژمارەيەك پيكدادانى راستەوخۆ لە گوندە
بەركەوتوكاندا قەوما و ھەروەھا ھەوالى ئەۋە گەيشت كە قوربانىيەكى زۆريان لى
كەوتوو تەۋە. ئەنجامە باشەكانى ئەمە ھەر زوو دەر كەوت و ھەلۆيىستى خىلەكان بە
شيوەيەكى بەرچاۋ گۆراۋ پووى لە چاكى كرد.

بەندی دەیهەم

شیخ مەحمودو پاپەینەکی

لە سلیمانی، مایس و حوزەیرانی ۱۹۱۹

ئێستا زۆر ئاشکرا دیار بوو کە هیژی شیخ مەحمود لە کوردستانی جنووبی بووبوو هەرەشە بۆ ئاشتیی پاشەرۆژی ولات. شیخ رازی نەبوو بەو جێ و پێیە سیاسییە وای بۆی دیاری کرابوو، جگە لە فرۆفیل و هەولێ بەردەوامی بۆ بەدەستەینانی پلەوپایە و شوینکەوتنی سەریاکی هەر شتێک کە بەتەمای بووبی یان ئارەزووی کردبێ. شیخ قایل نەدەبوو بە جیبەجێکردنی ئەرکەکانی وەک حوکمداری کوردستانی جنووبی، بەلام هەردەم هەولێ دەدا زیاتر بمینیتەوه و خێلە دورەدەستەکان تا هەولێر و بەشەکانی تری دەقەری مووسل بجاتە ناو چنگی خۆیەوه. هەرۆهە بەویش ناسرابوو کە پەپوهندیی بە ناوەندی دژ بە بیگانەوه هەبۆه لە شێناخ.

لە هەمان کاتدا کە حوکم بەرقەرارتەر بوو، سووژەکانی بەپێوەبەرایەتییهکی پتەوو چەسپاو گەشەیهکی بەرچاویان کرد، خێلەکان زیاتر نارازی بوون لە حوکمداریی شیخ. هەر زوو دەرکەوت زۆر بەی زۆری ئەوانەیی کە شیخیان قبوول کردبوو، هەر لە یەكەم ساتەوه، لەبەر ئەوه نەبوو کە ئارەزوو یا حەزیان بە حوکمداریی شیخ کردبێ، بەلکوو لە ترسی هیژی شیخ بوو و پروپاگەندەکانیشی وای لێکردبوون واتێبگەن بریتانیەکان - تەنانهت ئەگەر پێویست بە زەبری هیژیش بکات - ئامادەن سوور بن لەسەر حوکمداریی شیخ.

زۆر لەوه زیاتر، هەست کرا ئەو هەموو هیژە لە دەستی پیاویکی وەکوو ئەودا، جگە لە هەرەشە بۆ سەر ئاشتیی پاشەرۆژی ولات، بە مسوگەری دەبۆه هۆی ناعەدالەتی و سەرکووتکردنی خەلکیش. لەبەر ئەوه هەر زوو کە ئاشکرا بوو تەنیا

كهرتيكى ديارىكراوى كۆمهلگه به راستى ئەويان وەك حوكمدارىك دەوى؛ ھەنگاۋ نرا ھەم بۆ كەمكردنەۋە دەسەلاتى بۆ ئەو بەشەى كۆمەلگە و ھەم بۆ پىگرتن لە درىژەكىشانى ھىزى سەركوتكارىيى بەسەر ئەو خىلانەۋە كە نە پشتگىرى بوون و نە ئارەزۋوى حوكمدارىيەكەييان دەكرد. لەناۋ ئەوانەى تىرىشدا، خىللىكى گىرنگى وەك جاف لەژىر دەستى لابرا و كارمەندىكى سىياسىيى يارىدەدەرىش پەوانە كرا بۆ ھەلەبجە، بۆ ئەۋەى راستەۋخۆ مامەلەيان لەگەلدا بكات.

زۋوبەزۋو كە پروون بوۋەۋە ئىمە ھىچ نىيازىكمان نىيە زۆر لە كەسانى نابەدل بگەين لە سايەى حوكمدارىيەكەيدا بىمىننەۋە، كارىگەرىيى شىخ بە خىرايى پرووى كرده كزى؛ سەرەراى ئەو راستىيەى كە لە ھەر شوپىنىك بۆى كرابى، لايەنگرانى خۆيى خستۋەتە سەر ھەموو پۈستە گىرنگەكان، وىراى پىلانە بى سەرۋەتەكانىشى بۆ زىادكردنى دەسەلاتى خۆى.

ھەرچۈنىك بى بارودۇخەكە لە سلىمانى -تارادەيەك- جىاۋاز بوو. لىرە، چەندىن سال بوو بنەمالەى شىخ لە ھەموو پروويەكەۋە بەدەسەلات و زال بوو. لەكاتىكدا لەۋدەمەۋە كە بە حوكمدار دىبارى كرا، ھاۋرىكبانى خۆيى لەسەر گىرنگىرىن و چەورتىرىن پۈست دانا، بە بەردەۋامى ھەموو ئەو شتەنى بە زەبرى ھىزى خۆى كرد بۆ بەدەيھىنانى خواستەكانى خۆى لەسەر جىمىتابى حكوومەتىكى باش و دادپەرۋەرى بۆ خەلك. جگە لەۋە، تەنانەت لىرەيش [ۋاتە لە سلىمانى] دەسەلاتى شىخ بە ئاشكرا بەرەۋ نەمان دەچوو.

سەربارى ئەۋە، ۋەزەكە بەرەۋ ئەۋە چوو دلەپراۋكى زىاتر بكات، لەبەر ئەۋەى دەركى پى كرا كە تەماعى تاكەكەسىيى خۆى بە جۆرىكە پەنگە ۋاى لى بكات بگاتە ئەۋپەرى پادەى بىعەقلى تا پى لە دۋا نشۋستى ھىنانى دەسەلاتەكەى بگىرى، لەكاتىكدا ھاۋزەمان ھىچ گومانىك لەۋەدا نەبوو كە شىخ بەناگا بوو لەۋ شتەنى ۋا پرويان دەدا لەناۋ گۆيان و لە پەيوەندىشدا بوو لەگەل ناۋجەرگەى ناخەزىدا لە شىرخ. ھەمان كات ھىزىكى گونجاۋ شك نەدەبرا تا لە پانتايىيەكى فراۋاندا بەرھەلىستىيى

پشيووی و ئاژاوه بکات، له بهر ئه وهی کوردانی لیقی، هه رچه نده ئه فسه ری بریتانی ری به رییان ده کردن، به لام هیشتا ژماره یان که م بوو، پی به پی ژانرابوو زۆریه ی ئه فسه رانی کوردی ئه و هیزه ی لیقی پشتی شیخیان گرتبوو، چونکه له راستیدا زۆریه یان قه زاری شیخ بوون که له سه ر کاری دانا بوون.

هیوا خواسترا هیچ شتیکی ناهه موار پروونه دات، هه روه ها به ورده ورده به هیژکردنی به ریوه بردن و لایردنی هه موو شتیکی ناپه سند، له به ره وه ده سه لاتی که م بکریته وه تا بکه ویته جی ورییه کی واوه که هیژی خراپه کاری نه مینی و حال وباری ئاسایشی سیاسی به رقه رار بی.

حالی حازر زه حمه ته به لگه ی ته واو سه باره ت به و پروداوانه ی وا له داواییدا قه ومان، به ده ست به یئری. له گه ل ئه وه یشتا وا ده رده که وی شیخ دوا ی ئه وه ی هه سته ی کردوو ده سه لات به جیی ده هیلی، خوی ئاماده کردوو بو کوده تا coup de tat وه ک دواچاری بی هیوایی بو به ده سه ته ی نانه وه ی ئه و پله وپایه یه ی وا هه سته ی کردوو له ده سته ی داوه. له بهر ئه وه له ۲۲ی مایه سدا، راپه رینیکی ریک خست؛ بو ئه و مه به سته یش، پشتیوانیی سه ره کیی له کوردانی ئه و دیوی سنووری ئیران وه رگرت، به تایبه ت له خیله کانی هه ورامان و مه ریوان که ده که ونه دووری نزیکه ی ۴۰ میلی باشووری پۆژه له لات و پۆژه له لاتی سلیمانی یه وه. یارمه تیی له و ناوچانه یش وه ده ست هیئا که راست که وتوو نه باکوور و باکووری پۆژه له لاتی شاره که و هه روه هاییش له چه کداره لات و پووته کانی سلیمانی خوی.

به رپابوونی ئه و شه ره، کوت وپر زۆر چاوه پروانه کراو بوو. هیژی بچووی لیقی ده م وه ده ست هه ر له شوینی خویان به زین و په ره وازه بوون و ئه فسه رانی سیاسی و عه سه که ریش له ماله کانی خویان به سترانه وه، به لام له وه نه چوو هیچ به دره فتارییه کیان له گه لدا کرابی. سه ره پای ئه وه، یه ک شو فییری ئوتومبیل کوژا. شیخ مه حمود ده سته جی جله وی گشت کاروباره کانی گرت ه ده سته ی خوی، قایمقامی خوی له سه ر کار دانا و له کاتی که ده یه ونه دی ته لگرافی له ریوه له گه ل که رکوک دا دا پچرینرا، ده سته

بەسەر ھەموو تۆمارەکانی حکوومەت و خەزینەدا گرت. ھەر ئەوکاتە کاروانیک کە لە کفری یەوہ پەرووی کردبووہ سلیمانی، بە پارە و چەک و ئەسپەوہ لەلایەن لایەنگرانی شیخەوہ گیران و بیگومان پیشوازییەکی ملکہ چانە ی رەزامەندیان بۆ ھیزو توانی شیخ دەستەبەر کرد.

پیکەوہ لەگەڵ جم و جووولی دژ بە سلیمانی دا، کیشەکان لە ھەلەبجە ئالۆز بوون. لە ۲۵ی مایسدا ئەفسەری سیاسی یاریدەدەر ھەوایی گەیاندا کە جەندرمەکانی ھەلاتوون و لە ۲۶ی مانگیشدا پیاوہکانی شیخ مەحموود دەستیان بەسەر شارەکەدا گرتووہ، لەکاتیکیدا فرۆکەییەک کە بەسەریاندا فریوہ، تەقەیی ئی کراوہ. ئەگەرچی خەلکی شار و خیلەکان راپاوە دوودل بوون، کە بە کارامەیی یەوہ سوود لەمە وەرگیرا، ئەفسەری سیاسی یاریدەدەر و ستافەکەیی بە کەمە زەحمەتییەکەوہ، رینگەیان پی درا پاشەکشە بکەن بۆ خانەقین.

دەم و دەست دەرکەوت کردوہ یەکی عەسکەری لە پانتایی یەکی بەریندا کاریکی سەرەکییە و یەکسەر فەرمانی خەرکەوہ ی ھیزەکان درا. ھەرچەندە گیرگرفتەکانی پەییوہست بە ئازووخە و تفاق و چاک پاراستنی رپرەوہکانی گەیاندا ئەوہندە قورس بوون کە تا ئەم ساتەیش نەدەشیا ھیچ جم و جووولیکی بەرگری لە چەمچەمال و اوہتر بجی. سەرەرای ئەو دواکەوتنە درێژخایەن و ئەو پاشەکشە پر مەترسییە و ھەرۆھا راگرتنی قافلەییەکی ئۆتۆمبیلیش لەلایەن خیلەکیەکانەوہ؛ ھەموو ئەمانە -بەبی ھیچ گومانیک- لەلایەن ئازاوەگیرانەوہ گەورە کران و کرانە شتیکی ترسناک. بزوووتنەوہکە نیشانەییەکی کەمی پەلھاویشتنی نیشان دا، لەگەڵ ئەوہیشدا کە -بیگومان- سەرەتا لەنیو خیلە کوردیەکاندا مایەیی ھیندی دلخۆشی بوو. ھەر ئیستا راپۆرت دراوہ کە لایەنگرانی شیخ، ئەوہتی شەرکە بەرپا بووہ، یەکجار کەم بوونەتەوہ؛ ھەرۆھا ژمارەییەک خیلەکی کە یەکەم جار ھاوکارییان کرد، گەرانەوہ بۆ ئیران.

چەندی لایەنی کوردی یارمەتییی پیشکەش کردووہ دژ بە شیخ، لە ھەموویان گرنگتر خیلەکی بەھیزی جاف و پشدرە. پیشھاتەکانی تانیستا ئەوہ دەرەخەن کە

كزبوونی هیزی شیخ شتیکی راسته قینهیه، له بهر ئه وهی گومانیکی کهم هه بوو که
شیخ پشتی به هاوکاریی سه ره کیی ئه م خیا لانه به سستی و پئ ده چی پیشبینی
ئه وهیشیان کردبئ که دوا ی ئه و سه رکه وتنه گه وره و دیاره ی وا له سه ره تادا
به دهستی هیئا، ئیتر چاره نووسیان به هی شیخه وه به ستراره.

بەندى يازدەيەم

ھەل ۋەمەرجى سىياسى لە كوردستان،

حوزەيرانى ۱۹۱۹

ئالەم قۇناغەدا زۆر ئەستەمە ھەلسەنگاندن ئىككى پەوا سەبارەت بە پەوشى سىياسى لە كوردستانى باكوور و ناوھند بىكرى، لەبەر مقۇمقوى ناكۆك و پروپاگەندەى دژبەيەك و پىشيووى و ئائارامىي گىشتى؛ ئەمانە ھەموو كاريكيان كوردوۋە راستى بشاردريتەۋە و پى لە ھەستى راستەقىنەى كوردان بگرى.

بۇ ئەۋەى سىياسەتتىك پىك بەيئىرى بۇ بەلا ھاخستنى ئەم ناۋچەيە لە كۇنفرانسى ئاشتىدا و لە داھاتوودا ھىندى شىۋەى ھاكوومەت بۇ ۋلاتەكە ئامادە بگرى، پىيوست بوو ھاكوومەتى برىتانى بگرىتە ھاۋەنى بەدەستەيئانى زانىيارى دەستى يەكەمى كۆكراۋە لە شوئىنى ناوبراۋ ھەر لەبەر ئەۋە؛ بە ئامانجى پەردە ھەلمالين لە خراپەكارى و دۇزىنەۋەى ۋەزەى راستەقىنە، مېچەر نوئىل بە كاريكى ھاۋبەش لەگەل ئەفسەرى فەرماندەى گىشتى ھىزەكانماندا لە ميسر، ھەر زوو لە مانگى نىساندا پەوانە كرا بۇ نىيىين، ھەتا لەۋى لەنزىكەۋە ئاگادارى بىرو بۇچوونى كورد بىئى. ئەم پوختەيەى لاي خوارەۋەى ۋەزەى سىياسى، زانىيارى لەۋ چەشنەى سەرچاۋەى ترىش، لە راپۆرتەكانى نوئىلدا بەدى كرا.

دوو تاقم لەنىو كورددا ھەن: يەكەمىان تاقمىكى تەۋاۋ لايەنگرى تورك، بەگىشتى بىرتەسك و دژ بە برىتانىايە، يا كەسانى ئىسلامى پىشتى دەگرن. پەنگە كوردەكان - بەگىشتى - بە شىۋەيەكى راستەقىنە ھەز بە چارەى توركەكان نەكەن، بەلام چەندىن فاكتەرى پىكەۋەبەستراۋ كوردانى بەكىش كوردوۋەتە ناۋ باۋەشى تورك.

دووه میان، تا قمیکی پان کوردییی که ئامانجی سهر به خوییی ته وای کوردستانه. ئەم تا قمه به دنیایییه وه دژی بریتانیا نییه، ده کړی به زوری به هه لسه وکته وتی هاوسوژی نواندن - بی گومان - لایه نگرینی کوردان بو مه سه له ی بریتانیا به ده ست بهیئرئ. هه رچه نده ئیستا له بهر هه مان ئەو هوکارانه ی که وای له ژماره یه کی زوری کوردان کردبوو خو بدنه پال تورکه کان، له ئیمه تهره بوون.

ههستی گشتی له کوردستانی باکوور، له کوتاییی ئاگر به ستدا، بی دوودلی لایه نگرینی بریتانیا بوو. له گه ل ئەوه یشدا چه ند که سانیک دژی ئیمه ئیشیان ده کرد، که به هه مان هاندر و هه مان ئامانجه وه نه بوو، به لکوو هه وله یه کخراوه کانیا ن هه مان شتی ده گرت هه؛ ئەویش هه لگی پرا نه وه ی رای گشتییی دژ به ئیمه و زیاده کردنی به ره له ستی به رامبه ره به یروکه ی حوکمی بریتانی یا هه ر جو ره رینوینییه کی بریتانی بوو.

هاندرانی بزوتنه وه ی دژ به بریتانیا به ژماره زور و هه مه جو ره بوون. پیش هه موو شتی، هاندرانی کو میده ی (ئیتیحاد و تهره قی) هه بوون که ئەگه رچی له مهیدانی جهنگدا دو رابوون، هیشتا گیانی توله سه ندنه ویا ن له دلدا مابوو؛ ئاماده یش بوون هه ر ریگه یه که بگرته بهر تا سه ره ئیش هه مان بو زیاتر بکه ن و ری له بلا بوونه وه ی ده سه لاتی ئیمه بگرن. دیسان ئەو موسلمان و کوردانه ی که له رابوردو دا به شداری قه تلوعامی مه سیحیه کان بوو بوون و قازانجیان ئی کردابوو، ئیستا له وه ده ترسان ئەگه ر ئیمه کاروباری ولات بگرینه ده ست، ناچاریا ن ده که ی ن واز له تالانی هه روه ها قه ره بوو کردنه وه ی ته وای خرا په کاریه کانی رابوردو ویا ن بینن. هه روه ها به کریگه ر وانی سولتانیش له کوردستانی باکوور که وتبوونه خو و به بزواندن ههستی دینی سی موسلمانان، کاریان ده کرد و دا وای زلکردنی سه رگه وره که ی خو یانیا ن ده دا. جگه له وه، چینییکی به هیزی کوردانی پایه بهرز له کونستان تینو پیل و شوینی تر کوردستانیکی ئوتونومیی سه ره خو یا بن سایه ی حوکمیکی بی داروباری تورکییا ن به زه مینه یه کی له بار ده زانی بو به کاره ی نانی سوود و قازانجی خو یان و ده رکیان پی کردبوو که هه له کانی قازانجی شه خسییا ن له سایه ی به ریوه بردنیکی یه کسان و داد په روه رانه ی

بریتانیدا کەم دەبیتەوه و پێگەیشیان پێ نادری دەست وەر بدەنە ناو کاروباری
خۆشگوزەرانى و پیشکەوتنى دانیشتوان.

بە گشتى، چەكى سەرەكیى دەستى كەسانى دژ بە بریتانیا لە سەرانسەرى
كوردستاندا، بریتى بوو هەم لە ترس لە لایەنگری دواىیمان لە كیشەى ئەرمەنەكان دژ بە
كوردان و هەم یارمەتیشمان بۆ چەسپاندنى بالادەستى ئەرمەنەكان بەسەر بەشیكى
گەورەى كوردستاندا. جگە لەوه، بەشى هەرە زۆرى كوردان هەستیان بە گوناھبەرى و
ترس كردبوو لەوهى وا هەر پیلانىك سزادانى سەبارەت بە تاوانكارىەكانى رابوردو
بگرتەوه، بەبێ ئارەق لى دەرنانچن، لەكاتىكدا بە شیوەیهكى ناسایى رازى نابن
دانەویڵەى بەناھەق دەستكەوتوى خویان تەسلىم بكەنەوه.

ئەگەر ترسى تۆلەسەندنەوه و قەرەبوو كردنەوهى كەل و پەلى دزراو و هەرودھا
بالادەستى ئەرمەنەكان بەسەر هەر بەشیكى گرنكى كۆمەلگەى كوردییهوه
بپەوینرێنەوه، گومانىكى كەم هەیه كە بەشیكى گەورەى تاقمى پان كورد و تەنانەت
هە تاقمى لایەنگرى تورك نامادە بێ بەدلىنیاىییهوه بێتە ناو پزەكانى ئییمە. زۆربەى
چینی تیگەیشتوو ترى دانیشتوانیش دەركیان بەوه كردوو كە كوردستان تەنها لە
سایەى بریتانیا دا هەلى دواىن ئاشتی و پیشکەوتنى ئاستى نەتەواىهتیی دەبێ.
سەربارى ئەوه، ئەزموونەكانى رابوردووى كوردان سەبارەت بە بەلێنە پەسمیەكان
یەكجار بەگومانى كردوون، هەر بۆیە ئیستا زەحمەتە دەرھەق بە بەلێنكى
راستەقینەى ناگر بەست قەناەت بە كوردان بكرى.

یەكێك لەو گرفتانهى كە هەرەشه لە چەسپاندنى ئاشتی دەكات لە كوردستان،
دواكەوتنى كۆنفرانسی ئاشتی یە و لەبەر ئەوەی شە كە حالى حازر نەمانتوانیوه
بپاری یەكجارەكى بەدەین سەبارەت بە سیاسەتمان لەو ولاتەدا. كورد سەرگەرم و
بێ ئارامە، ناتوانى دان بە خۆیدا بگرى. بیروپا بۆ ئەمڕۆ دیارى دەكات، نەك سبەى،
لەكاتىكدا لە سەرخۆ سیاسەتێكى دیارىكراو بۆ خۆى دەگرتە بەر، لەوانە یە وا
دابنرى بەهۆى پارایى یەوهیه، كە سەرچاوەكەى بى هیزى خۆیەتى. جگە لەوه،

لەكاتێكدا ئێمە هیچ سیاسەتێکی چەسپاوە و دیاریکراومان نییە، نەیارەکانمان هیچ پاساوێکیان بۆ دواخستن بە دەستەووە نییە و دەتوانن دەستبەجێ و بەدڵ و گیان کار بۆ ئەو مەبەستە و ئامانجیانە، بکەن، کە ئەویش وروژاندنی هەستی دژ بە مەسیحی و پیکهینانی ئۆپۆزسیۆنیکی زۆر بەهێزە دژ بە هەر فۆرمیکی بالادەستی مەسیحی. لە هەمان کاتدا شەپەکانی ئیتالیا و یونان لە رۆژەلاتی ناوهراست، ئیستا وریەکی وەهايان بەرز کردووەتەو کە دژی قبوڵکردنی کۆتروۆلی دەسەلاتی مەسیحییە.

زۆر لەمێژبوو لە عیراق کار بەو دەکرا کە هیچ سزادانێک نەبێ و هیچ قەرەبووکردنەو هەیه کیش بۆ کردووەی نابهجیی کاتی حوکمی تورک و بە فیتی تورک داوا نەکرێ. لەبەر ئەو بریار درا ئەم ئاگرپەرە درێژ بکریتهو بۆ دەستگیرکردنەو کوردانی ناو قەلەمپەو دەسەلاتی ئێمە، سەبارەت بە هەلس وکەوتی رابوردوویان لەگەڵ مەسیحیەکاندا و بۆ ئەو مەبەستەیش ئاگادارییە کە لە سەرتاسەری ناوچە کوردنشینەکانی ویلايەتی مووسڵدا بلاو کرایەو. ئەمە بەلێنی تەواو سپینەو و تەواوانەکانی رابوردو و بەزۆر نەگەراندنەو کەل وپەلی دزراوی تیدا درا، بە مەرجیک ئەو کەس و مۆلکە جیگیرانە کە بەراستی دەسەلمینرێن، قەرەبوو بکریتهو. بۆ ئەو کوردانی باکوور و رۆژاوی ئەم ناوچەیه دلیا بکریتهو و پڕیانی پێ بدری بۆ خویان ئەنجامیک سەبارەت بە سیاسەتی داها تووی ئێمە گەلە بکەن، ئەگەر بیتوو جلهوی بەرپۆهبردن بگرینه دەست، میجر نوئیل دەسەلاتی پێ درا پای بگهینێ کە ئەو سیاسەتی ئێمە بوو لە ویلايەتی مووسڵ. دەبێ هیوامان بەو بێ کە ئەم راگەیانندە ئەوئەندە دوور بپوات تا ببیتە مایە پەواندەو و ئەو ترسە و ئام کوردانە باکوور سەبارەت بە سیاسەتی پڕ رق و کینهی داها تووی ئێمە نیگەران دەکات.

مەسەلە ی سیاسەتی داها توومان کە دەبێ بیگرینه بەر بەرامبەر بە کوردستان، یەکیکە لە هەر زەحمەتیەکان و پێویستی بە بایەخپیدانیکی زۆر هۆشیارانەیه، تەنانەت ناکرێ هەنگاوی یەكجارەکی بۆ گەلەلەکردنی بنرێ هەتا مەودای ئەو ئینتیداب (ماندەیت) ه ئاشکرا دەبێ کە لە کۆنفرانسی ئاشتی دا دراو بە نەتەو و

جیاجیا، بەتایبەت هەتا هەندئ سیاسەتی یەکلاییکەرەوه دەگیریتە بەر بەرامبەر بە ئەرمینیا، لەبەر ئەوەی ئەرمینیا داھاتووی ولاتەکە ییۆ بەستراوە. دەبئ پە ی بەو بەرئ کە سەرئەگرتنی مامەلە یەکی گونجاو بو ئیستا دەرھەق بە مەسەلە ی کورد، ھەرەشە یەکی تاسەر ھەمیشە یی بەسوئ بو سەر ئاشتی رۆژھە لاتئ ناوہ پراست بەجئ دەھیلئ.

کوردان، ھەرچەندە تا ئەم دوایانە ییش لە ئەوروپا زۆر کەم لەبارە یانەوہ دەزانرا، زۆر لە ھەر میللە تیکی تری ئەم بەشانە زیاتر میللە تیکی مەرد و دەستنیشانکراون، ژمارە یان زۆرە و لە ھەمان کاتدا شەرەنگیز و پەرچەکن. سەرەپای ئەوہی کە خوویان بە دوژمنایە تی خیلایە تی و راووروو تکرندەوہ گرتووە، بەلام کەسانیکی زۆریان لەناو دا ھە یە ئارەزوویانە جیگیر بـن و ھەولئ چاککردنی کشتوکال و دووبارە بەرھەمھێنانەوہ بدەن. ئیستا ھیوای ئەوہ ھە یە، بە سیاسە تیکی بەجئ و دروست بەرامبەریان، بەرە بەرە بو خویمان ببنە کۆمە لگە یەکی باش و ملکہ چی قانون. ھەرچەندە ئەگەر لەسەرە تاوہ سیاسە تیکی ئابەجئ بگیریتە بەر، ھیوایەکی ئەوتو ئابئ کە وایان ئ بکری واز لەم ژیانە ی ئیستای راووروو تکردن و خوینپرشتن بینن و ھەمیشە دەبنە ھەرەشە بو یەکتەر و بو دراوسییە کە یان.

دەبئ بەو چاوەوہ لییان بروانئ کە پیری نەتەوایە تییان ھە یە، ھەرچەندە ھەستیکی ناکاملی شە، بەلام ئەگەرچی لەبەر ناکوکی نیو خیلەکان لیک ترازون، لەگەل ئەویشدا ھیشتا شانازییەکی زۆر بە بنچینە ی کوردی خویانەوہ دەکەن. ئەو راستییە ییش کە ھەر لەکۆنەوہ جیاوازی نەتەوایە تی و نەریتی خویان پاراستووە، نیشانە ی بەھیزی و پتەوی بوونی نەتەوایە تییانە. بە ھەمان شیوہ، ولاتە کە ییشیان، یا بەشیکی گەورە ی، بی بەش نییە لە کشتوکال و سامانی کانزایی. لەبەر ئەوہ دەبئ وەک نەتەوہ یە ک پاشەرۆژئیک لەبەردە میاندا ھەبئ.

ھەرچەندە کوردان نەتەوہن، بەلام نەتەوہ یەکی بی سەرکردەن و بە فراوانی پەرش و بلاو بوونەتەوہ و حالی حازر ناتوانن حوکمی خویان بکەن. بەکردەوہ ھیچ

پهروهردهو پوښنيريبهك له ولاتدا نيبه و سهرخيلهكانى زوربهى بهشهكان تهنيا دهشتهكى نهزانن و دنيا بينيان نيبه و دسه لاتيكى كه ميان له وديوى سنوورى خيله كهى خويانهوه ههيه. نه ژماره كه مەيش كه له دهرهوه جيگير بوون و رهنگوبويهكى بيگانهيان پهيدا كردهوه، تيروانينيكى كراوه تريان ههيه، له ولاتى خويان تا رادهيهكى زور دسه لاتيان لى سهندراوه تهوه.

نهگه راز له كوردستان بهينري خوى بهرپوه بهري، له كاتيكدا سهركرده و بيروپراى كومه لگه له نارادا نهبن، ماناى وايه وازى لى بهينري كه رت و په رت بى بو سهدان خيلى شهپانى، بى هيچ هيوايهكى ناشتى له پاشه پوژدا و مهترسى بو دراوسيهكانى. وا دهره كه وى تاكه هيووا بو داهاتوو شيوازيكى حوكمى بيگانه يا رينوئنيكردن بى و كيئشه كه له دوزينه وهى سيستميكدايه كه رادهيهكى قانون و ناسايش و گه شه كردن مسوگه ر بكات؛ هه مان كات به پيى هه موو ته ماع و ئاواتيكى نه ته وايه تى له لايه ن زورينه ي خه لكه وه قبول كرابت.

رهنگه بكرى حوكمى تورك سه رله نوئ به سه ر ولاتدا دابمه زرينرته وه، به لام هيچ گومانى تيدا نيبه كه حوكميكى ناوها له لايه ن نزيكه ي هه موو كوردانه وه په سندر كراو نابى؛ نه وان هيان نه بى كه جگه له وهى له حوكميكى وا بى هيژدا هه ليك ده بينى بو به رله لايه كه بى سنوور، يا نه وان هيان كه به هيوايه كهى ده زانن بو دهر باز بوون له مه ترسى نه رمه نه كان. سه ربارى نه وه، كوردستانيكى ژير دسه لاتى تورك نه وه نده ي له باردا ده بى ببته جيگه ي په ره سه ندى پيلانگيرى و كارى ناقانونى، له بهر نه وه ي رى تى ده چى توركه كان له چاو كورده كان خوياندا كه متر بتوانن حوكم بكه ن، هاوكات به كوردستان خستنه وه ژير سايه ي حوكمى تورك، ده بى ئيمه ده سته جي ده ست له هه موو هيوايه كه هه لگرين كه بو يه كلايبوونه وهى هه ميشه يى و ناشتiane ي مه سه له ي نه رمه نه كان هه مانه.

پى ده چى - به گشتى - هيندى شيوازي حوكمى بریتانى له داهاتوودا باشترين دهره فته، كه له توانادا بى، بو ولاتيكى جيگير و خوشگوزهران پره خسينى. هيچ

گومانی تیدا نییه که بریتانیه کان به گشتی، جگه لهو مهترسییهی وا بههوی
هه ره شهی ئه رمه نه کانه وه وروژاوه، لایه نگریه کی جه ماوه ریی باشیان هه یه. دوو
رینگه هه یه بو دامه زرانندی حوکمی بریتانی: یه که میان، به زور داگیرکردنی ولاته به
هیزیکه گونجاوه وه تا به سهر هه موو ئوپوزسیونی کدا زال بی و هه یچ گومانیک له
میشکی خه لکیدا سه باره ت به ملکه چییان بو ئیمه نه هیلریته وه، هه روه ها ولات به ره و
به ریوه بردنیکه راسته وخو به رین. ئه مه ییش ده سته جی دلسوزیه سهرانی کورد و
ژماره یه کی زوری دانیشته وان دهره وینیته وه و به رده وام زیاتر پیویست ده کات هیزیک
له ولاتا جیگیر بی، گه وره تر بی له هه ر شتیک که ده شی ئیمه بو ئه و مه به سته پیمان
داین بکری. له هه مان کاتدا ره نگه ئه مه راسته وخو ئه و بنه ما بنچینه ییانه پی شیل
بکات که (ناشتی) یان له سهر داپژاوه.

رینگه که ی تر، بریتانیه له دامه زرانندی ده و له تیکه ئوتونومی له سایه ی
پاریزگاری و پینوینی بریتانیادا، وا که ئیمه له نزیکه وه له پی سهرانی کورد
خویانه وه کوترولی بکه یین. ئه مه ییش وا دیاره ده شی ته نانه ت به پی یه کسانی و ته ما
و ناواته کانی خه لکیش بکری، له کاتیکدا هه ر ئه مه ده بیته هوی به رده ست خستنی دوا
یه کلایبوونه وه ی مه سه له ی ئه رمه نه کان.

بەندى دوازدهيم

دەولەتى پېشنيار كراوى

ئۆتۆنۆمىي كوردى

لەكاتىكدا ئەو سنوورە سەپپىرانراوانەى كە بۇ دەولەتتىكى ئۆتۆنۆمىي كوردى دانراون، بەھۆى پاشەپوژى ئەرمىنيا و پاشماوھى توركياوھ هېشتا نەزانراون، زەحمەتە گەفت وگۆ لەسەر پېشنيارە بەرجەستەكراوھكان بۇ بناغەدانان و دامەزراوندنى ئەو دەولەتە بکەين.

ئاشكرايە كوردىك نىيە بە توانايى وليھاتوويىي خۆى لەنيۇ خەلكى ولاتەكەى خۇيدا ديار بى، تا بەھۆى خۇيەوھ وەك سەرگەرەى دەولەتتىكى يەكگرتوى كوردى كە ھەموو كوردستان بگريتەوھ، قبوول بگري، ئەگەرچى چەندىن كەس ھەن دەتوانن بە پشنيوانىي برىتانيا وەك حوكمدارىك ناوچەكەى ديارىكراو بەرپوھ بەرن. وا دەردەكەوئ، بۇ حالى حازر، باشتىن پېتانز برىتى بى لە دانانى ھورپەك لەمانە وەك حوكمدارى ويلايەتتىكى بچووك، بەوھى لە سەرەتادا راويگارىكى برىتانى و رادەيەكى ديارىكراوى يارمەتیی ماددىشى بدرىتى و دەسەلاتەكەى بۇ چەسپاندنى قانون و نيزام بەكار بەيئى. ھەموو ئەم ويلايەتە بچووكانىش لەژىر دەسەلاتى بەرپوھبەرايەتییەكى ناوھندىدا بى كە حالى حازر دەبى برىتانيا بى، لەگەل سەرۆكىكى كورددا كە ھەر بەناو دەسەلاتدار بى. بىگومان ھەر كە پرۆژەكە گەشەى كرد، دەتوانرى تەما و ئاواتى كوردان لەوھ زياتر رازى بكات، ئەويش بە پىكھيئانى ئەنجومەنىكى نەتەوھيى بۇ بەرپوھبردنى كاروبارى كوردى، يا بە گرتنەبەرى ھەنگاوى لەوجۆرە بەوھى وا كوردان پشكىكى گەرەتريان لە بەرپوھبردنى ولاتى خۇياندا پى ببەخشرى.

وېرېرې ئېو، ھەر سېاسەتېك كە دەيگريئە بەر، دەبې لېسەر بئاغھى ئېو ئامانجانە بې كە لې ئېو رېا سەبارەت بە داھاتووى توركييا و ئېرمينييا دانراون و ھەتا ئېمانەيش دەزانرېن، زور زەحمەتە لې كوكردەنەوې زانيارى و بەرپەرچدانەوې پروپاگەندەى ناھەزانە زياتر بكرى. سەررېرې ئېو، بە رېچاوكردنى سنوورېكى بەجې بۇ داھاتووى دەولەتى ئېرمينييا و ئېندازەيەكى شياويش بۇ ھاوسوزبى ئېو رېا بۇ داواى ئېرمەنەكان، پاساوى ھيوايەك ھەيە كە دامەزاندىنى كوئفرانسېونېكى كوردى لېسەر ئېم رېرەوانە، لې داھاتوودا دەبېتە مايەى سەقامگريى ئاشتيائەى كاروبارى كوردى.

لېكاتېكدا ئېستا نەمانتوانېوئە ئېنجامى يەكلاكرەوې سەبارەت بە داھاتووى سنوورەكانى دەولەتېكى وھا بەدى بەيېن، زور ئاشكرا پېويستە - ھېندەى دەكرى لېنزېكەوې - لايەنى ئېتئوگرافيا رېچاوكرى و لې دەولەتى كوردېشيدا - تا دەتوانرې - بە تەنيا رېگەزى پوختى كوردى زال بې. ئېگەرچى چەندېن شتى تر ھەن رېچاوكرىن، كە لېپېش پەرپەوكردنى تەواوى سنوورى ئېتئوگرافياوې دېن.

پېش ھەموو شتېك مەسەلەى كوردانى ئېران لېگورېدايە. ئېمانە دابەش بوون بۇ دوو گرووپى باش ديارېكراوې كوردانى ناوچەى كوردستائى ئېران و بەشە زورەكەى باكوورېش لې ئازەربايجان. يەكەميان، بە چەند جياكارېيەكى بېبايەخەوې، وا دەردەكەوې بەگشتى تا رادەيەكى زور باش بە كوكمى ئېران رازى بن و رەنگە ئېگەر ھەلى ھەلېژاردنېان پېدري، مانەوې لېژېر دەسەلاتى ئېراندا پەسند بكن، نەك ھاتنە ناو دەولەتېكى كوردى.

وېرېرې ئېو، بېروپا لېئو كوردانى ئازەربايجاندا زور جياوازە. لېرە كوكمى ئېران، كە بېداروبار و كەمھېزە، لاي كوردان لې رادەبەدەر ناپەسندە، بۇيە پېشوازى لې ھەر ھەلېك دەكەن نەك تەنيا بچنە پال كوئفدراسېونېكى كوردى، بەلكوو بچنە ژېر ركيفى ھەر ككومەتېكى بەھېز، بەلام تەنيا بېگانە. بېرو ھوشى ئېوھيان ھەيە دەرک بەوې بكن كە بەبې چاودېرىى بېگانە، نە مەشق و نە دەسەلاتى يەكخستېكى

پېئويستيان ھەيە بۇ پراگرتنى پېكوپپىكى و نيزام و حوكمدارىيى خۇيان. لەبەر ئەۋەي نيزام بۇ پېشكەوتنى داھاتوويان گرنگە، حالى حازریش دەتوانرى تەنيا لە ساىەي حكومەتېكى بەھىزى بېگانەدا يا لانى كەم بە سەرکردايەتېيەكى بيانى پېارېزى. ئەوان مشتومپى ئەۋەيانە كە ئەتەۋە بچووكەكانى ترى دنيا دەرفەتې مافى چارەي خۇنوسىنى پاشەپوژى خۇيان پىدراۋە، بۇچى ئەمانىش ئەۋ دەرفەتېيان پى نەدرى و بۇچى دەبى بە ملكەچى ئىرانىەكان بىمىننەۋە، كە رقىان لىيان دەبىتەۋە و چىتر ناتوانن بەباشى و دادپەرورانە لە خۇيان باشتر حوكمىان بكن؟ سوودى نىيە ئەگەر بلىن ئەۋ بەلىنانەي وا زلھىزەكان بە ئىرانىان داۋن، پىش ئەۋە دىت كە بشى ئىمە تكاۋ پارانەۋەي كوردان قبول بكن تا بخرىنە ژىر ساىەي ھەر شىۋە حكومەتېكى تر. كوردان بە راستى ۋەلامى ئەۋە دەدەنەۋە كە مىللەتېكى ھەرە خەمخۇرن، نە راۋىژىيان پىدراۋە و نە بەشدارى ھىچ يەككە لەۋ چەشنە بەلىنانە بوون. گومانى تىدا نىيە كە لە داھاتوۋدا تەقەلا دەدەن بە زەبرى چەك سوور بن لەسەر ئەم بىرو بۇچوونانە، تەناتە ئىستائىش لە حالەتى بىمچە ياخيپووندان. ھەرچۇنىك بى، ئىمەيش ئىستا پىگەمان لى گىراۋە كوردانى ئىران ۋەك بەشىكى چاۋەروانكراۋى كۇنفدراسىۋنىكى كوردى رەجاۋ بكن.

سەبارەت بەۋ زەۋىيە بەرفراوانانەي كە راستەنۇ خۇ ھاوشانى سنوورەكانى باكوورى عىراقن و لەناۋ سنوورى وىلايەتە توركىەكانى بەغدا و مووسلدا، پېويستە مەسەلەي ئاسائىشى دەۋلەتى عەرەبىي ژىر ساىەي پارىزگارىيى برىتانىا لەبەرچاۋ بگىرى. بۇ ئەۋەي ئەمە بگرى، دەبى ناۋچەيەكى سەرسنوورى زۇر بەباشى دىارىكرى و عەمەلى بدۇزىنەۋە. عەرەب و كورد لە خاكە سەرسنوورىەكاندا بە زۇرى كۆچەرى و تىكەلن، لەبەر ئەۋە نەك ھەر مەحالە سنوورىكى تەۋاۋ ئىتنوگرافى ۋەرىگرى، بەلكو تىكرا ئەۋەندە پېويست نىيە، چونكە ژمارەيەكى زۇرى كوردى سەر سنوورەكانى كوردستانى جنوبى ھەمىشە پروانىويانەتە بەغدا و مووسل بۇ بازىرگانى و حكومەت، ھەرۋەھا بەرژەۋەندەكانىان زىاتر بە باشوورەۋە بەستراۋەتەۋە، نەك بە ۋلاتە گىردەلانەكەي باكوور. زەۋىيە بەرىنەكانى

دامینی شاخی سلیمانی و کۆیسنجەق و ئەربیل و پشتینیە ی پۆژاوا ی بەرامبەر بە زێی گەورە لەباریاندا یە گەشەکردنیکی بەرچاویان لە ژێر دەسەلاتی حکوومەتیکی باشدا هەبێ. ناوچە ی ئەربیلیش یەکیک لە رێگەکانی هیلی ئاسنی داها تووی لییە بۆ ناو مووسل، لە کاتی کدا یەکیکە لە هەرە گرنگترین عەمبارەکانی دانەوێلە. وەک دەردەکەوی ئەم زنجیرە چیایە سروشتیتترین هیلی سنوورییە بۆ جیاکردنەوی کوردستان لە عێراق. بۆیە دەبێ سلیمانی و رانییە و کۆیسنجەق و ئەربیل و ئاکری و دەوک و زاخو و تێ بخوینریتەو کە دەکەو نە عێراقەو نە کوردستان.

پشت بەستوو بەو بەلگانی و لەبەر دەستدان، وەک دیارە بەردەوامیی سنوور بەرەو پۆژاوا، و کیشراو ئەم ناوچانە لە کوردستان بگریتەو کە پەگەزی کوردیان تیدا زالتەر، کەمیک درێژ دەبیتهو بەرەو باکووری جزیرە ی ئیبن عومەر، باکووری نسیبین، باشووری ماردین و باکووری (رأس العين)، بە درێژایی هیلی پانیی (۳۷) بۆ بیرەجەک، لەویشەو بەرەو باکوور بۆ فورات و دواتر چەمانەو بەرەو پۆژەلات و پروو بە سنووری ویلایەتەکانی خەرپووت (مەتموورت ئەلعهزین) و بتلیس و وان، بەو شیوێ بەدەر لە نازەربایجان و ئەرزپۆم، بەرەو سنووری ئێران.

ناو ئەم ناوچە یە کە ویلایەتی دیار بەگری تیدایە، پارچە خاکی بەرفراوانە کە بەگشتی و دانرابوو پەگەزی ئەرمەنی تیدارال بێ، بەلام بەپی ئەو بەلگانی کە ئیستا هەن - وەک لە راستیدا دەردەکەوی - کە مایەتی بەکی بچووکن. لەو ژمارە کە مەیشیانەو وەک دیارە، ناکری بیانخەینە جیی زۆرینە یا تەنانەت سەر بەخۆ بن، ئەگەر وژیستی لێ بیئن بۆ خۆیان، ئەو پەنگە لە سایە ی پیشبینی ئەو روپادا هیچ کیشە کە یان نەبێ بۆ پاراستنی جی و پری خۆیان، لە کاتی کدا لەوانە یە ئەگەر پیویست بکات، حەز بە جوړە هەرمایەتی بەکی گەورە بکەن.

ئەمەیش ویلایەتی ئەرزپۆم و ترابزون بۆ پاشماوە ی ئەرمەنەکانی تر بە جی دەهیلی و لەویش پەنگە ولاتە یەگرتووەکانی ئەمریکا نامادە بی خوشگوزەرانی و مامەلە ی عادیلانەو

ھىۋاي گەشەكردىنيان بۇ دەستەبەر بىكات. پى دەچى ئەم ناۋچەيە بىكرىتە ئۆردوۋوگايەك و -
بە بەراورد- زۆر بە ئاسانى بەرپۆە بىرى و بەتەۋاۋى بەجى بەيلىرى بۇ ئەمريكا.
پەى بەۋە برا كە ساغبوونەۋە لەسەر ئەۋ خالانە، مەترسى لەسەر بەئىنەكانمان
لە رۆژھەلاتى ناۋەپراستدا زىاتر دەكات، بەلام تەنيا بە پۇحىكى ئازايانە و بە
شىۋەيەكى بەرفراۋاتر مامەلەكردن لەگەل كورد و ئەرمەنەكاندا، دواين ئاشتى و
خۇشگوزەرانى بۇ ئەم ناۋچەيە مسۇگەر دەبن.

ئى. جەى. ئار E. J. R

(ئەوپەرى نەينى)

دەبىي بە پەرلەيەك بپارىزى و پيشانى هيچ كارمەندىك، لە كارگىپى مەدەنى نەبى، ئەدرى.

ژمارە: س / ۳۹۸.

نوسىنگەى كۆمىسىرى مەدەنى.

ژمارە: س / ۳۹۸.

نوسىنگەى كۆمىسىرى مەدەنى، بەغدا ۱۹۱۹/۹/۴.

بۇ: (P. O.)*

بۇ زانىارى نەينى ئىو، من ھەر لىرەو كۆراوئى ئەو تەلگرامانە دەنيرم كە ئەم دوايى يانە سەبارەت بە كىشەكانى كوردستان گەينراون. وئىنەى زيادەيشى لەگەلدايە بۇ بەشىنەوئى بەسەر ھىزى چەكدارى و ھەوايى لىپرسراوى ناوچەكان.

تكاىە بە تەلگرامىك وەلامم بەدەرەو كە بە دەستتان گەيشتوو تەنھا بە بەكارھىنانى

وشەى (كوردستان) لە تەلگرامەكەلدايە

ت. ت. وىلسون، ئەفسەرى بەك پلەى خوار كۆلۆنل، لە پاشملە جىگرى كاتىبى

كۆمىسىرى مەدەنى لە مىزۇپۇتاميا. جىگرى كاتىبى كۆمىسىرى مەدەنى لە مىزۇپۇتاميا.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسىرى بالاوہ لە كۆنستانتىنۇپل**

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا، دووبارە كراوئەتوہ بۇ لەندەن و قاھىرە.

ژمارە: ۴۰۰.

* ھىزى دەريايى لىپرسراوى تىپەكان؟

** كۆنستانتىنۇپل: ئەستەمبوول.

پوڙ: ۴/۱۳ نپردراوهو ۱۹۱۹/۴/۱۵ گهیشتووه.

من لهگه‌ل ئه‌وه‌دام كه سه‌رچاوه‌ی پشيو‌ی و نا‌ارامی ئیستای كورد هه‌تا به ئاراسته‌ی دژی ئیمه‌ بی، ده‌بی لی‌روه به‌دوایدا بیین و هه‌ولی بو‌ده‌ین. سه‌بارت به‌ پ‌تی‌چوونی كرده‌وه‌ی عه‌سك‌ری له‌لایه‌ن حكومه‌تی توركه‌وه، من بو‌چوونی خۆم له‌ ته‌لگ‌رامی ژماره (۲۱) ی پوڙی (۴/۱۳) دا بو‌ به‌شی كاروباری گشتی به‌غدا خستووه‌ته‌ روو.

ته‌ن‌ها یه‌ك ده‌سته‌واژه له‌ناویدا ده‌بینم، ئه‌ویش به‌ربلاوی چالاکی لیژنه‌ی ئیتیحادوت‌ه‌رقی و پیوه‌ندیه‌کانی پان ئیسلامی و نیشتمانپه‌روه‌رانی میسرو په‌نگه نیشتمانپه‌روه‌رانی میسرو بولشه‌ویکه‌کان بی. ئه‌مه‌یش وای كرده‌وه ((شوینی پیژانین و له‌ناویردن)) كه‌سه به‌رپرسه‌كان زه‌حمه‌ت یكات. هه‌رچونیک بی، من به‌گومانم له‌وه‌ی وا (نوینه‌رانی بریتانیا) بزائن كام له‌م په‌گه‌زه زورانه‌ی كورد لی‌ره به‌ دلنیایی‌یه‌وه لایه‌نگری تورك و دژی بریتانیان. هه‌رچه‌نده دلنیا نیم، به‌لام پی‌م‌وايه پیاوی وه‌ك عه‌بدو‌للا جه‌وده‌ت و سوله‌یمان نه‌زیف كار بو‌ به‌رژه‌وه‌ندی تورك ده‌كهن. له‌لایه‌کی تره‌وه، عه‌بدو‌لقادر (هه‌رچه‌نده سه‌رۆکی مه‌جلیسی شوورایه) له‌ ریزی پی‌شه‌وه‌ی ده‌ربرینی ناره‌زایی بوو له‌ من، له‌لایه‌ن كۆمیته‌ی كوردییه‌وه لی‌روه كه‌ داوائی سه‌ربه‌خوایی كورد ده‌كهن له‌گه‌ل رزگاریبون له‌ده‌ست زۆرداری و خراپیی توركه‌كان. هه‌روه‌ك ده‌یشزانی پیش جه‌نگ، ئه‌و دوژمنایه‌تییه‌کی گه‌وره‌ی له‌گه‌ل شیخ ته‌هادا هه‌بوه.

گرنه‌كه كه‌ نه [عه‌بدو‌للا] جه‌وده‌ت و نه سوله‌یمان نه‌زیف، وه‌ك چاوه‌پ‌وان ده‌كرا، ئه‌گه‌ر له‌خشته نه‌برابن، به‌شداریی له‌ نوینه‌رایه‌تی كۆمیته‌ی كوردیدا نه‌كرد. له‌ وتووێژی ئیستادا ئاماژه‌ی به‌وه‌ دا كه‌ چه‌ز ده‌كات هه‌مان پله‌وپایه‌ی ئه‌وی پاشای حیجازی به‌ سه‌رپه‌رشتی بریتانیا پی‌بدری. سه‌بارت به‌ كوره‌کانی به‌درخان، كه‌ به‌شداري ناره‌زایی ده‌ربرین دژ به‌ من بوون، دیسانه‌وه قه‌ناعه‌تم به‌مه‌ نییه.

من هیچ ئه‌رشییکی ۱۹۱۴م نییه، به‌لام پی‌م‌وايه ئه‌وان چوونه‌پال پاپه‌رینه ناکامه‌که‌ی بتلیس، كه‌ هه‌ر سه‌ره‌تای ئه‌و ساله به‌ زه‌بروزه‌نگی بی‌به‌زه‌یی‌یانه له‌لایه‌ن توركه‌وه سه‌ركوت كراو تالترین هه‌ستی له‌ كوردستان به‌جی‌هیشته كه‌ ئیستاش له‌گه‌لیاندايه.

پاشكۆى عەسكەرىيى من كە سورەييا بەدرخانى دەناسى، وتى ئەو ھەمىيشە لايەنگرى برىتانيا بوو ھەو لە جەنگدا كارى بۇ ئىمە كر دوو. كاردانەو ھى ئەو سەرەنجامە لە مېشكى مندا ئەو ھىە كە حالى حازر دوو ھەستى جياواز لېرە لەنيو كور دەكاندا ھەيە، يەكيان لايەنگرى تورك و ئەوى تريس بە زۆرى نەتەو ھىيەو گەر حكومەتەكەى خاوەن شكۆ ھەر رەزامەندىيەك نیشان بەدات بۇ رەچاوكردنى داواى نەتەوايەتتى كورد، چاوەروان دەكرى لايەنگرى برىتانيا بى. لەگەل ئەو ھىشدا ئەگەر -ھەرچۇنىك بى- بەلگەى ئىجابيت پىيە سەبارەت بەو ھى وا عەبدولقادىر و بەدرخان بە دلنبايى يەو ھە خزمەتى لايەنى توركدان و دژايەتتى ئىمە دەكەن، ئاگادارم بەرەو ھە.

پرسىياركردن لەم ھەل و مەرجهى ئىستادا گرنگە، لەبەر ئەو ھى ئەگەر عەبدولقادىر دۆستمان بى، ياخود بەكرى بە دۆستمان، ئەوا ھەرە كارىگەرترىن رېگە بۇ كارتىكردنى بارودۇخى ناوخۆ لېرەو ھە، ئەو ھىە كە بەكار بەيترى، لەبەر ئەو ھى بوو چەند پىشنيارىكم نارد تا كورەكەى رەوانەى كوردستان بەكرى پىشنيارەكە ئىستا راگىراو ھە.

چاوەرپى ئەنجامىكى ئەوتۆ لە ئۆپەرەسىوئى عەسكەرىيى تورك ناكەم. ئەمانەم بو بەدەنگەو ھاتنى پىويستى ديارى گىرەنەو ھى نەزم و رىكوپىكى پىشنيار كورد. بەلام جگە لە بى سوودى چاوەروانكراوى خويان، ئەو ھى لەبەرچا و بەگرى كە ئاخۆ لەرووى سياسىيەو ھە پەسندە ئاوا ئاشكرا بى دەسلەلاتى خۆمان بخەينە پوو بۇ دەستبەجى دەستبەسەرداگرتنى ئەودىوى ناوچەى عەسكەرىيى سەرسنوور و تا لەبەر چاوى كوردستان و خوياندا خۆمان بە سەرورەيى خاكى توركەو ھە بېستىنەو ھە، لە دەقەرلىكدا كە رەنگە حكومەتى خاوەن شكۆ حالى حازر پىيى خۆش بى بخرىتە ژىر دەسلەلاتى خويان. ئەم مەسەلەيە پىدەچى بەلای مەنەو گرنگ بى، ھەرچەندە - بىگومان - ھىچ سەرەداوكم لەسەر سياسەتى حكومەتى خاوەن شكۆ سەبارەت بە باشوورى كوردستان بەدەستەو ھە نييە.

تهلگرامی: کارمەندان.

له: کۆمیسێری بالۆه له کۆنستانتینۆپۆل.

بۆ: وهزارهتی دهرهوه، دووباره کراوه تهوه بۆ به غدا و قاهیره.

ژماره: ۱۷.

رۆژ: ۳ی مایس نیڤدراوه و ۴ی مایسی ۱۹۹۱ گه‌یشتووه.

سه‌یید عه‌بدولقادر خۆبه‌خۆ له ۱۵ی نیساندا بانگی به‌رێز رایانی کردووه به دووردریژی قسه‌ی له‌باره‌ی کوردستانه‌وه بۆ کردووه. وا دهرده‌که‌وی حکومه‌ت وه‌فدیکی ئاماده‌ کردبێ تا بیاننێری بۆ ناسیای بچووک، به‌ به‌هانه‌ی ئه‌وه‌ی وا ده‌ست له‌ پێشنیاریکی ناردنی کۆپه‌که‌ی بۆ کوردستان هه‌لبگرێ.

قادر وتی خۆی و هاوه‌له‌کانی له‌ کۆمیته‌ی کوردستان پشتیوانی له‌ کوردستانیکی ئۆتۆنۆمی ده‌که‌ن که‌ چه‌ز ده‌که‌ن له‌ سایه‌ی پارێزگاریی بریتانیادا بێ. راستیه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که‌ حکومه‌ت راست و دروست هه‌ر له‌ روانگه‌ی بۆچوونی خۆیا نه‌وه‌ متمانه‌ به‌ قادر ناکات. قادر وتی ئه‌گه‌ر حکومه‌تی خاوه‌ن‌شکو بیه‌وی و لات ناسووده‌ بکات، ئاماده‌یه‌ بۆ خۆی بپرواته‌ نه‌وی، یا ئه‌گه‌ر نیمه‌ پیمان خوش بێ، نوینه‌ریک به‌ هاوه‌لیی کارمەندان بریتانی بنییری و ئه‌نجامی دلخۆشکەریش مسۆگەر بکات.

گه‌ر حکومه‌تی خاوه‌ن‌شکو ئه‌مه‌ی پێی په‌سه‌لدا نییه، ئه‌وا ئاماده‌یه‌ بێ لایه‌ن بمینێته‌وه. له‌و حاله‌یشدا باش پێشبینی گه‌روگرفت ده‌کات، به‌ تایبه‌تی ئه‌گه‌ر ئه‌رمینیای نوێ به‌ره‌و باشوور تا (وان) بگرێته‌وه. کورده‌کان نایانه‌وی ئه‌رمه‌نه‌کان حوکمیان بکه‌ن.

کوردان پێیان خۆشه‌ ده‌وله‌تیکی خۆیان له‌ سایه‌ی بریتانیادا هه‌بێ. ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌یش نه‌کرێ، ئه‌وا بۆچوونی تایبه‌تی ئه‌وه‌یه‌ مه‌یلیان له‌ لایه‌که‌وه‌ به‌ره‌و لای و لاتنی فارس و به‌ره‌و خوارتریش به‌ره‌و لای عه‌ره‌ب بێ.

وتی: ده‌یانه‌وی تاسه‌ر پزگار بن له‌ ده‌ستی تورکه‌کان، بپرای بپه‌یچیان بۆ کورد نه‌کردوون، به‌ نیگه‌رانییه‌کی تونده‌وه‌ باسی ده‌کردن. قادر به‌ته‌ما بوو چه‌ند پێشنیاریکی

دياريكراو گه لاله بكات بۇ كاركردن له گه ل حكومته تي خاوهن شكوداو چاوه پى وه لامىكى
دياريكراو يىشى ده كرد. ليژانئىكى نه وپه پى بيرته سك بوو.

تهنها به لگه ي بهرچاو وام ليده كات بيرم بۇ نه و بچى كه قادرو به درخانه كان به
ناسانى گه ميه كى توركانه مان له گه لدا ده كهن و كار ده كنه سهر سوژى برىتانيا تا
له پيناوى بهرزه و هنده كانى توركدا بمانخه له تيخن. نه و تا قمه ي وا كار بۇ توركه كان ده كات،
كۆمىته ي كوردستان نييه، به لكوو (كۆمىته ي بهرگرى وىلايه تي خوره لات) ه كه
سوله يمان نه زيف پشتيوانيه تي. من ئىستا به ته و اوى قه ناعه تم وايه عه بدوللا جه وده ت
وه ك قادر هه مان دهردى هه يه.

بى نه وى هه ز بكه م ناوبراوى دوايى [واته قادر] زور بهرز بنرخين، پيم وايه رهنگه
به كه لك بى. نه گهر حكومته تي خاوهن شكو له نه جامدا بيه وى به ره له ستنى پىلانگى پى
هه ندئى تورك بكات كه هه ميشه له هه ولى نه و هه دان پشتيوانى كورد بۇ تورك وه ده ست بين
و كورده كان بكه نه به رده بازى عه ره به كان بۇ به جيه ينانى پروژه كانى پان ئىسلامى.

من ده زانم كورده كانى ده رسيم كه شيعه ن و به وى جياوازى ئاينىيه وه به ته و اوى
له كورده سوننه كان جياوازن، رهنگه ملكه چى كاركردن له گه ل سوننه كاندا بن به پى
چهند بنه مايه كى دروست به مه رچيك ئاين و دامه زراوه كانى ناوچه كه يان پاريزراو بن.
ليرده ا به لگه ي به ده سته اتووى سه باره ت به م خاله كه مه.

ناخو ده كرى بزانه حكومته تي خاوهن شكو بۇ رينوينى كردنم هيج تىروانىنىكى
ده رهق به داهاتووى كوردستان هه يه و ده بى چ هه لوئىستىك به رامبه ر به قادر و نه و
كوردانه ي وا ليده دژى توركن و چالاكويه كى بهرچاويان گه شه پى داوه، بنوينم.

من به زورى جه خت ده كه مه وه كه دؤزينه وه ي چاره سه ريك بۇ داواى ئه رمه نه كان
و مامه له ي گونجاو له گه ل كورده كاندا زه حمه ته.

كۆتايى.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسېرى بالآوہ لە كۆنستاننتىنپل.

بۆ: وەزارەتى دەرەوہ، دووبارە كراوہ تەوہ بۆ بەغدا و قاھىرە.

ژمارە: ۱۶.

پوڭ: ۱ مایس نیردراوہ و ۲ مایسى ۱۹۱۹ گەشتووہ.

ھەموو راپۆرتەکانى ئەم دوايىيەى بەغدا ھەل و مەرجى كوردستان بە زۆر مایەى نىگەرانى دەخەنە روو. بە چاوپۆشین لە ھەر قسەکردنیک سەبارەت بە قازانجخواریى سیاسى لەوئ، پئ دەچئ حالى حازر ھىچ رپئ تئ نەچئ بە شیوہیەكى کارىگەر لەرپئ کردەوہى عەسكەرى بریتانییەوہ لەودىوى ناوچەکانى وا ئیستا داگیر کراون، مامەلە لەگەل ھەل و مەرجە کەدا بکری.

پئ دەچئ سئ رپئ کراوہ لەو بارودوخانەدا لەبەردەمى حکومەتى خاوەن شکوذا

ھەبئ:

۱- خۆ نەگلیننە پروداوہکانى دەرەوہى سنوورى ناوچەى داگیرکراوى ئیمە، تا ئەو رادەى پئوہندیى بە نواندئى ھەر کردەوہیە کەوہ ھەبئ.

۲- سوودوہرگرتن لە حکومەتى تۆرک و پشت بەستن بە ھەر بەرپەرچدانەوہیە کە پئیان بکری بە پئى ئامۆزگاریى ئیمە.

۳- سوودوہرگرتن لە کەسانى دەستپۆى کورد کە ئارەزوویانە بە باشى لەپال ئیمەدا بن. یە کەم ھەنگاو بەرھەلستییەكى دوولایەنەى لەبەردەمدا قوت دەبیتەوہ" لەلایە کەوہ ژيانى مەسیحیەکان لە مەترسیدایە، لەلایەكى ترەوہ ئیمە دەستمان بەسەر پشیوہیەکانى ناوچە کەدا نەگرتوہ کە رەنگە بە داگیرکردنى ناوچە کە بکاتە کارىكى پئویست، ئەگەر نە کیشیتەوہ بۆ کردەوہى ریکوپىكى دژ بە ئیمە لەلایەن سەرانى کوردى نزىكى ناوچە داگیرکراوہ کەوہ.

بەرھەلستییەکانى دووہم ھەنگاو لە دواين برگەى تەلگرامى ژمارە ۹مدا بۆ بەشى سیاسى بەغدا ئامۆزەیان پئ دراوہ. ئەوہ لە تەلگرامى ژمارە ۷۱۵ت بە ئەنجام دئنم کە حکومەتى خاوەن شکو پئى وایە ئەمانە ھەر ھىچ پاساویان بۆ ناهینریتەوہ. ئەگەر

حکومەتی تورکیم بانگ بکردایه کردوه بنوینئ، ئەوه پێچهوانە ی تیگەیشتنی من له پێویستی سیاسی هەل و مەرجە کەو پەچاوکردنی داوای ئاشکرای دەسەڵاتدارانی لێو شەواهی عەسکەری له نزیکترین شویندا دەبوو.

داواکردن له حکومەتی تورکی که هیچ نەکات، حالی حازر زیاتر له قازانج زیانی هەیه. دەرفەت له هەموو بارێکدا به ناچاری زۆر سنوورداره.

هیندە ی پێوهندی به هەنگاوی سییەمەوه هەیه، من راپۆرتی میجر نوئیل به بەلگه دینمەوه، که مامەلە ی باش پەنگه ئەو پەشتە ی قەناعەتکردنی ئی چاوه پوان بکری که کوردان له مەترسی سزادان له سەر خراپە کاریهکانی راپوردوو پزگاریان دەبی. پرسیارێک هەیه، ئەویش ئەوهیه ئاخۆ لهوانه نییه پەشتی قەناعەتکردن به ناردنی چەند پیاویکی ناوچە که باشتەر تاقی بکریتهوه، وهک عەبدولقادر یا کورەکانی، یان هەندئ کورێ بهدرخان، بۆ نموونه سورەیا که ئیستا له میسره.

ئەم پرسیارەیش به زۆری بەنده بهوهوه که هاندانی ئەم کهسانه تا چ رادهیه که له گەل تیروانینهکانی ئیمەدا سەبارەت به پەڕیوهبردنی کوردستان له داها تودا یه که دهگریتهوه و تا چەندەیش هیوای ئەوهیان پێ ده به خشی که حکومەتی خاوهن شکۆ به شداری له وهدا ناکات که کوردهکان بخاته ژیر رکیقی نەرمە نهکان.

هەر وهها بەنده بهوهیشهوه که داخۆ په سێد یا گونجاوه ری بۆ به جئ هیشتنی ئیره خوش بکری به دزیی ناشتیخوازان و ئەو کهسانهوه که کاتیگ دهگه نه کوردستان، چالاکیهکانیان به سەر هەم جله و کردنی خیلەکان و هەم بنپرکردنی دوا پاشماوهی دەسهلاتی تورکیدا دابهش دەبی.

یانە ی کوردی لیره سەر به خو بپاری داوه لیژنهیهک بۆ رینوئینیکردنی چەند کهسیک بنیری تا کار بکەنه سەر خیلەکان. ئەوهیش که داخۆ تا چەنده کاریگه ریی له م بپارەدا دەبی، پێویسته تا رادهیهک و بگره زیاتریش پشت به هەلوئستی حکومەتی تورکی بهستی.

لهوانه یه ئەو حکومەته هەول بەدات ئەندامانی حکومەت بخاته ناو ئەو لیژنهیه، بهلام یانە ئەمە ی ناوی.

ئەگەر ئىمە ئاسانكارىيى بخەينە بەردەست، رەنگە بەزۆرى بەلئىنى ئەو بەدەن كە لىژنەكە ئەو پىيە بگىرتە بەر كە ئىمە دامانناو، بەبى ئەو بەكەوينە داوى ھىچ پەيماندا ئىككى رەسمىيەو. تاكە مەترسى لە حالەتئىكدا دەبى كە پەيمانەكەيان بشكىنن، ئەگەر ھاتوو ھەلۆيىستى دواترمان ئائومىدىيان بكات.

حكومەتى ئىستاي تورك بەزۆرى ھىچ ئارەزوويەكى جىددىيى نىيە بۆ ورووژاندنى ھەستى خىلە كوردىەكان لەدژى ئىمە، بەلام حكومەت كەمتر حىساب بۆ (C.U.P.) دەكات لە شوئىنەكانى وەكوو دياربەكر و ماردىن و تەنەت حكومەتئىش، ئەگەرچى بەتەواوى بەلاى ئىمەدا دايدەشكىنى، بەلام بەشيوەيەكى ئاسايى پىي خوش نىيە سەرورەيى خوئى لەوئى لەدەست بەت.

گرنگترىن راستى لەو بارودۇخەدا ئەو ترسەيە كە ئەو بەشەي توركيا دەخرىتە ژىر دەستى ئەرمەن. لەلايەكى ترەو ئارەزوويەكى شىلگىرانە لاي كورد و توركيا ھەيە بۆ لىك جىابوونەو، بەلام ئەم ترسە بەرەو يەكترتئىان دەبات. C.U.P بەبى ھىچ گومانىك ئەمە وەكوو چەكىكى سەرەكى، ئەك تەنھا لەو ناوچە جىي باسەدا، بەلكوو لە سەرانسەرى و لاتدا، بۆ پروپاگەندەي خوئان بەكار دەھىنى.

تكاىە لەبەر رۆشنايىي ئەمەدا رىنوئىمىم بگەن.

www.zheen.org

تەلگزامى: شاھانە.

لە: بەشى سىياسىي بەغداو.

بۆ: سكرتيرى گشتىي و لات بۆ ھندستان لە لەندەن، دووبارە كراو تەو بە بۆ (Simla) ى دەرەو، (Promode) ى تاران، كۆمىسىرى بالاي كۆنسسەتانتىنوپل، كۆمىسىرى بالاي قاھىرە، فەيلەقى بىابان، حەلەب (بەرىي ھەوايى).

ژمارە: ۵۳۵۳.

پۆژ: ۱۲ ى مايسى ۱۹۱۹.

ئەم قەسەللىكىردىنە لاي خوارەوۈ لىسەر تەلگىرامى اى مایسو نامەگۆرکىيى
پېشوو كۆمىسىرى بالاي كۆنستانتىنۆپل پېشكەش كراوۈ.

ئەوۈتى لە ۷ مایسەوۈ گەراومەتەوۈ، دەرەتم نەبوۈ، وەك خۆم ئارەزوومە،
لەنزىكەوۈ باروۋۇخى كورد ھەلبەسەنگىنم. بەلام پاش لىكۆلینەوۈى ئەو راپورتانەى وا
لەلایەن مېجەر نوئىلەوۈ دراون و پاش گەت وگۆیەكى دووردرېژ لەگەل شىخ تەھادا
(پاشكۆى تەلگىرامەكەى ترم)، من تېروانىنە نىشان دراوۈكانى كۆمىسىرى بالاي
كۆنستانتىنۆپل دەراستىنم*.

لەبەرئەوۈى عەبدولقادىر زۆر لە مېژە لە كوردستان دوورو لەگەل شىخ تەھاشدا
ناكۆك بوۈ، دەترسم ھېچ سوودىكى بوۈمان نەبى، تا لانى كەم نامادە بكرى چالاكىەكانى
لە ناوچە كوردیەكانى پوژاواى ھىلى درېژى (۴۲) قەتیس بكات.

مانەوۈى درېژخایەن لە كۆنستانتىنۆپل بۇ كارى چالاكانە لە كوردستان
خۇراھىنانىكى خراپە و لەوانەىە باشتر و ابى لېرە بەلریتەوۈ بەكار بەلنرى.

رەنگە بنەمالەى بەدرخان سوودىكى دەستبەجى لە شوینى خۆى لى وەر بگىرى،
ئەگەر پەيوەندىەكانمان لەگەل فەرەنسادا و بەرەوېش چوونى دانوستانى ناشتى رېمان
پىدات، پېشنيار دەكەم ئەو برايانە لە قونستانتىنۆپلەوۈ رەوانەى حەلەب بكرىن، ئەو
شوینەى وا رەنگە سورەبىيى تىدا لە مېسزەوۈ بچىنە پاليان، تا لەوۈى مېجەر نوئىل
بىبن و بە ئەركىك لەگەل مېجەر نوئىلدا بەرې بکەون بۇ پوژاواى كوردستان.

من رادەسپىرم ھەنگاوى سىيەم بگرىنە بەر كە لە تەلگىرامەكەى اى مایسدا لە
كۆنستانتىنۆپلەوۈ پېشنيار كراوۈ، ھەرۈھا بەتەواوى دلىنایان بکەینەوۈ كە لىبوردنى
گشتى و ئازادبوون لە بالادەستىى ئەرمەنى لەو ناوچانەدا كە زۆرىنەيان كوردن، تا ئەو
جىگەىە كە پىوۈندىى بە حكومەتى خاوەن شكۆۈ ھەىە، دەيانگىریتەوۈ، بەبى ئەوۈى
-لەگەل ئەوۈىشدا- وا لە خۇمان بکەین ماندەيتىكى ناوچە كوردیەكانى ئەوۈىوۈى
ویلاىەتى مووسل قىوول بکەین، بزائىن كاروبارەكان چۆن بەرپوۈ دەچن.

* راستاندن: المصادقة.

ناچارىيە - ھىندى بگونجى - پىرسى كورد لە يەك ناوئەندەو مامەلەى لەگەلدا بىرى،
تا گوروتىن بەم سىياسەتە بدرى. من لەبەر ئەو پادەسىپىرم لەبرىى حكومەتى خاوەن شكۆ،
تا لەرپى مېجەر نوئىلەو، لە ھەموو ناوچەكانى پوژھەلاتى فورات دەسەلاتم پىبەخشرى
تا بەردەوام ھىزى مىسر و كۆنستانتىنۆپل لە ھەموو شتىك ئاگادار بىكەمەو.
ئەو دەكەمە كارى خۆم كە نەھىلم ئەم سىياسەتە بەرەو ئەو بىرى حكومەتى
خاوەن شكۆ دوچارى ھىچ گىچەلئىكى عەسكەرىى دەرەوھى قەلەمپەوى خۆمان بىرى،
ھەرەھا بۆ ھەموو لایەنىكى پىوئەندىدار پوون بىرىتەوھ كە ئەركى جىى باس، جگە لە
پاراستنى حوكم لەم ناوچەيەدا بە ھاوكارىى دەسەلاتدارانى تورك، لە شوىنىكدا كە
چاوەرپى ئەنجامى كۆنفرانسى ئاشتىيە، نىازى نىيە حكومەتى خاوەن شكۆ لە ھىچ
شتىكەو بئالئىنى.

تەلگرامى: شاھانە.

لە: بەشى سىياسى، بەغدا. **بنكەى ژين**
بۆ: سكرتيرى دەولەت بۆ ھىندستان لە لەندەن، دووبارە كراوەتەوھ بۆ سىملا و
تاران و كۆنستانتىنۆپل و قاھىرە و خەلەب (بە رپى ھەواى) و ھەرەھا بۆ
بەشى گشتىى بەغدا.

ژمارە: ۵۳۵۴.

پوژ: ۱۲ى مايسى ۱۹۹۱.

شىخ تەھا، مامى عەبدولقادرى كورەزى عوبەيدوللای شەرەنگىز، كە سالى
۱۸۷۶ سەرکردايەتیی ھەزاران كورد و شەرى ولاتى فارسى كرد، لە نەھرىيەوھ
گەيشتە بەغداو چەند چاوپىكەوتنىكى دريژم لەگەلدا ھەبوو.

ئەفسەرە سیاسىيەكانى ئەوئى وای بۇ دەچن شىخ لە ھەر كەسىكى دى زياتر دەتوانئ كار بکاته سەر كوردهكان لە كوردستانى ناوہراست و باکووری پوژاواى فارس. نەقىبى بەغدايش خويەخو ددانى بەمەدا نا.

شىخ رايگەياند" مەبەستى لە ھاتنە بەغدا گوشارکردن بووہ بۇ كوردستانىكى يەكگرتوو لە ساىەى پارىزگارىيى برىتانىادا، بە ھەموو ئەو كوردانەيشەوہ كە ئىستا لە ولاتى فارس دەژين. شىخ ناومىدييەكى زورى بەرامبەر بە ليكدانەوہكانم نيشان دا، لەو پروہ كە چاوەروانى ھىچ يارمەتییەك لە ئيمە ناكات بۇ ھىنانەدىي ئامانجەكەى تا ئەو رادەيەى كە پيوەندىي بە كوردانى ولاتى فارسەوہ ھەبئ. ھەروہا رايگەياند جيابوونەوہيەكى وەھا، تەنانت ئەگەر رەزامەندىي ئيمەيشى لەسەر نەبئ، مسوگەرہ. سەرەراى ئەوہ، شىخ حال وبارەكەى قبوول کردو پرونى کردوہ ئامادەيە بە ھەموو جوړىك ھاوکاريمان بکات بۇ دامەزراندنى ئەو پزيمەى كە خوئ و ھاوپرئكانيشى خوازيارىنى لە كوردستان" لەوانە، پارىزگارىکردنى برىتانى كەموزور بە وردى لەسەر ئەو راستەپريانە كە سكرتيرى خاوەن شكوئ دەولەت بۇ كاروبارى ھندستان راستاندوونى. جگە لەوہ، داواى رەزامەندى کرد بۇ ئەم خالانەى لای خوارەوہ:

۱. ليبوردى گشتى.
۲. ھىچ تاكە سەرؤكىك بەسەر كوردستانەوہ نەبئ، بەلام چەندىن تاقمى گەرەى ئوتونومى ھەبن.

۳. نابئ كورد بخريته ژير دەستى ئەرمەنەكان و نەستورىەكان، گەرانەوہى مەسىدىيەكانيش بۇ ولات بە مەرجئ ئەمە بئ.

۴. حكومەتى خاوەن شكو ھەمان يارمەتییى ماددىي وەك ئەوہى عىراق داين بکات.

***س

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسيئرى بالاوہ لە كونسانتىنوپل.

بۇ: بەشى گىشتىي بەغدا دووبارەكەي بۇ قاھىرە و لەندەن.

ژمارە: ۲۶.

پۇژ: ۱۲ مایسى ۱۹۱۹ نىردراوہ و ھەمان پۇژیش وەرگىراوہ.

ئامارژە بە تەلگىرامى ژمارە ۱۷م.

سەرۆک وەزىران (صەدرى ئەعظەم) راگەياندا، ئەو راپۇرتە ناپەسندانەي و
سەبارەت بە کاروبار لە کوردستان، بەتايبەت لەبارەي خىلى مىلىيەوہ، وەرگىرتوون،
ئەوان و چەندانى تىرىش لەرپى تەلگىرامەوہ نىگەرانىي خويان بەرامبەر بە ھاتنە پىشەوہي
بەردەوامى ھىزەکانى بەرىتانيا دەرپرپوہ. حکومەتى يۇنانى لە وەلامدا رىنمايىي بلو
کردەوہ تا دەرى بخت ھىزەکانى برىتانى بە ھىچ جورىک نەھاتوونەتە پىشەوہ بۇ ناو
ھىچ بەشىكى قەلەمەرەي عوسمانى، جگە لە بەورىايىيەوہ دامەزاندنى نىزام و
ئىدارەيەكى باش و دەيشبى بە ھەموو شىوہەك ئارمەتى بدرىن. رايشى گەياندا، با بزائىن
چىي دىكەي لەمە بەدەرى پىدەكرى. ئىستا لەخۇ نامادەکردندايە رى بە عەبدولقادىر
بدات بە ئەركىكى ھىورکردنەوہ پرواتە باشوورى کوردستان، ھەرچەندە، پىموايە لە
روانگەي تورکەوہ، عەبدولقادىر نىگەرانە لەوہي واکەشتەكەي بە چ ئەنجامىك دەگات. من
جاريكى تىرىش باوہرى خوم دووبارە دەكەمەوہ كە مەترسىي كەوتنە ژىر ساىەي حوكمى
ئەرمەن، سەرەكىترىن ھوى خروشاندە لەئاو كورداندا.

تەلگىرامى: کارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداوہ.

بۇ: سىملاي دەرەوہ، دووبارەكەي بۇ Promode ي تاران، فەيلەقى بىبانى

حەلەب.

ژمارە: ۵۸۷۹.

پۇژ: ۲۵ مایسى ۱۹۱۹.

تکایه بچۆرهوه سەر تەلگرامی پۆژی ۱۲ ی مایسم. تەلگرامی خوارەوه پۆژی ۲۱ ی مایس لەلایەن کۆمیسێری بالۆه لە کۆنستانتینۆپۆل نێردراوه. بەمە دەست پێدەکات: تکایه بچۆرهوه سەر تەلگرامی ژماره ۸۲۸ ی خۆت.

نامۆزگاریشم پێشکەش کرد که داخۆ بترسم لەوهی وا هیچ کاریگەرییەکم لەسەر کوردانی نهیاری تورک نییە، ئەوانەى که پێیان وایه بەرژەوهند لەوه دایه ئاژاوه لە کوردستان بنریتەوه.

ئۆتۆنۆمی لە سایەى بریتانیای مەزندا ئەوهیە که کوردانی نهیاری تورک دەبخوازن، بەلام ترسی ئەوهیان هەیه هیندەى ئەوانى دى بەرپێزەوه گۆی بگرن، ئەرمەنەکان حوکمیان بکەن. ئەگەر وایانزانى زۆریان لێکراوه ئاواتى نەتەواى تیبى کوردی دەرئەبێن، ئەوا حەز بەو نامۆزگارییە پێشنيارکراوه ناکەن و بگەر ناپەزایى نیشان دەدەن، لەو پرووهوه که سوودی نەبێ ئێمە بە ئاگادارکردنەوهیەک حسیب بکەن دژ بە هەولەکانى وروژاندنى هەستى نهیاریى مەسیحی و نهیاریى تەبیعیەتى بریتانى. هیچ هەلیکم لە کیسی خۆم نەداوه بۆ کارکردنە سەر کوردەکانى وا پێوهندیم پێیانەوه هەیه. پێویستى ئارامى و بپروا هێمنى لە کۆنفرانسی ئاشتیدا، هەرچۆنیک بێ سەبارەت بەو مەسەلەیهى وا ئیستا جیبى مشتومرە، کەمتر جیاوازن. هەر بۆیه باشتەر راستەوخۆ مامەلە لەگەڵ هەلومەرجى حالى حازردا بکەین که حیسابى عەرەبى تیدا لە مەترسیدایه و لەکاتییدا کۆنفرانسی ئاشتى خەریکی پرۆسەى بە وردى تاووتویکردنە لە پاريس، لە ئاستى ناوخۆدا دەگاتە ئەوپەرى.

لە تەلگرامی ژماره ۹۲۸ مەدا هەولم داوه پوختەى شیوازی جیگەرەوهى مامەلەکردن لەگەڵ هەلومەرجەکه دا، وەك چۆن دیتە بەرچاوم، گەڵاڵە بکەم. ئەگەر لێرە خۆم لەو چوارچۆیهیدا بەهێلمەوه که نامۆزگاریى خیرى پێرکی تایبەتى کورد بکەم کهوا کەمترین پێویستى بە نامۆزگارییه، هەرودها ئەگەر بریار وایه هیچ لە ناوچەکه دا نەکەین لەوه بەدەر که خەلک بە شیوهیهکی تایبەت دُنیا بکەینهوه

لهوهی وا حکومتی خاوهن شکۆ نیازی نییه تۆله بسینیتتهوه، نهوه دهکاته کهمزۆر ههلیژاردنی یهکهه جیگرهوه که لهو تهلگرامه دا قسهی لهسهه کراوه.

من پیم وایه نهه نیازی بی پیچ وپه نای حکومتی خاوهن شکۆیه به بی دواختنی زیاتر، نهگهه وادهه کهوئی ژبانی مهسیحیهکان له کهمیک مهترسیدایه. زۆر به ئاسانی من دزدۆنگم دریزه بهه گریمانهیه بدهم و له بهرتهوه نهو چهند تیروانینه نوویهی لای خواره ویش که به روشنایی تهلگرامهکانی بهشی سیاسی بهغدا له ۲۹ی نهپریلهوهه ههله و مهرجی گۆپرای ئیره بهردهستم خستون، پیوهندیان به دوو جیگرهوه کهی ترهوه ههیه.

ههله که متر لهچاو جارن خراونه ته پرو له دووه مینی نهو سئ جیگرهوهیهی نهجامهکانی مندا، نهجا ئیستا زهبریکی گورچک به داگیرکردنی سمیرنا له دهسهلاتی ههه حکومتیکی تورکیکی ئیره و زۆر بهتایبهت له دهسهلاتی ههه حکومتیکی تورکی له کوردستان که ناماده بی کار لهگهه ئیمه بکات، درا.

ههروهها سههگرتنی خستنه کاری سینهه جیگرهوه زیاتر گومانای ده بی. نهو ترسهی وا کوردهکان ههیا نه لهسهه چوونه ژین چهپۆکی مهسیحیه رهسه نهکان، وا مهزنده ناکری به نمونه کهی سمیرنا بره ویتتهوه. بوچوونی من نهوهیه نهگهه لهگهه نامانجی حکومتی خاوهن شکۆیه سهبارته به داهاتوی کوردستانی بو به کارهینانی کهسانی وهه عهبدولقادر و بهدرخان یهه بگریتهوه، نهوا هیشتا سوودی ئی وهرده گیری. هههچۆنیک بی، من لیرده دا ناتوانم نه لههه دُنیا بم نه حوکم بهسهه بههه پیزهیی و بایهخی شیخ تههاو عهبدولقادر بدهم. پیم وانیه نهههی دواپیان که به تهواوی کورده له بهر نیشته جیبوونی لیرده لهوه زیاتر پهکی کارکردنی له کوردستان بکهوئی، لهچاو پاشای حیجازدا که بههوی دانیشتنیهوه لیرده، بهکه لکی نهو ولاته نههات.

پهیردنم به زهحمهتی پیکهوه به کارهینانی تههاو عهبدولقادر، وای ئی کردم عهبدولقادر بو نهه بههه سنووری نهرمینیا دابنری که چهند سئ پلهیه کهه پوژاوا

شەمىنەنى مەلبەندى پىشتاوپىشتى خۇيەۋەيەتى كە بە دۇنيايى يەۋە شتىكى شياۋى جىيە جىكرىدىن نىيە.

ياقوۋبىيەكان، لە ھەر بارىكىاندا بى، زۇر پىشتىيان پىئابەستىرى. "ويقار فەھىم" لەلەي تويۇنكى خەلك و كۆمەلگەي ئىرەيشەۋە بەۋە تاوانبار كراۋە كە نامەردىكى زۇر جىي گومانە. رىي تىئاچى ئەمە راست بى. بە كىرەۋە جىيە جىكرىدىن ھەر سىياسەتتىك لەلەيەن كۆۋمەتى خاۋەن شىكۆۋە بىرپارى ئى درابى، بە تەۋاۋى قەناعەتم وايە، لە يەك ناۋەندەۋە باشتر بەرپۆۋە دەبرى. ھەرچۇنىك بى، ھىۋادارم ئەگەر ئەۋ ناۋچانە بگىرەتەۋە، لەرۋى تەكنىكىيەۋە بە بەشىكى ئىمپىراتورىي توركى بىمىنەۋە و پىرس و پراۋىنكى تەۋاۋىشىيان لەگەل كۆمىسىرى بالادا ھەبى.

دوۋبارەكەي بۇ بەشى سىياسىي بەغداۋ فەرماندەي ھىزى مىسر و ئىردراۋە بۇ ۋەزارەتى دەرەۋە لە لەندەن.

بنكەي ژين

www.zheen.org

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: ويلسنەۋە، بەغدا.

بۇ: فەيلەقى بىبابان لە ھەلەب.

ژمارە: ۰۵۷۵۶.

پۇژ: ۲۲ مایسى ۱۹۱۹.

تكاپە ئەمەي خوارەۋە بگەيەنە بە مېجەر نوئىل، نامەيەكم بۇ ئەم ئەنجامەي لاي خوارەۋە پىدراۋە بۇ سەيىد تەھا، بەمە دەست پىدەكات: ((من دەسەلاتم لەلەيەن كۆۋمەتى خاۋەن شىكۆۋە پىبەخشاۋە بە تەۋاۋى دۇنياتان بىكەمەۋە كە كۆۋمەتى خاۋەن شىكۆۋە ھىچ نىيازىكى نىيە رىي تۆلەسەندەۋە لە

كوردەكان بگريته بهر سەبارەت به هەر كردهوهيهك لهكاتى شەردا نواندبیتيان، بەلام نامادەيه ليپوردنى گشتييان پى بدات.))

((ئەمە پى له نوينهەكانى حكومەتى بریتانى ناگرى هەولى دۆستانەيان بۆ ناشتکردنەوهى ئەرمەن و كورد، هیندەى پپوهندیى به كاروبارى شەخسیانەوه هەبى، بهكار بهینن. هەروها ئەوپەرى هەولى خویان بخەنە كار بۆ به شیوهیهكى دۆستانە خاوكردنەوهى كیشەى هەردوولا سەبارەت به خاك، بهبى پەنابردنە بهر دەستیوهردانى چهكدار. حكومەتى خاوهن شكۆ دەیهوى دنیاتان بكەمەوه كه بهرژەوهندهكانى كورد به هیچ جورىك له كوئفرانسى ناشتىدا چاپوشیيان لى نەكراوه.))

كۆتایی

رەنگە ئەمە وهك پى نیشاندەرىك یارمەتیت بدات.

كۆتایی.

بنكهى ژين

تهلگرامى: كارمەندان. www.zhaen.org

له: سكرتيرى دەولەتەوه بۆ هیندستان له لەندن.

بۆ: بەشى سیاسىی بهغداد، دووبارهكەى بۆ وهزارەتى دەرەوه له سیملا.

ژمارەى تاقمەكان: ۱۶۶.

پوژ: ۱۹۱۹/۶/۲ نیردراوه و ۱۹۱۹/۶/۳ گەیشتوووه.

له یاداشتیکى پوژى ۱۵ى مانگی پيشوودا كه له لایەن نیردراوانى ئەرمەنەوه كهوا ئیستاكه له پاريسن، پروون كراوهتەوه، زانیاریى له سەرچاوهیهكى پر زانیارییهوه هاتوو نیشانى دەدات كه چالاکیى كوردەكان بۆ دامەزراندنى زۆرینهیهكى كورد له هەندى ناوچهى دیاریكراوى ئەرمینیا، بهتایبەت ناوچهى وان، هەروها پى وشوینهكانى بهرگرتن له گەرانەوهى پەنابەرانى ئەرمەن له ولاتى فارس و

قەوقاسەو، بە چاودىرىي لىژنەيەكى ئىتىھادو تەرەقى نامادە كراوۋە بە ھاوكارىيى
حكومەتى توركى بەرپۆۋە براوۋە. بېروانە تەلگرامى ۲۲ى مايسى خۆت. حەيدەر بەگى
والىي پىشوروى وان، دەلېن ئەو پىكخەرى سەرەكىي ئەم جوولانەوۋەيەيە، لەكاتىكدا
ھۆكارى سەرەكى برىتتىن لە عوسمان بەگ، سىمكۆ، سەيىد تەھا و محەمەد
سەعدوللاغا [وارن؟]

دەوترى حكومەتى توركى فەرمانى بە عوسمانى بەگ كردوۋە لە قۇنياوۋە
بگەرپتەوۋە بۆ وان، ھەرۋەھا دۆلى ھەيۋتتە تزار حالى حازر بەدەست خىلى
(دجىلاتى؟) يەوۋەيە، لەكاتىكدا گوندەكانى ناوچەي خاراكۇنىسس و ئاردۇك؟، لەلەيەن
ئارواسانلى يەوۋە داگىر كراوۋە.

دەلېن كۇنىستانتىنۆپل پىنمايىي بە درىزى بۆ ناوبراوانى سەرەوۋە سەرانى تر
ئاردوۋە.

ھىچ ئامرازو پىيەكت بۆ ساغكردنەوۋەي راستىي ئەم پاپورتانە ھەيە، ئەگەر
وايە، دەتوانى ھەندى پىشنيار بەكى سەبارەت بەو پىوشويناھەي وا بگىرىنە بەر بۆ
بەرپەرچدانەوۋە يا بەرپىگرتنىان؟

بنكەي ژين
www.zheen.org

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداوۋە.

بۆ: فەيلەقى بىبابان لە حەلەب.

ژمارە: ۶۲۹۹.

پۆژ: ۵ى حوزەيرانى ۱۹۱۹.

تەكايە ئەم پەيامەي لاي خواروۋە بگەيەنە بە مېجەر نوئىل. تەكايە بېروانە
تەلگرامى ژمارە ۵۳۵۳ كە پۆژى ۵/۱۲ لەرپى ھەوايىيەوۋە نىردراوۋە بۆ حەلەب.
سىكرتېرى دەولەت بۆ ھىندستان لە ۲ى حوزەيراندا بەم شىۋەيە ئەم بىروسكەيەي

خوارهوهی ناردووه، که بهمه دهست پی دهکات: (له یاداشتی ... روون کراوتهوه ...
یا پریان لی بگرن))
کو تایی.

ته لگرامی: کارمندان.
له: بهشی سیاسی به غداوه.
بو: سکرتیری دهولت بو هیندستان له لهندهن، دووباره که یو فهیله قی بیابان
له حهلهب و وهزارهتی دهرهوه له سیملا.
ژماره: ۶۳۰۰.

پوژ: ۵ حوزهیرانی ۱۹۱۹.
تکایه بگه پیره سهر نهوهی جاری دووهمی خوت.
نهو یاداشتنا مهیه که له لایهن ئیردراوانی نهرمه نهوه ناماده کراوه، زور پری
تی دهچی پشتی به راستیه کان بهستی برونه ته لگرامه که یو جاری چوارهمی من
سهبارت به حهیدر بهگ.
ته لگرامی جاری سییهمی ته بریز جهخت لهو بوچوونه دهکاته وه که نه م
کرده وانه له وانه وه دهخولقیندرین. پیم وایه ئیستا زورینه که یو کورد له هه موو
ناوچهیه کی نهرمینیا ههیه.

زیادبوونی خو به خوئی دانیشتوانی کورد و ری وشوینی هه پره شه و گوره شه، بوونه ته
مایه کی که مبوونه وهی نهرمه نهکان، بی گومان نه م زورینه به م جوړه دروست بوو.
نهو کارانه کی که له م نان وساته دا ده بنه مایه کی ساریژکردنی کی شه کان، با شتر
وایه له پری حکومتی تورکییه وه له کونسستانتینوپل بکرین.
ته لگرامی ژماره ۵۳۵۳ ی ۱۲/۵/۱۹۱۹ م مه سه له گشتیه که روون دهکاته وه.

تەلگىرامى: كارمەندەن - ھەرە لەپېشەوھ.

لە: سكرتېرى دەولەتى خاوەن شىكۆۋە بۇ ھىندىستان لە لەندەن.

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا (دووبارەكەي بۇ سىملاي دەرەوھ).

ژمارەي تاقمەكان: ۱۹۲.

پوژ: ۵ى حوزەيرانى ۱۹۹۱ نىردراوھ و ۱۹۱۹/۶/۶ گەيشتوھ (۱۹۱۹/۷/۲۵).

كوردستان. تىكايە پروانە تەلگىرامى ژمارە ۵۳۵۲ى پوژى ۱۲ى مائىس. بەھۆي ئەو حال وبارەوھ كە لە دووبارگەي ئەو سەرچاۋەيەوھ ناماژەي پىدراوھ، تۆ دەسەلاتت پى بەخىراوھ كاروبارى كورد بگىرتە ئەستۆ، بەلام دەبى ھىچ ھەنگاۋىكى جىددى بەبى رەزامەندىي كۆمىسىرى بالاي حكومەتى خاوەن شىكۆ لە كۇنستانىنۆپل ئەنىي، وا كە دەبى لەنزىكەوھ پراۋىژى لەگەندا بكەي، نەك ھەر تەنيا پىۋەندى پىۋەكردنىك بى.

دەبى ئەفسەرى گىشتىي فەرماندەيش G.O.C. لە مائىس ناگادار بگىرتەوھ. ناماژە بە پىشنىارەكانى شەشەم بىرگەي تەلگىرامەكەت كە لە سەرەوھ بە بەلگە ھىنراۋەتەوھ، ئىمە بايەخىكى تايبەت بە لىۋەشاۋەبى دەدەين وا كە خەلك ((تا ئەو رادەيەي كە حكومەتى خاوەن شىكۆ مەبەستىەتى)) دلىيا بگىرتەوھ.

سەبارەت بە لىبوردنى ھەمان، بە بۇچوونى گىشتى دلىيانەبوونە لە داھاتوۋى ھەلومەرجى ناۋچە بەركەوتوھكان، وەزارەتى دەرەوھ واى بۇ دەچى شتىكى باش نىيە خەلك لەرادەبەدەر دلىيا بگىرتەوھ كە پىرەۋىي سىياسەتىكى تۆلەسەندەنەوھ ناكرى. (پروانە تەلگىرامى پوژى ۱۲ى مائىس).

ئەوان ئەم ھاۋكىشە چەۋاشەكارىيە نادىيارەيان تەنانەت لە حالەتى كوردانى وىلايەتى مووسلىشدا بەلاۋە پەسند دەبوو. بەلام ئەگەر حالى حازر بەلىنى بىپەردەي زىاتر بۇ ئەمانەي دوايى [كوردان] درىژەي پى بدرى، بىگومان لەوانەيە راست بىنەوھ. سەبارەت تەنيا بە پروداۋەكانى رابوردو، بە دلىيايىيەوھ، دەشى داواكردنى ھاندانى تورك قىوول بگىرى. دەبى دوھم بەلىنى پىشنىاركرائ تەنيا لە چوارچىۋەي رىزگاربوون لە بالادەستىي بىسنورى ئەرمەندا بەلىرتەوھ.

پشتبەستوو بەو سەرنجانەى لای سەرەو، پېشنيارەکانى بېرگەى شەشى تەلگرامەكەت كە ئاماژەيان پى دراو، راستىندراون.

خۆشحال دەبم تىپروانىنى خۆتانم بە زووترين كات سەبارەت بە سنورى ناوچە بەركەوتوەكان پى بلىن. لەم پوووە، تكايە پروانە تەلگرامى ۲۱ى مایسم. تكايە ئاگادارىشم بکەرەو ئەگەر هیشتا ئەوەتان پى پەسندە دەولەتى عىراق دياربەكر و ئورفە نەگريتهوه.

پرس و راويژى كۆمىسيىرى بالا لە قونستانتيнопۆل، مەسەلەى داوەتکردنى كورپانى بەدرخان و پياوماقوولانى دى لە دەرەو پرا بۆ سەردانى كوردستان، بەجى ديلىن خۆت بپيارى ئى بەدى.

ليكدانەوہى دىي ھاوچەشنى وەلامى بەپەلە (E. R.) دەبى و بەو جۆرە تاقيى پيشوو دەكاتە شتىكى ناديار.

تەلگرامى: كارمەندان.

بنكەى ژين

لە: بەشى سياسىي بەغداو.

بۆ: نۆئىل لە دياربەكر (دووبارەكەى بۆ prodrome، تاران و بەشى سياسىي هيزى ميس).

ژمارە: ۶۴۴۹.

پوژ: ۸ى حوزەيرانى ۱۹۱۹.

لە جارى پينجەمدا سكرتيرى دەولەتى خاوەن شكو بۆ هيندستان بەم شيوهيه برووسكەى ئى داو: ((كوردستان، تكايە پروانە ... كوردستان)).

دووبارەكەى نيدرراو بۆ وەزير لە تاران و بەشى سياسىي هيزى ميسر لە قاھيرە.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: وەزارەتى دەروە لە سىملا.

بۆ: بەشى سىياسىي بەغدا.

ژمارە: س- ۸۴۸ (S- 848)

پۆڭ: ۱۰ ى حوزەيرانى ۱۹۱۹ نىردراوہ و ۱۱ ى حوزەيران ۱۹۱۹ گەيشتوہ.
پەيامى پۆڭى ۲۱ ى مایسى لای خواروہى سكرتيرى دەولەت بۆ ھىندستان وا
دەست پىدەكات: ((كوردستان. بۆ ئەو مەبەستانەى كە لە پرگەى شەشەمى تەلگرامەكەى
۱۲ ى مايسدا، ژمارە ۵۳۵۳، بىريان لىكراوہتەوہ، دەتوانى كەموزور سنوورەكانى
ناوچەى (S) ديارى بكەى تا وا رەچاوبكرى كوردى تىدا بالادەستە.
تكاپە راستەوخۆ وەلام بنيرە بۆ نووسینگەى ھىندستان.

تەلگرامى: دەسەلاتداران.

لە: بەشى سىياسىي بەغداوہ.

بۆ: سكرتيرى گشتى بۆ ھىندستان لە لەندەن، دووبارەكەى بۆ قاھىرە و
كۆنيستانتىنۆپل و تاران و سىملا (لەرى پۆستەوہ).
ژمارە: ۶۶۶۶.

پۆڭ: ۱۳ ى حوزەيرانى ۱۹۱۹.

كوردستان

تەلگرامى ھەم پۆڭى ۵ ى حوزەيرانت و ھەم پۆڭى ۲۱ ى مايست بکە بە سەرچاوہ،
دوہمیان بە تەنھا دووبارەكەى پۆڭى ۱۰ ى حوزەيران لەلایەن حكومەتى ھىندستانوہ
نىردراوہ بۆ من، پوانىم وەلامدانەوہيان بۆ من زەحمەتە.

۲- نەخشەى ئەتنوگرافىي پۆڭھەلاتى تورکيا لە ئاسيا كە نووسینگەى جەنگ
دەرى کردوہ، ژمارە ۲۹۰۱، لەلایەن كۆمەلەى جوگرافىاي شاهانەوہ بلاو كراوہتەوہ،

نیشانی دەدات کام ناوچانە بەزۆری کوردیان تێدا بالادەستە و زانیاریەکیان بە ئاشکرا راستە. ئەم نەخشەییە بەروونی زەحمەتییەکانی ئەو کیشەییە پروون دەکاتەو.

۳- دەبی و دابنری سنووری نیوان تورکی - ولاتی فارس ئەوپەری پوژھەلاتی ئەو ناوچەییە پیک دەھینی کە کوردیان تێدا زۆرینەو بالادەستە.

داوا دەکری، لەبەر ھۆیەکانی ئابووری و ستراتیجی و بو ئەوھی سوودی ئەو خاکە شاخاویییە پر لە لیژەوارو لەبارە بو گەشەپیدانیکی گەورە دابین بکری، سلیمانی و رانیە و کۆیسنجەق بخرینە ناو قەلەمەرھوی کارگیپیی میژۆپۆتامیا.

ھەولیر بەشیکی تەواوکەری ویلیەتی مووسلە و کاتیکی ۶ی حوزەیران بە فرۆکە سەرم لە شارۆچکەکە دا، دانیشتوانە سەرەکیەکی یەکدەنگ مەترسیی خۆیان تەنیا بەرامبەر بەو دەردەبەری کە دەشی بخرینە سەر کوردستان. جگە لەو، ھەولیر بە یەکیک لە ھیلەکانی ئاسنی شەمەندەفەری روو بە مووسل کە بریاری ئی دراو، دادەنری، دەبی وەک ئاکری بخریتە دەردەوھی کوردستان. دھوک و زاخویش دەبی و دابنری لەناو میژۆپۆتامیادان، نەک نامیدی.

۴- لەبەر ئەو، لەوانەییە سنووری باشوور روو بکاتە باشووری پوژئاوا لە چیای قەندیلەو بو خالی ۱،۱۴۳ لەسەر زیاتر لە یەک ملیون پانتایی، ھەرھەا لەویو بو پیکگەیشتنی ھیلی پانیی ۳۷ و ھیلی دریزی ۴۴ و لەویشەو بو پیکگەیشتنی ھیلی پانیی ۳۷ و ھیلی دریزی ۴۳.

۵- من بو ئەو دەچم سنووری باشووری ناوچەکە کە بەزۆری کوردە، دەبی کەمیکی دی دریز بکریتەو بو باکووری جزیرەیی ئین عومەر و باکووری نسیین و باشووری ماردین و باکووری پەئسول عەین، بە دریزی ھیلی پانیی ۳۷ بو بیرجەک بەرھو ژوور بو فورات و دواتر پئبەپیی سنووری ویلیەتەکانی خەرپووت (مەعموورەت ئەلەزین و بتلیس و وان، بەو شیوہییە ئەرنجان و ئەرزۆمی ئی دەر بەاویژین.

۶- ئەم دەقەرە کە ویلیەتی دیاریەکری تێدایە، ناوچەییەکی بەرفراوانی ھەییە، لەسەر نەخشەکە و نیشان دراو زۆرینەیی ئەرمەنە. ھەرچۆنیک بی، لە میجەر نوئیل و سەرچاوی دیکەو و تئدەگەم ئەرمەنەکان لەم ناوچانەدا کەمینیەکی زور بچوون،

وای ده‌بینم شیاوی جیبه‌جیکردن نییه ههول بدری له‌وی له‌پرووی جی‌وپرپوه بخرینه پیشه‌وه یا سه‌ریه‌خۆ بن. ئەگەر وازیان لی بهینری، پری تی‌ده‌چی له سایه‌ی سه‌ریه‌رشتیی ئه‌وروپادا بتوانن به ئاسانی جی‌وپری خویان بیاریزن و هه‌ز به جوړه هه‌ریمایه‌تییه‌کی زیاتریش بکن. پی‌ده‌چی، سه‌بارت به مه‌سه‌له‌کانی دیکه، ولاته یه‌کگرتوه‌کانی ئه‌مریکا ئاماده بی‌پییوستیه‌کانی ژیان، مامه‌له‌ی عادیلانه‌و ئیمکانیه‌تی گه‌شه‌کردنی نه‌ته‌وه‌یی‌یان له ویلایه‌ته‌کانی ئه‌رزروم و ته‌رابزون بو مسوگه‌ر بکات، که ده‌شی پاریزگاری و به‌رپوه‌بردنیان تا راده‌یه‌ک ئاسان بی‌و ئه‌وه‌نده زور نه‌بی بو ئه‌مریکیه‌کان تا بیگرنه ده‌ستیان.

۷- کوردستان بووه به دوو به‌شه‌وه "تاقمی لایه‌نگری کورد، که ده‌شی له سایه‌ی به‌رپوه‌بردنیکی به‌سوودا بیته لایه‌نگری بریتانیا، تاقمی لایه‌نگری تورک که مه‌یلی ده‌مارگیری هه‌یه، دژه مه‌سیحی و دژه بیگانه‌یه. هه‌ریه‌که له و تاقمانه ده‌توانی به هاوکارییه‌کی لابه‌لا به شیوه‌یه‌کی کاریگه‌ر ولات بجاته ژیر رکیفی خوی و ده‌بی ئیمه‌یش یه‌کیکیان لی هه‌لبزیرین. هه‌رچه‌نده ئەگه‌ر ده‌سه‌لاتی تورک دووباره له ئه‌رمینیا و کوردستان دامه‌زایه‌وه، ئەوا بیروکه‌ی ده‌وله‌ته‌کانی ئه‌رمه‌نی و کوردی پووچه‌ل ده‌بیته‌وه.

۸- کوردان، وه‌ک فره ژماره‌و چالاک، هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی‌یان تیدا به‌جو‌شه، و پهرش و بلاو بوونه‌ته‌وه‌و زنجیره‌ چیاکانیش له‌پرووی جوگرافییه‌وه پارچه‌ پارچه‌ی کردوون، به‌خه‌یالی مندا نایی بتوانری یه‌ک بگرن، مه‌گه‌ر له سایه‌ی کارگی‌رییه‌کی به‌هیزی بیانیدا که ناوه‌نده‌که‌ی بتلیس یا وان بی. هه‌روه‌ها خولیا‌ی هه‌ستی ئیسلامه‌تی له‌پۆژه‌ه‌لاتی ناوه‌راست، حالی حازر تاراده‌یه‌کی نکوولی لی‌نه‌کراو ناره‌زایه‌تی به‌رامبه‌ر به‌کرده‌وه‌ی ئیستای یونانی و ئیتالیه‌کان هه‌یه و سه‌ره‌لو‌یستی (وصایه) و بالاده‌ستی هیزی مه‌سیحی قبوول ناکات، به‌لام پی‌ده‌چی سه‌ریه‌رشتیی بریتانیا، زیاتر له هه‌ر هیژیکی دی، قبوول بکات.

ناکری کارکردن له ناوچهکهدا چیدی بریتی بی له زانیاری کوکردنهوهو بهلینی ناروون پیدانی ئەم یان ئەو لایەن. پێویسته له روانگهی حالوباری ناوچهکهوه، بریاریکی تایبەت به سیاسەتمان بدری و پێ به پێ رینوینی له بارهوه بو دەر بکری.

۹- دەشی پێشنیارهکانی پێشوو بهم شیوهیهی لای خوارهوه کورت بکریهوه:

هەردوو ویلایهتی تەرابزوون و ئەرزروم تاکه دهولهتیکی ئەرمەنیان له سایه ی سەرپەرشتیی دەسهلاتی ئەمریکیدا ئی پیک بهینری. چوار ویلایهتهکهی دیکهیش ویلایهتهکانی بهسرهیان ئی پیک بهینری تا به هه مان شیوه دهولهتیکی عه ره بیان له سایه ی سەرپەرشتیی بریتانیا دا پێ دروست بکری.

پیم وایه تاکه جیگره وهیهکی دیی ئەم پلانه، دامه زاننده وهی دهسهلاتی تورکی بی له سایه ی شیوه چاودیرییهکی ئەوروپیدا به سەر هەر شهش ویلایهتهکه وه.

۱۰- زۆر پێویست دهکات بلیم: ده بپیم ری تێ ده چی گفت و به لینه کانیان به رامبه ر به کوردستان به بی هیچ دو دلییه ک درێژ بکینه وه و پیم باشه ببینم ئەمریکا، یا ته نانه ت تورکیایش، ببیته به رپرس. به لام ده بی مه سه له که - به بی گومان- پێش بریار لیدان، له هه موو پرویه که وه له لایه ن حکوومه تی خاوه ن شکۆه حسیبی بو بکری.

۱۱- من پێشنیار ده که م نزیک ی ۲۰ ی حوزه یزان سه ر له حه له ب بدهم، تا چاوم به میجر نو ئیل بکه وی، بو ئە وه ی پاشل چاوی بکوتنه که م وای ئی بی بتوانی پێشنیاری زیاتر پوون و ورد بکات، ئە گه ر پێویست بی.

۱۲- ته واو ناگادارم پێشنیارهکانی سه ره وه درێژگراوه یه کی ره چا وکراوی ئەو پێشنیارانه ن که له ته لگراهه ئی دروا وه کانی پێشودا کراون، له و پروه وه که بنه ماکانی ده وله تیکی کوردییان له قه له مپه وه ی بریتانیا دا به چاودیری نوینه ری بریتانیا تیدا ناسینرا وه، جیگره وه که یه شی دامه زاننده وه ی ئی مپراتوری تورکی بی. ئەمانه به و په ری شه رمه وه ده خمه به رده ست بو سه رنجدانی حکوومه تی خاوه ن شکۆ.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: نوئىلەو، دياربەكر.

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا.

ژمارە: ۹۲.

پۇژ: ۱۲ى حوزەيران نىردراوۋە ۱۵ى حوزەيرانى ۱۹۱۹ گەيشتوۋە.

((سەرانى كورد، لىرەو لە بەشە نىكەكانى كوردستان، زۆر بە جەرگىرپىيەو ھەست دەكەن ناوبانگىكى لەرادەبەدەر دراوۋە بە داوا نەتەوھىيەكانى ئەرمەن لە ئەورپا، لەكاتىكدا كىشەكەيان، لەچاۋ ھىي ئەوان، سەرى نراوۋتەو. ھەرۋەھا تووشى ناارامى بوون، چونكە بىرپارىك لە پارىسەو گەيشتوۋە، بە شىۋەيەكى بنچىنەيى كار دەكاتە سەر دوارۋژيان، لەكاتىكدا لىرە دەستەوستان بۇ خۇيان دانىشتوون.

ئەم شتانە، دەكىشەنەو بۇ ئەوۋى نارەزۋىيەكى سروشتى بخولقېنن، بىيئە مايەى خۇپىشاندانى ناۋچەيى تا مەسەلەى كوردستان بجاتەو بەرچاۋو بەرەنگارى كۇنفرانسى ئاشتى بىيئەو. پىدەچى تارادەيەك ئەو بۇچۋونەيان لەلا گەلە بووبى كە ئىمە ھاوسۆزى بزوتنەوۋى نەتەوھىيى ئەوانىن. راۋىژىشيان پى كىردووم لەو پوۋوۋە كە دەيانەوى ئاشكرا بەرەنگارى حكومەتى تورك بىئەو.

بىگومان منىش باشتىن ھەولى خۇم داۋە قابىليان بگەم پى ئەم كارە نەگرنە بەرو بۇم پوون كىردوونەتەوۋە كە جىۋرپى مەسىھىيەكان و ھەلومەرجى ئىستا لەم ئانوساتەدا، بەبى ئەوۋى ئەوان بىانەوى، ئەوپەرى مايەى نىگەرانييە. پووخاندنى دوا شوپنەۋارى ئەو دەسەلاتە رىكخراۋەيش، مەسەلەكان زياتر ئالۆز دەكات.))

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداۋە.

بۇ: سكرتېرى گشتى بۇ ھىندستان لە لەندەن، دووبارەكەى بۇ كۆمىسىرى بالا لە
كۆنىستانتىنۆپۆل و قاھىرە. وئىنەيكە بۇ وەزارەتى دەرەوہ لە سىملا (بە
پۆست).

ژمارە: ۶۷۶۳.

پوژ: ۱۶ى حوزەيرانى ۱۹۱۹.

مىچەر نوئىل پوژى (۱۲)ھەمى ئەم مانگە ئەم برووسكەيەى لاي خوارەوہى لى

داوہ:

بەمە دەست پى دەكات:

((ليروہ لە بەشە نزيكەكانى ...

... مەسەلەكان زياتر ئالوز دەكات))

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: مىچەر نوئىلەوہ، دياربەكر

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا.

ژمارە: ۸۵.

پوژ: ۹ى حوزەيرانى ۱۹۱۹ نىردراوہ، ۱۵ى حوزەيرانى ۱۹۱۹ وەرگىراوہ.

لە دياربەكر تارادەيەكى بەرچا وىژدان بەرامبەر بە مەسىحيەكان نوئىنراوہ، بەوہى
وا مولك و كەسەكانيان بۇ گىردپراوہتەوہ. ھەل و مەرچەكە لە ھەموو دەقەرەكاندا وا نىيە
پىژەيەكى كەمى پەنابەران لە دياربەكر و يراويانە بگەپنەوہ و زورينەيش كە تەنيا
ويراويەتى ھەول بەدات، واى كردوہ. مەسىحيەكان لە چەند دىيەك لە حال وبارى
كۆيلەدان بەرامبەر بە ئاغاكان، لە ھەندىك دىيە موسولمانىشدا مولكيان داگىر كراوہ.
حكومەتى خوجىيى جىيەكى تەواو پتەوى نىيە شەرى بەدەستھىنانى داد بۇ
مەسىحيەكان بكات. دادى تەواوہتى لە شارو ناوچەكەدا بەوہ بەدەست دىت كە

ئەنجامەكانى كۆمىسيۇنى ئەوروپا بخرىنە پوو. دواچار زەحمەتە بوترى ئاخۇ سەربازان
پىيوستىن بۇ يارمەتيدان. ئەگەر ئاواتە ئەتەوھىيەكانى كورد بەجى بەينىرۇن، پىدەچى
ئەمە ناچارى نەبى.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداوھ.

بۇ: سكرتيرى گشتى بۇ ھىندستان لە لەندەن، دووبارەكەى بۇ كۆمىسيۇنى بالا لە
كۆنىستانتىنۆپل و قاھىرە. وینەيەك بۇ ھىندستان (بە پۆست).

ژمارە: ۶۸۱۰.

پۆژ: ۱۷ مایسى ۱۹۱۹.

مىجەر نوئىل پۆژى نۆھەمى حوزەيران ئەم تەلگرامەى خوارەوھى نارد كە بەمە
دەست پى دەكات: ((لە دياربەكر تا رادەيەكى بەرچا و ويزدان بەرامبەر ...

... پىدەچى ئەمە ناچارى نەبى))

www.zheen.org

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: نوئىلەوھ، دياربەكر.

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا.

ژمارە: ۸۷.

پۆژ: ۷ى حوزەيران نىردراوھ و ۱۵ى حوزەيرانى ۱۹۱۹ وەر گىراوھ.

ئەگەر ھاتوو راپۆرتەكانم تائىستا روون نەبوون، ئەوا پىم خۇشە سەرنجى
تايبەتتان رابكىشم بۇ سەركەوتنى بەرپۆھبەردنى پروپاگەندەى دژ بە حكومەتى
خاوەن شكو بەزۆرى لەنىو رەشە خەلكى نەخوئندەوارى ئەم ولاتە.

چېرۆكى باوى سەر زارى خەلك بریتین له لایهنگری بیپهردی مهسیحیهکان،
تهنها دوژمنایهتی ئیسلام و زهوتکاری و ملهوپری بریتانیهکان له مووسل.
پیپه موسۆمانهکهی من، هیندی جار ترسینراون و بهردهوام سهرزهشت کراون که
خزمهتی دوژمنانی ئیسلامیان کردوه. من خۆم پی ناگری، بهلام ههست دهکه م پاش
ئهزمونهکانی گهشتی زستانم له کوردستانی رۆژههلات، ههستی حالی حازر بهزوری
نااساییهو زوو دهرهویتهوه. بهلام ههلمهرجی پهسند بو خولقاندنی چهندهها
پوودای مایهیی داخ و کهسه، زور پی تئ دهچی نههیئ به لیستی خاوینی
پالیوراوانهوه دست پی بکهین و زیان به مهسهلهکهمان بگهیهنی.

تهلگرامی: کارمندان.

له: بهشی سیاسی بهغداوه.

بو: سكرتیری گشتی تو هیندستان له لهندن، دوبارهکهی بو وهزیری تاران و
کوئیسیرانی بالا له کوئستانتینوپول و قاهره (وینه بو وهزارهتی دهرهوه له
سیملا).

ژماره: ٦٨٢٦. www.zheen.org

پوژ: ١٧ی حوزهیرانی ١٩١٩.

میچهر نوئیل پوژی ٧ی حوزهیران تهلگرامی بهم شیوهی لای خوارهوه له
دیاربهکرهوه نارد، بهمه دست پی دهکات: ((من پیم خوشه ...)) به ((... به
مهسهلهکهمان دهگهیهنی...)) کوئاییی دیت.

تهلگرامی: کارمندان.

له: نوئیلهوه، دیاربهکر.

بو: بهشی سیاسی بهغدا.

ژماره: ۹۱.

پوښت: ۱۲ ای حوزهیرانی ۱۹۱۹ نیردراوهو ۱۶ ای حوزهیرانی ۱۹۱۹ وەرگیراوه.

نیردراویکی ئەمریکی، ناوی "ریگز"ه، پوښت ۹ ای حوزهیران له خهړپووتهوه ئەمه‌ی خواره‌وه‌ی نووسیوم: من هه‌ن ئەکه‌م سه‌رنجتان بو هه‌ندی راستیی پیوه‌ندی‌دار به وروژاندنی ئەو کرده‌وه‌ی دژه مه‌سیحییبه که ماوه‌ی چه‌ند هه‌فته‌ی رابوردو و ترس و بیمی خوڵقاندبوو، رابکیشتم. ئاژاوه‌گیریی، تا ئەو راده‌یه‌ی من بتوانم هه‌لی بسه‌نگینم، سه‌روشتیکی ته‌واو ساخته‌ی هه‌یه و له‌وه ناچیی، پشتبه‌ستوو به هه‌والی پیوه‌ندی‌دار به پیراره‌کانی کۆنفرانسی ناشتی، به هیچ جوړیک دهره‌نجامی بیروپای پیشووی ناوچه‌که بی.

۲. وا دهر ده‌که‌وی چه‌ند که‌سیک ئەم ئاژاوه‌گیرییبه هه‌لده‌سووپینیی، تاکه هه‌لوپستیان دوژمنایه‌تی سهرسه‌ختانه‌ی به‌رامبه‌ر به ئەرمه‌نه‌کانه "شیواز و موړکی بیروپایان هه‌وه‌نده‌ی دژیه ئەرمه‌نه‌کان به‌کار ده‌هینزین، هه‌وه‌نده دژیه بیگانه‌کان ناخرینه کار. زور له و پیاوانه، به‌هوی خرابه‌کاریه‌کانی پیشوویانه‌وه له‌گه‌ل ئەرمه‌نه‌کاندا، هه‌موو پاساویکیان هه‌یه تا له هاتنه سه‌ر کاری هه‌ر حکوومه‌تیکی ریزداری چاک به‌ترسن.

۳. ئەو ئاژاوه‌گیرییبه هیچ سه‌رکه‌وتنیکی به‌رچاوی له گوپینی خه‌لکدا دژ به بریتانیا نه‌بووه، له‌به‌ر ئەوه ئەنجامه‌که‌ی له زور کیشه‌ی په‌رش و بلاودا بریتی بووه له کوشتن و ده‌ستدیزیکردنه سه‌ر ئەرمه‌ن.

۴. پی‌ده‌چیی، له‌به‌ر ده‌ستیوه‌ردانی دهره‌کی، هیچ سه‌رنجیکی راسته‌قینه نه‌درایبته به‌شداری هه‌ر یه‌کیک له به‌ره‌ه‌لستیکردندا. به‌لام زور پیاوی روښن‌بیر وای بو دهن "ئه‌گه‌ر ئەم ئاژاوه‌گیرییبه پیی پی‌دیری، به‌رده‌وام چاودیری نه‌کرئ و داگیرکردن دوا بخری، په‌نگه هه‌ستیکی قوول بگاته هه‌وپه‌ری که له‌وانه‌یه بیبته ئاماره‌ی به‌رپابوونی زه‌بروزه‌نگی ناوازه و سه‌یر دژیه ئەو ئەرمه‌نانه‌ی وا ماون، هه‌ر که نزیکه‌بوونه‌وه‌ی سه‌ربازانی بیانی راگه‌یاندا.

پیاوانی هه موو په گهزهکان لیږه نارهنزوویهکی شیلگیرانهیان ههیه تا پړئ وشوینی
دهستبهجی بو ساغکردنهوهی ئه و خولیا و که لکه لهیه دابنری که هه پره شهی ئه م
خراپه کارییه دهکات. ئه مانه هر مانایه کیان هه بی، داگیرکاری دهم ودهست له لایه ن
هیزه کانی هاوپه یمانانه وه، یا گه یشتنی والیی نوی، یه که م ههنگاوی ئه م
خراپه کارییهی حالی حازر له دهره وهی حکومتهی نیستای تورکیا وه ده بی. کو تایی.
هیندیکی ورده کاریه کانی سهره وه له گه ل مه بهستی سهره کیی ئه و راپورتانه ی
وا تا ئه مړو گه یشتوون، جووت دیته وه.

تاقه هه ل و مه رجیکی جیی سهرنجم، ئه وهیه که ده بی ئه و خولیا یییه ی سهره وه،
هه رچونیک پړی تی بجی، سهره نشت بکری به به یان نامه یه که مایه ی په زامه ندیی
ئاواته نه ته وه یی یه کانی کورد بی و له دهردی بالاده ستیی ئه رمه ن پرگاریان بکات.
له گه ل ئه وه یشدا، په نگه ئه م پړییه ئه نجامی کاره ساتباری بو مه سیحیه کان لی
بکه ویته وه، هه روه ک چون مه ترسیی توورپه یی و وروژاندنی تورکه کان ده هیلیتته وه.

بنکه ی ژین
www.zheen.org

تېئىنى سەبارەت بە داواى كوردى

ناوچەى ورمىيى ولاتى فارس

پى دەچى پىئوھندىيى نىزىكى نىوان ورمى و كوردستان، لەلايەن كوردەوھ نەبى، بە تەواوى ھەستى پى نەكرابى.

گشت باكوورى خۆرھەلاتى كوردستان، بە ناوچەكانى نەھرى و باشقەلا و ديزەوھ، لە ناوچەرگەى ورمى دا كۆبوونەتەوھ.

ناوچە ناوبراوەكانى سەرەوھ، بەھوى رېگەوبانەوھ كە سەرتاسەر بەكردەوھ گونجاوھ بۇ ئوتومبىل، بە ورمىوھ بەستراونەتەوھ، بەبى ھىچ رېگرىكى ترسناك (لەبەر ئەوھى رېگر لە كوردستان ھەن). ئەم رېئىھ پىكەوھ بەستراوانە لە كوردستان ھەن و پروكارى تريان نىيە. بەوپىيە ھەموو بازركانى و پىئوھندىيەك بە شىئوھىەكى ئاسايى دەچىتەوھ سەر ورمى.

۲. دەشتى ورمى تا رادەيەكى زۆر كوردى پى نىشتەجىيە، كە خزمایەتتى نىزىكان لەگەل ئەوانەى وا لە بەشى رۆژئاواى سەرسنوورن، ھەيە، ئەو كەسانە كە لە زۆرىەى كاتەكانىشدا خاوەنى مولك و مالىكى زۆرى دەشتى (ورمى) ن. ژمارەيەكى زۆرى خىلى كوردى ئاوارە زستان لە بەشى سەرسنوورى فارس بەسەر دەبەن و ھاوینىش دەگەرپىنەوھ بۇ ناوچە بەرزەكانى سەر بە توركىا.

۳. لەبەر ئەوھ وەك دەر دەكەوى ھىلى سنوورى ئىستاكە كەم تا زۆر بى سەرۆبەرەيى پىئوھ ديارە، مېژوھكەى نىشانى دەدات ھەرگىز بە ھىمنى و بى دلگرانى يان بە شىئوھىەكى واقىبىنانە، لەلايەن نە كورد يا تورك يا فارسەوھ قبوول نەكراوھ.

۴. ئەمەيش بەرەو ئەو دەرەنجامەمان دەبات كە داھاتوى ورمى مەسەلەيەكە كار دەكاتە سەر ئەو دەسەلاتەى وا سەرۆكارى (ماندەيت)ى ئەويى دەخريتە ئەستۆ، سەبارەت بە كوردستانىش لانى كەم تا ئەو رادەيەى كە ئىستاكە كارىگەرىي لەسەر فارس ھەيە، گەر سەرۆكارىيەكى باشى پى بدرى، بە يەكلايىكردنەوھى كىشەى ورمى كە ئامانجى ئەوھىە

بەرژوهندى كوردستان له دواړوژى سه قامگيرى ئه و ناوچانهدا رچا و بگرى، ده بى هيچ نه بى هاوتاي ئه وه بى كه به ولا تى فارس دراوه.

۵. سنوور بگوردى يان نا، هر شتيك له ناكامى ههولى ئيمه وه بى بو به ديهينانى نيزام و حكومه تيكي ناوه ندى سه قامگير له به شه نزيكه كانى كوردستان، ده بى هه لومهرجه كه جيگير بكهين له ورمى و حيسا بى كى به جنيش بو كورده كان بكهين و ريان پى بدهين ده ستيان بگاته ناوه ندى سه ره كى بازگانى خويان.

۶. پى ده چى (۳) چاره سه رى چاوه پروانكراو بو كي شه كه ي ورمى هه بى:

(د) هاوكارى كردنى حكومه تى فارس به چه كدار و ... هتد، تا نه و راده يه ي كه نيزام و ياسا له و پاشا گه ردا نيبه ي ئيستا وه پيدا ببى و پاريزى. پيوسته، بو نه وه ي مامه له يه كى عاديلانه له گه ل كوردا ندا داين بكهين، مهر جيك بو نه م هاوكارى به دابنرى وا كه ئيمه حكومه تى فارس ده ستنيشان بكهين و گويا به لى ناموزگاريمان بى.

نه م چاره سه ره يش كه مو كورپيه كى چاره نوو سسازى تيدا يه، ره نكه كه لينى كى كاتى و هستان بى، له به ره نه وه نابى چاوه رى نه وه مان لى بگرى تاسه ر پشتى حكومه تيكي گه نده ل و تيشكاوى فارسى بگرين، له كاتى كدا ئيمه يارمه تى خومان بكيشينه وه، كاروبارى تيدا بجي ته وه هه مان بارودى خى بى سه ره به ريبى پيشوو.

۷. ورمى، ده بى هي زيكي بيانى يا كومسيونيك بگرته ده ست، خويان راسته وخو به رپوه ي به رن وه كه نه وه ي له سا يه ي سه رو كاري به كدا بى.

نه م پلانه ره نكه له چا و خالى (د) سه ره وه دا كارى گه رتر بى، له كاتى كدا هي زيكي بيگانه، ته نانه ت به پالپشتى ئيمه يش، پى ناكرى له فارسه كان با شتر كاره كه راپه رينى. سه ربارى نه وه، كوردا ن زياتر قبولى ده كهن. هه رچه نده هي زى بيانى خوى تووشى به رپرسى به ك ده كات كه دواړوژ ده سكه وتيكي نه وتوى نابى. نه م پلانه هه مان چاره نووسى پر كه مو كورپى نه وه ي خالى (د) ده بى، له و رو وه كه دريژه ناكيشى و نه گه ر هي زي كيش بدوزر يته وه نه و نه ركه بگرته نه ستو، لى چاوه پروان ناكرى هه تا هه تا يه به رده وام بى.

۸. ريگه دان به ناوچه كه بو قبولى كردنى به كوردستان. نه مه ((خودمختيارى)) يه به توله سه نده وه وه، به لام نه م بيروكه يه يش خيالى روژه ه لايى به ره و لاي خوى راکيشا وه و روژ له دواى روژ گه شه ده كات. نه گه ر ئيمه لانى كه م چالاكانه ده ستپوه ردا نمان نه بى، به

هه‌مان پرا‌ده ده‌بیین حالی حازر حکومه‌تی فارسی سه‌ره‌نجام له‌لایه‌ن کورده‌وه پ‌هت ده‌کریت‌ه‌وه. ئە‌گەر ئە‌م به‌شه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد خۆ‌ی له‌ حوکمی فارس پ‌زگار بکات که حه‌زی پ‌یی نییه، پ‌اشان هه‌ل‌گه‌ریت‌ه‌وه و داوا بکات بچیت‌ه ناو ئە‌و ده‌وله‌ته سه‌ره‌خۆیه‌ی کورد که به‌ شیوه‌یه‌کی ئاسایی سه‌ر به‌وه، ئایا ده‌بی ئی‌مه ب‌لین ((نه‌خیر)) و ناماده ب‌کرئ به‌زۆر له‌ ده‌روه‌ی ئە‌و هه‌ر‌ی‌مه بمینیت‌ه‌وه؟ شتیکی بی‌سوود ده‌بی ئە‌گەر به‌ کورده‌کان ب‌لین که وا ئی‌مه به‌لینمان داوه ده‌ست وهرنه‌دهینه ولاتی فارس و پ‌ی‌گه به‌دین ده‌ستدریژی ب‌کریت‌ه سه‌ر یه‌کپارچه‌یی ئە‌و خا‌که. کورده‌کانیش درکیان به‌وه نه‌کردوه که ئی‌مه مافی خۆمانه ب‌پ‌یاری و‌ها له‌سه‌ر حیسابی ئە‌وان به‌دین.

۹. ج‌گه له‌وه هه‌ر هه‌ولیک بۆ ناچارکردنی کورد تا له‌ سایه‌ی حکومه‌تی فارسیدا بمینیت‌ه‌وه، له‌کاتی‌کدا تی‌ده‌کو‌شی خۆ‌ی پ‌زگار بکات، کاریگه‌ری ئی‌مه به‌سه‌ر ئە‌و به‌شانه‌ی دیکه‌ی کورده‌ستانه‌وه که ناماده نین به‌ هی‌زی چه‌کدار یارمه‌تی ده‌سه‌لاتی ئی‌مه به‌دین، له‌ب‌نه‌وه هه‌ل‌ده‌ته‌کی‌ن، چونکه کورده‌کان هه‌ستیان به‌وه کردوه که حکومه‌تی فارسی تا بینه‌قا‌قا گه‌نده‌ل بووه و ئە‌و‌یش هی‌چ نه‌بی و‌ه‌وو فارس له‌باریدایه خه‌لکی خۆ‌ی و ئە‌وانی ت‌ریش کۆ بکاته‌وه بۆ شه‌ر.

۱۰. گه‌ر کورده‌کان بۆ خۆیان حکومه‌تی فارسی و‌ده‌ر بنین و پ‌اشان داوا‌ی چوونه ناو ده‌وله‌تی‌کی کوردی ب‌کن، من وای بۆ ده‌چم ئە‌گەر له‌سه‌ر هه‌ق و عه‌داله‌ت بین، بۆچی پ‌ه‌تی ب‌که‌ینه‌وه؟ پ‌یم وانیه به‌مه هی‌چ په‌یمان‌شکینیه‌کمان کردب‌ی به‌رامبه‌ر به‌و زامنکاریانه‌ی وا داومانن به‌ فارس، به‌ مه‌رجیک ئی‌مه زۆر به‌ گومانین له‌سه‌ر خالی هاننه‌دان و پ‌شتنه‌گرتنیان له‌ کردنه‌ ده‌ری حوکمی فارسیدا. ئە‌وه‌نده‌ی ئی‌مه به‌گومان بووین، فارسه‌کان وا نه‌بوون.

۱۱. ئە‌گەر دواجار ورم‌ی بچیت‌ه ناو ده‌وله‌تی کوردی، به‌ مه‌رجیک ده‌وله‌ته‌که ب‌یت‌ه کایه‌وه، پ‌ی‌ده‌چئ له‌ پ‌اشه‌پ‌وژدا تا‌که چاره‌سه‌ری هه‌ل سه‌قامگیریی راسته‌قینه‌ بی.

۱۲. به‌ خسته‌ن‌ه‌لاوه‌ی هه‌موو زامنکردنی‌کمان بۆ فارس، ئە‌وسا باشترین چاره‌سه‌ریان که پ‌ی‌تی‌ده‌چئ ده‌م‌وده‌ست ب‌خ‌ریت‌ه سه‌ر ده‌وله‌تی‌کی کوردی، ئی‌مه سه‌ره‌رشته‌یی

بکەین، یا خۆمان بەرپۆهێ ببهین، بە رهچاوکردنی بۆ یهكجارهکی خستنیه ناو دهولهتیکی لهو شیوهیه، یا ئەگەر به راستیش نهخریتته ناو ئەو دهولهته، بهرپۆهبردنهکهی وهك دامهزراوهیهکی بنه‌ماله‌یی (خێله‌کی) بێ. ئەمه ناوچه‌که له مه‌ترسیی شه‌پوشۆر و قات‌وقری و پاشاگه‌ردانیی زیاتر ده‌پاریزی. ده‌بی بیر له‌وه بکړیتته‌وه ناخۆ باری مایه‌ی کلۆلی و داماوایی ولاته‌که و دانیش‌توانه‌که‌ی له هه‌ل‌ومه‌رجی ئیستادا، نایبته پاساوی کرده‌وه‌ی له‌وجۆره نواندن، ته‌نانه‌ت تا راده‌ی پیش‌یلکردنی ئاشکرای زامنکردنه‌کانی ئیمه بۆ ولاتی فارس.

۱۳. سه‌باره‌ت به دانیش‌توانی غه‌یره کوردی ده‌قه‌ره‌که، له ده‌وله‌تیکی کوردیدا که خۆمان سه‌ره‌رشتی بکەین، هه‌چ گه‌وه‌گه‌رفتی‌کمان نابێ که به‌رژه‌وه‌نده‌کانیان بپاریزی و دنیایان بکه‌ینه‌وه له مامه‌له‌ی به‌دادانه‌مان. حال و باریان له هه‌موو هه‌ل‌ومه‌رجی‌کدا خراپتر نابێ و به‌ره‌و ئەوه ده‌چی که له هه‌ی زێر سایه‌ی رژی می ئیستا با‌شتر بێ.

۱۴. ئەو خاله به‌رز هه‌ل‌ده‌سه‌نگینری که بناغه‌یه‌کی که‌می میژوویی هه‌یه، ورمیی پێ به به‌شیکی کوردستان له‌قه‌له‌م بدری، به‌لام ورمیش بۆ کوردستان وهك ویستگه‌یه‌کی بازرگانی بۆ ده‌وله‌تیکی چووکێ ئەوروپا وایه.

۱۵. ریی تێ‌ده‌چی له سایه‌ی سه‌ره‌رشتی ئیستای کورددا بتوانین ۱۷۰۰۰ هه‌فته هه‌زار مه‌سیحی و ۱۷۰۰۰ هه‌زار ئاسووریش له سایه‌ی سه‌ره‌رشتی فارسدا، بگه‌ڕینه‌وه سه‌ر جێ‌ورپی خویان. به دنیاییه‌وه ناتوانین مه‌سیحیه‌کان بگه‌ڕینه‌وه و ره‌نگه زه‌حمه‌تیش بێ سه‌ره‌نجام ئاسووریه‌کانیش بگه‌ڕینه‌وه.

می‌جهر ش. ج. رۆس (sd.)

به‌رپرسی نووسینگه‌ی کوردی به‌غدا، ۸ی ته‌مووزی ۱۹۱۹

ته‌لگرامی: کارمه‌ندان.

له: به‌شی سیاسی به‌غداوه.

بۇ: سكرتېرى گىشتى بۇ ھىندىستان لە لەندەن، دووبارەكەى بۇ كۆمىسسىرانى بالآ لە قاھىرە و كۆسىستاننىپۆل (وئىنە بۇ ھىزارەتى دەرەوہ لە سىملا (بە پۇست)).

ژمارە: ۶۸۲۹.

پۇژ: ۱۷ى حوزەيرانى ۱۹۱۹.

(۱۲)ى مانگ مېجەر نوئىل لە دياربەكرەوہ تەلگرافىكى ناردووه، بەمە دەست

پىدەكات.

((لە نىردراوئىكى ئەمرىكىيەوہ ...)) و بەمە كۆتايىبى دى: ((تورپەبى و وروژاندىنى

تورك دەھىلئىتەوہ.))

تەلگرامى - كارمەندان.

لە - كۆمىسسىرى بالآوہ، كۆسىستاننىپۆل

بۇ - بەشى سىياسىبى بەغدا (دووبارەكەى بۇ ئوسىنگەى ھىزارەتى دەرەوہ لە لەندەن،

بە ژمارە ۱۳۷۲).

ژمارە - ۳۸.

پۇژ - ۱ى تەمووزى ۱۹۱۹ نىردراوہ و لە ۲ى تەمووزى ۱۹۱۹ دا وەرگىراوہ.

تکايە برونە تەلگرامەكەى ژمارە ۵۷۶۰ى ۲۲ى مايسى ۱۹۱۹ى خۆت. كورتەى

ياداشتنامەيەك بە برووسكە لەلايەن ھىزارەتى دەرەوہ پرا لى دراوہو نىردراوى ئەمرىكا لە

پارىس پىشكەشى كردووه، مەسەلەى ھەولەكانى دروستكردنى زۆرىنەيەكى كوردى لە وان

و ناوچەكان ئەرمەن نشىن چارەسەر دەكات.

لەپرى (P.O.)وہ تىدەگەين ئىوہ باوہر دەكەن كە ئەم پاپورتە راستەو وائىشى بۇ

دەچن باشتەر وايە مەسەلەكە لە كۆسىستاننىپۆل و لەپرى حكوومەتى توركيواوہ

چارەسەر بكرى.

من سوپاسگوزارى ئەو پېشنىيارە روونانە دەبم كە سەبارەت بە ھەنگاوى كار دەيخەيە بەر چاۋ. بىگومان ئىۋە ئاگادارن كە حكومەتى توركى ھېچ بەزەيىيەكى راستەقىنەي بەرامبەر بە ئاۋاتى نەتەۋەيىيى ئەرمەن نىيە. پىي تىدەچى ئەۋانە تەنەت تا ئەو پادەيە ۋاۋەتر بچن كە ھاوسۆزى ھەر جوۋلانەۋەيەكى دوژمنى ئەو ئاۋاتانە بن. ھەرچۇنىك بى، ئەۋە (C.U.P) يە كە جوۋلانەۋەكەي خستوۋەتە ژىر ركىفى خۇي، نەك حكومەتى توركى. كارىگەرىيى ئەو حكومەتە بەسەر C.U.P و سەرانى خۇجىيىيەۋە تا مەۋدایەكى دور پر ناكات.

من كۆششى خۇم دەكەم تا كۇنگرەي ئاشتى دواچار بېيار لە دۋارۋژى ئەم ۋلاتە دەدات، ئاشتى لەم ناۋچەيەدا بېارېزم. پىم ۋايە ھاۋدەنگىيى ئەۋەي كە ئەگەر حكومەتى توركى ئەو ھەموو پىشۋىيانەي ناۋ كوردستان بە ھىزى سوپا سەركوت بكات، نە سوۋدى دەبى و نە سىياسەتىكى باشىشە. تاكە پىيەك كە پىدەچى لەچاۋ بەكارھىئانى قورسايىي خۇمان و حكومەتدا تا پادەيەك بەچى و لەكردن ھاتوو بى، بەرچاۋخستنى پېشنىيارە سەبارەت بە ھەريەكە لە ئەفسەرانى ناۋچەكە بەئاۋ بەم شىۋەيە داۋاي لەسەركارلابردنى ۋالىيى ۋان دەكەم، ئەۋى لە تەلگرامى ژمارە ۳۳ى ۱۶ى جوۋنى خۇمدا باسەم كردوۋە، چاۋەروانى ۋەلامتانم. بە ھەرچال، جىگرتنەۋەي ئەو پىاۋانە دەبىتە مەسەلەيەكى ئەۋپەپرى قورس، لەبەر ئەۋەي ئەۋەتى (سىمىرنا) ھاگىر كراۋە، چاۋم بە تاكە پۇشنىبىرىكى تورك نەكەۋتوۋە، جا ھەر بايەخىكى ھەبوۋىي، ھەست و سۆزە تايبەتەكەي نەتەۋەپەرستىيەكى توندىان نەبوۋىي. ئەو بىر كوردنەۋانە كە كارىان كردوۋەتە سەر سەرانى ناۋچەكە، پتر سەريان لى تىك داوم. نوئنەرانى ئەرمەن لىستىكى ناۋى ئاژاۋەگىرانىان خستوۋەتە بەردەست، ۋىنەيەكى يەكجار شىۋاۋىم پىگەيشت، ناۋەكانى سەمكۆ و شىخ تەھاشىيان تىدايە. ئەم جوۋتە ناتۋانرى ئەم دۋايىيە بە ئاسانى ناچارى ملكەچى بىرېن، بەلام ئىستا بەرونى گىاننىكى دۇستانەيان بەرامبەر بە تۆ نىشان داۋە. تۆ خۆت ناۋى شىخ عەبدولقادر ت بۋاردوۋە ۋ رەنگە ھانى بەدەين دەستپۇيىي خۇي بە قازانجى ئىمە لە دەقەرى ۋان بەكار بەيىنى، ئەگەر قەناعەتى پىبەكەين كە ئىمە نىازمان نىيە ئەرمەنەكان بەكىنە

لايەنىكى بالادەست لە كوردستان و پيى بوتري دەتوانرى ئەو و تەها پيگەو
بگونجىندرين. ھەرچۇنىك بى، ھەرچىيەكى دىكە بكرى، واى دادەنىم كە تۆ كوردى ناو
چارچىوھى قەلەمپەرى خۆتت قايىل كىردووھ و لەوھ ناچى كۆنگرەى ئاشتى بە ھىچ
كەمبوونەوھىەكى زياترى دانىشتوانى ئەرمەن بەھوى كۆمەلگوزى و تىرۆرەوھ پازى بى (وھك
لە ساىھى پزىمى پەرلەمانىدا كراوھ)، ھەم لەو دەقەرەھى وەكوو واندا كە جىوپی
ئاسايى نىشتەجىبوونى ئەرمەنن و ھەم ھەر كويىك كە ئەرمەنەكان لە سەرۆبەندى
جەنگدا تەنگيان تىدا پىھەلچنرابى.

* نامەى ژمارە ۱۸۰۰۴/۳۱/۱۷ى ۱۷ى جوونم.

تەلگىرامى - تايبەت.

لە - بەشى سىياسى بەغداوھ.

بۆ - كۆمىسىرى بالى ئەستەنبول، دووبارە كراوھتەوھ بۆ نووسىنگەى ھىندستان،
لەندەن، وەزىرى تاران، (وینەھىكى بە پۆستدا بۆ حىكومەت لە ھىندستان).

ژمارە - ۷۴۳۳.

پۆژ - ۳ى جولایى ۱۹۱۹.

تکايە بچۆرەوھ سەر تەلگىرامى ژمارە ۱۳۷۲ى ۱ى ئەم مانگە، نىردراوھ بۆ من و
دووبارەيش كراوھتەوھ بۆ وەزارەتى دەرەوھ، لەندەن.

پيشنيار دەكەم مەسەلەكە تۆو ميجەر نوئيل، كە بىگومان حالى حازر گەيشتووھتە
كۆستەنتىنوپول، وتوويزى لەبارەوھ بكەن.

من، لەپال تىپروانىنى چاكتىردنى ھەلومەرجى كوردستانى ناوہراستدا، ئەم
پيشنيارە ديارىكراوانەى لای خوارەوھ - پشتبەستوو بە بۆچوونەكانى ئەو - دەكەم:

۱. لاپردنى سەربازگەكانى تورك لە نەهرى، دزە و باشقەلار. پروپاگەندەى دژى ئەرمەن و دژى ئىنگلىز چالاكانە لەم ناوەندانەو بەلار دەكرىنەو و ئەستەمە بو سمكو، سەيىد تەها و سەرانى بەسوودى ناوچەكە، تا ئەم سەربازگەكانە لادەبرىن، خو پادەستى ئىمە بەكەن.

۲. كەسانى سەر بە تاقمى عەبدولقادر، لە وان، بتلىس... هتد، وپراى ئەوئى كە بە ئاشكرا دوزمنى حكومەتى تورك نىن، لەوانەيە وەك حوكمدار دەستنىشان بكرىن. رەنگە ئىستا لە سايەى رزىمىكى نويدا كە لە بەرژەوئەندى خوياندا بى، بەكەلك بىن و بەبى گومان مامەلەيەكى چاكى كەمىنەى مەسحىش بەكەن. دەبى مامەلەى باشى مەسحىيەكان بارودوخى دامەزاندنىان دەستنىشان بكات.

شىخ تەها و سمكو لە ناوچە رىزىگىراوكانى خوياندا دەريانبرى ئاواتەخوازن مەسحىيەكان بپارىزن و بگىرنەو و چالاكانە كارمان لەگەلدا بەكەن، بەلام هاوكات وا دەردەكەوى ئەوان بەخششيكى و ايان ليمان بوئى كە ئىمە لە حال وبارىكدا نىن بىدەين، بو نمونە، لە دەقەرى ورمى دەستكراو بەن.

بنكەى زىن

تەلگرامى: كارمەندان. www.zheen.org

لە: كۆمىسىرى بالاو، كونسانتىنوپل.

بو: وەزارەتى دەرهو لە لەندن، بە ژمارە ۱۴۳۷، دووبارە كراو تەو بو بەشى

سىياسى بەغدا.

ژمارە: ۴۲.

پوژ: ۱۰ى مانگ نىردراو، ۱۱ى جولايى ۱۹۱۹ وەرگىراو.

تکايە بچۆرەو سەر نامەى ژمارە ۷۷۶۷۶ى پوژى ۲۹ى مەيى ۱۹۱۹ى خوت بو

نووسىنگەى هيندستان، لەندن، تەلگرامى ژمارە ۱۴۳۰م و تەلگرامى ژمارە ۵۳۵۳ى ۱۱ى

مەيى ۱۹۱۹ى كۆمىسىرى مەدەنى، بەغدا. مېچەر نوئىل پىي وايە، رەنگە بەمە سوودىكى

گهوره له پړی سهرانی بنچینه یی کوردی درې ژایی چیاکانی سهر سنووری باکووره وه به دهست بهیږی. ئەوانه ی وا حالی حازر له کونستان تینۆپلن، ئەمانه ن:

۱- عه بدولقادر، ئەوی هه ریمه که ی له وپه پری پوژه لاته.

۲- به درخانه کان، بنه ماله ی هه ره ناسراو و ریزلیگیراوی کوردستان (سیستمی دهره به گایه تی له هه ردوو خیله که دا هه یه) و

۳- نوینه رانی دانیشتوانی هه ره جیگیر، که نوینه رایه تی خه لکانی که متر ده سترو ده که ن به ره و پوژاوا و پایه ی به رزیان له ئیمپراتوری تورکیدا هه یه.

من رازیم به و پینشیا ره ی که نوینه رانی هه ر چینیک بگه رینه وه بو کوردستان، له گه ل میجره نوئیل دا نا، به لکوو به جیا جیا، بو ئەوه ی نزی که له یه که دی کو نه کرینه وه، به لام به نیازی ئەوه ی وا دوا یی بخزینه ته که میجره نوئیل، تا گه شتی ناو ولات بکه ن، له و پروانگه یه وه که به پله ی یه که م زور له خیالات بکه ن به نا چاری نیزام بیاریزن.

ئهم جووته ی دوا یی، داوا یان ئی کوردم کاتی که ئەوان له مال نابن و دوور ده که ونه وه، خیزانه کانیان سه لامه ت بن، له به ره ئەوه ی -وه که خو یان رایانگه یاندوه- یانه ی کوردی له دیار به کر به فه رمانی تورک داخراوه و ئەو کورده ی وا پیشوازییان له میجره نوئیل کردوه له کاتی گه شته که یه دا، دوا به دوا ی ئەوه له لایه ن تورکه کانه وه ته نگیان پی هه لچنراوه. جگه له وه، له به ره ئەوه ی هه م پووی داوا یان کردوه ته کو نگره ی ناشتی (پروانه: نامه ی نیردراوی ژماره ۵۶۴ ی پوژی ۲۴ ی ئەپرێلی ۱۹۱۹م) که تورکه کان هاتوون گو یی ئی بگرن و هه م بزوتنه وه نه ته وه یی یه کورده یه که یان، هه ست ده که ن له وانیه تو به پیی چه ند هیلکی گشتی ناگادار کرایته وه.

هینده ی پیوه ندی به کوردستان، نه رمینیا، یا تورکیا وه هه بی، ره نگه به ته واوی بو یان پوون بوو بیته وه که ئیمه هه یج زانیاریه که مان نییه سه باره ت به وه ی وا کونفرانسی ناشتی چ بریاریک له باره ی ئەو ولاتانه وه ده دات، یا شیوه ی ئەو حکومه ته که دروست ده کری چون ده بی، یان نه ته وه ی مانه دات له سه ر، به لام بریتانیه کان له میزوپوتامیا بوون و

ئەو كارەيشى كە دەمانكرد -ئەوئەندەى پيۋەندىى بە كوردەوہ ھەبى- لە پروانگەى پاراستنى سەلامەتىى سنوور و ناوچەكانى دەوروبەريەوہ بوو.

خيزانەكانيشيان وا چاوپروان دەكەن ھىچ شتيك نەبى لە حكومەتى تورك بياترسىنى، مادامىكى چالاکىەكانى خويان لەو چوارچيۋەدا قەتيس كردوہ كە ياسا و نيزام لەناو كورددا و مەسيحىەكانيش پپاريزن، بەبى ئەوہى نامانجى نەتەوہى بكيشنە دواوہ. دەبى كاتيک دەسەلاتدارانى تورك ھەر بەرەرەكانىيەكى خيزانەكانيان بکەن، ئيمە نامادە بين باشتريں ئەركى خومان بەكار بەيئين بۇ پاراستنيان.

ئەوان، بە پلەى دووہم، دلەپراوکیيەكى زوريان نيشان داوہ بەرامبەر بە چالاکىەكانى مستەفا كەمال، كە كەرەستەى نايابى لەبەردەستدایە بۇ پروپاگەندەكردن سەبارەت بە واتەواتى ئەرمينيای سەرەخۆ و داگيرکردنى (سميرنا) لەلایەن گريکەكانەوہ، ھەرۆھايش لەناو خيلە نەزانەكانى كوردستاندا. ئەوان ئەگەر كاردانەوہيان دژ بە مستەفا كەمال ھەبى، بە ئاواتەوہن بزائن ئاخۆ كۆميسىرى بالا چاو لە ئاستى داواكانياندا دەنووقينى. قايلبوون بە گرتنەبەرى ئەم رپيە، بەلای مەنەوہ، ھاوتای مۆلەت پيدانى شەرھەلایساندە دژ بە تورك، كە يەكجار نەخواستراوہ و لەبەرئەوہ ئەوان ئاگادار كراونەئەوہ لەگەل ئەو دەسەلاتە ددان پيدانراو و دامەزراوہى توركدا پاريزگارىيە كپارچەيىيى ولات بکەن و نابى ھىچ كاريك دژى مستەفا كەمال بکرى، ئەگەر ئەو سيخوپريش بنيرى بۇ كيشە و ئاژاوہ نانەوہ، دەبى ئەوان دەستگيريان بکەن و بە ئارەزووى ھەر كارمەنديكى رەسمىي بریتانيا لييان دەرباز بىن.

فراوانبوونى كەلینى ئیستای نیوان تورك و كورد گوشاريان بۇ ھیناوم، ھەرچەندە نابى ئەوہ لەبەرچاو نەگيرى كە كورد موسلمانىكى سەرپاست نيبە و لەپراستيشدا بەشى ھەرە زوريان ھەرگيز موسلمان نين.

بئىگومان، ئەو پىرسىيارە سەرھەتايىيەى وا گرەوى لەسەر دەكرى، برىتتییە لە پارىژكارى سىنورىكى جىيى رەزامەندى و سەلامەتى مىزۇپۇتامايا، بەلام ئەمەيش بەيى سى و دوو دەكىشىتەوہ بۇ سەرھەلدانى پىرسىيارى ئۆتۈنۈمى و سەرہەخۇيى كوردستان. وا دەرەكەوئى ئاواتى دەرپىراوى سەرانى كوردستان بۇ سەقامگىرکردنى دەسەلاتى برىتانىا راستىيى تىدا بى و من مىجەر نوئىل ئاگادارى كردومەتەوہ كە ئەو دەقەرانەى وا سەرى لى داون، تا ئىستا بە هىچ شىوہىەك پىشتىوانىيى ئەم ھەستەيان تىدا نەكراوہ.

من تەواو مەزندەى دەكەم كە ئەگەرچى مەسەلەكە بايەخىكى گەرەى سىياسىي ھەيە، بەلام دەبى پووبەرووى ببىنەوہ و ئەوہيش زۇر سەرھەكىيە كە دەبى ھەلومەرجەكە بە بارىكى ھەرە پىشكەوتوودا - كە پى تى بچى - بگورى. بىرىشم بۇ ھىچ چارەسەرىكى شىاو ناچى، ئەگەر مىزۇپۇتامايا متمانە بە ماخذاتى برىتانىا نەكات، لەكاتىكدا ھەبوونى پىوہەندىيەكى باش لەگەل كورددا بۇ گەشەکردنى گىشتى و ناشتىي مىزۇپۇتامايا زۇر بنچىنەيىيە.

بىروا دەكەم ئەم كارەى من - لەبەر ئەوہ - لەگەل رەزامەندىيى تۇدا يەكانگىر بن. ديارە بە تەواوى پوون بووہتەوہ كە نىمە لەكاتى بىرپارەكانى كۆنگرەى ناشتىدا ناتوانىن ھىچ شتىكى يەكجارى يا بى ئەملاوتەوہلا بلىن. ئەمەيش دەكىشىتەوہ بۇ كەمكردنەوہى ھىزى خراپەكارىيى تورك، ئەگەر بتوانىن تاسەر جوئىيان بكەينەوہ لە كورد و پىم وايە نابى چا و لەم راستىيە بپوشرى.

داواکردنی

دەقەری ورمی ولاتی فارس لەلایەن کوردەوه

پێدەچێ پێوهندیی نزیکى نیوان ورمی و کوردستان، لەلایەن کوردەوه نەبێ، کەس بە تەواوی لێی تێنەگەیشتبێ. سەرلەبەری باکووری رۆژهەلاتی کوردستان، بە دەقەرهکانی نەهری و باشقەلآ و دزەوه، دەوری ورمی یان داوه.

ئەو دەقەرانی سەرەوه بە کردەوه بەستراونەتەوه بەو پێیانەوه کە پەراوێپەر گونجان بۆ ئوتومبیل، بەبێ ئەوهی هیچ کۆسپێکی ترستناک هەبێ (لەبەر ئەوهی کۆسپ و تەگەرە لە کوردستان هەن). هەرچۆنیک بێ، ئەم هۆیانەى گەیاندن لە کوردستان هەن و ئاراستەیهکی دیکەیان نییه. هەموو بازگانى و پێوهندی و گەیاندنیک سەرەنجام و بە شیوهیهکی ئاسایی دەچنەوه سەر ورمی و لەوێ بەیهک دەگەن.

۲. دەشتی ورمی بە فراوانی کوردی تێدا نیشتهجێیه، خزمایهتیهکی نزیکیان لەگەڵ ئەوانەى بەری رۆژاواى سنووردا هەیه و لە زۆربهى کاتدا پانتاییهکی بەرینی مولکەکانی دەشتی ورمی، هێی کەسانیکە کە لە بەری تورکیای سنوور دەژین. بەشى گەورەى خيالاتی ئاوارەى کورد، زستان لەسەر بەرى ولاتی فارسی سنوور دەگوزەریئن و هاوینیش دەگەرینهوه بۆ بەرزاییهکانی بەری تورکیا.

۳. لەبەر ئەوه، وا دەرەکهوێ ئەم هیللی سنوورەى ئیستا -کەم و زۆر - هیللیکی هەرپەمەکی بێ، میژۆهکەى نیشانی دەدات نە کورد، نە فارس و نە تورکیش هەرگیز وەکوو سنووریکى مەنتیقی و بەدادانە کیشراو پەسندیان نەکردوه.

۴. ئەمە ئەو ئەنجامەمان دەخاتە بەردەست کە دواپۆژی ورمی مەسەلهیهکە کار دەکاتە سەر ئەو هیژەى وا پەنگە -هیندەى پێوهندیی بە کوردستانەوه هەبێ- بە ماندات لەچال بێرێ. لانی کەم ئەوهندەى ئیستا کار دەکاتە سەر ولاتی فارس؛ ئەگەر مانداتیکی باشیشی پێ بدری، کاریگەریی لە هیشتنەوهى کیشەى ورمی دا دەبێ کە مایهى هەرپەشهیه

له داھاتووی جیگیری ئه و ناوچانهی وا دهی بهرژهوهندهکانی کوردستانیان تیدا له بهرچا و بگری، لانی کهم هاوتای هه موو داوایه کی به جی هیئراوی ولاتی فارس بن. ۵. سنوره که بگۆردی یان نا، ئەگەر هەر شتیك بۆ ئه وه بی ئیمه هه ولمان بخهینه گه پ بۆ به دیهینانی نیزام و حکومه تیکی سه قامگیری په سند له ناوچه هاوسنورهکانی کوردستان دا، دهی هه لومهرجی ورمی دابمه زینین و پی تیفکرینیکی به جی و گه شه کردنیکی دیاری نه کرا و به ناوهنده سه ره کیهکانی بازرگانی بدهین به کوردان.

۶. پی تیدی ده جی کی شهی ورمی سی چاره سه ری هه بی:

(د) پشتگرتنی حکومه تی فارس به سه ریان... هتد، تا ئه و رادهیه که بتوانی یاساو نیزام له و پاشا گه ردا نییه ده ره یینی و بیان پاریزی. بۆ ئه وهی له مامه لهی عادیلانهی کورد دلنیا بین، ناچار ییه مهرجیک بۆ ئه و جو ره پشتگرتنه دابنری، ئه ویش ئه وهیه که خو مان حکومه تی فارس هه لبریزی و گۆپرایه لی ئامۆزگاریی ئیمه بی.

ئهم چاره سه ره که موکورییه کی بی سوودی تیدایه، ده شی هه ره ههنگاو یکی کاتیی وه ستان بی، چونکه به گه رمی وا چاوه پروان ده کری پشتیوانی تاسه ری حکومه تیکی گه نده لی فارس بین، له بهر ئه وهی کاتیك دوا جار ئه و پالپشتییه ده کی شینه دوا وه، کاروباره کان دووباره ده چنه وه سه ره هه مان باری پاشا گه ردا نی.

۷. هیژیک یا کۆمسیونیکی بیانی ده سه لاتی ورمی بگریته ده ست و راسته وخۆ له لایه ن ئه وانه وه به ریوه بیری، وه ک ئه وهی له سایه ی مانداتدا بی:

پهنگه ئهم نه خشه یه زیاتر کاریگه تر بی له وهی سه ره وه (د)، چونکه هیژی بیانی به قورسی ده که وی و ناتوانی -ته نانه ت به پالپشتی ئیمه ییش- ئهم ئه رکه له فارسه کان با شتر جیبه جی بکات. له گه ل ئه وه ییشدا، ئه مه له لای کورده کان زیاتر قبو لکرا و ده بی. هه رچو نیك بی، چ هیژیکی بیانی خو ی ده خاته ژیر باری به رپرسییه کی ئه و تو که له داھاتوودا ده سه که وتیکی گه وه ری تیدا به ده ست نه هی نی؟ ئهم نه خشه یه هه مان که موکورتیی بی سوودی ئه وهی (د) ی هه یه، چونکه ناتوانی به رده وام بی و ته نانه ت ئەگەر هیژیکیش په ییدا بکری ئهم ئه رکه بگریته ئه ستو، لیی چاوه پروان نا کری بتوانی هه می شه بۆ جیبه جی بی.

۸. پێدان بە ناوچەکە تا قبوولی بکات بخزیتە سەر کوردستان. ئەمە (خۆبەریوەبردن) تا رادەیهکی بەختەوهری، بەلام ئەم بۆچوونە سەرنجی پوژەهلانی پراکیشاوه و پوژانە بە توندی گەشه دەکات. حالی حازر تا ئەوەندە دەبینین، ئەگەر-لانی کەم- چالاکانە دەستیوەردانمان نەبێ، حکوومەتی فارس دواجار لەلایەن کوردانەوه تووڕ دەدری. ئەگەر ئەم بەشە نەتەوهی کورد خۆی لە حوکمی فارس، کە حەزی پێ نییە، پزگار بکات، پاشان وەرپەرخێ و داوا بکات بخزیتە ناو دەولەتی سەرپەخۆی کورد، کە وا هەلکەوتوووە سەر بەو دەولەتە بێ، نایا دەبێ بلین ((نەخیر)) و خۆ ساز بەدەین بە زەبری هیژ لە دەرەوهی ئەو دەولەتە بیهیلینەوه؟ بئەوه دەیه بە کورد بلین گفتمان داوه دەستکاری و لاتی فارس نەکەین، یا یەکیارچەیی بەکە ی پیشیل نەکری. کوردان لەوه تی ناگەن کە هەقمان هەیه ئەم زامکردنە لەسەر حیسابی ئەوان بەدەین.

۹. سەرباری ئەوه، هەموو هەولێک بۆ ناچارکردنی کورد تا لە سایە حکوومەتی فارسدا بمینیتەوه، لەکاتی کدا تی دەکووشی خۆی پزگار بکات، کاریگەری نییە بەسەر ئەو بەشەنە کوردستاندا کە خۆمان نامادە نەکردوو بە زەبری هیژ پشتی دەسه لاتی خۆمانیان تیدا بگرین، لە بنچینەوه دەهەژینی، چونکە کورد هەست دەکات حکوومەتی فارس لە ناوهرۆکەوه بۆگەن بووه و ئەویش -لانی کەم- وەک فارس لە باریدایە خەلکی خۆی و ئەوانی دیکەیش کۆ بکاتەوه. www.zheer.org

۱۰. ئەگەر کورد خۆبەخۆ لە حکوومەتی فارس بێتە دهری و پاشان داواي چوونە ناو دەولەتی کوردی بکات، پیم وانییە بتوانین بە تەواوی رەتی بکەینەوه و پیشم وان نییە زامانکاریمان بەرامبەر بە ولاتی فارس بەم کارە دوچاری هیچ سەرنیشەیهک دەبێ، چونکە لەسەر ئەو خالە دوودلین کە هانی کورد نەدەین و پشتیان نەگرین بۆ وەدەرنانی حوکمی فارس. نییە تانیستا دوودل بووین، بەلام فارسەکان وانین.

۱۱. دواين چاره سەری ورمی لەناو دەولەتی کوردیدا بێ: ئەگەر ئەم دەولەتە دروست بکری، پێ دەچێ تاکە چاره سەری هەر دەرەت رەخساندنیک بێ بۆ سەقامگیرییەکی راستەقینە لە دوا پوژدا.

۱۲. به خستنه لاوهی هه موو زامنکارییه کمان بهرامبهر به ولاتی فارس، باشتترین چاره سهریان که لهوانه یه له لایه ن زۆرینه ی دانیشتوانه وه زیاتر په سند بکری، ئه وه یه که ئیستا ورمی جوی بکریته وه، یا به یه کجاری بخریته سهر دهوله تی کوردیی بن سایه ی چاودیری ئیمه، یا له پروانگه ی پاش چاره سهری خستنیه ناو ئه وه دهوله ته وه، خو مان به ریوه ی بهین، یان ئه گهر به راستی نه خرایه ناوی، وه ک دامه زراوه یه کی برایانه به ریوه بیری. ئه مه ده قهره که له ترس وله رزی شه ری زیاتر، برسیتی و پاشا گه ردا نی ده پاریزی. ده بی ئه وه ره چاو بکری که ناخو دهوله تی بی داروباری ئه م ولاته و دانیشتوانه که ی له سایه ی هه ل و مه رچی ئیستادا پاساو بو کاری له م جو ره، ته نانه ت تا راده ی پیشیلکردنی ناشکرای هه موو زامنکارییه کمان بهرامبهر به ولاتی فارسیش، ده هیئنه وه یان نا.

۱۳. هیئده ی پیوه ندیی به دانیشتوانی غهیره کوردی ده قهره که ی شه وه هه یه، له دهوله تی کوردیی ژیر سایه ی چاودیری ئیمه، هه یج زه حمه ت نییه به رژه وه ندیان بیاریزین و دلنیایان بکهینه وه که مامه له یه کی عادیلانه ده کرین. حال وباریان له هه ر دو خیکدا بی خراپتر نابی و پرو له وه ده بی که زور له هه ی سایه ی ئه م پژی مه ی ئیستا با شتر بی.

۱۴. به ته واوی په ی به وه ده بیری که چه ند بنچینه یه کی که می میژووی به ده سته وه ن تا وا دابنری ورمی پارچه یه کی کوردستانه، به لام پو سته خانه بو دهوله تی کی چکوله ی ئه وروپا چونه، ورمی بو کوردستان وایه.

۱۵. رهنگه له سایه ی چاودیری ئیستای کورددا بتوانین ئه و ۱۷۰۰۰ حه قده هه زار مه سیحیه ی ورمی و ۱۷۰۰۰ حه قده هه زار ئاسووری بگیڕینه وه بو جی وری خویان. ئیمه له سایه ی چاودیری فارسیدا به دلنیایی به وه ناتوانین مه سیحیه کان بگیڕینه وه و پی ده چی سه ره نجام ئه سته میش بی ئاسووریه کان بگیڕینه وه بو جی وری خویان.

مه یجه ر، (Sd.) ئی. جه ی. رۆس

به رپرسی نووسینگه ی کوردی

به غدا، ۸ یولیوی ۱۹۱۹.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: مېچەر نوئىلەۋە، كۇنستانتىنۇپل.

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا، ۋىنەيەكى بۇ كۇمىسىرى بالا، كۇنستانتىنۇپل.

ژمارە: ۱۰۱.

پۇژ: ۱۰ جولايى ۱۹۱۹، ۱۱ جولايى ۱۹۱۹ ۋەرگىراۋە.

لەو گەت وگۇ چەند بارەو دريژانەدا كە لەگەل كوردانى حيزبەكانى بەدرخان و
عەبدولقادردا كىردوومە، بۇم دەركەوتوۋە كەلئىنكى زۇر بەرچاۋ لەنيوان تورك و كورددا
هەيە، كە دەشى تەنيا بە دوپاتكردەنەۋە سىياسەتى سميرنا پىر بىكرتەۋە، بۇ نمونە، بە
پىكەينانى دەۋلەتتىكى ئەرمەنى كە ئەو ناۋچانەى وا كوردىان تىدا زۇرىنەيە، بىكرتەۋە. بۇ
ئەۋە دەچم كە ھەستى لايەنگىرى بىرئانايان راستەقىنەيە، بەلام زەحمەتە بوترى ئاخۇ
بەرگەى بارگرزىي پىۋەلكاندن بە عىراقەۋە - ۋەك لە تەلگرامى ژمارە ۶۶۶۶ ى خۇندا
پىشنيارت كىردبوو - دەگىن، كە ناۋچە كوردنشىبەكانى كوردىان ۋەك ئاكرى و سلىمانى...
ھتد، زۇرىنەيە. ھىشتا زۇر زوۋە بزىن پىروپرايان سەبارەت بەم مەسەلەيە چىيە.
ئەۋان ھەمو ھەۋلىكى خۇيان دەدەن تا بە ھەستى برايەتپىيان بەرامبەر بە مەسىحى و
بەتايىبەت بەرژەۋەندەكانى نەستورى كارم تىبىكەن ۋە سەرانى كۆمەلە مەسىحىيەكانىش،
ئەۋانەيان كە من لە دياربەكر دىومن، پىشتىوانىي ئەم بۇچوۋانەيان لەسەر ئەم خالە دەكەن.
تەنەت بەلگەى رىبەرى مەسۇنىرى ئەمىرىكى، كە لە ناۋچەى بايەزىدەۋە بەرپۇۋە بوو بۇ
پارىس و بەناۋ كۇنستانتىنۇپلدا رەت بوو، شتىكى ماىەى جەختكردەنەۋەيەكى زياترە.
سەبارەت بە كوردستانى ۋلاتى فارسىش، رىيەكى زۇر پەسندىان گرتوۋەتە بەر
و لەو باۋەرەدان ئەگەر پىۋەندى بە سەيىد تەھا و سەمكۆۋە بىكەن، دەتوانن لەم
مەسەلەيەدا كارىان تىبىكەن.

ھەۋلى ئىستاي توركان بۇ بەعوسمانى كىردنى كوردان خالى سەرەكىي بنىاتنانى ئەو
پىداگرتنەمە كە كەلئىنى نيوان تورك و كورد شىاۋى پىكردەنەۋە نىيە. چىدى قسە لەسەر
ئۆتۆنۇمىي كوردى لە ساىەى ھىزى مانداتى توركىدا ناكرى. توركان ھەمو

کردەووکۆشیکی خۆیان لەسەر سیاسەتی پان ئیسلامی ھەلچنیووە، تەنانتە تا ئەو رادەییە
کە بەکارھێنانی وشە (کورد)ی تێدا لایبری و (موسلمان)ی بخزیتە جی.

حکومەتی تورکی فەرمانی داوێ پەنا بەرانی کورد و بەناو سەرتاسەری و لاتدا بلاو
بکرینەووە کە ھەرگیز لە پڕژە ۵٪ی ھەموو دانیشتوانی ھەر شوینیک زیاتر نەبێ، پەنگە
بەو نامانجەیشەووە بێ کە زۆر بە خیرایی لەگەڵ دانیشتوانە تورکەدا لیک بدین و تیکەل
بکرین. ھاوکات، ھەرچیھەکیان پێ بکری دەیکەن تا پێ لە گەرانەوویان بۆ کوردستان بگرن
و ھەرچەندە ئەمە لای کورد پوون و ئاشکرایە، کەچی زۆر بە راستی پابەندی پروپاگەندە
ئێستای تورکن سەبارەت بە پان ئیسلامی و ھەستی شوڤینیانە کە گوشاری پتر دەخاتە
سەر دیوی ئەرمەنچیتێ. پێ دەچی ئەم پروپاگەندەییە سەنگی خۆی لە لای خێلە نەزانەکان
ھەبێ و بەو پێیە وایان لێ بکات - لە پروانگەیی ھێزەکانی ھاوپەیمانانەووە - زیان بە
کیشەکیان بگەییین.

ئەوان گلەیی دەکەن کە ئێمە تا ئەمڕۆ ھەمیشە ساردمان کردوونەتەووە تا بەر بەرەکانیی
کاریگەری ئەم پروپاگەندەییە نەکەن.

دەبێ زۆر توندتر ئەو بۆچوونەت لە لای پەیدا بکەم کە ھەلۆیستی دۆستانەیی ئێستای
رۆشنییرانی کورد پشت بەستوو بۆ ھیوایەییە کە ئێمە بە ھەمان شیوەی سمیرنا
مامەلەیی کوردستان ناکەین. زەحمەتیەکانی پوچە لکردنەووی ھەولەکانی پروپاگەندە
پان ئیسلامیی تورکی ئێستا پوژ لە دوای پوژ لە زیادبووندان، تا ئەو دەمەیی دانیایان
دەکەینەووە کە ناوچەکانی پەگەزی کوردیان تێدا بالادەستە، ناخرینە ژێر دەستی
ئەرمینیا. بێ گومان حکومەتی خاوەن شکۆ پێیەکی ھەییە بۆ خۆدەریازکردن لەم
زەحمەتیە، تا ئەم دانیاکردنەوویە بە بەکارھێنانی وشەکانی ((ناوچەکانی کوردیان تێدا
بالادەستە وەک پێش جەنگ چۆن بوون)) بگۆنچیندێ.

وەک لە بنەرتدا لە تەلگرا مەکی بەغدادا پێشنیار کراوە، نوینەرایەتی سەرانی کورد
کە بۆ ھاوکاریی مەنە لە گەشتە کەمدا بەناو کوردستانی پوژاوادا، زۆر بەسوودتر دەبێ
ئەگەر -

(د) كاريگهري پروپاگهنده پان ئيسلامىي تورك نههئيرى؛
(ب) هاوكارى ههبي تا ژيان و تايبه تمهندي مهسيحييه كان له شوينىكى سهلامه تتردا
جئ بكرينه وه.

(پ) چاكردنى پيوه ندى له گه ل خيئه كانى سنورى باكوور و پوژاواى ئيستاماندا
نزيك به جزيره و شيكوڤيسخ shecavisikh؟ (به ژماره ۱۴۱ كؤميسيرى بالا نيردراوه).

تهلگرامى: كارمندان.

له: بهشى سياسييه وه، به غدا.

بو: سكرتيرى دهولت بو هيندستان، له ندىن. (وينه يهكى بو وهزارهتى دهره وه،

سيملا، به پوست).

ژماره: ۷۷۹۰.

پوژ: ۱۲ جولايى ۱۹۱۹.

ميچر نوئيئل له ۱۱ ئه م مانگه دا به م شيوه يه تهلگرافى كردوه: ((تكايه پروانه ...

... له پيى "براين" وه)).

تهلگرامى: كارمندان.

له: ميچر نوئيئه وه، كؤنستان تينوئل.

بو: بهشى سياسى، به غدا.

ژماره: ۱۰۲.

پوژ: ۱۱ جولايى ۱۹۱۹، ۱۲ جولايى ۱۹۱۹ وه رگيراوه.

تكايه تهلگرامه په له كه ي پيشووم بيينه.

خيزانهكانى عەبدولقادر و براكانى بەدرخان زۆر بە خراپى دەستكورت بوون. پيشنيار
دەكەم پينچ ئەسپى زىادە و چوار ئىستر بۆ گواستنهويان داين بكرى - ئايا نامادەى
مۆلەتى ئەمە بەدى؟

دوچار پى تى دەچى ئەم ئازەلانە دابەش بكرىن، بەبى ئەوەى حكومەت هيج
زيانىك بكات، بەلام تەنەت ئەگەر ئەم زيانەيش هەبوو، رەنگە (۷۵) پاوەنى
ئىستەرلىنى قەرەبووى بكاتەو، لەكاتىكدا خەرجى مانگانەى پارىزگاريم بە (۳۰)
پاوەنى ئىستەرلىنى دانراو.

ئايا دەتوانى پى وشوین بۆ داينکردنى ئەو ئازەلانە لەپى دەسەلاتدارانى
عەسكەرىيەو لە حەلەب داينى، دەنا دەبى لەپى "براين"ەو لەم ناوە مشوورى
كرينيان بخۆم.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سياسىيەو، بەغدا.

بۆ: كۆميسىرى بالا، كۆنستانىتۆپل.

ژمارە: ۷۷۹۱.

پۆژ: ۱۲ى جولایى ۱۹۱۹.

تکایە ئەم نامەى خوارەو بەگەينە بە ميجەر نوئیل، بەمە دەستپى دەكات:
(ئەو پيشنيارە كە لە تەلگرامى پۆژى ۱۱ى ئەم مانگەدا كراو، دەپراستينم، بەلام
پيشنيارت كردووە كە داوا لە ميجەر براين بكەى لەم ناوە بيانكرى، يا لە سوپاوە
بەدەستيان بينى، كاميان بەلای تۆو هەرە گونجاوترينيانە. وەك گويم لە ناوەندى
گشتى سەرکردايەتى G.H.Qى هيزى ميسر و تۆ بوو، تەلگرام سەبارەت بەم بابەتە
بۆ دواھەمىنيان [تۆ] دەنيرم.

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسسىيە مەدەنىيەت، بەغدا.

بۇ: سىرتتىرى دەولەت بۇ ھىندىستان، لەندەن. (ۋىنەيەكى بە پۇستدا بۇ ھىندىستان).
ھىندىستان).

ژمارە: ۸۶۷۷.

پۇت: ۳ ئۆگىستى ۱۹۱۹.

مىجەر نۇئىل لە ۱ ئۆگىستدا لە ھەلەبەو تەلگىرافى كىردو، بە ((ئەم پۇرەوھى خوارەوھ ...)) دەست پى دەكات ... بە: ((لەلەيەن ھىندىستان شەكۆوھ)) دەپىتەوھ. زۆرم شت دىوھ و بىستوھ كە وایان لى كىردووم ئەو نۇئىنەرايەتییە سەرەوھ بە راست بزانم و پالپىشتى راسپاردەكانى مىجەر نۇئىل بىكەم.

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: مىجەر نۇئىلەو، ھەلەب.

بۇ: بەشى سىياسى، بەغدا، دووپات كراوھتەوھ بۇ كۆمىسسىيە بالە، كۆنستانتىنوپول و قاهىرە.

ژمارە: ۱۱۰.

پۇت: ۲ ئۆگىستى ۱۹۱۹ نىردراوھ و وەرگىراوھ.

ئەم پى وشوئىنە لای خوارەوھ لە پىنوئىنە دانراوھكاندا خراوتە پروو بۇ ئەفسەرانى فرىاكەوتنى جەنگى لە كۆنستانتىنوپول. بە ((لەم كاتە ئىستادا گونجاو نىيە لە كىشەى گوناحبارانى پچووك بىكۆلئىنەو، بەلام دەبى زانىارى كۆبىكىنەوھ و ناویش لەسەر دىپرە نىشاندرارەكانى فۆرمى (د)ى تاوانباركىردندا كە لەوانەيە بەسەر قەشەكاندا بىشەرىنەوھ، تۆمار بىكىرىن ... ھتد)) دەست پى دەكات و بە ((بە چەند پىيەكى سەلامەت)) كۆتايىي دى.

ھەر ئەرمنىك پوق و قىنى بەرامبەر بە موسلمانان ھەبى، لە ئەنجامى ئەم سىياسەتەو، دەتوانى بە پىشكەشکردنى سوئندنامە بە ھەوالگىرى يا ئەفسەرى پكىفکردن بەرگرتن بە موسلمانان بە دەست بىنى.

زۆر حال وپارى لەو جۆرە لە ھەلب و دەقەرەكانى دەوروپشتىدا ھەن. كۆتايىيى جوونى پىشوو، توانىم لە دوادوايىيەكانى جولایدا پىنج دياربەكرى كە چەند مانگىك بوو لە زىندان توند كرابوون، بەرەللا بكم. ھەرچىيەك كراوہ بو ساغکردنەوہى مەسەلەكەيان و كۆكردنەوہى ھەر بەلگەيەكى زياتر لەو پۆژەوہ كە گىراون، ھەنگاويكى بو نەنراوہ و بەلگەكانى بەردەستىش - ۋەك باس كراون - ھەرە بى ھىزوپىزترىن بەلگەن. سەرەتاي جولای فەرەنسىيەكان دوو كۆرە موسلمانى ۱۴ و ۱۷ سال و دكتورىيى گرىكيان لە (سىليسيا) دەستگىر كرد. ئەوانە پاش ئەوہى مامەلەيەكى رەقوتوندىان لەلایەن جەندرمەى ئەرمنىيەوہ لەگەندا كرا، سىزدران بە ئەفسەرى ھەوالگىرى ئىمە لە (ئەدەنە) و ئەويش - بەبى باسکردنى مەسەلەكەيان يا كەفالىتنامە - ناردنى بو ھەلب. دويىنى، پاش ئەوہى بىست پۆژ لە بەنديخانە ھىلانەوہ، بەر دران.

دكتورە گرىكەكە كۆرى "قاسپلاك" ھ كە حاكمە لە مووسل، پياويكە بەگشتى - بەبى ھەلاوردن - لە ويلايەتى دياربەكر رىزلىگىراوہ. مىردمنداڵە چوارەدە سالەكە، كۆرى سەرکردەيەكى پۆشنىرو بەناوبانگى كوردە، كە ھاوكارىيەكى بەرچاوى كردووم. ئەو سەرکردەيە - بە پىشنىارى من - كۆرەكەى خۆى نارد بو ئەوروپا بو خويىندن.

ئەوہ كە پىمان بە خۇمان داوہ ۋەك ئامرازى دەستى توندپەويى دىنى و پوق و تۆلەى ئەرمن بەكار بەيىنرىن، ھۆى سەرەككى بزووتنەوہى دژە مەسىحى و دژە ئىنگلىزە لە كوردستان. دەزگای بەرپۆەبەردنى ئىمە، لەبەر دەستگىرکردنى ئەم و ئەو بە بەلگەى ناتەواو و پاشان بەرەللاکردنىان، دوچارى سووكايەتى پىكردن بووہ.

پشتبەستوو بە ھەموو رىنوئىيەكى ۋەرگىراو لە ھكۆمەتى خاوەن شكۆوہ، كوردانم دۇنيا كردووەتەوہ كە نىازمان نىيە سىياسەتتىكى تۆلەسىنانەيان بەرامبەر بگىرنە بەر، بەلام

ئەم چەشنىە دۇنيا كۆرۈنۈش، لە قازانچ زياتر، زيانى ھەبۇە، مادامىكى پى دراوہ ئەم
سىياسەتەى ئىستاي گرتنى بى سەرۈبەرى تاوانباران بە بەلگەى بى ھىزەوہ درىژە بكىشى.
بە بۇچوونى من، ئەم سىستىمى (فۆرمى تاوانباركردن) ۵، باشتىن نامرازى
پەرۈدەكردن و ھاندانى پق و كىنەى دىنى و نەژادىيە. پىم وايە، كاريكى سەرەكى ئەوہىە
كە چالاكىەكانى ئەفسەرانى ھەوالگىرى ناوخۇ لەگەل سىياسەتە پەنگرپىزگراوہكەى
حكومەتى خاوەن شكۇدا پىكەوہ بەئىزىنە سەر راستەپىيەك.

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسىرى مەدەنىيەوہ، بەغدا.

بۇ: - مېجەر نوئىل، لەپىي Fivecav ھوہ، ھەلەب.

ژمارە: ۸۶۷۸.

پۇژ: ۳ ئۆگىستى ۱۹۱۹.

پشتىوانى تەلگىرامى ژمارە ۱۱۰ تۆم كىرەوہ و دووبارەم كىرەوہتەوہ بۇ سكرتيرى
دەولەتى خاوەن شكۇ لە ھىندستان، لەندەن.

www.zheen.org

تېيىنى سەبارەت بە دۇنيا كۆرۈنۈش كورد

مېجەر نوئىل پۇژى ۲۴ى لە (نوسەيىن) ھوہ تەلگىرامى كىرەوہ و پايگەياندوہ؛
واتەواتى گرتنەبەرى سىياسەتى تۆلەكردنەوہ دژ بە موسلمانان لەسەر كۆمەلكوژى
مەسىحىەكان، ئەم دوايىيە گەيشتوۋەتە نوسەيىن و ئەنجامىش ئەوہىە كە ھەموو
ھەست و نەستىك ھالى حازر - بەگىشى - دژ بە ئىمەيە و كەسانى دەستپۇ سەر كەوتنىكى
باشيان لە ترساندى خىلەكاندا بە مېردەزمەى برىتانىەكانى پەرۈدەكەرى ھەستى
تۆلەسەندنەوہو لايەنگىرى نەرمەن بەدەست ھىناوہ. ھەرچەندە ئەو وروژاندنە دەستكرد و
ساختەيە و پاگەياندى لىبوردنى گىشتى سەبارەت بەو كۆمەلكوژى و كوشتارانە كە كوردان
كىرەويانن بە نىۋەنىۋدان يا بە فەرمانى راستەوخۇ تورك بوون و پرونىكردنەوہى

پيشوخت لهوبارهيهوه كه ئيمه تهنيا پي لهسر گيړانهوهى مولك و مالى لهگواستنهنههاتوو دادهگرين، كارئك دهكات هم خرؤشانده دابمركيتهوه. نهگر گونجاو نهبي هم پرونكردنهوهيه به چهند وشهيهك بكرى، هينده بهس دهبي دهسهلات بدرى بهو تا خهلك لهو راستييه ناگادار بكاتهوه.

هم پيشنياره به تهلگرامى ژماره ۷۹۳ى رؤژى ۲۴ى نهپريلى هم نووسينگيه كه دووباره كراوتهوه بؤ نووسينگهى هيندستان، سيملا، تاران و كؤنستانيتنؤيل، دراوته هيژى ميسر.

كؤميسيژى مهدهنى، به ريكهوتنى فرماندهى گشتيى هيژى عهسكهرى و هيژى هلمهتبهرى ميسر له قاهره، كه تهلگراميكي لهكاتى سهردانهكيدا بؤ نهوي نيشان دابوو، لهري خانهى كؤميسيژى بالاه له قاهره وهلامى تهلگرامى ۴ى مايسى دايهوه (قاهره، ژماره ۵۴۳م. دووباره كراوتهوه بؤ وهزارهتى دهرهوه ۷۱۳ و بؤ تاران و سيملا) و دهسهلاتى دايه "موقهدهم هاو"، كه نركهكانى كؤميسيژى مهدهنى له بهغدا رادهپهپراند و ملكهچى هاوكارى سهرؤكى فرماندهيى گشتيى هيژى عهسكهرى ميزؤپؤتاميا بوو، ليبوردى گشتى بهپي نهخشه پيشنياركراوهكانى ميچر نؤئيل سهبارت به كورد له دهقهرهكانى ناو ويلايهتى مووسل رايگهيينى. موقهدهم هاو راسپيردرايوو به ميچر نؤئيل بلئ كه همه كراوه. كوردانى دهقهرهكانى دهرهوهى ويلايهتى مووسل -بهبي گومان- نهنجامهكانى خويان بهدهست دهينن.

كؤميسيژى مهدهنى، له تهلگراميكي دووبارهكراودا، قاهره ۵۵۴م، دهسهلاتى دابوه ميچر نؤئيل هر پيوهندييهكى راستهقينه پي بهپي هممى سهرهوه به ناچارى بزاني، داييمهزرينى.

دهسهلاتى هم دنياكردنهوانه له حالى ميزؤپؤتاميدا لهلايهن نهفسهرى گشتيى سهرؤكى فرماندهيىيهوه (سى/ ۱۹۶۲ / ۳۰ ى ۶ى مهى) درايوو، بهو مهرجهى كه ليبوردى نكولى له مافى گيړانهوهى كهسانى دوورخراوه و مولك و مالى تالانكراو نهكات.

كۆمىسىرى مەدەنى ۱۲ى مەى لە گەرانەوھىدا بۇ بەغدا پىداچوونەوھىكى بىنچىنەيىيى لەسەر مەسەلەكە كىردىبوو بۇ نووسىنگەى ھىندىستان (۵۳۵۳ى ۱۲ى مەى) و راپىسپاردىبوو دەبى ئەو سىيەم رىيە كە لە تەلگىرامى ۱ى مەى لە كۆنىستاننىۋىلەوھ پىشنىار كىرابوو، بگىرىتە بەر و - تا ئەو رادەيەى وا پىوھندىيى بە ككومەتى خاوەنشىكۆوھ ھەيە- دلىيىيەكى تەواو سەبارەت بە لىبوردن و ئازادىبون لە بالادەستىيى ئەرمانى لەو ناوچانەدا كە زۆرىنەيان كوردن، بدرى، ھەرچۇنىك بى بەبى ئەوھى خۇ بخەينە ژىر بارى قىبوولكىردى مانداى بۇ ناوچە كوردنشىنەكانى ناو وىلايەتى مووسل، تا ئەو دەمەى دەزانىن كاروبارەكان چۇن بەرى دەچن.

نووسىنگەى ھىندىستان لە ۵ى جووندا بەم وشانە وەلامى داوھتەوھ: ((پىشتەستور بە پىشنىارەكانى لە شەشەم بىرگەى تەلگىرامى جىيى مشتومرى تۇدا كراون، ئىمە بايەخىكى تايبەت بە لىوھشاوھىيى دەدەين، لەوړوۋوھ كە دەبى دلىياكىردنەوھ ھىندەى پىوھندىيى بە ككومەتى خاوەنشىكۆوھ ھەيە، بدرى. سەبارەت بە لىبوردنىش، بە رەچاوكردنى نادلىيىيى گىشتىيى تايبەت بە داھاتووى ھەلومەرجى ئەو ناوچانە كە كار دەكەنە سەر وەزارەتى دەرەوھ، وا بىر دەكرىتەوھ كە باش نىيە دلىياكىردنەوھى زىاتىر بدرى و بوترى پىرەوى ھىچ سىياسەتىكى تۆلەسىئانە ناكىرى (بىرۋانە تەلگىرامى رۆژى ۱۲ى مەىم). ئەوان تەنەت لە حالەتى كوردانى ناو وىلايەتى مووسلىشدا ئەو ھاوكىشە پىر لە بىنەوبەرە ناروونەيشىيان پى پەسند بووھ، وھى ئەگەر ئەوكاتە دلىياكىردنەوھى زىاتىرى راشكاوانە درابىتە كورد، بىگومان پى دەچى راپەرن.

دىارە تەنىا سەبارەت بە رىووداۋەكانى رابوردوو، بەھانەى ھاندانى تورك قىبوول دەكرى. دووھ دلىياكىردنەوھى پىشنىاركراو دەبى دىارى بكرى بۇ رىزگارىبون لە بالادەستىيى بى سنوورى ئەرمان.

پىشتەستوو بەو سەرنجانەى لای سەرەوھ، پىشنىارەكانى شەشەم بىرگەى تەلگىرامى جىيى پىداچوونەوھى تۆ پەسند كراون.))

پیش وەرگرتنی فرمانهکانی لای سهرهوه، پشیوییهکی مالویرانکه له سلیمانی کهوتهوه و ههپهشهی پهلهاریشتنی دهکرد بۆ سهرتاسهری سنووری کوردی. وا ریکهوت هاوزمان سهیید تههای پهواندوز و شهمدینان له بهغدا بئ، پاش گفت وگۆیهکی درێژ نامهیهکی به زمانی فارسی بهم ناوهپۆکهکی لای خوارهوه و پۆژی ۲۲ی مهی درایه دهست: ((دهسهلامت له لایهن حکومهتی خاوهن شکۆه پئ دراوه تا به تایبهتی دلنیات بکه مهوه که حکومهتی خاوهن شکۆ هیچ نیازیکی گرتنه بهری سیاسهتی تۆله سینانهی سهبارت بهو کردهوانهی وا له سهروهندی جهنگدا نوینراون، بهرامبه به کوردان نییه، بهلام نامادهیه لیبوردنی گشتییان پئ ببهخشی.

ئهمه پئ له نوینه رانی حکومهتی بریتانیا ناگرئ که کۆششی دوستانهیان بخره کار تا ناشتی له نیوان ئهرمه و کورددا بهریا بکن بۆ سهلامهتی خویان و ههروهها باشتین ههولی خویان به شیوهیهکی برابانه بۆ یه کالییکردنه وهی ناکوکی نیوان ههردولا له سهه خا که به کار بهینن، به بئ په نابردنه بهر دهستیوهردانی چهکار.

حکومهتی خاوهن شکۆ به ناواته وهیه دلنیاتان بکه مهوه که بهرژه وهندهکانی کورد له کۆنگرهی ناشتی دا به هیچ شیوهیهک چاوپوشییان ئی ناگرئ.

پئ دهچئ ئهم راگه یاندنه کاریگه ریهکی ویستراوی هه بووبئ و هیچ پشیوییهک له ناوچهی ژیر رکیفی ئهم پیاوه دا نه قهوما بئ.))

پوختهی ئهم قسانه ی پیشوو به میجر نوئیل که ۲۳ی جوون ئهم به یاننامهیهی لای خوارهوهی له ناوچهی کوردنشینهکانی ژیر دهستی خۆیدا دهکرد، راگه ییندرا:

((دواپۆژی ئهو ولاته که زۆر به ئهرمینیا یا کوردستان ناسراوه، مهسه له یه که، ده بئ کۆنگرهی ناشتی بریاری ئی بدات. پیویست ناکات که س گومانی هه بئ که کۆنگرهی ناشتی به پیی بنه مای چه ندین جار ده رپر دراوی خوی بریار ده دات که نه ته وه کان مافی دیاریکردنی حکومهتی خویان هه یه. حکومهتی بریتانیا خه لکی دلنیا کردووه ته وه که بهرژه وهندهکانی کورد له کۆنگرهی ناشتی دا پشتگۆی ناخرین.

تا ئەو بېراره‌يش دەدرى، زانراوه كه ئەرك و بەرزەوه‌ندى ھەموو نەتەوھەكان و چىنەكانە لە كوردستان ناشتى و نيزام بياريزن.

سەبارەت بە كۆمەڵكوژى ئەرمەنەكانىش، كه لە ئاكامى فەرمانەكانى حكومەتى توركەو بوو، شارستانىتى داوا دەكات ئەو كاربەدەستانەى وا گوناخبارن بە دەرکردنى ئەم جۆرە فەرمانانە، بە توندى سزا بدرين.

ئەرمەنەكانى بەرپرسى كۆمەڵكوژى موسلمانانىش، دەبى بە ھەمان شىوہ ماملەھيان لەتەكدا بكرى. ئەو ژنان و كچانەى ئەرمەنىش كه لە مائە موسلمانەكاندا دەرگايان لى داخراو، دەبى بەر بدرين و ئەو زەوى‌وزار و خانوانەيش كه بەزور لە ئەرمەنەكان سەندراون، دەبى بدرينەو بە خاوەنى شەرعىيان.

لەلایەكى دىكەو، حكومەتى برىتانىا تا ئەو پادەيەى وا پىوھندى پىوہ ھەيە، ھىچ نيازىكى نىيە سىياسەتىكى تۆلەسىنانە بەرامبەر بە كوردەكان بكرتتە بەر سەبارەت بەو كردەوانە كه لە دەورانى جەنگدا نوینراون و ئامادەيشە لىبوردنىكى گشتىيان بداتى. پىوئىستە ئەو دوو نەژادە كه لە ھەمان ناوچەدا نىشتەجىن، زولم لىكراوى خويان بدەنە دەستى حكومەت و واز لە زق و كبنەى تايبەت و يەكدى تاوانباركردن بەينن و خو ئامادە بكەن بە لىبوردەيى يەكى ھاوبەش و ئىرانەيەكى باشەو پىكەوہ بژين. دەسەلاتدارانى برىتانىا تەنيا ئەمەيان دەوى و بەتوندى و بى‌لایەنانە دەكەونە سزادانى ھەر كارىكى ناعادىلانە يا ھەر بە ناھەق تاوانباركردنىكە كه بكىشىتەوہ بو درىژەپىدانى دوژمنايەتى يا ھاندانى ناآرامى.))

مىجەر نوئىل راپورتى داوہ كه ئەم بەياننامەيە لە ھەر كوئىەك راگەيىندرابى، كارىگەريەكى باشى ھەبوو و -بە تايبەت- كارىكى كردووہ ئەم بتوانى بە كردەوہ پىوھندى لەگەل سەرانى كوردى وەك كورانى بەدرخاندا بەستى.

وا دەرەكەوى لە ھەموو پروانگەيەكى ناوچەكەوہ پەسندكراو بى كه راگەياندى رەسمى بەپى ئاراستەى بىركردنەوہ و كارى ئەم بەياننامەيە بە فراوانى لەلایەن ھەم ھىزى

ھەلمەتەبەرى مىسر و كۆمىسىرى بالاي كۆنستانتىنۆپل پىكەو ھەم كۆمىسىرى مەدەنىي
مىزۆپۆتامياو ېلاو بىكىتەو.

تەلگىرامى: شاھانە.

لە: مېچەر نۆئىلەو، ھەلەب.

بۇ: كۆمىسىرى مەدەنى، بەغدا، دووبارە كراو تەو ېۇ كۆنستانتىنۆپل و قاھىرە.

ژمارە: ۱۱۷.

رۆژ: ۲۰ ئۆگەستى ۱۹۱۹، ۲۱ ئۆگەستى ۱۹۱۹ وەرگىراو.

رېنۆئىيەكانى دەستگىركردنى كەسانىك كە كارى دېندانەيان بە ئەنجام گەياندو،
كانونى دوومى رابوردو لەلايەن ئەفسەرى ھەوالگىرى ھەلەبەو بە دەست گەيشتو.
ھىندى كوردى پۆژھەلاتى فورات، كە وا رى كەوتوو لە ناوچەى ھەلەب بوون، بە
زمان لىدانى ئەرمەنەكان خراونەتە بەندىخانە و لە زۆربەى ھالەتەكاندا ھىشتا لە
بەندىخانەدان و چاوەرپى موھاكەمەن. كارىگەرىي ئەم سىياسەتە لە يىرو بۆچوونى
موسلماناندا ماىە پەژارەى و -لەبرىي خاوردنەزەى دوژمنايەتتى نەژادى و دىنى -
تاوى سەندوو. ژمارەىكى كەمى ئەندامى دەستگىر ئاقم لەناو ئەو ھەموو گىراوانەدا ھىيە و
ئەگەر ئەم سىياسەتە بە ئەنجامى مەنتىقىي خۆى بگات، ئەمانە دەبنە نمونەى بەشىكى
كەمى ئەوانەى وا دەبى دەستگىريان بکەين.

حكومەتى خاوەن شىكۆ بېرىارى داوہ كە نابى سىياسەتتىكى تۆلەسىنەنە دەرھەق بە
كوردان بگىرىتە بەر و پى بەپىي ئەم بېرىارەيش راگەياندىك دەرچوو، ئەمانەى تىدا جى
كراونەتەو: (د) ئەو رېنۆئىيانەى سەرھوہ كە دراوہ بە ئەفسەرى ھەوالگىرى، دەبى
ھەلبوہ شىندىرئەو؛ (ب) ئەو ھالەتانە نەبى كە كارىبەدەستان بەپىي دەسەلاتى خۆيان
فەرمانى كۆمەلكوژىيان داوہ، دەبى ھەموو بەندىكراوہكانى بە كارى دېندانە تاوانبار كراون،
بەرەللا بىرىن.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسسىيىرى مەدەنىيەت، بەغدا.

بۇ: سىكرىتېرى خاۋەن شىكۆ بۇ كاروبارى دەۋلەت لە ھىندىستان، لەندەن. (ۋىنەيەكى بە

پۆستەدا بۇ ھىكۈمەتى ھىندىستان).

ژمارە: ۹۷۴۳.

پوژ: ۲۱ ى ئۆگەستى ۱۹۱۹.

تەكايە بچۆرەۋە سەر تەلگرامى ژمارە ۸۶۷۷ ى ۳ ئۆگەستىم.

تەلگرامى پوژى ۲۰ ى ئۆگەستى لاي خوارەۋە، لە مېجەر نۆئىلەۋە ۋەرگىراۋە:

((پىنۋىنەكان بۇ دەستگىر كىردى... بەرەللا بىكرىن.))

من بە تەۋاۋى قايلىم. لە ھەر پوانگەيەكەۋە بى، كاريكى ترسناك دەبى ئەگەر ئىمە

درېژە بە سىياسەتى ئىستامان بەرامبەر بە موسلمانان لە كوردستان بەدىن.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسسىيىرى مەدەنىيەت، بەغدا.

بۇ: كۆمىسسىيىرى بالا، كۇنىستانتىنۋېل و قاھىرە.

ژمارە: ۹۷۴۴.

پوژ: ۲۱ ى ئۆگەستى ۱۹۱۹.

تەلگرامەكانى پوژانى ۱ و ۲۰ ى ئۆگەستى مېجەر نۆئىل، دووبارە كراۋنەتەۋە بۇ

لەندەن و پىشتىۋانىم كىردون.

تەلگرامى: كارمەندان

لە: كۆمىسسىرى بالاًو، كۆنستانتىنوپۇل.

بۇ: وەزارەتى دەرەوۋە لە لەندەن و دووبارەكەى بۇ بەشى سىياسىي بەغداد و ھىزى سەرەكىي مىسر لە قاھىرە.

ژمارە: ٦٤.

پۇژ: ٢٤ى ئۆگستى ١٩١٩. لە ٢٥ى ئۆگوستى ١٩١٩دە گىراوۋە.

تەلگرامى ژمارە ١١٠ى پۇژى ٨/٢ى مېجەر نوئىل تېروانىنىكى چەوتى گەياندا.

كارەكەى ئىمە لىرە كە دىارى كراوۋە بۇ ژمارەكەى تارادەيەك كەمى توركانى تاوانى كۆمەلكوژى دراوۋەپال، ... ھتد، يەكجار گەورەيە و عەقل نايېرى و بووۋتە ھۆى وەلانانى ژمارەيەك كاربەدەستى لىنەھاتوو و رېگر.

پىم وايە بە سوودوۋەرگرتن دەكرا سەبارەت بە توپۇزۇ تاقمەى پېشوو كە ھەر كەمىكىان دەستبەسەرن، زۇر لەوۋە زىاترىشمان بىكرادايە، بەلام بەھۆى گوشارى زۇرى بازىرگانى و زەحمەتىي رېكخستەنەوۋە بۇ پاراستىيان لە چوارچىوۋەى ھەر بىرارىكى كۆنفرانسى ناشتىدا نەكرا. مايەى پەژارەيە كە دەستگىركردنى بىسەروبەرانە لە ناوچەى **INTER ALIA**ى ھەلەب پرووى داوۋە، بەلام كۆمىسسىرى بالاً بە ھىچ جۆزىك پىوۋەندىي بەم مەسەلەيەوۋە نىيەو ناپەزايىي گومان ھەنەنگرى مېجەر نوئىلىش وەك تاكادار كىردنەوۋەيەكى OETCO دەبى دژ بە ھەلەى ھاوشىوۋەى داھاتوو. ئىمە ھەمىشە چاوپۇشى لە كارى زىانبەخشى بىبايەخ دەكەين و ھاودەنگى نوئىلم كە دەبى ئەو سىياسەتە رەچاۋ بىرى.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: كۆمىسسىرى مەدەنىيەوۋە، بەغدا.

بۇ: مېجەر نوئىل لە ھەلەب.

ژمارە: ٩٩٢٨.

پۇژ: ٢٦ى ئۆگەستى ١٩١٩.

كۆمىسىرى بەرز لە كۇنستاننىنۆپلەوہ بەم شىۋەيە لە ۲۴ ى ئەم مانگەدا
برووسكە ى ئاداۋە:
(تېرۋانينىكى چەوت ... ئەم سىياسەتە پەچاۋ بىرى))

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: سىكرىتىرى دەۋلەتەۋە بۇ ھىندىستان، لەندەن.

بۇ: بەشى سىياسىي بەغدا.

پۇژ: ۲۲ ى ئۇگەست نىردراۋە، ۲۴ ى ئۇگەستى ۱۹۱۹ ۋەر گىراۋە.

حكومەتى خاۋەن شىكۆ مەسەلە ى ھىلى ئاسىنى پىشنىاركرائى لە قزىلەباتەۋە بۇ
كفرى و كەركوۋكى خىستوۋەتە بەر لىۋردبۋونەۋەيەكى شىنەيى. ئەۋپەرى سوۋدى ئەم ھىلە
ھەرچىيەك بى، رادەسىپىردى ۋەك خالىكى سەرەكىي ھىشتنەۋە ھىۋر كىرەنەۋە
كوردستانى جنوۋىي، لەسەر بناغەيەكى خاۋىنى سىراتىجى دروست بىرى. بەشىكى بارى
قورسى دارايى كە لەرادەبەدەر ترىسناكە، حكومەتى خاۋەن شىكۆ بە پىۋىستى دەزانى
سەرلەبەرى مەسەلە ى رىۋشۋىن - بە بەھانە سىراتىجىەكانىشەۋە-، پىش پەزامەندى
نىشاندىن لەسەر راكىشانى ھىلەكە، تاقى بىرىتەۋە. پاشەپۇژى كوردستان ھىشتا
دانەمەزراۋە، بەلام رەنگە ئەۋە مسۆگەر بى كە ھەرچى ۋوۋ بىدات، بەرپىسى ھەمىشەيى
حكومەتى خاۋەن شىكۆ لەم ناۋچانەدا دەكەۋىتە بەر چاۋدىرىيەكى نىۋەناچلى سىياسى و
ھىچ مەسەلەيەكى تايىبەت بە ھەلكەۋتى بەرپۋەبىردىنى راستەۋخۋى بىرتانىياش لەئارادا
نابى. حكومەتى خاۋەن شىكۆ لەم ھەلۋمەرجانەدا زۇر نارازىيە ئەۋ يەكەم ھەنگاۋە
گورج وگولانەيە بەرەۋ داگىركارىيەكى كارىگەرى عەسكەرى بىنى. ئەۋان تائىستا پىشتىۋانىي
سىياسەتى پەلپىۋاۋىشتىنى دەسەلاتى بىرتانىيايان بەرەۋ كوردستانى جنوۋىي كىردوۋە،
چونكە پىيان ۋابوۋە دانىشتوان خۋيان پىشۋازىي لى دەكەن، ھەر بەم تىگەيشتنەيشەۋە بە
پىشنىارى تەلگىرامى (پۇژى ۹ ى مەى) تان بۇ دروستكىردىنى لىۋارىكى دەۋلەتۋەكى

ئۆتۈنۈمى كوردى لە ساىەى سەرانى كورددا قايل بوون. ئىستا دەردەكەوى متمانەيان لەق بوو دە دانىشتوان لە پوژى بەخىرەينانى دەسلەلتى برىتانياوہ تا حالى حازر بە رادەيەك چالاكانە دوژمنايەتى دەكەن كە هيلى ئاسنى ستراتيجى پيويستە بۇ ئەوہى بخريئە بەر چاودىرى و لەوانەيە كيشانەوہى ئەفسەرە سياسىيەكانمان، ... ەتدو بەجى ەيشتنى كورد خۇى چيى دەوى بيكات، لەم ەل ەلمەرچانەدا رەفتارىكى باشتەر نەبى. رەفتارى جيگرەوہى پاراستنى نيزام لەناو سەرخيلائنى ياخىي چيانشين بە زەبرى ەيزى چەك، ئەركيكي ەسكەريمان دەخاتە ئەستۆ، لەكاتيكدە حكومەتى خاوەن شكو وەك مەترسييەكى كوشندەى چاوەروانكراو دەروانيتە دۇخيكى وا. دوا شتيش كە دەيانەوى بيكەن، كيروگرفت نانەوہەيەكى نوپى سەر سنوورى باكوورى پوژاوايە، كە سنووريكى زور جيى گومانى عراقە.

بۇچوونەكانى تۆ سەبارەت بە سەرلەبەرى بابەتەكە پيويستن بە تەلگراف.
ناونيشانى بەغداى لەسەرە، دووبارە كراوہتەوہ بۇ وەزارەتى دەرەوہ.

تەلگرامى: شاھانە.

لە: بەشى سياسىيى بەغداوہ. www.zheen.org

بۇ: سكرتيرى دەولەت بۇ كاروبارى ەيندستان، لەندەن.

ژمارە: ۱۰۰۸۰.

پوژ: ۲۸ى ئوگەستى ۱۹۱۹.

تەلگرامەكەى پوژى ۲۲ى ئوگەستت، ەلويستى خەلكى كوردستانى جنووبى.

۱. سەبارەت بە بارودۇخى پيش كەوتنەوہى شەر، پروانە پرگەى (۳۰سى) لاپەرە (۳۰)ى ييرەوہريەكانى فيبرايەر - مارسى ميزوپوتاميا، ەروہا تەلگرامى ژمارە ۵۸۶۷ى پوژى ۲۵ى مەيم و تەلگرامى ژمارە ۹۸۵۹ى پوژى ۲۳ى ئوگەستت، كە ھاوزەمانى تەلگرامەكەى نامادەى وەلامدانەوہت بوو.

حال وبارى ئىستا بەو شىۋەيە نىيە كە تۇ لە تەلگرامەكەتدا پىشنىارت كىردوۋە. ئەو راستىيە كە دەسلەتدارانى عەسكەرى نىزاميان لە ماۋەى مانگىدا كىرايەۋە بەرپۆۋەبىردنى ئاسايىي مەدەنى لە ماۋەى سى مانگى پاش راپەرپىنەكەى شىخ مەحموددا، ئەو كەسەى كە توانىي دەستبەجى سىسەد پىياۋ لەناۋ چەند ھەزار كەسىدا كۆ بىكاتەۋە، دامەزاندەۋە، پىم وايە دەيسەلمىنى زۆربەى دانىشتوان پىشۋازى لە پزىمى ئىستا دەكات. ھەرۋەھا بىروانە ھەردوۋ تەلگرامى ژمارە ۷۱۹۶ى پۆژى ۱۵ى جوۋلاى و ژمارە ۷۳۰۴ى پۆژى ۲ى ئۆگەستى بەشى گشتىي بەغدا. ئىمە بە رەزامەندى، نەك بە زەبرى ھىز، حوكمى كوردستانى جنوبى دەكەين، بەلام ھەر حكومەتلىك لەم پۆژانەدا ھىزىكى لەپشتەۋە نەبى، ناتوانى درىژە بە خۆى بدات.

۲. ئەو بىرۆكەيە كە ھەر چۈاردە خالەكەى وىلسنى كرتەۋە و لە راگەياندنەكەى ۸ى نۆقەمبەرى ئەنگلۆ- فەرەنسىدا جەختى لەسەر كرايەۋە و سەبارەت بە جىگرتەۋەى نەتەۋەيى، دىنى، نەژادىيە ۋەك بىنەماكانى حكومەت لە پۆژەلاتى ناۋەراستدا، لەو جىيەدا كە ((لىۋەشاۋەيى و ھىز بۇ حوكمدارى)) ھەن، پقو كىنەى پەردەپۆشكراۋى سەد سالى رابوردۋى خستە ۋو. ھەر نەژاد و تىرەو تاقمىك ۋەكوو پىشتز گەيشتە چلەپۆيەى نەھامەتىي لەرادەبەدەرى ئەنجامى جەنگ، بۇيە بە پەروشەۋە رىيەكى بۇ خۆى ھەلپژارد كە بەپىيى تايبەتمەندىيە نەژادىيەكەى خۆى بە شىۋەيەكى جىاواز لىك دەدرايەۋە. ھالى حازر ئەم كاردانەۋەيە دەبىنرى. ناكۆكىي توندى نىۋان حىزبە سىياسىيەكانى فەلەستىن و سوورىا، لە لايەنى عەرەبىيەۋە يەكەم نىشانەى ئەۋەيە.

۱۳۴

كەمىي ئەفسەران رېڭرى بەردەم جىيە جىڭردنى ئەم پىيويستىيە، دەبى ولاتەكە و داھاتى حكومەتتېش پىيەپى زىانى ئەوۋە بېژىرن. تەنانت ھەر ئەمسال داھاتى خەملىنراۋ بە ۲۰۰۰۰ پاۋەند لە خەرجىي خەملىنراۋى دەقەرەكەى تىپەپراند و سالى داھاتوۋىش زور باشتەر دەبى.

ھەر ئەم راستىيە دەقەرى سلىمانى لە ناۋچەكانى تى كوردستان و ناۋچە سنورىيەكان جوئ دەكاتەو. ئەم دەقەرە ھەمىشە وەك بەشېكى مىزۇپۇتاميا لەلايەن توركانەو تىي پروانراۋ. لە رېككەوتننامەى ساىكس پىكۆ و لەپروۋى جوگرافى و ستراتىجىشەوۋە وا پۇلېن كراۋە كە سەر بە مىزۇپۇتاميايە، نەك كوردستان.

نانارامى لە ھەموو جىيەك تەشەنەى كردوۋە، بەلام من دلنېام ئەگەر سالىك يا زىاتر بەبى پسانەوۋە بەردەوام بىن و و رېيەكى مەنمانەپىكراۋى نەگۆر بەپىيى بىنەماكانى ئىستا بگىرنە بەر، ھەل و مەرجىكى ھىمىنتر بەدەست دىن.

رەپەرنى شىخ مەحمود وا رەچاۋ دەكرى تاقىكردنەو ھىيەكى ھىزى ئىمە بى لە سەرتاسەرى باكوورى مىزۇپۇتاميا بۇ پارىزگارىي نىزام و سەپاندنى دادپەرۋەرى لەپروۋى ئەو باۋەرە مىللىيە بلأودا كە پىيى وايە ھىزەكانمان رۇيشتون.

ھىلى ئاسن و رى و بان ھۆكارى بەھىزى شارستانىتېن، لەبەر ئەم دىمەنەى بنىاتنان و دروستكردنېانە، نەك بىيەخى ستراتىجىيان، كە من چاۋەرۋانى ئەنجامى باش لە كوردستانى جنوۋبى دەكەم.

بىرپارى يەكجارەكى سەبارەت بە رەواندز (كە تائىستا ئىمە لىي كىشاۋىنەتەوۋە) ھەرچىيەك بى، ناتوانىن سلىمانى بەجى بەھىلېن خۆى چىي دەۋى بىكات. كەسانى گىرەشىۋىن بەخىرايى بالادەست دەبن و ھىزىكى - لەچاۋ ئەۋەى كە لە سلىمانى يا دەۋرۋەرى ھەمانە - گەۋرەترمان لە كەركوك، كفرى و ھەولېر پى دەۋى.

پووداۋەكانى ئىستا بە ھىچ شىۋەيەك تىپروانىنى منيان سەبارەت بە ناچارىي كاراكدنى سىياسەتى - لە ۹ مەيدا - پەسندكراۋى حكومەتى خاۋەن شكو نەگۆرپوۋە، تا پىشت بە پىيويستىيەكانى ولاتەكە و چەند بىنەمايەكى رەچاۋكراۋى ستراتىجى بىستى.

دهبى چاودىرى له دهقهرى سلیمانی شان به شان وردتر و مكوومتر بى، له بهر هم جى وپييه جوگرافی و ستراتيجيه كهى، پروانه دوا پرگهى تهلگرامى ژماره ۵۸۶۷ى پوژى ۲۵ى مهيم، هم دهوله مهنديى ولاته كه و خه لكه كهيشى نارهنووى به دهستهينانى ناسايشى مافى مولكدارييانه له خاككيذا كه به بهرفراوانى له دهستى خاوهندارانى تايبه تدايه و له باريدايه به شيويه كهى ناياب گهشه بكات؛ نهو ناوچهيه ناوهندى پيشه سازيى توتوتنه و بهرهمهكانى دارستان و مهرومالاتى زورن و له م پرووهوه زور دهوله مهنده.

۳. سنوور له گه ل ولاتى فارسدا به باشى ديارى كراوه. له سايهى ريخستن وهيه كهى نويدا له گه ل ولاتى فارسدا، پوون و ناشكرا چاوه پروان دهكرى حكومتهى فارس بتوانى نيزام تا رادهيه كهى گونجاو له بهرى سنوورى خويدا بپاريژى، نه گهر ئيمه هه مان شت له بهرى لاي خو مان بكهين. به لام نه مه وايى يان نا، خيالاتى سنوورهكانى فارس دامه زراو نين.

كيشهى سنوور ته نيا كاتيک دهخولقى، نه گهر كوردستان به جى بهيلرى بو خه لكه كهى خو. هيللى ناسن و ريگهوبان كاريك دهكهن دابيشتوان دهست كراوه بن بو پهره پيدانى ولات. ئيمه نه مه مان بينى له چوار سالى حوكمى خو ماندا له ناوچهى فورات - كه م وزور - به شيويه كهى چاوه پرواننه كراو پرووى دا، له بهر نه وه له ناو كوردانيشدا كه ناستيكي بهرترى شارستانيتييان ههيه، ههروا ده بى.

۴. هيندهى پيوهنديى به جى وپيى هيللى ناسن يشه وه ههيه، پروانه تهلگرامى ژماره ۷۰۲۴ى ۲۸ى مهى و ژماره ۷۰۴۹ى ۱ى جوونى بهشى گشتيى به غدا.

نه هيللى ناسنه به كرده وه له لايهن هه موو شاره زايه كهى نه م بواره وه وهك تاكه نه خشه ي راکيشانى هيله كه - كه پيى تى ده چى به سوود بى - بپياري لى دراوه و تويژينه وهى وردترى دوو سالى دوايى به تهواوى نه م تيپروانينه ده سه لميى. وای ده بينم ته نانه ت بهرزه وهندى نابوورى له قازانجى عهسكهرى زياتر بى.

نه م هيله به ناو چهند نه وته لانيكدا، كه بايه خيان تاقي كراويه و چهند زهوى وزارىكى سه ره كيبى ميروپوتاميدا بو ره نيويهينانى گهنم، كه بهرهمه مهرومالات و دارستانى تا

ئەوپەرى پېئوستىيى ئىمە بەردەست دەخەن، تى دەپەرى. دىمەنەكانى دەولەمەندىيى ناوچەكە بە مەعدەن جىيى دىنبايى نىن، بەلام فەرامۇش ناكىرىن.

۵. تىروانىنى ستراتىجىيى پاراستنى بەرپۆبەردنى مەدەنى لە پەواندن.

لە ھەولپىرەو ھەو مەودايە ھەيە. پروانە تەلگىرامى ژمارە ۸۵۴۳ى ۳۰ى جوولايىم. ئوتومبىل تا نىوھى ئەو مەودايە ھەيە. پروانە تەلگىرامى ژمارە ۸۵۴۳ى ۳۰ى جوولايىم. تەواوكردىنى ھىلى ئاسن بۆ ھەولپىر و ئەم رېيەش، نەك ھەر دەبىتە مايەى مسوگەركردىنى ھاتوچۆيەكى بەكەك، بەلكو سەپاكى بازىرگانىي ئىستا لەگەل ولاتى فارسدا دەگۆرى و ۳ سى مىيۆن پاوند دەخاتە سەر كالانى سالانەى لە دەرەو ھىنراوى برىتانىا.

دواين كارى سياسىمان سەبارەت بە پەواندن. ھەرچونىك بى، دەبى پشت بە ھىلى ئاسنى خۆمان و رېگەوبان و سياسەتى بازىرگانى بەستى. ئىمە لەم ئان وساتەدا خەرىكى تاقىكردەنەوين لەوى، لەوبارەيەو كە واز لە كوردان بىننن خويان چىيان دەوى بىكەن. ئەجامە سەرەتايىيەكان، ئە بۆ ئىمە و ئە بۆ كوردانىش، ھاندەر نىن.

پىمان وايە، ھوى كىشەكە لپىرەو لە كوردستانى ناوہراستىش -كەموزور- بەتەواوى پروپاگەندەى (C.U.P) و ئەو واتەواتە پىز لە زيادەروپىيەيە كە ئەرمەنەكان، نەك ئىنگلىزەكان، لە داھاتوودا بالادەست دەبن. www.zabon.org

ئەوھى سەرەو ھاودەنگىي تەواوى سەرۆكى (G.O.C)ى لەسەرە.

بە ناوئىشانى سكرتېرى دەولەتەو ھەو بۆ كاروبارى ھىندستان لە لەندەن.

وئەيەكى بە پۆست بدرىتە ھىندستان.

زۆر نەينى

دەبى بە پەلەيەك بپارىزى و پىشانى

ھىچ كارمەندىك، لە بەرپۆبەردنى مەدەنىدا

نەبى، نەدرى.

ژماره S/۴۶۱.

نووسینگەى كۆمىسسىرى مەدەنى.

بەغدا، ۱۷ى نۆفەمبەرى ۱۹۱۹.

بۇ: ئەفسەرى ھاوكارى بەرپىسى تىپەكانى سوپا.

بىرخەرەوہ

وا تەواوى نامەى ئالوگۇرکراوى سەبارەت بە ئەرمىنيا و تورکيا، بۇ زانىارىي تايبەتتان بە پىچراوہى دەنئىرم. وئىنەى زىادى لەگەلدايه تا بەسەر ئەفسەرانى پۆستەى ھىزى ئاسمانىي A.P.O,s' i/c ى ناوچەکاندا دابەش بکرى.

بىرخەرەوہى ژماره ۲۷۶۴ ى ۲۵ى جەنىوہرىي ۱۹۱۹.

بىرخەرەوہى ژماره ۳۰۸۰۳ ى ۱۲ى ئۆکتوبەرى ۱۹۱۹.

بىرخەرەوہى ژماره ۳۱۸۸۹ ى ۲۲ى ئۆکتوبەرى ۱۹۱۹.

بفەرموو بە تاکە وشەى (ئەرمىنيا) بە تەلگرامىك ئاگادارم بکەرەوہ.

(sd). ئە. ت. وىلسن، موقەددەم، کاروبارى ناوخۇ.

لەبىرىي كۆمىسسىرى مەدەنى لە مىزويۇتاميا.

ژماره: ۲۷۶۴.

نووسینگەى كۆمىسسىرى مەدەنى،

بەغدا، ۲۵ى جەنىوہرىي ۱۹۱۹.

بۇ: C.G.S., G.H.Q., P.O.

دەستەى گشتىي فەرماندەر، بارەگای گشتىي مووسل

چەند وئىنەيەك بۇ زانىارى.

(sd). ئە. ت. وىلسن، موقەددەم، کاروبارى ناوخۇ.

نووسینگەى گشتىي كۆمىسسىرى مەدەنى.

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: سىكرىتېرى دەۋلەت بۇ كاروبارى ھىندىستان، لەندەن.

بۇ: جىگىرى پاشا و دووبارە كراۋەكەى بۇ بەشى سىياسىي بەغدا.

ژمارەى وشەكان: ۱۵۹.

پۇژ: ۱۶ى مانگ نىردراۋە، ۱۸ى جەنىۋەرىيى ۱۹۱۹ ۋەرگىراۋە.

ئەۋپەرى نەينى

يەكەم نەركى ئەۋ زانىيارىانە كە لە سەرچاۋەى نەينى كۆنستانتىنۇپلەۋە ۋەرگىراۋن، دەرىدەخەن شىخول ئىسلام بە تەمايە زنجىرەيەك كۆمىتە، كە ئامانجيان يەكخستىنەۋەى خەلكانى موسلمان و دواچار دامەزناندىنى حوكمىكى ئىسلامىيە، لە سەرتاسەرى ھەرىمە ەرەبنشىنەكانى ئىمپىراتورىيى توركىدا بىك بەينى.

ئەم كۆمىتەنە دەست نىشان كىردى پىۋاتە لە ناۋچەكاندا تا پروپاگەندەيەكى سەرگەتوتو لەناۋ نارازىيانى ەرەبى ئەۋ ھەرىمانەدا بلاۋ بكنەۋە. ئامانجى يەكىتتىي موسلمانان، خولقاندنى حال ۋبارىكى خراپە تا تەنگ بە ھاۋپەيمانان ھەلپچنى ناۋچە داگىراۋەكان بەجى بەينى و دەسەلاتى خويانى تپىدا بەكار نەينىن. شىخول ئىسلام، كەسىكى پىشكەۋتخۋان، كە لە ھىندىستان باش ناسراۋە ۋ لە جىھانى ئىسلامىدا زۆر كارىگەرە، كۆپى گەرەتەرىن و دەۋلەمەندەتەرىن عولەمايە لە ناۋچە ەرەبىيەكانى توركىدا، لەناۋ كارگەرەكانى خۇيدا ھەلدەبىژىرى.

دەللىن ئەم كۆپە ھەۋل دەدات قىزەى خۇى و ھاۋپىكانى ۋەرىگىرى تا سەفەرى بەغدا بكات. راپورتىكى جىاۋازى ھەمان سەرچاۋە نىشانى دەدات رەشنىۋوسى بەياننامەيەك لەلايەن كۆپى گەرەى ماسۋىنى توركىاۋە ئامادە كراۋە، تا ناۋدارانى مىزۇپۇتامىا بۇ داۋاكردىنى ئۆتۈنۋمىي (عىراق لە ساىەى سەردارىيى عوسمانىدا) ئىمزاى بكنە. ئەۋ لاپەرەنە بە پۈستە پەۋانە كراۋن.

بە ناۋنىشانى جىگىرى پاشاۋە و دوپات كراۋەتەۋە بۇ بەغدا.

تەلگىرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداۋە.

بۇ: سىكرىتېرى دەۋلەت بۇ كاروبارى ھىندىستان، لەندەن. دوپات كراۋەتەۋە بۇ
ۋەزارەتى دەرەۋە، دەلھى.

ژمارە: ۹۴۰.

پۇژ: ۲۳ى جەنىۋەرىيى ۱۹۱۹.

تەلگىرامى پۇژى ۱۶ى جەنىۋەرىت.

بۇچوونىكى بىلاۋ لەئارادايە، كە (توركانى لاۋ) ھىشتا لەپروۋى سىياسىيەۋە چالاكن و
ناودارنى بەتەمەنى بەغدايش بە ترس و بىمىكى زۆرەۋە دەرۋاننە دىمەنى زىندوۋبوونەۋە
پىكخراۋى ئىتىجادو تەرەقى.

بىلاۋبوونەۋەى بەياننامەى ئەنگلۇ-فەرەنسى لە ۸ى نۇقەمبەردا و ھاۋزەمان لە
موسسەۋە گەيشتنە بەغداى چەند كەسىكى بەناۋبانكى لايەنگرى تورك، تەكانىكى
گەرەبان بە جوۋلانەۋە سىياسىيەكانى ناۋچەكە نا و سەرەنجام پىكھىنانى كۆمىتەى
عەرەبانى لاۋى -حالى حازر ناۋەندىكى جىيى بايەچى ناۋ نارازىانى عەرەبى- ئى كەوتەۋە،
كە رىزەكەيان- بەبى گومان- بە گەرەنەۋەى دىلەكانى جەنگو نارەنەۋەيان لە ھىندىستانەۋە
بەھىزتر دەبى.

ئەم جوۋلانەۋەى لەنزىكەۋە چاۋدىرى دەكرى؛ ئىستا ھىچ بەلگەيەك بەدەستەۋە نىيە
كە پىۋەندى بە شىخول ئىسلامەۋە ھەبى، يا ئەو جۆشى بدات. دواتر -بەبى دوۋدى- ئەم
پەرەسەندەى مەسەلەكەمان بۇ پروۋن دەبىتەۋە.

چالاكىەكانى ئىستاي برىتىن لە پىشتىۋانىيى عەرەب، نەك دژايەتتى برىتانيا، سىياسىن
نەك دىنى، ھەرچەندە ئەمەى دوايى بەردەۋام زياتر بۇ مەبەستى سىياسى بەكار دەھىنرى.
لەۋە ناپرىنگىمەۋە ئەو توركانە كە دەرکەۋتوۋە خەرىكى پىلانگىرانى سىياسىن لە
مىزۇپۇتاميا، دەستگىر بىكەم و ۋەدەر بنىم و زۆر پى تى دەچى ئەمە خزمەتى پاراستنى بە
ئازادى* دەرپرېنى ھىۋاۋ ئاۋاتى عەرەبى بەغدا بىكات.

* ئەم وشەيە خەتى بەسەردا ھىنراۋە وشەيەكى دىكەى بە ماناى (لە سنوۋرى خۇيدا) خراۋەتە جى.

ھېندى پېۋەندىيى بە چارەسەرى چاۋەپروانكرامى ورووژاندنى لەم جۆرەيشە،
بفەرموو تەماشاي تەلگرامى دواتر بکە. ئەو كەسە پېشكەوتخۋازە كە پىيى دراۋە لە
ھىندستانەۋە بېتە بەغدا، زياتر رەنگە كۆپى نەقىبى بەغدا بى و من وەك مەترسىيەكى
شاراۋەيش تىيى ناروانم.

بە ناۋنىشانى سكرتېرى دەۋلەتەۋە بۇ كاروبارى ھىندستان، دوپات كراۋەتەۋە بۇ
دەلھى، وئىنەيەكى بۇ بەشى گشتىيى بەغدا كە ھەمان بۇچوۋنى ھەيە.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداۋە.

بۇ: سكرتېرى دەۋلەت بۇ كاروبارى ھىندستان، لەدەن، دوپارەكراۋەتەۋە بۇ ۋەزارەتى
دەرەۋە، دەلھى.

ژمارە: ۹۴۱.

پۇژ: ۲۳ى جەنيۋەرىيى ۱۹۹۱.

تەلگرامى دەستبەجىيى پېشۋوم.

بە خۇمدا رادەپەرموم، لەبەر بەرژەۋەندى دواروژى ئاشنى لە ھەرىمەكانى پېشۋوى
ژىر حوكمى توركيدا، ئەم ھەلە بقۇزمەۋە تا جەخت لەسەر بايەخى ۋەدەرنانى حكومەتى
عوسمانى لە كۇنستانتىنۆپل بكمەۋە.

شكستخواردنيان ھىچ ھەنگاۋىكى ۋاى تىدا نىيە كە بەلگە بى ئەۋان چىتر
شمشېرى ئىسلام ھەلناگرن و ناتوانن ۋەك قسەكەر بە ناۋى بىرو بۇچوۋنى
ئىسلامىيەۋە خۇ دەرېخەن. ئەم داۋايانە پېۋەندىيان بە دەستبەسەرداگرتنى
كۇنستانتىنۆپلەۋە ھەيە، كە حال ۋبارىكى رەۋايان لە ئەۋروپا بە توركان بەخشيۋەۋ
رېيەكى زۇر گرنگى ئاۋىيان خراۋەتە ژىر پكېف. كردنەدەرىيى حكومەتى عوسمانى لە
كۇنستانتىنۆپل، نەك ھەر كارىگەرىيەكى گەۋرەى مەعنەۋىيى دەبى، بەلكوۋ بە كردهۋە
كۆسپ دەنېتە بەر درېژەپىدانی دەسەلاتى توركى بەپېيى پلانە گشتىيەكانى جاران.

كۆنستاننىڭ ئۆيى، كە ماۋەي ۱۶۰۰ سال پايتهختى گەورەترىنى ئىمپىراتۇرىيەكان بوو،
لەبەر جىۋىيەكەي بە شىۋەيەكى بىچىنەيى لەبار ھەلكەوتوۋە.

كۆشكەكانى، نووسىنگەكانى حكومەت و بىنا دىنى و پۇشنىرىيەكان، ھىچىش
ناوترى سەبارەت شياۋىي ۋەك جىيەكى نىشتەجىبوون، راستىي ئەۋەي كە شارىكى
گەورەيە، بە خانۋىي نايابى پىر لە ھۆي ھەۋانەۋە، بە پەناگەي دىگىرى ھاۋىنەيەۋە
لەبەردەستدا، چارچىۋەي ئىمپىراتۇرىيەك كە خەرىكە كەم و كورى و پىۋىستىيەكانى تا
رادەيەك پىر دەكرىنەۋە، دەداتە توركەكان ئەگەر بىھىلنەۋە. ئەگەر ناچار بىكرىن بارەگاي
حكومەت لابەن، دەبى چارچىۋەكە دروست بىكرىتەۋە و ئەمەيش ھەروا بەخىرايى تىيەپ
نابى. زۇر خىزانى عەرەبى مىزۇپۇتاميا يا سوورىا لە رابوردودا، لەبەر ھۆي تايبەت يا
كارى رەسمى، كۆچيان كىردوۋە بۇ كۆنستاننىڭ ئۆيى و بە شىۋەيەكى ئاسايى لىي جىگىر
بوون. ئىزىنخوزىيان لەگەل توركاندا ھەبەۋە مىدالەكانىيان ۋەك تورك پەروەردە كىردوۋە
و بەۋىيە تۇرپىكى پىۋەندى دامەزراۋە. بەلام بەغدايىيەكى پۇشنىرى كە كۆنستاننىڭ ئۆيى
لەچاۋ زىدى سىروشتىي خۇيدا بەلاۋە جىگرەۋەيەكى دىگىرە، بە يەك چاۋ ئاۋانئىتە
(بوورسە) و (قۇنىيە). پايتهختە نۇيەكە لە شارۋچكەيەكى دىھاتى زياتر نابى، ناتوانى
ھىچ ھۆيەكى ھەۋانەۋە و سوۋدىكى لە شارەكانى سوورىا و مىزۇپۇتاميا پىر فەراھەم
بكات. ئەگەر پىكخراۋە دىنى و سىياسىيەكانى ئىستا لە كۆنستاننىڭ ئۆيى لىبىر، زۇرىيە
شكۇۋ پاىەۋ دەستۇرىيى خۇيان لەدەست دەدەن. زۇرى پىدەچى پىش ئەۋەي بتوان
شانۋىيەكى گونجاۋ بۇ خۇيان داين بىكەن بۇ چالاكىيەكانىيان و بە دىنئايىيەۋە دەلىين:
كەس ناتوانى بەرگى ناۋبانگىكى و باۋيان بە بەردا بكات.

ئەۋ راستىيە ھىشتا بايەخىكى گەورەترى ھەيە كە خىزانە دەۋلەمەندەكانى ھەرىمە
عەرەبىيەكان راھاتوون كورەكانىيان بىنئىرە كۆنستاننىڭ ئۆيى بۇ خويىندىن. ئەم نەرىتە تەنانەت
لەلاي ئەۋانەيش كە ھەلوئىستى خۇيان بەرونى خۇيان بەرامبەر بە توركان ساغ
نەكردوۋەتەۋە، درىژەي ھەيە. كۆنەپەرستەكان -بەبى گومان- خالى سوودوۋەرگىرتنى
خۇيان لە كۆنستاننىڭ ئۆيى بەكار دەھىنن و پىشتىۋانىي چالاكانەي خىزىي پان- ئىسلامى و

دەسەلاتدارانى دىنىي ئەۋى بۇ ئەم مەبەستە بەدەست دىنن. ئەگەر كۆنستانتىنۇپل لەۋە بىكەۋى پايتهختى تورك بى، مەسەلەكە لەسەر بناغەيەكى زۆر جياۋاز بىيات دەنرى. رەنگە لەبەر ئەۋە بى كە بايەخى سىياسىي پاشاى حىجاز يا مىرى ئەفغانستان بە شىۋەيەكى نەگونجاۋ زياد دەكرى، بەلام ئەمە بە بەراورد لەگەل پاراستنى دەسەلاتى توركيدا لەۋ ھەرىمانەدا كە دەستيان لى ھەلگىراۋە، كارەساتىكى پچووكە.

ژمارە: ۲۰۸۰۲

نووسىنگەى كۆمىسىرى مەدەنى.

بەغدا، ۱۲ ئۆكتۆبەرى ۱۹۱۹.

بۆ-

۱. سكرتېرى دوۋەمى دەۋلەت بۇ كاروبارى ھىندستان، لەندەن، S.W.I (سى نوسخە).
۲. سكرتېرى حكومەتەكەى ھىندستان لە ۋەزارەتى دەرەۋە و بەشى سىياسى، دەلھى.
۳. G. H. Q., E. E. F. قاهىرە.

بىكەى ژىن
بىرخەرۋە

نوسخەيەكى نامە پەراۋىزلىدراۋەكە بە سلاۋەۋە پىشكەش كراۋە، بۇ زانىارى.

ئە. تى. وىلسن، موقەدەم، كاروبارى ناوخۇ،

لەبرىى كۆمىسىرى مەدەنى لە مىزۇپۇتاميا.

ۋىنەى بۆ-

C. G. S., H.Q.

ۋىنەى بىرخەرۋەى ژمارە (Nil) ى پۇژى ۲۷ سىپتەمبەرى ۱۹۱۹، لە مىچەر ئى. و.

چ. نوئىل، D.S.O., C.I.G. يەۋە، بۇ كۆمىسىرى مەدەنى، بەغدا.

ۋىنەى تەلگرامى ژمارە ۱۲۱۱۱ ى پۇژى ۱۱ ئۆكتۆبەرى ۱۹۱۹ لە بەشى سىياسىي

بەغداۋە، بۇ نووسىنگەى ھىندستان، لەندەن.

وینەى بیرخەرەوہى ژمارە (Nil) ى پۆژى ۲۷ ى سېپتەمبەرى ۱۹۱۹، لە مېچەر. ئى. و. چ. نوئىل، D.S.O. .C.I.E. ەوہ، بۆ کۆمىسېرى مەدەنى، بەغدا.

ئەم پېشنىارانەى لای خوارەوہ بۆ حکومەتى داھاتووی کوردستان خراونەتە بەردەست، ئەگەر ھاتوو زانرا پاسپاردنى کۆنفرانسى ناشتى بۆ پیکھېنانى دەولەتیکى کوردى شىاوى جېبەجیکردن نېیە.

بىگومان پلانەکە، لەچاوا داواى حېزبە کوردیەکەدا، زۆر کەموکۆپى دەبى، بەلام لەلایەكى دیکەوہ رىوشوینیکى عەمەلى دەخاتە بەردەست بۆ بەجېھېنانى ئاواتەکانى کورد، بە مەرجیک پېیان وا نەبى ئەمە کارى کۆتایىیە، بەلکۆ دەگونجى کۆمەلى نەتەوہکان پاش ماوہیەكى تاقیکردنەوہ پېیدا بچیتەوہ. دەبى کوردان وەک خاکیکى لەمېژەوہ جى ھىواى داىبنکراو بۆ گەشەپېدان و پېشکەوتنى کورد وەک مىللەت، خاکیک کە تورکان تائىستا بە توندى رەتى دەکەنەوہ مافى ئەوانى پېوہ بى، پېشوازى لى بکەن.

پېشنىارەکە، پېشەكى وای دادەنى سەردارى تۆرک بەسەر ویلايەتەکانى پۆژەلەتەوہ پارىزراوہ، بەلام سەرىشککردنیکى تېدايە بۆ مەودايەكى فراوانى ئۆتۆنۆمى. بۆ ئاوردانەوہ لە وردەکارى عەمەلى پلانەکە، زۆرباش زانراوہ کە بەشەکانى ئەم بەرپۆەبردنەى ئىستای ئىمپراتۆرى عوسمانى بە مەبلەستى ئاشکراى یەکلاییکردنەوہى پېشپرىكى نىوان جۆرەھا نەتەوہ، ئەم لە دژى ئەو، دانراون، لەو پېوہ کە –ھىندەى بکرى– توخمى جىاجىای دانىشتوان بخرىنە ناو ھەر یەکەيەكى بەرپۆەبردن. بۆ نمونە، ویلايەتى دياربەکر چەند ناوچەيەكى تەواو عەرەبنشینى تېدايە. نىقاس، کە ویلايەتیکى تۆرکىيە، ھەردوو چىانشینانى کازاسى کانگال و گوروون کە زۆرىنەيان کوردن، دەگریتەوہ؛ وان ناوچەگەلیكى تېدايە، ھىندىکیان تەنیا کوردنشینن، ھىندىک نەستۆرى نشین و ھىندىکیش دانىشتوانىكى تیکەل لە کورد و ئەرمەن. تورکان ئەم سالانەى دوایى سنوورەکانیان بۆ بەھىزکردنى ئەم بنەمايە دووبارە پىک خستەوہ، تا وەچە بە کەمى بخریتەوہ. نمونە لکاندى (رەئسولەین) بە ویلايەتى دياربەکرەوہ. جگە لەوہ، پچکووکترىن بەشى وەک ناحیەيشیانن دووکەرت کردوہ تا خیلەکان پارچەپارچە بېن.

ئەگەر بەشەكەنى بەرپۆهبردن بەپیی بنچینهی ئەتتی پێك بخرینهوه، پئی دەچئ زۆری ئو ناوچانه كه نهژادیکیان تیدا به تهواوی زاله و ئو كهمینانهیش لهو شوینانهدا كه تیکهلبون هیه، بدۆزینهوه. سهبارت به كوردان، به دلنیایی یهوه دهتوانئ زور ناوچهی گهروهو پچووکی بهرپۆهبردن لهو جییانهدا كه ۹۵٪ و زیاتری دانیشتوانیان كوردن، پێك بهینئ. سهباری ئهوه، دهكرئ ناحیهكانیش وا پێك بخرینهوه كه تهواوی خیله كوردهكان بگریتهوه.

دهبی بهم شیوه ریکخستنهوهیهی بهشەكەنی بەرپۆهبردن، ئەم بنه مایانهی لای خوارهوه له ناوچهكەنی زۆرینه كورددا بهجئ بهینئ:

۱. كارمهندانى بهرپۆهبردن كورد بن و سهرخيالايش، ئەگەر بگونجئ، بۆ پۆستی مودیری پيش بخرين.

۲. هیزی جهندرمه تهنیا كورد بی.

۳. زمانى رسمى حكومهت له كازاس كوردی بی.

۴. دهبی كوردی له قوتابخانهكاندا بخوینئ.

۵. دامهزاندنی والی، مۆتەسەریف و قایمقامەکان به رهزانهندی دهسهلاتی ماندات بی. ئەمه تهگیریکى قایمکارانهیه بۆ ریکرتن له تورکان تا نهتوانن ئو بهناو كوردانه كه ماوهیهکی دریزه له کۆنستانتینوپول شیشهجئ بوول و به بهرژهوهندهكەنی C.U.P. یهوه بهسترونهتهوهو نامادهن یاری بۆ تورک بکن، دابمهزینن.

سهبارت بهو ناوچانه كه چهند نهتهوهیهکیان تیدا تیکهئن، لهوانهیه ئو رکیفکردنه تاقیکراوهیهی دهسهلاتی ماندات، هههه باشتینیان بی. رهنگه پۆستهكەنی والی و مۆتەسەریف و له هیندی باریشدا تهنانهت قایمقام، بدرینه پیاوانی هیزی ماندات خوئ. دهبی کارمهندانى جیبهجیکردن و جهندرمه، به تازه دامهزراوان -بهپیی ریزهی نهتهوه جیاجیاکان- بههیز بکریئ. دهبی كوردی له قوتابخانهكاندا بخوینئ.

ئەم ریکخستنهوهو لهقالبدانهوه پيشنیارکراوهی بهشەكەنی بەرپۆهبردن، تهنیا پاش لیکۆلینهوهیهکی قول و چروپری ههلهومرجی ناوچهکه لهلایهن هیزی مانداتهوه و به

تاقىکردنەۋەيەكى غەمەلىي گېرگرفتنى بەرچاۋى ئىدارى و ھىي دى دەبى. كەمكردنەۋەي سەردانى كۆمىسيۇنەكان بە ياورىي وەرگېرەكانى ئەرمەن، ھىنراۋەتە سەر چەند پىيەكى ئوتومبىلى ناۋ ۋلات و سەفەرکردن بە چاۋدىرىي C.U.P. توركى، ناتوانى ھەل ومەرچەكە لە پروانگەي راستەقىنەي خويەۋە بخاتە بەرچاۋ، يا كەرەستە داين بكات تا بەھۆيەۋە بگەيتە ھەردەنگىك يا پىرارىكى سىياسى.

ۋىنەي بۇ كۆمىسيۇرى بالاي برىتانيا، كۆنستانتىنۋىل.

تەلگرامى: كارمەندان.

لە: بەشى سىياسىي بەغداۋە.

بۇ: نووسىنگەي ھىندستان، لەندەن، ۋىنەي بۇ ھىندستان بە پۈستەدا.

ژمارە: ۱۲۱۱۱.

پۇژ: ۱۱ ئۆكتۆبەرى ۱۹۱۹.

نۆئىل لە ۳۰ سىپتەمبەردا نووسىۋىە:

زۆربەي كۆمىسيۇنى فرىاكەۋتى ئەمىرىكى پىيان وايە دەۋلەتتىكى ئەرمەنى پىشنىارىكى غەمەل نىيە. كاتىك كۆمىسيۇنى ئەمىرىكى بە قەرماندەيىي جەنەرال ھارفۇرد بەناۋ خەرىۋوتدا تىپەرى، زنجىرەي مسىۋنىرى ئەمىرىكى كە ئەزمونى چەندەھا سالى لەم ۋلاتەدا ھەيە، لىي پىرسرا سنوورى باشوورى دەۋلەتى پىشنىاركراۋى ئەرمەن تا كوي دەبرى. ۋەلامى دابوۋە؛ پىيەك لە سنوورى ئىستاي باشوور واۋەتر ناچى.
- بە ناۋنىشانى نووسىنگەي ھىندستانەۋە، ۋىنەيەك بۇ ھىندستان بە پۈستەدا.

(تەۋاۋ)

بنکهی ژین

www.zheen.org

بنکهی ژین

www.zheen.org

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—India Office, London, copy to India by post.
No. 12111.
Dated 11th October 1919.

Noel writes September 30th :—

The majority of the American Relief Commission have realised that an Armenian State is not a practical proposition. When the American Mission under General Harford passed through Kharput, the American Missionary Ridge who has many years experience of the country, was asked how far south the boundary of the proposed Armenian State should be brought. He replied not a foot further south than the present southern boundary.

Addressed India Office, copy to India by post.

بنکھی ژین

www.zheen.org

Copy of Memo. No. Nil, dated 27th September, 1919, from Major E. W. C. Noel, C.I.E. D.S.O., to the Civil Commissioner, Baghdad.

The following suggestions for the future Government of Kurdistan are put forward in case it is not found practicable to recommend to the Peace Conference the formation of a Kurdish State.

The scheme, of course, falls far short of what the Kurdish party demand, but on the other hand it gives a very practical measure of satisfaction to Kurdish aspirations, and provided it is not considered as final, but open to revision by the League of Nations after a period of trial, it should be welcomed by the Kurds as supplying the long desired field for development and progress of the Kurds as a people; a field which so far the Turks have rigorously denied to them.

The proposal presupposes the maintenance of Turkish sovereignty over the Eastern Vilayats, but the grant of a wide measure of self-government.

To turn to the practical details of the scheme. It is well known that the present administrative divisions of the Ottoman Empire have been laid down with the express purpose of playing off the various nationalities one against the other, by including as heterogeneous a population as possible in each administrative unit. For example the Vilayat of Diarbekir includes a few purely Arab districts. Nivas, a Turkish Vilayat, contains the two mountainous Kazas of Kangal and Gurun which are predominately Kurdish. Van includes areas, some exclusively Kurdish, some Nestorian, and some with a mixed Kurdish Armenian population. In furtherance of this principle the Turks within recent years have rearranged the boundaries so as to increase the element in a minority. An example is the inclusion of Ras el Ain in the Vilayat of Diarbekir. They have also split up the smallest division of all, the Nahya, so as to break up tribes.

If the administrative divisions were rearranged on ethnical grounds it would be possible to find a big majority of areas where one element predominated overwhelmingly, and a minority where there was an admixture. In regard to the Kurds, it could certainly be possible to form many major and minor administrative areas where the population was 95 per cent. and over Kurdish. Further, the Nahiya could often be arranged to include entire Kurdish tribes.

Having rearranged the administrative divisions in this manner, the following principles should be applied to predominately Kurdish areas.

1. The personnel of the administration to be Kurdish and the tribal chiefs, when suitable, to have preference for the post of mudirs.
2. The gendarmarie to be exclusively Kurdish.
3. The official language of the Government in the Kazas to be Kurdish.
4. Kurdish to be taught in the schools.
5. The appointment of the Wali, Muttassarifs and Kaimmaqams to be made with the consent of the mandatory. This is a very necessary provision to prevent the Turks appointing so-called Kurds, who by long residence in Constantinople and association with the C.U.P. interests are ready to play the Turks' game.

In the case of the areas where there is a mingling of races, the control exercised by the mandatory might be a very much closer one. The posts of Walis and Muttassarifs, and in some cases even Kaimmaqams, might be held by subjects of the mandatory power. The executive officials and gendarmarie should be recruited in proportion to the various nationalities. Kurdish should be taught in the schools.

It will be seen that the proposals here put forward involve little more than the recognition of the fact that there are certain areas in the Eastern Vilayats which are populated by a subject people distinct and separate from the Turks, who have suffered from 400 years of Turkish misrule and the persistent effort to drown Kurdish nationality and force the Kurd, an Aryan, to assimilate a non-Aryan culture and nationality.

The suggested regrouping and shaping of the administrative divisions can only be made after a full and competent study of local conditions by the mandatory power, and some practical experience of the problems, administrative and otherwise, which exist. Lightning visits of commissions accompanied by Armenian interpreters, confined to the few motor roads of the country, and travelling under Turkish C.U.P. auspices, cannot possibly present the situation in its true perspective, or provide material on which any sound or permanent decision can be arrived at.

Copy to British High Commissioner, Constantinople.

No. 30803.

OFFICE OF THE CIVIL COMMISSIONER,
Baghdad, the 12th October, 1919.

To—

1. The Under-Secretary of State for India, London, S.W.I. (3 copies).
2. The Secretary to the Government of India in the Foreign and Political Department, Delhi.
3. G.H.Q., E.E.F. Cairo.

MEMORANDUM.

A copy of the undernoted correspondence is forwarded with compliments for information.

A. T. WILSON, BREV.-COLONEL, I.A.,

Acting Civil Commissioner in Mesopotamia.

www.zheen.org

Copy to—

C.G.S., G.H.Q.

Copy of Memo. No. *Nil*, dated 27th September, 1919, from Major E. W. C. Noel, C.I.E., D.S.O., to the Civil Commissioner, Baghdad.

Copy of a telegram No. 12111, dated 11th October, 1919, from Political Baghdad, to India Office, London.

emphasise more sharply the fact that the Turks are a beaten race and that their defeat implies that they no longer hold the sword of Islam nor can pose as the spokesmen of Islamic opinion. These claims are bound up with the possession of Constantinople which has given the Turks a status in Europe and control over a very important water way. The expulsion of the Ottoman Government from Constantinople will not only produce a great moral effect, but will offer practical obstacles to the carrying on of Turkish influence on the old lines. Constantinople has been for 1600 years the capital of great empires, it is essentially fitted for that position. Its palaces, Government offices, religious and educational buildings, to say nothing of its amenities as a place of residence, the fact that it is a large city with immense housing accommodation, with pleasant summer resorts close at hand, would give to the Turks if they retained it a framework of empire which would to some extent continue to be filled. If they are obliged to remove the seat of Government the framework must be recreated and this will not come to pass quickly. In the past many Arab families from Mesopotamia or Syria have migrated to Constantinople for private or official reasons and habitually resided there. They intermarry with the Turks their children are brought up as Turks and a network of relationships are thus established. But an educated Baghdadi who has found Constantinople a pleasant alternative to his native place will not view Brusa or Konia in the same light. The new capital will be nothing more than a small provincial town offering no immediate accommodation and no advantages over the towns of Syria and Mesopotamia. Removed from Constantinople present religious and political organisation will lose much of their prestige. It will be long before they can provide themselves with a suitable theatre for their activities and it is safe to say that none will invest them with such traditional glory.

Of still greater importance is the fact that well-to-do families of the Arab provinces have been accustomed to send their sons to be educated at Constantinople. This custom may continue even with those who are not specially well disposed to the Turks. Without doubt the reactionaries would make a point of using educational advantages in Constantinople and would receive active support of the pan-Islamic party and the religious authorities there in doing so. If Constantinople ceases to be the Turkish capital the matter will be on a very different footing.

It may be that the political importance of the King of the Hejaz and of the Amir of Afghanistan will be inconveniently enhanced, but this is a minor evil compared to the maintenance of Turkish authority in the ceded provinces.

G.O.C.-in-Chief concurs.

Addresses Secretary of State for India, repeated Foreign.

Telegram—P.
From—Secretary of State for India, London.
To—Viceroy repeated to Political Baghdad.
No. of words 159.
Dated 16th and received 18th January, 1919.

MOST CONFIDENTIAL.

Information from secret sources in Constantinople has been received which exposes the intention of Shaikh-al-Islam to form throughout the Arab provinces of the Turkish Empire a series of Committees whose aim will be the unification of Moslem elements and ultimately to establish Moslem rule.

The Committee's first duty will be to select men in a position to spread successful propaganda from amongst the malcontents of the Arabs in the provinces. The union of Moslems aim at creating such a state of affairs as will force the Allies to leave the Occupied Territories and suspend the exercise of their influence there. Shaikh-al-Islam will select among his workers a certain progressive person well known in India and very influential in Islam World, who is the son of the biggest and wealthiest Ulama in Turkish Arabia. It is said that this son is attempting to obtain a pass for himself and friends to travel to Baghdad. A different report from the same origin shows that a draft declaration has been prepared by the Turkish Grand Lodge of Freemasons for signature by the Notables of Mesopotamia demanding autonomy for Iraq under Ottoman suzerainty. Papers despatched by mail.

Addressed Viceroy repeated to Baghdad.

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—Secretary of State for India, London repeated Foreign Delhi.
No. 940.
Dated 23rd January, 1919.

Your telegram of January 16th.

There is a widespread impression that "Young Turks" are still politically active and the older notables of Baghdad regard with great apprehension prospect of revival of Union and Progress Organisation.

The publication of the Anglo-French Declaration of November 8th coinciding with the arrival in Baghdad of prominent pro-Turks from Mosul gave a great impetus to local political movements and resulted in formation of a committee of young Arabs which is already a centre of intrigue among malcontent Arabs whose rank will no doubt be strengthened by returning prisoners of war and deportees from India.

The movement is being closely watched; there is no evidence at present that it is inspired by or connected with the Shaikh-al-Islam. This development will doubtless come later.

Its activities are at present pan-Arab rather than anti-British and political rather than religious though the latter factor is being increasingly exploited for political purposes.

I shall not hesitate to arrest and deport Turks who are found to be carrying on political intrigues in Mesopotamia and this will probably serve to keep the local expression in Baghdad of Arab ambitions without bounds.

As regards a possible remedy for agitation of this sort, please see my next telegram. The progressive person whose departure from India for Baghdad is foreshadowed is probably a son of the Naqib of Baghdad and I do not regard him as a potential danger.

Addressed Secretary of State for India, repeated Delhi, copy to General Baghdad who concurs.

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—Secretary of State for India, London repeated Foreign Delhi.
No. 941.
Dated 23rd January, 1919.

My immediately preceding telegram.

In the interests of the future peace of the provinces formerly under Turkish rule, I venture to take this opportunity to emphasise the importance of ejecting the Ottoman Government from Constantinople. No step could

Telegram—P.
From—Secretary of State for India, London.
To—Viceroy repeated to Political Baghdad.
No. of words 159.
Dated 16th and received 18th January, 1919.

MOST CONFIDENTIAL.

Information from secret sources in Constantinople has been received which exposes the intention of Shaikh-al-Islam to form throughout the Arab provinces of the Turkish Empire a series of Committees whose aim will be the unification of Moslem elements and ultimately to establish Moslem rule.

The Committee's first duty will be to select men in a position to spread successful propaganda from amongst the malcontents of the Arabs in the provinces. The union of Moslems aim at creating such a state of affairs as will force the Allies to leave the Occupied Territories and suspend the exercise of their influence there. Shaikh-al-Islam will select among his workers a certain progressive person well known in India and very influential in Islam World, who is the son of the biggest and wealthiest Ulama in Turkish Arabia. It is said that this son is attempting to obtain a pass for himself and friends to travel to Baghdad. A different report from the same origin shows that a draft declaration has been prepared by the Turkish Grand Lodge of Freemasons for signature by the Notables of Mesopotamia demanding autonomy for Iraq under Ottoman suzerainty. Papers despatched by mail.

Addressed Viceroy repeated to Baghdad.

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—Secretary of State for India, London repeated Foreign Delhi.
No. 940.
Dated 23rd January, 1919.

Your telegram of January 16th.

There is a widespread impression that "Young Turks" are still politically active and the older notables of Baghdad regard with great apprehension prospect of revival of Union and Progress Organisation.

The publication of the Anglo-French Declaration of November 8th coinciding with the arrival in Baghdad of prominent pro-Turks from Mosul gave a great impetus to local political movements and resulted in formation of a committee of young Arabs which is already a centre of intrigue among malcontent Arabs whose rank will no doubt be strengthened by returning prisoners of war and deportees from India.

The movement is being closely watched; there is no evidence at present that it is inspired by or connected with the Shaikh-al-Islam. This development will doubtless come later.

Its activities are at present pan-Arab rather than anti-British and political rather than religious though the latter factor is being increasingly exploited for political purposes.

I shall not hesitate to arrest and deport Turks who are found to be carrying on political intrigues in Mesopotamia and this will probably serve to keep the local expression in Baghdad of Arab ambitions without bounds.

As regards a possible remedy for agitation of this sort, please see my next telegram. The progressive person whose departure from India for Baghdad is foreshadowed is probably a son of the Naqib of Baghdad and I do not regard him as a potential danger.

Addressed Secretary of State for India, repeated Delhi, copy to General Baghdad who concurs.

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—Secretary of State for India, London repeated Foreign Delhi.
No. 941.
Dated 23rd January, 1919.

My immediately preceding telegram.

In the interests of the future peace of the provinces formerly under Turkish rule, I venture to take this opportunity to emphasise the importance of electing the

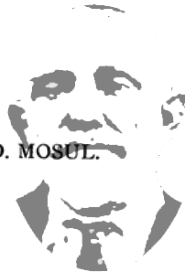
No. 2764.

OFFICE OF THE CIVIL COMMISSIONER,
Baghdad, the 25th January, 1919.

To

C.G.S., G.H.Q., P.O. MOSUL.

Copies for information.

بنکه‌ی ژین

www.zineer.org

(Sd) A.T. WILSON, LIEUT.-COL., I.A.,
Offg. Civil Commissioner.

STRICTLY CONFIDENTIAL.

To be kept with Cyphers
and not to be shown to
any Officer not in the
Civil Administration.

No S/461.

OFFICE OF THE CIVIL COMMISSIONER,
Baghdad, the 17th November, 1919,

To

P.O.'s i/c DIVISIONS.

بنکه‌ی ژین

MEMORANDUM.

www.zheen.org

I forward herewith for your confidential information a compilation of correspondence regarding Armenia and Turkey.
Memo. No. 2764, of January 25th, 1919. Spare copies are enclosed for distribution to
Memo. No. 30803, of October 12th, 1919. A.P.O.'s i/c of Districts.
Memo. No. 31889, of October 22nd, 1919.

Please acknowledge receipt by telegram by single word "Armenia"

(Sd). A.T. WILSON, LIEUT.-COL., I.A.
Acting Civil Commissioner in Mesopotamia.

Sulaimaniyah Division if left to mercy of their own rulers would be permanent menace to Kifri and Kirkuk and would create a frontier problem requiring more troops than at present.

Frontier problem will be created only if Kurdistan if left to its own devices. Railways and roads will enable inhabitants to turn their hands to development of Country. We have seen this happen in four years on Euphrates to almost unbelievable extent and so it will be amongst Kurds who are higher in scale of civilisation.

4. As regards the Railway position. See General Baghdad Telegram X 7024 of May 28th and X 7049 of June 1st.

Line has been recognised by practically every Railway Expert as being the only alignment likely to be profitable and the fuller investigation of the last two years completely confirms this view. I regard economic advantages as even greater than Military benefits.

It passes through oilfields of proved value, through the principal wheat growing tracts in Mesopotamia and will tap forest and pastoral produce we badly need.

Prospects of mineral wealth are uncertain but not negligible.

5. Strategical Aspect of Maintenance of Civil Administration at Rowanduz.

From Erbil to Ushnu is a little over 100 miles and a fair motor road already exists for half the distance, *vide* my telegram No. 8543 of July 30th. The completion of the Railway to Erbil and of this road would not only ensure profitable traffic to Railway but would change whole current of trade with Persia and add £3 million to our annual import of British goods.

Our ultimate Political action in regard to Rowanduz must, however, depend on our railway and road and commercial policy.

We are now making experiments here of leaving the Kurds to their own devices. The first results are not encouraging either to us or to Kurds.

The trouble here and in Central Kurdistan, we believe, to be almost exclusively due to C.U.P. propaganda and exaggerated rumours of future Armenian (not British) domination.

Foregoing has full concurrence of G.O.C.-in-Chief.

Addressed Secretary of State for India, London. Copy to India by post.

بنکدہ زین
www.zheen.org

Telegram—R.
 From—Political, Baghdad.
 To—Secretary of State for India, London.
 No. 10081
 Dated 28th August, 1919.

Your telegram of August 22nd. Attitude of people of Southern Kurdistan.

1. For position previous to outbreak, see page 30 of Mesopotamia Diaries for February-March, paragraph 3 c. See also my telegram of May 25th, No. 5867, and my telegram of August 23rd, No. 9859, which crossed your telegram under reply.

Present position is not as suggested in your telegram. Fact that order was restored by Military Authorities within one month and that normal Civil Administration was re-established within three months of rising of Shaikh Mahmoud, who at no time succeeded in concentrating more than 300 men out of a potentiality of many thousands, is I think proof that the present regime is welcomed by majority of inhabitants. See also General Baghdad telegram X 7196, July 5th and X 7304 of August 2nd.

We are governing Southern Kurdistan not by force but by consent, but no Government in these days can carry on without force behind it.

2. Idea embodied in President Wilson's 14 points and confirmed in the Anglo-French Declaration of November 8th of substituting nationality, religion or race as the basis of Government in the Middle East in the place of "ability and power to govern" has aroused the dormant animosities of the past hundred years.

Coming as it did on the top of acute misery arising out of the war, it was eagerly adopted by every race and sect and variously interpreted according to their racial idiosyncrasies.

Already the reaction is visible. The acute dissensions amongst Political parties in Palestine and Syria are the first signs of it on the Arab side.

At Sulaimaniyah the tide has already turned, after a brief taste of nationalist anarchy they have no desire to try it again and the task of organising a Civil Administration on Kurdish lines with Kurdish officials under effective British supervision is proceeding well. The insistent demand of the people is for more British supervision which lack of officers prevents my supplying; the Country and its Revenues must suffer accordingly. Even this year the estimated revenue exceeds the estimated expenditure in the division by £20,000 and next year it should be much better.

This fact alone differentiates the Sulaimaniyah Division from the ordinary frontier district and from rest of Kurdistan. This Division has always been regarded by Turks as part of Mesopotamia; it was so classified in Sykes Picot Agreement and geographically and strategically it belongs to Mesopotamia, not to Kurdistan.

Unrest is prevalent everywhere, but I am confident that if we can hold on a year or two longer and steer a steady course on present lines we shall come into smoother waters.

Shaikh Mahmoud's rising has been regarded as a test in all Northern Mesopotamia of our power to maintain order and enforce justice in face of widespread popular belief that all troops had gone.

Railway and roads are powerful civilising factors and it is to this aspect of their construction rather than to their strategical value that I look for results in Southern Kurdistan.

Whatever may be eventual decision with regard to Rowanduz (from which we have at present withdrawn) we cannot afford to leave Sulaimaniyah to its own devices. Disorderly elements would quickly get the upper hand and we should require a larger force at Kirkuk, Kifri and Erbil, that we now have at or near Sulaimaniyah.

Recent events have in no way altered my views as regards necessity of giving effect to policy approved by His Majesty's Government on May 9th for autonomous Kurdish States, but degree of supervision must depend on needs of Country and on strategical considerations.

Supervision must be relatively closer in the Sulaimaniyah Division, because of its geographical and strategical situation *vide* last paragraph of my telegram of 25th May, No. 5867, and because of richness of Country and desire of people to have security of tenure in land which is largely in hands of private owners and is capable of immense development, district being centre of tobacco industry and very rich in pastoral and forest produce.

3. Frontier with Persia is well defined. Under new arrangements with Persia there is fair prospect that Persian Government will be able to maintain adequate degree of order on their side of the frontier if we on our side do likewise, but whether or not this is case, Persian Frontier Tribes are un-

Telegram—P.

From—High Commissioner, Constantinople.

To—Foreign Office, London, repeated Political, Baghdad and Chief Egyptian force, Cairo.

No. 64.

Dated 24th August, 1919, received 25th August, 1919.

An erroneous impression is conveyed by Major Noel's telegram, dated 2nd August, No. 110.

The action taken by us here has been limited to exacting the arrest of a comparatively small number of Turks whose guilt on account of massacres, etc., is very great, and beyond doubt and in causing the dismissal of a number of incompetent or obstructive officials.

We could, I consider, have with advantage gone much further as regards former category, of whom only a few are under detention, (had) it not been for great pressure of other business and difficulty of making arrangements for their safekeeping pending any decision of the Peace Conference. It is deplorable that unwise arrests should have been made, *inter alia* in Aleppo district, but High Commissioner is in no way concerned in this matter and doubtless representations made by Major Noel will serve as a warning to Oeta against similar errors in future.

Insignificant malefactors here have always been passed over by us and I concur with Noel in considering this policy wise.

Telegram—P.

From—Civil Commissioner, Baghdad.

To—Major Noel, Aleppo.

No. 9928.

Dated 26th August, 1919.

High Commissioner, Constantinople, wired as follows on the 24th instant:—

"An erroneous impression . . . this policy wise." Ends.

Telegram—P.

From—Secretary of State for India, London.

To—Political, Baghdad.

Dated 22nd, received 24th August, 1919.

His Majesty's Government have had under careful consideration question of proposed railway from Qizil Robot towards Kifri and Kirkuk. Whatever may be the ultimate utility of this line its immediate construction is recommended on purely strategical grounds as essential to retention and pacification of South Kurdistan. Apart from financial difficulties which are exceedingly acute His Majesty's Government think it necessary to examine whole question of policy underlying strategical arguments before sanctioning extension. Future of Kurdistan is still unsettled, but it may be taken as certain that in no event will permanent responsibilities of His Majesty's Government in these regions go beyond loose political supervision and that there can be no question of anything in the nature of direct British Administration. In these circumstances His Majesty's Government are very reluctant to take what would be in effect first step towards effective military occupation. They have hitherto supported policy of extending British influence to South Kurdistan because they believed that inhabitants themselves to welcome it, and on this understanding they sanctioned the proposal made in your telegram of May 9th to create a fringe of autonomous Kurdish States under Kurdish Chiefs. It would now appear that belief was misplaced and that inhabitants so far from welcoming British influence are so actively hostile that strategic railways are required to keep them in check. Might it not in these circumstances be better course to withdraw our Political Officers, etc., and leave Kurds to their own devices? Alternative course maintaining order among the recalcitrant mountain tribesmen by force of arms opens up prospect of military commitments which His Majesty's Government contemplate with gravest apprehension. Last thing they desire is to create a new North-West Frontier problem on the very doubtful border of Iraq.

Your views on the whole subject are requested by telegraph.

Addressed Baghdad, repeated Foreign.

With regard to the massacres of Armenians which resulted from the orders of the Turkish Government, civilisation demands that the officials guilty of issuing such orders should be severely punished.

Armenians responsible for the massacre of Moslems will be dealt with in the same way. Armenian women and girls shut up in Moslem houses must be released and lands or houses forcibly taken from Armenians must be restored to their lawful owners.

On the other hand, the British Government, so far as it is concerned has no intention of pursuing a vindictive policy towards Kurds in respect of acts committed during the war and is prepared to grant them a general amnesty.

It is necessary that the two races occupying the same area should leave their wrongs in the hand of Government, should relinquish private grudges and recriminations and prepare to live together in mutual toleration and good will.

The British Authorities desire only this and will severely and impartially punish any such unjust acts or false accusations as lead to perpetuate hostility or promote unrest."

Major Noel reports that this notification had a good effect wherever it was made known and in particular has enabled him to enter into practical relations with Kurdish leaders such as the sons of Bedr Khan.

It appears desirable from all local points of view that a *communiqué* on the lines of this notification should be widely issued both by Egyptian Expeditionary Force and by the High Commissioner, Constantinople, and by the Civil Commissioner in Mesopotamia.

Telegram—R.

From—Major Noel, Aleppo.

To—The Civil Commissioner, Baghdad, repeated Constantinople and Cairo.

No. 117.

Dated 20th August, 1919, received 21st August, 1919.

Instructions to arrest persons accused of committing atrocities were received by Intelligence Officer, Aleppo, in January last. Some Kurds from areas east of Euphrates, who happened to be in Aleppo area were imprisoned on the allegations of Armenians and in majority of cases are still in prison awaiting trial. The effect of this policy on the opinion of the Moslems has been deplorable and has promoted instead of allaying racial and religious enmity. Of those arrested majority are very small fry and if policy were carried to its logic conclusion these would represent but a fraction of those we should have to arrest.

It has been decided by H.M.G. that a vindictive policy towards the Kurds shall not be pursued and in accordance with this decision a proclamation has issued, it follows that (a) instructions as above quoted to Intelligence Officer should be cancelled, and (b) except in cases of officials who on their own authority issued orders for massacres, all prisoners accused of committing atrocities should be released.

Telegram—P.

From—Civil Commissioner, Baghdad.

To—H.M.'s Secretary of State for India, London. (Copy by post to Government of India)

No. 9743.

Dated 21st August, 1919.

Please refer to my telegram No. 8677 of August 3rd.

Following telegram dated 20th August, received from Major Noel:—
"Instructions to arrest * * * * * be released."

I entirely concur. It will be perilous from every point of view if we continue our present policy towards Mohammedans in Kurdistan.

Telegram—P.

From—Civil Commissioner, Baghdad.

To—High Commissioner, Constantinople and Cairo.

No. 9744.

Dated 21st August, 1919.

Telegrams dated 1st and 20th August from Major Noel, have been repeated to London with my support.

This suggestion was forwarded to Egypt Force, Cairo, in this Office telegram 4793 of April 24th, repeated to India Office, Simla, Tehran and Constantinople.

With the concurrence of the General Officer Commanding, Egyptian Expeditionary Force at Cairo, who showed him the telegram during his visit there, the Civil Commissioner replied through the Residency at Cairo on the 4th May (Cairo, No. 543 M., repeated Foreign Office 713, and to Tehran and Simla) authorising Lieut.-Colonel Howell, who was officiating Civil Commissioner at Baghdad, subject to the concurrence of the General Officer Commanding-in-Chief Mesopotamia, to announce a general amnesty on the lines proposed by Major Noel in respect of Kurds in districts within the Mosul Wilayat. Lieut.-Colonel Howell was directed to inform Major Noel that this had been done. Kurds in the districts outside the Mosul Wilayat would no doubt draw their own conclusions.

In a subsequent telegram, Cairo 544 M., the Civil Commissioner authorised Major Noel to make any verbal communication he thought necessary in conformity with the above. These assurances were authorised in the case of Mesopotamia by the General Officer Commanding-in-Chief (C/1962/30 of May 6th) with the proviso that the amnesty would not renounce the return of abducted persons or stolen property.

In May 12th on his return to Baghdad, the Civil Commissioner made a formal reference on the subject to the India Office (5353 of May 12th) in which he recommended that we should adopt the third course proposed in the telegram of May 1st from Constantinople and give full assurances regarding amnesty and freedom from Armenian domination in areas predominantly Kurdish as far as His Majesty's Government were concerned without, however, committing ourselves to acceptance of a mandate for the Kurdish areas beyond the Mosul Wilayat till we could see how affairs were moving.

On the 5th June the India Office replied in the following terms:—

"Reference proposals made in the sixth paragraph of your telegram under discussion, we attach special importance to qualification that assurances should only be given so far as His Majesty's Government are concerned. As regards amnesty, in view of general uncertainty as to the future of the status of the regions affected the Foreign Office think it inadvisable to go beyond assurance that no vindictive policy will be pursued. (See my telegram, dated 12th May). They would have preferred this vague equivocal formula even in the case of the Kurds within the Mosul Wilayat, but if more explicit assurances have already been communicated to the latter they may of course stand.

In respect of past events only, of course, can plea of Turkish instigation be accepted. Second proposed assurance should be limited to freedom from unrestricted Armenian domination.

Subject to the above remarks the proposals in paragraph six of your telegram under reference are approved."

Previous to the receipt of the above orders grave disturbances broke out at Sulaimaniyah and threatened to extend to the whole of the Kurdish border. By a fortunate coincidence, Sayid Taha of Rowanduz and Shamsdinan, was present at Baghdad, and after lengthy conversation was given a letter in Persian to the following effect under date May 22nd:—

"I have been authorised by His Majesty's Government to assure you personally that His Majesty's Government have no intention of adopting a vindictive policy towards Kurds in regard to acts committed during the war, but are prepared to grant them a general amnesty.

This will not prevent the representatives of the British Government from using their friendly endeavours to make peace between Armenians and Kurds in regard to their personal affairs, and they will also use their best endeavours to settle between the two parties questions relating to land in a friendly manner without resort to armed intervention.

His Majesty's Government wish me to assure you, that, the interests of the Kurds are by no means being lost sight of at the Peace Conference.

This communication seems to have had the desired effect and no disturbances have taken place in the area controlled by this man."

The purport of the foregoing was communicated to Major Noel who on June 23rd issued the following Notification in the Kurdish areas in his charge:—

"The future of the country variously known as Armenia or Kurdistan is a question which must be decided by the Peace Conference.

No one need doubt that the Peace Conference will decide in accordance with its often expressed principle that nations have the right to determine their own Government. The British Government has given its assurance that the interests of the Kurds are not being overlooked at the Peace Conference.

Until the decision is made known it is the duty and the interest of all nationalities and classes in Kurdistan to preserve peace and order.

Telegram—P.

From—Major Noel, Aleppo.

To—Political, Baghdad, repeated to High Commissioner, Constantinople and Cairo.

No. 110.

Dated and received 2nd August, 1919.

The following passage appears in the instructions issued to Relief Officers at Constantinople, begins:—At the present time it is not feasible to investigate the cases of minor offenders, but information should be collected and names recorded on the lines shown in Accusation Form A which may be distributed to Priests, etc., through safe channels. Ends.

Any Armenian who may have a grudge against a Muhammadan can, as a result of such policy, by making a statement on oath to an Intelligence or Controlling Officer obtain the arrest of the Mohammedan.

In Aleppo and the surrounding districts there have been many such cases.

I obtained the release, at the end of June last, of five Diarbekiris who had undergone a month's imprisonment here. No steps whatever had been taken to examine their case or to collect any further evidence since the day they were arrested and such evidence as did exist was of the weakest description.

Early in July the French arrested in Cilicia on the statement of an Armenian, two Muhammadan boys of 14 and 17 and a Greek doctor. These were, after being roughly handled by the Armenian Gendarmerie made over to our Intelligence Officer at Adana and by him sent back to Aleppo without papers of any description or charge warrant. They were released yesterday after having been in jail here 20 days.

The Greek doctor is son of Vassilak who is a Judge at Mosul. He is a man universally respected in the Diarbekir Vilayet. The lad of 14 is the son of an enlightened and prominent Kurdish Chief who has given to me considerable assistance. The Chief was sending the boy at my suggestion to Europe to be educated.

Our allowing ourselves to be used as a tool of Armenian religious fanaticism and vindictiveness is greatly responsible for the anti-Christian and anti-British movement in Kurdistan.

Our own Administration is only brought in to contempt by arrests on insufficient evidence and release subsequently.

I have, in accordance with the instructions received from His Majesty's Government, assured the Kurds that it is not our intention to adopt a revengeful policy towards them, but more harm than good is being done in giving such assurances so long as the present policy of indiscriminate arrest of malefactors on flimsy evidence is allowed to continue.

In my opinion this system of Accusation Forms is the best means of fostering and promoting racial and religious hatred. It is now, I consider, essential that we bring into line the activities of Local Intelligence Officers with the policy laid down by His Majesty's Government.

Telegram—P.

From—The Civil Commissioner, Baghdad.

To—Major Noel, c/o Fivecav, Aleppo.

No. 8678.

Dated 3rd August, 1919.

I have supported and repeated your telegram No. 110 to His Majesty's Secretary of State for India, London.

NOTE ON ASSURANCES GIVEN TO KURDS.

Major Noel telegraphed from Nisibin on the 24th April stating that rumours had recently reached Nisibin of the adoption of a policy of retaliation against Moslems for the massacres of Christians, with the result that feeling was at present on the whole against us, and that interested persons had a good deal of success in frightening tribes with the bogey of pro-Armenian and vengeance-breeding Britisher. The agitation was, however, artificial, and a proclamation of general amnesty in regard to murders and massacres carried out by Kurds at instigation of, or on direct orders of Turks, and a formal declaration that we should only insist on restitution of immovable property would cause the present agitation to subside. If it was inconvenient to make this declaration in so many words it would be sufficient if he could be persuaded to inform people verbally to this effect.

As originally suggested in Baghdad's telegram, the deputation of Kurdish Chiefs which is to accompany me on my tour through W. Kurdistan, should be most useful in—

- (a) Undoing the effects of Turkish pan-Islamic propaganda;
- (b) helping to place the lives and property of Christians on a safer footing,
- (c) improving relations with the tribes on our present N.-W. frontier near Jezie and Shecuvisikh. (Sent under High Commissioner's No. 41).

Telegram—P.
 From—Political, Baghdad.
 To—Secretary of State for India, London. (Copy to Foreign Office, Simla by post).
 No. 7790.
 Dated 12th July, 1919.

Major Noel telegraphed on 11th instant as follows:—
 "Please see my * * * * * through Brayne."

Telegram—P.
 From—Major Noel, Constantinople.
 To—Political, Baghdad.
 No. 102.
 Dated 11th July, 1919, received 12th July, 1919.

Please see my immediate preceding telegram.
 Said Abdur Kadir's families and Bedr Khan's brothers are very badly off. I propose to get five extra horses and four mules for their transport—would you be prepared to sanction this?
 Eventually it might be possible to dispose of the animals without Government suffering any loss, but even if such loss is incurred £75 sterling should cover it, while my monthly maintenance charge estimated at £30 sterling.
 Could you arrange for the supply of the animals through the Military Authorities at Aleppo, otherwise I will have to arrange purchase locally through Brayne.

Telegram—P.
 From—Political, Baghdad.
 To—High Commissioner, Constantinople.
 No. 7791.
 Dated 12th July, 1919.

Please communicate following message to Major Noel, begins:—The proposal made in your telegram of the 11th instant has my approval, but suggest that you ask Major Brayne to buy the animals locally or you may obtain them from the Military whichever may prove most convenient to you. On hearing from G.H.Q., Egypt force or you, I will telegraph on the subject to latter.

Telegram—P.
 From—The Civil Commissioner, Baghdad.
 To—The Secretary of State for India, London. (Copy by post to Government of India).
 No. 8677.
 Dated 3rd August, 1919.

Major Noel telegraphs on 1st August from Aleppo, begins:—
 "The following passage * * * * * by H.M.'s Government." Ends.

I have seen and heard sufficient to lead me to confirm the above representation and support the recommendations of Major Noel.

administration as a kindred institution. This would save the district, the horrors of more war, famine and chaos. It is for consideration whether the miserable state of the country and its inhabitants under present conditions does not justify action of this nature, even to the extent of an apparent violation of our pledges to Persia.

13. With regard to the non-Kurdish population of the district, in a Kurdish State under our auspices there should be no difficulty in protecting their interest and ensuring fair treatment. In any case their condition would not be worse and could hardly fail to be better than under the existing regime.

14. It is quite appreciated that there is little historical basis for considering Urmia as part of Kurdistan, but Urmia is to Kurdistan what a post is to a small state in Europe.

15. Under present Kurdish auspices we can probably repatriate the 17,000 Urmia Christians and 17,000 Assyrians under Persian auspices we certainly cannot repatriate the former and we may find it difficult in consequence to repatriate the latter.

(Sd.) E. J. ROSS, Major.

i/c Kurdish Bureau.

Baghdad, the 8th July, 1919.

Telegram—P.

From—Major Noel, Constantinople.

To—Political Baghdad, copy to High Commissioner, Constantinople.

No. 101.

Dated 10th July, 1919, received 11th July, 1919.

In frequent and lengthy discussions which I have had with Kurds of the parties of Bedr Khan and Abdul Qadir, I learn that there is a very real breach between the Turks and the Kurds which can only be bridged by a repetition of the Smyrna policy, viz. to form an Armenian State including areas in which Kurds predominate. Their pro-British sympathies are, I am inclined to think, genuine, but it is difficult to say whether they would stand the strain of inclusion in an Iraq where Kurdish areas predominate such as Akra or Sulaimaniyah, etc. as you suggested in your telegram No. 6666. It is too early yet to sound them on this subject.

They do their best to impress on me their friendliness to Christian and especially Nestorian interests and the heads of the Christian communities whom I met in Maybekr corroborate their statements on this point. Even more emphatic was the evidence of the American Missionary Usher who passed through Constantinople on his way from Bayazid area to Paris.

As regards Persian Kurdistan they adopt a very satisfactory attitude and are of opinion that if they could get into touch with Said Taha and Simko they could influence them in the matter.

The present attempt of the Turks to Ottomanise the Kurds is the chief point on which I base my assertion that the gulf between Turks and Kurds is unbridgeable. There is no longer any talk of Kurdish autonomy with Turkey as mandatory power. The Turks are basing their efforts solely on the pan-Islamic policy and even go so far as to drop the use of the word "Kurdish" and substitute "Moslem."

The Turkish Government have issued orders that Kurdish refugees are to be so spread over the country that they may never exceed 5 per cent. of the whole population in any place, probably with a view to merging them more speedily into the rest of the Turkish population. At the same time they are doing all they can to prevent their return to Kurdistan and though this is evident to the Kurds they are more genuinely concerned at the present Turkish propaganda on Pan-Islamic and Chauvinistic lines which lays stress on the bogey of Armenianism. This propaganda is likely to have some weight with the ignorant tribes and thus cause them to prejudice their cause in the eyes of the Allied powers. They complain that hitherto we have always thrown cold water on their efforts to combat the effects of this propaganda.

I must most strongly impress on you that the present friendly attitude of Kurdish intelligentsia is based on the hope that we will not treat Kurdistan in the same way as Smyrna was treated. The difficulty to undo the effects of the recent Turkish pan-Islamic propaganda will increase daily until we assure them that areas where the Kurdish element is predominant will not come under Armenian domination. Perhaps a way out of the difficulty would be for H.M.'s Government to qualify this assurance by using the words "predominatingly Kurdish areas as they existed before the war."

The above districts are connected with it by roads practically fit for motors throughout, with no serious obstacles (as obstacles do in Kurdistan). However, also in Kurdistan do such communications exist and in no other direction. All trade and all communications converge in consequence naturally to Urmia.

2. The Urmia plain is largely inhabited by Kurds bearing close kinship with those on the west side of the frontier and in many cases a large amount of property in the Urmia plain is owned by persons living on the Turkish side of the frontier. A large portion of the migratory Kurdish tribes winters on the Persian side of the frontier returning in summer to the high ground on the Turkish side.

3. It would seem, therefore, that the present frontier line is more or less an arbitrary one, its history shows that it has never been accepted either by Kurds, Persians or Turks as equitable or logical.

4. This leads to the conclusion that the future of Urmia is a question which will affect the Power who may be burdened with the mandate with regard to Kurdistan at least as much as it now affects Persia and, given a good mandatory, in a settlement of the Urmia problem which aims at future stability in those regions the interests of Kurdistan must be given a consideration at least equal to that given to the claims of Persia.

5. Whether or not the frontier is altered, if anything is to come of our efforts to produce order and a reasonably stable Government in the adjacent parts of Kurdistan we must stabilise conditions in Urmia and give the Kurds reasonable consideration and unrestricted access to their chief trade centre.

6. There seems to be three possible solutions of the Urmia question:-

(a) To support the Persian Government with troops, etc., to such an extent that it can evolve law and order from the existing chaos and maintain it. In order to secure fair treatment for the Kurds it would be necessary to make it a condition of such support that the Persian Governor should be selected by us and should be amenable to our advice.

This solution has the fatal defect that it can only be a temporary stop gap, for we can hardly be expected to prop up for ever a decadent Persian Government, under which, when our support is finally withdrawn, affairs will again revert to the same condition of chaos.

7. For Urmia to be taken over by a Foreign Power or Commission and to be run directly by them as theirs under a mandate.

This scheme would probably be more effective than (a) above as a Foreign Power could hardly fail to do the job better than the Persians, even with our backing. It would be, moreover, more acceptable to the Kurds. What Foreign Power, however, is going to commit itself to such a responsibility with no great gain in the future? This scheme has the same fatal defect as (a) in its lack of permanency, for even if a Power were found to take on the job it would not be expected to do so for ever.

8. To allow the district to accept for Kurdistan. This is "self-determination" with a vengeance, but this idea has caught the Oriental imagination and is growing in strength daily. As far as can be seen at present the Persian Government will eventually be thrown out by the Kurds unless we actively intervene. If this section of the Kurdish nation frees itself from Persian rule which it dislikes and then turns and asks to be included in the independent Kurdish State to which it naturally belongs, are we to say "No," and be prepared to keep it out by force? It will be useless to say to the Kurd that we have promised not to touch Persia or to allow her integrity to be violated. Kurds do not recognise our right to give such pledges at their expense.

9. Moreover, any attempt to coerce the Kurd to remain under the Persian Government from which he is trying to free himself will shake to the core our influence throughout those parts of Kurdistan where we are not prepared to support our authority with troops, for the Kurd feels that the Persian Government is rotten to the core and that he is at least as capable as the Persian to raise his own people and others.

10. If the Kurd by himself throws out the Persian Government and then asks for inclusion in a Kurdish State I do not see that we can in fairness refuse him, and I do not see that we commit any breaches in our pledges to Persia by so doing provided that we are scrupulous on the point of giving the Kurd no encouragement and no assistance in ousting Persian Rule. So far we have been scrupulous. The Persian has not.

11. The final inclusion of Urmia in the Kurdish State, if the latter is ever brought into existence, seems to be the only solution giving any chance of real stability in the future.

12. Setting aside our pledges to Persia the best solution of all and that which would probably be most acceptable to the majority of the inhabitants would be to separate Urmia now and either tack it at once on to a Kurdish State under our auspices, or administer it ourselves with a view to its eventual inclusion in such a State, or if not included actually in the State, its

Those who are now in Constantinople are—

- (1) Abdul Kadir, whose territory is most easterly.
- (2) The most known and respected family in Kurdistan—the Badir Khans (the feudal system is represented in both the tribes), and
- (3) Representatives of the more sedentary population who represent the less powerful population to (West) and who in the Turkish Empire here hold high positions.

I have agreed to the proposal that representatives from each class should return to Kurdistan, not with Major Noel, but separately so as not to connect them up intimately but with the intention later on of joining Major Noel in order to track through the country with a view in the first place of impressing on the tribes the necessity for the maintenance of order. I was, in the case of the two latter, asked to give a guarantee that during their absence their families would be safe, for as stated by them by orders of the Turks the Kurdish Club at Diarbekr had been closed and Kurds who had welcomed Major Noel during his tour had subsequently been molested by the Turks. Further that owing to their petition to the Peace Conference (see my despatch No. 564 of 24th April, 1919), of which the Turks had come to hear and their Kurdish Nationalist movement they felt that you might be alarmed on general lines.

As regards Kurdistan, Armenia, or Turkey, it might be made perfectly clear to them that we have no knowledge whatever as to what the decisions of the Peace Conference might be in regard to these countries or as to the form of Government that will be introduced, or as to mandatory nation, but British were in Mesopotamia and action we were taking was merely with a view to securing safety, so far as it rested with the Kurds, of the frontier and its vicinity.

Their families ought to have nothing to fear from the Turkish Government, so long as they confined their activities to the maintenance of law and order amongst the Kurds, of protecting the Christians and without actively pushing their National aims. Should the Turkish Authorities show any hostilities towards their families we would be prepared to use our best offices for their protection.

In the second place great anxiety is shown by them in regard to the activities of Mustapha Kemal, who has excellent material for propaganda work in the rumours of an Independent Armenia and the occupation of Smyrna by the Greeks, as well as amongst the ignorant tribes of Kurdistan. In the event of their taking action against Mustapha Kemal they wished to know if the High Commissioner would close his eyes to their proceedings. For me to acquiesce in such a course of action would be tantamount to an authorisation to make war on the Turks which would be most undesirable and they were therefore informed that save in conjunction with the recognised and established Turkish authority no action should be taken against Mustapha Kemal, though if the latter sent emissaries with a view to stirring up trouble they should arrest them and dispose of them in accordance with the desires of any British Official.

I have been much impressed by the wideness of the present breach between Turks and Kurds, it must not, however, be lost sight of that the latter are not very strict Moslems, in fact, quite a large percentage are not Moslems at all.

Of course, the question of primary importance which is at stake is to secure a satisfactory and safe Mesopotamian frontier but this will lead us inevitably to the question of autonomy and independence of Kurdistan.

There appeared to be a genuineness in the desires expressed by the Chiefs of Kurdistan for the suzerainty of the British and I am assured by Major Noel that in the Districts he has visited, so far, the feeling is by no means unsupported.

That the matter is one which has a very large Political importance, I quite appreciate, but it is must be faced and it is most essential that the circumstances should be turned to the best advantage possible, and I cannot imagine any possible solution by which Mesopotamia will not be confided to a British Mandate, while it is essential for the general prosperity and peace of Mesopotamia to have good relations with the Kurds. My action therefore will, I trust, meet with your approval.

Of course, pending the decisions of the Peace Conference we can not, it has been made perfectly clear, say anything of a final or definite nature.

It will go far to reduce the powers of the Turks for evil if we can permanently detach them from the Kurds and I think this fact should not be lost sight of.

NOTE ON KURDISH CLAIMS TO THE URMIA DISTRICT OF PERSIA.

The close connection between Urmia and Kurdistan is not perhaps fully realised except by Kurds.

The whole of North-Eastern Kurdistan including the districts of Neri, Bashqalah and Diza centres on Urmia.

I think you will agree that to get the Turkish Government to quell numerous disturbances in Kurdistan by force of arms would be neither beneficial or good policy. The only course which seems feasible apart from using our influence with the Government is to offer suggestions regarding particular local officers by name. Thus I could demand the dismissal of the Wali of Van whom I mentioned in my telegram No. 33 of June 16th, to which I await your reply. It would, however, be a far more difficult matter to replace these men as I have not since the occupation of Smyrna met a single intelligent Turk of any value whose private sympathies are not strongly Nationalist. I am further hampered by considerations affecting local chiefs. The Armenian delegates have submitted a list of names of the agitators, a copy of which has reached me much mutilated, which includes the names of Simko and Shaikh Taha, both men not easily to be coerced from this end, but who have recently evinced a friendly spirit towards you. You yourself have ruled out the name of Shaikh Abdul Kadir, and we might persuade him to use his influence on our behalf in the Van district if we could convince him that we do not propose to make the Armenians the dominating factor in Kurdistan and provided also that he and Taha could be fitted in together. However, whatever else is done, I presume you have convinced the Kurds within your sphere of influence that the Peace Conference is not likely to approve of any further decrease in the Armenian population by massacres and terrorisation (as were effected under the regime of the deputy) in districts like Van which are the natural dwelling places of the Armenians and whence the Armenians have been got rid of during the war.

*My 18004/31/57. June 17.

Telegram—Pty.
 From—Political, Baghdad.
 To—High Commissioner Constantinople, repeated India Office, London, and Minister Tehran, (copy to Government of India by post).
 No. 7433.
 Dated 3rd July, 1919.

Please refer to your telegram No. 1372 of 1st instant, addressed to me and repeated to Foreign Office, London.

The matter should, I would suggest, be discussed by you with Major Noel who by this time has no doubt arrived in Constantinople.

With a view to improving the situation in Central Kurdistan, I make the following specific proposals, subject to his comments:

1. The removal from Neri, Diza and Bashkala of the Turkish garrisons. Propaganda of an anti-Armenian and anti-British nature, from these centres are being actively circulated and it is difficult for Simko, Saiyid Taha, and other useful local elements to commit themselves entirely to us until these garrisons are removed.

2. In Van, Bitlis, etc., persons belonging to Abdul Qadir's group though they are not definitely hostile to the Turkish Government, might be appointed as Governors. They might for the present be made use of under a new regime and in their own interests they would no doubt treat Christian minorities well. The good treatment of Christians should be made a condition of their appointment.

In their respective areas Shaikh Taha and Simko have expressed their willingness to protect and repatriate the Christians and act actively with us but at the moment it appears they except as their price what we are not in a position to offer, i.e., a free hand in the Urmiyah district.

Telegram—P.
 From High Commissioner, Constantinople.
 To—Foreign Office, London, under No. 1437, repeated to Political, Baghdad.
 No. 42.
 Dated 10th, received 11th July, 1919.

Please refer to your letter No. 77676, dated 29th May, 1919 to the India Office, London, my telegram No. 1430 and telegram from Civil Commissioner, Baghdad, No. 5353 of 12th May, 1919.

From every point of view a great advantage might, Major Noel thinks, be gained by this by the principal Kurdish Chiefs along the mountainous frontiers of the North.

1. The agitation is, so far as I am able to judge, of a purely artificial nature and does not appear to be by any means the result of any further local sentiments in regard to news connected with the decisions of the Peace Conference.

2. A few individuals appear to have conducted this agitation, their sole attitude being one of consistent hostility towards the Armenians; the tone of their pronouncements was directed, not so much against Foreigners as against the Armenians.

On account of their previous atrocities in connection with the Armenians many of these men have every reason to fear the coming of any decent Government.

3. The agitation has not had any considerable success in turning the people against the British, though they have resulted in many sporadic cases of assaults against and murder of Armenians.

4. To Foreign intervention there seems to be no actual intention on any one's part to offer opposition. But many intelligent men are of opinion that if this agitation is allowed to continue unchecked and occupation is delayed, very long feelings may reach to such a pitch that it might be a signal for an outbreak of serious violence against the remaining Armenians as soon as the approach of foreign troops was announced.

Men of all races have an earnest desire here for instant measure to be taken to check this tendency which threatens to do so much evil.

Be what these means may whether the immediate occupation by (Allied) troops or the arrival of a new Vali, the initiative of the present evil comes from outside the existing Turkish Government. Ends.

In some particulars the above agrees with the tenour of my reports to date.

The only circumstance I would note is that the tendency referred to above could in all probability be checked by an announcement which would satisfy Kurdish national aspirations and free them from the bug bear of domination by the Armenians; this course might, however, result in possible disaster for the Christians as it would entail the risk of souring the Turks."

Telegram—P.

From—Political, Baghdad.

To—Secretary of State for India, London; repeated to High Commissioners, Cairo and Constantinople. (Copies to Foreign Office, Simla, by post).
No. 6829.

Dated 17th June, 1919.

On the 12th instant, Major Noel telegraphed from Diarbekr, begins:—
From an American Missionary, souring the Turks.
Ends.

Telegram—P.

From—High Commissioner, Constantinople.

To—Political, Baghdad, (repeated Foreign Office, London, under No. 1372).
No. 38.

Dated 1st July, 1919, received 2nd July, 1919.

Please see your telegram of 22nd May, 1919. No. 5760. A summary has been telegraphed by Foreign Office of a Memorandum submitted by American delegation in Paris. It deals with the attempts to create a Kurdish majority in Van and the Armenian districts.

We understand from the P.O. that you believe this report to be true and consider that the matter could be best handled from Constantinople through the Turkish Government.

I shall be grateful for definite proposals as to the line of action you would suggest. You are, of course, aware that the Turkish Government have no real sympathy with Armenian national aspirations. They would probably even go so far as to sympathise with any movement inimical to those aspirations.

It is, however, the C.U.P. which control the movement and not the Turkish Government. The latter's influence over the C.U.P. and local chiefs does not extend to distant places. I am exerting myself to direct and keep the peace in this region until the Peace Conference finally decide the future of the country.

In some villages the Christians are in the position of bondmen to local Aghas, and in some other villages Moslems have squatted.

The local Government is not in a strong enough position to meet out justice to the Christians.

In the town and in the district complete justice could be obtained by the exposition of the results of the European Commission.

It is difficult to say whether troops would eventually be required to give support.

If Kurdish national aspirations were satisfied this might not be necessary.

Telegram—P.

From—Political Baghdad.

To—Secretary of State for India, London; repeated to High Commissioners, Constantinople and Cairo. Copy to India (by post).

No. 6810.

Dated 17th May, 1919.

On the 9th June Major Noel telegraphed as follows:—Begins.—In Diarbekr justice has been done this might not be necessary.—Ends.

Telegram—P.

From—Noel, Diarbekr.

To—Political, Baghdad.

No 87.

Dated 7th, received 15th June, 1919

I desire now in case my reports up to the present have not made it clear to draw your special attention to the success with which the propaganda directed against H.M.'s Government, is being worked amongst the bulk of uneducated people in this country.

Stories are rife in every mouth of the partiality shown to Christians, enmity to Islam, and exactions and tyranny by the British in Mosul.

My Muhammadan staff are in some cases intimidated and are continually being reproached for serving with the enemies of Islam.

I cannot help but feel that after the experiences of my winter tour in East Kurdistan, the present feeling is probably ephemeral and unnatural; but a situation which is favourable to the occurrence of incidents of a regrettable nature which will very possibly prevent our starting with a clean slate and prejudice our case.

Telegram—P.

From—Political, Baghdad.

To—Secretary of State for India, London; repeated to Minister Tehran and High Commissioners, Constantinople and Cairo (copy to Foreign Office, Simla).

No. 6826.

Dated 17th June, 1919.

On the 7th June, Major Noel telegraphs from Diarbekr as follows, begins: "I desire our case." Ends.

Telegram—P.

From—Noel, Diarbekr

To—Political, Baghdad.

No. 91.

Dated 12th June, 1919, received 16th June, 1919.

An American Missionary, named Riggs, writes to me from Kharpur, 9th June, as follows:—

I wish to bring to your notice certain facts in connection with an agitation of anti-Christian character which has during the past few weeks produced a panic here.

Basrah Wilayats to form an Arab State likewise under British auspices. The only alternative I see to this scheme is the re-establishment of Turkish authority over all six Wilayats under some form of European supervision.

10. I need hardly say that I view the prospect of the extension of our commitments to Kurdistan with no little apprehension, and should prefer to see America, or even Turkey, in charge, but the question will no doubt be considered by His Majesty's Government in all its hearings before a decision is taken.

11. I propose to visit Aleppo about June 20th to meet Major Noel, and after my meeting with him shall be in a position to make more specific proposals if desired.

12. I am well aware that the foregoing proposals constitute a considerable extension of the proposals made in previous telegraphic correspondence in that they involve a recognition of the principle of a Kurdish State within British sphere guided by British Agent, with the alternative of a re-constituted Turkish Empire, and I submit them with all diffidence for the consideration of His Majesty's Government.

Telegram—P.
From—Noel, Diarbekr.
To—Political Baghdad.
No. 92.

Dated 12th and received 15th June, 1919

“Here and in the adjacent parts of Kurdistan, Kurdish leaders are feeling very keenly the full publicity which is being given in Europe to Armenian national claims while their case is comparatively a closed book.

A restlessness also possesses them because decisions are being arrived at in Paris which vitally affect their future, while they themselves are idly sitting here.

This all tends to create a natural desire to cause local demonstrations with a view to bringing the Kurdistan question into the limelight and confronting the Peace Conference with a *fait accompli*.

To a certain extent they seem to have gained an impression that we are in sympathy with their National movement, and I have been consulted by them in regard to taking action against the Turkish Government of an overt nature.

I have, of course, used my best endeavours to dissuade them from such a course of action and have explained to them that the position of the Christians and the present situation is already sufficiently disquieting without their wishing, by the destruction of the last vestige of organised authority, to complicate matters still further.”

Telegram—P.
From—Political Baghdad.
To—Secretary of State for India, London; repeated to High Commissioners, Constantinople and Cairo. Copy to Foreign Office, Simla (by post).
No. 6763.

Dated 16th June, 1919.

From Diarbekr, on the 12th instant Major Noel wired as follows:—
Begins.—“Here and in adjacent parts
complicate matters still further.”

Telegram—P.
From—Major Noel, Diarbekr.
To—Political Baghdad.
No. 85.
Dated 9th June, 1919, received 15th June, 1919.

In Diarbekr justice has been done to the Christians to a substantial degree by the restoration to them of property and persons. In the districts this is not the case; only a small percentage of refugees in Diarbekr have dared to return and the majority who dare to make the attempt only do so

Telegram—R.

From—Political, Baghdad.

To—Secretary of State for India, London, repeated Cairo, Constantinople
Tehran and Simla (by post).

No. 6666.

Dated 13th June, 1919.

KURDISTAN.

Reference your telegram of 5th June, and your telegram of 21st May which latter was only repeated to me by the Government of India on the 10th June, I find it most difficult to reply thereto.

2. The Ethnographical Map of Eastern Turkey in Asia as issued by the War Office, No. 2901, published by the Royal Geographical Society shows what areas are predominantly Kurdish and is remarkably accurate. This map illustrates forcibly the difficulties of the problem.

3. The Turko-Persian Frontier must presumably form the Eastern Limits of the Area to be recognised as predominantly Kurdish.

For economic and for strategic reasons, and in order to secure to the Iraq State the advantage of a mountainous tract, well wooded and capable of great development, it is desirable to include Sulaimaniyah, Rania, and Keui Sanjaq within the limits of the Mesopotamian Administration.

Erbil is an integral part of the Mosul Wilayat and when I visited the town by Air on June 6th leading inhabitants were unanimous in their expressions of dismay at the mere prospect of being included in Kurdistan. Erbil, moreover, is one of the recognised Railway alignments to Mosul, and like Agra should be excluded from Kurdistan.

Dohuk and Zakho must also be regarded as within Mesopotamia but not Amadia.

4. The Southern Boundary, therefore, might run south-west from Kandil Dagh to point 1,143 on the one over million sheet, and thence to the intersection of latitude 37 and longitude 44, and thence to the intersection of latitude 37 and longitude 43.

5. I am inclined to think that the Southern Boundary of the area predominantly Kurdish should run a little north of Jezirah-ibn-Omar, north of Nisibin, south of Mardin, north of Has-al-Ain, along latitude 37 to Berejik, up the Euphrates and then following the boundary of the Wilayats of Kharput (Mamuret-ul-Aziz) and Bitlis, and Van, thus excluding Erzincan and Erzerum.

6. Within this area, which includes Diarbekir Wilayat are large tracts shown on the map as predominantly Armenian. I understand, however, from Major Noel and from other sources, that the Armenians in these areas are in a very small minority and I regard it as impracticable to attempt to place them in a position of superiority or independence there. Left to themselves they would probably have no difficulty in maintaining their position under European auspices and might enjoy aspects of extra-territoriality. For the rest, perhaps, the United States of America might be prepared to guarantee them a livelihood, fair treatment, and prospects of national development, in the Erzerum and Trebizond Wilayats, and which could be garrisoned and administered comparatively easily, and should not be too much for the Americans to tackle.

7. Kurdistan is split up into two groups, the pro-Kurdish party, who under suitable management might be pro-British and pro-Turkish party who are fanatically inclined, anti-Christians, and anti-Foreign. Either party could obtain effective control of the country with some extraneous support and we have to choose between them. If, however, Turkish authority is re-established in Armenia and Kurdistan, the idea of Kurdish and Armenian States falls to the ground.

8. Numerous and virile as Kurds are, and strong as the national feeling is, they are so scattered, and geographically so split up by mountain ranges, that it is inconceivable to me that they can be united, except under a strong Foreign Administration with its centre at Bitlis or Van and the trend of Muhammadan feeling in the Middle East, owing partly to current Greek and Italian action is at present admittedly somewhat unfavourable to the acceptance of the tutelage of Christian powers, but is more likely to accept British guidance than that of any other Power.

Action on the spot cannot for much longer be confined to collecting information and conveying vague assurances to one side or the other. It is from a local point of view necessary that a decision regarding policy should be reached and instructions issued accordingly.

9. The foregoing proposals may be briefly summarised as follows:—

Trebizond and Erzerum Wilayats to form a single Armenian State under predominantly American auspices. The remaining four Wilayats to form

Telegram—(P) Priority.

From—H.M.'s Secretary of State for India. London.

To—Political, Baghdad. (Repeated to Foreign Simla).

No. of groups—192.

Dated 5th June, 1919, received 6th June, 1919 (07/25).

KURDISTAN. Please see your telegram No. 5353, dated May 12th. Subject to the condition indicated in the last paragraph thereof, you are authorised to assume charge of Kurdish affairs, but you should take no important step without the concurrence of H.M.'s High Commissioner, Constantinople, with whom you should act in close consultation, not mere communication.

The G.O.C., Egypt, should also be kept informed.

Reference proposals made in the sixth paragraph of your telegram, quoted above. We attach special importance to qualification that assurances should be given only "So far as H.M.'s Government are concerned."

As regards amnesty, in view of general uncertainty as to the future of the status of the regions affected, the Foreign Office think it unadvisable to go beyond assurance that no vindictive policy will be pursued. (See my telegram, dated 12th May). They would have preferred this vague Equivocatory formula even in the case of the Kurds with the Mosul Vilayet, but if more explicit assurances have already been communicated to the latter they may of course stand.

In respect of past events only, of course, can plea for Turkish instigation be accepted. Second proposed assurance should be limited to freedom from unrestricted Armenian domination.

Subject to the above remarks the proposals in paragraph six of your telegram under reference are approved.

I shall be glad to have your views as to the limits of the areas affected, as soon as possible. In this connection please see my telegram of the 21st May. Please inform me if you are still in favour of the exclusion from Iraq State of Diarbekir and Urfa.

We leave to your decision, in consultation with H.C., Constantinople, the question of inviting Bedr Khan brothers or other Notables from outside to visit Kurdistan.

*Alternative interpretation is equal to ER, thus making preceding group equal to Vaguer.

Telegram—P.

From—Political, Baghdad.

To—Noel, Diarbekr. (Repeated to Broome, Tehran, and Policy, Egyptforce).

No. 6449.

Dated 8th June, 1919.

On the 5th instant, H.M.'s Secretary of State for India telegraphed as follows:—

"KURDISTAN. Please see * * * * *
KURDISTAN."

Repeated to Minister, Tehran, and Policy Egyptforce, Cairo.

Telegram—P.

From—Foreign, Simla.

To—Political, Baghdad.

No. 848-S.

Dated 10th June, 1919, received 11th June, 1919.

Following message, dated May 21st, from the Secretary of State for India, begins:—"KURDISTAN. For the purposes contemplated in the sixth paragraph of your telegram of the 12th May, No. 5353, can you indicate approximate limits of area (s) to be regarded as predominantly Kurdish."
Ends.

Please send reply to India Office direct.

to settle between the two parties questions relating to land in a friendly manner without resort to armed intervention. The interests of Kurds, His Majesty's Government wish me to assure you, are by no means being lost sight of at the Peace Conference."—Letter ends.

This may serve as a guide to you. Ends.

Telegram—P.

From—Secretary of State for India, London.

To—Political, Baghdad, repeated to Foreign Office, Simla.

No. of groups—166.

Dated 2nd, received 3rd June, 1919.

It is stated in a Memo., dated the 15th ultimo, by the Armenian delegates who are now in Paris, that information from a well-informed source goes to show that the activities of the Kurds to establish a Kurdish majority in certain districts of Armenia, especially in the Van district, and also measures for preventing the return of Armenian refugees from Persia and the Caucasus, are being conducted under the guidance of the Committee of Union and Progress with the support of the Turkish Government. See your telegram of 22nd May. The ex-Wali of Van, Haider Bey, is said to be the principal organiser of this movement, while the principal agents are Osman Bey, Scuko, Saiyid Taha, and Mehmed Sedlagha Warren.

The Turkish Government have, it is said, authorised Osman Bey to return to Van from Konia, and the valley of Haiotz Tzar is already in the possession of the Djelati tribes, while the villages in the Kharrakonis and Ardjak region, have been occupied by Arovssun.

To the above mentioned and other leaders Constantinople have, it is said, sent instructions in detail.

Have you any means of ascertaining the correctness of these reports, and if so, can you make any suggestions as to measures that may be adopted to counteract or prevent them?

Telegram—P.

From—Political, Baghdad.

To—Desert Corps, Aleppo.

No. 6299.

Dated 5th June, 1919.

Please communicate the following message to Major Noel. Please see my telegram No. 5353, dated the 12th May, sent to Aleppo by air.

Secretary of State for India on 2nd June telegraphed as follows, begins: "It is stated in a Memo. * * * * or prevent them."

Ends.

Telegram—P.

From—Political, Baghdad.

To—Secretary of State for India, London; repeated to Desert Corps, Aleppo and Foreign Office, Simla.

No. 6300.

Dated 5th June, 1919.

Please refer to yours of 2nd instant.

The memorandum furnished by the Armenian delegates is based most probably on facts. See my telegram of 4th instant regarding Haidar Beg.

Tabriz telegram of 3rd instant confirms the opinion that these actions are inspired from Van.

In every district of Armenia I believe Kurdish majorities already exist. By the automatic increase of Kurdish population and measures threatened tending to decrease the numbers of Armenians, this majority is no doubt being established.

Action which would tend to remedy matters could at the present moment be best taken through the Turkish Government at Constantinople.

My telegram No. 5353, of 12-5-19, explains the general question and

Turkish-Kurds would like, but they fear being dominated by the Armenians as much as others would listen respectfully. If they thought they were being dissuaded from ventilating Kurdish national aspirations they would dislike proposed advice and they would protest that it was unnecessary if intended as a warning against endeavours to stir up feelings of anti-Christian or anti-British nature.

No opportunity is lost by me to impress on the Kurds with whom I am in touch the need for patience, confidence, and calm in Peace Conference. It is, however, rather less different in regard to the question now at issue. It is how best to deal with immediate situation of which Arab accounts is menacing and which, while Peace Conference pursues its deliberations at Paris may come to head locally.

In my telegram No. 928 I have attempted to sum up the alternative modes of dealing with situation as they present themselves to me.

If I am to confine myself here to giving good advice to particular band of Kurds by whom the advice is least needed and if we are to do nothing more locally than to give assurances of a private nature that it is not the intentions of His Majesty's Government to be vindictive it amounts to very little more than the adoption of the first alternative discussed in that telegram.

This was, I should assume, the definite intention of His Majesty's Government without more ado if the lives of Christians did not appear to be in some danger.

As it is I hesitate to proceed on that assumption too lightly and the following new considerations are, therefore, submitted by me regarding the other two alternatives in light of telegrams from Political Baghdad since April 29th and the changed situation here. Less chances than ever are held out in the second of my three alternatives of results now that a mortal blow has been struck at the authority of any Turkish Government here by the occupation of Smyrna and more especially at authority in Kurdistan of any Turkish Government which is disposed to work with us.

The practicability of third alternative also becomes rather more doubtful. The fear the Kurds have of their being placed under native Christian domination is not calculated to be relieved by the example of Smyrna. My impression is that if it squared with the intention of His Majesty's Government regarding future of Kurdistan to use these people like Abdul Kadir and Badr Khan then could still be used. Of this I cannot, however, be certain nor can I here judge of the relative value and importance of Shaikh Taha and Abdul Kadir. I do not think the latter who is so completely Kurdish would by his residence here be incapacitated for work in Kurdistan any more than King of Hedjaz is unfitted for that country by his residence here.

The difficulty of using Taha and Abdul together is realised by me to confine the latter to this side of the Armenian frontier which is some three degrees west of Shamsdinan which is his hereditary centre would certainly not be practical.

In either way the Jacobites can hardly count for much. Vicar Fehim is accused by one section of being an unscrupulous scoundrel and of community here. This is not improbably true.

The practical application of any policy decided upon by His Majesty's Government I quite agree had best be directed from one centre. There will however be, I hope, so long as areas involved remain technically part of Turkish Empire, full consultation with this High Commissioner.

Repeated to Political Baghdad, Chief Egypt force and addressed to Foreign Office, London.

Telegram—P.
From—Wilson Baghdad.
To—Desert Corps Aleppo.
No. 5756.
Dated 22nd May, 1919.

Please communicate following to Major Noel begins. I have given a letter to following effect to Saiyid Taha. Letter begins:—

“ I have been authorised by His Majesty's Government to give you full personal assurances that His Majesty's Government have no intention of adopting a policy of retaliation towards Kurds in regard to any acts which they may have committed during the war, but are prepared to grant them a general amnesty.

This will not prevent the representatives of the British Government from using their friendly endeavours to make peace between Armenians and Kurds in regard to their personal affairs, and they will also use their best endeavours

I should make it my business to prevent this policy from drawing His Majesty's Government into any military commitments beyond our present sphere and would make it clear to all concerned that the mission in question was not intended to commit His Majesty's Government to anything more than the maintenance of order in this area in corporation with the Turkish authorities on the spot pending the result of the Peace Conference.

Telegram—R.

From—Political. Baghdad.

To—Secretary of State for India, London; repeated Simla, Tehran, Constantinople, Cairo, Aleppo (by air) and General Baghdad.

No. 5354.

Dated 12th May, 1919.

Shaikh Taha, uncle of Abdul Qadir, the grandson of the notorious Obaidullah, who attacked Persia in 1876 at the head of thousands of Kurds, has arrived in Baghdad from Neri and I have had long interviews with him.

Political Officers on the spot consider him to exercise greater influence with Kurds in Central Kurdistan and N.W. Persia than any other individual. This is spontaneously confirmed by the Naqib of Baghdad.

Shaikh Taha declared his object in coming to Baghdad was to press for a United Kurdistan under British protection including all Kurds now in Persia. He showed great disappointment on my explaining that he would not expect from us any help in realising his object so far as Persian Kurds were concerned and he stated that such separation was bound to come even without our consent. He accepted the position, however, and declared himself ready to assist us in every way possible to establish the regime that he and his friends desired in Kurdistan, *viz.* British protectorate almost precisely on the lines of proposals which have been approved of by H.M.'s Secretary of State for India. He asked, however, to be satisfied on the points named below:—

- (1) Amnesty.
- (2) No single Chief over Kurdistan but large autonomous groups.
- (3) Kurds not to be placed under Armenian or Nestorian domination—repatriation of Christians to be conditional on this.
- (4) H.M.G. to provide the same material assistance as in Iraq.

Telegram—P.

From—High Commissioner, Constantinople.

To—General Baghdad, repeated Cairo and London.

No. 26.

Dated and received 12th May, 1919.

Reference my telegram No. 17.

Unsatisfactory reports have, the Grand Vizier states, been received by him, concerning affairs in Kurdistan especially as regards Milli tribe, but they and several others had been expressing by telegrams their anxiety at continued advance of British troops. In reply the Greek Government circulated instructions to effect that British troops were not advancing into any part of the Ottoman dominions save with intention of establishing a good administration and order, and that in every way they should be helped. Representations to see what he could do more than this. He is now prepared to allow Abdul Kadir to go on a mission of pacification to Southern Kurdistan, though from a Turkish point of view, I think, he feels anxious as to what may be results of his journey. I would again repeat my belief that, the fear of falling under Armenian rule is the main cause of the agitation, amongst the Kurds.

Telegram—P.

From—Political Baghdad.

To—Foreign Simla, repeated Prodomo Teheran and Desert Corps Aleppo.

No. 5879.

Dated 25th May, 1919.

Please refer to my telegram, dated the 12th May. Following telegram, dated 21st May, from High Commissioner Constantinople. Begins.—Please refer to your telegram No. 828. Advice tendered by me would I fear have no effect on pro-Turkish-Kurds whose imagined interest is to stir up disorder in Kurdistan. Autonomy under aegis of Great Britain is what the anti-

As regards 3. Course I infer Major Noel's report that good deal might be expected of morals of Suasion provided that Kurds were relieved of fear of punishment for past offences. Question arises whether morals of Suasion might not best be exercised by sending spot men like Abdul Kadir or his sons and some of Bedr Khan's son, *i.e.*, Sureya, now in Egypt.

This question depends greatly on how far encouragement of such persons would square with our views regarding future administration of Kurdistan and how far we can let them hope that H.M.'s Government will not be a party placing them under Armenian domination.

It also depends much on whether it is desirable or proper to promote departure from here in guise of peace makers of persons whose activities when they reach Kurdistan will be divided between holding tribes in and undermining last remnants of Turkish authority.

Kurdish Club here have decided independently to send mission of leading members to influence tribes, but whether they can give effect to this decision must depend somewhat on attitude of Turkish Government and much more.

Former will probably try to introduce Government elements into mission. Club do not want this. If we gave facilities they would probably promise that mission would work on lines approved by us without our entering into formal commitments. Only danger would be that promise might be broken if our subsequent attitude disappointed them.

Present Turkish Government is probably free from any positive desire to work up Kurdish tribes against us, but Government count for less than C.U.P. at places like Diar Bekir and Mardin and even Government, however, well disposed towards us, naturally does not wish to lose sovereignty there.

The most important fact in situation is fear that that section of Turkey will be placed under Armenian rule. There is otherwise a strong tendency for Kurds and Turks to drift apart, but this fear drives them into union. The C.U.P. are undoubtedly using this as principal arm for their propaganda not merely in region concerned but throughout country.

Please instruct me in light of this.

Telegram—R.

From—Political Baghdad.

To—Secretary of State for India London, repeated Foreign Simla, Promode
Tehran, High Commissioner Constantinople, High Commissioner Cairo,
Desert Corps, Aleppo (By Air)

No. 5353.

Dated 12th May, 1919.

The following comment on telegram of May 1st and preceding correspondence from High Commissioner Constantinople are submitted.

Since my return on the 7th May I have not had time to examine the Kurdish situation as closely as I could wish, but after studying the reports submitted by Major Noel and after a protracted discussion with Shaikh Taha (*vide* my separate telegram) I endorse the views expressed by High Commissioner Constantinople.

Abdul Qadir has been away so long from Kurdistan and is on such bad terms with Shaikh Taha that he will, I fear, be of no use to us unless he is prepared to restrict his activities to Kurdish areas west of longitude 42.

For active work in Kurdistan long residence in Constantinople is a bad training and it may be best to keep him there and use him.

The Badr Khan family might be of immediate use on the spot. If our relations with France and the progress of peace negotiations so permit I would suggest that the brothers should be sent to Aleppo from Constantinople to meet Major Noel there, where they may be joined by Sureya from Egypt and proceed to Western Kurdistan on a mission with Major Noel.

I recommend that we should adopt the third course proposed in the telegram of May 1st from Constantinople and give full assurances *re* amnesty and freedom from Armenian domination in areas predominantly Kurdish so far as His Majesty's Government are concerned, without, however, committing ourselves to the acceptance of a mandate for Kurdish areas beyond the Mosul Wilayat till we see how affairs are moving.

It is necessary in order to give effect to this policy that Kurdish questions should as far as possible be dealt with from a single centre and I, therefore, recommend that I be authorised on behalf of His Majesty's Government to deal with the matter in all areas east of the Euphrates, through Major Noel, keeping Constantinople and Egypt force fully informed.

Kadir says that he and his friends in Kurdistan Committee stand for autonomous Kurdistan which they would like to see under British protection.

Truth is that Government mistrust Kadir and rightly from their point of view.

Kadir said that if His Majesty's Government want the country pacified he would undertake to go there himself or send a representative accompanied, if we like, by British Officers and would guarantee satisfactory results.

If His Majesty's Government do not favour this he is prepared to stand aside. In that case he well anticipates trouble especially if new Armenia comes as far south as Van. Kurds do not want to be ruled by Armenians.

They would like state of their own under British auspices. Failing that his personal opinion is that they may gravitate towards Persia on one side and Arabs further down.

They want to be quit for ever of the Turks who, he said, had never done anything for them and of whom he spoke with intense bitterness. Kadir was by way of making definite proposals to work with His Majesty's Government and expecting definite answer. He is shrewd narrow limits.

Nothing but most concrete evidence will make me think he or Bedr Khans are simply playing Turkish game and affecting British sympathies, in order to deceive us in Turkish interests. Body which is working for Turks is not Kurdistan Committee, but "Eastern Vilayets Defence Committee" with which Suleiman Nazif is identified.

I am now fairly satisfied that Abdullah Jevdet is in same boat as Kadir.

Without wishing to rate latter too highly I consider he might be useful. Eventually if H.M.'s Government wished to counter intrigues of certain Turks who will always try to enlist Kurds on Turkish side and to make Kurds stepping stone to Arabs in accomplishment of pan-Islamic projects.

I understand Dersim Kurds who are Shiaks and are profoundly separated from Sunni Kurds by religious differences might obey work with latter on natural lines provided their religion and local institutions were secured. Evidence obtained here on this point is meagre.

May I know for my guidance whether H.M.'s Government have any views regarding future of Kurdistan and what attitude I should observe towards Kadir and other anti-Turkish Kurds here who are developing considerable activity.

I am increasingly impressed with difficulty of reconciling Armenian claims with satisfactory treatment of Kurds. Ends.

Telegram—P.

From—High Commissioner Constantinople.

To—Foreign Office, repeated Baghdad and Cairo.

No. 16.

Dated 1st May and received 2nd May, 1919.

All recent reports from Baghdad represent situation in Kurdistan as very disquieting. Apart from any question of Political expediency there appears to be no present possibility of dealing with this situation effectively by British Military action beyond areas now occupied.

In these circumstances three courses appear to be open to His Majesty's Government.

1. To disinterest ourselves in what happens outside limits of our occupation so far as taking any action is concerned.
2. To make use of Turkish Government and to rely on such action as they may be able to take under our advice.
3. To make use of such influential Kurdish element as desire to stand well with us. First course is open to two-fold objection that Christian lives are in peril and that disturbances in area not controlled by us may merit occupation of area even if it does not lead to regular operations against us by Kurdish Chiefs contiguous to occupied territory.

Objections to second course are indicated in last paragraph of my telegram 9 to Political Baghdad. I gather from your telegram No. 715 that His Majesty's Government consider them very unjustifiable. If I invited Turkish Government to take action it was against my own sense of Political requirements of situation and in deference to definite request from competent Military authorities nearest spot.

To ask Turkish Government to cancel its action would now do more harm than good. Scope has in any case necessarily been very limited.

Telegram—P.

From—High Commissioner, Constantinople.

To—Political Baghdad, repeated London and Cairo.

No. 400.

Dated 13th and received 15th April, 1919.

I agree that source of present Kurdish unrest as far as it is directed against us must be sought here.

Position as regards possible Military Action by Turkish Government is set out in my telegram 21, April 13th, to General Baghdad.

I see in it only one phrase widespread activity of Committee of Union and Progress and the pan Islamic, Egyptian Nationalist, possibly also Indian Nationalist and Bolshevik connections. This makes it difficult to "trace and dispose" of responsible persons here. In any case I am doubtful (British Agents) as to which of numerous Kurdish element here are definitely pro-Turkish and anti-British. I can easily believe, though I do not know for a fact, that men like Abdullah Jevdet and Suleiman Nazif are working in Turkish interests. Abdul Qadir, on the other hand (though he is President of Council of State), has taken lead in representations made to me by Kurdish Committee here demanding Kurdish Independence and release from odious yoke of Turks.

As you know he was at great enmity with Sheikh Taha before war. It is significant that neither Jevdet nor Suleiman Nazif joined in representations of Kurdish Committee as might have been expected if they were merely a blind. In recent conversation he hinted that he would like to be given similar position to that of King of Hedjaz under British auspices.

As regards Bedr Khan's sons, who did join in representations to me, I am again not convinced.

I have no 1914 archives, but my belief is that they were associated in abortive rising at Bitlis early in that year which was repressed by Turks with merciless rigour and left bitterest feelings in Kurdistan connected with it.

My Military Attache, who knows Sureya Bedr Khan, says that he has always been pro-British and worked for us in the War. Resultant impression on my mind is that there are two distinct currents of Kurdish feeling here, the one pro-Turkish, the other mainly national and supposed to be pro-British, if H.M.'s Government show any inclination to consider Kurdish National claims. If, however, you have positive evidence that Abdul Qadir and Bedr Khan are definitely committed to Turkish side and are hostile to us, let me know.

Question is important at present juncture, because if Abdul Qadir is, or can be made friendly, the most effective way of influencing local situation from here would be to use him. This is why I forwarded proposals to send his son to Kurdistan. Proposal is now in abeyance.

I anticipate little results from Turkish Military operations. I have suggested them in deference to apparent need for restoration of order, but apart from their probable inutility it is for consideration whether it is politically desirable to manifest so clearly our powerlessness to control situation immediately beyond Military Frontier, and (2) to associate ourselves in eyes of Kurdistan and of Kurds themselves with Turkish sovereignty in region which H.M.'s Government may presently wish to bring under their own influence. This aspect seems to me important though I am of course without any indication of H.M.'s Government policy in regard to Southern Kurdistan.

Telegram—P.

From—High Commissioner, Constantinople.

To—Foreign Office, repeated Baghdad and Cairo.

No. 17.

Dated 3rd May and received 4th May, 1919.

Seid Abdul Kadir called spontaneously on Mr. Ryan on April 15th and spoke at great length about Kurdistan.

It appears Government have made despatch of mission which they are sending to Asia Minor pretext for abandoning proposal to send his son to Kurdistan.

STRICTLY CONFIDENTIAL

To be kept with Cyphers and not shown to any Officer not in the Civil Administration.

No. S/398

OFFICE OF THE CIVIL COMMISSIONER,

Baghdad, the 4th September, 1919,

To—

P.O.'s i/c OF DIVISIONS.

بنکھی ژین
MEMORANDUM.
www.zheen.org

I forward herewith for your Confidential information, a compilation of telegrams which have recently passed regarding Kurdistan affairs.

Spare copies are enclosed for distribution to A.P.O. s i/c of Districts.

Please acknowledge by telegram by the single word **KURDISTAN**.

A. T. WILSON, LIEUT-COLONEL, I.A.,
Acting Civil Commissioner in Mesopotamia.

passes or through wild and precipitous gorges, which effectually shuts off Iraq from the wild and mountainous country to the north. This range would appear to be the most natural frontier line separating Kurdistan from Iraq. Sulaimaniyah, Rania, Koi Sanjak, Erbil, Akra, Dohuk and Zakho must then be considered to lie, not within Kurdistan, but in Iraq.

On the evidence so far available it would appear that the continuation of the boundary westward, being drawn to include in Kurdistan these regions where the Kurdish elements predominate, would run a little north of Jezireh-ibn-Omar, north of Nisibin, south of Mardin, north of Ras-al-Ain, along latitude 37 to Biridjik, thence north up the Euphrates and finally bending eastward and following the boundaries of the Vilayats of Kharput (Mamuret-ul-Aziz), Bitlis and Van, thus excluding Erzinjan and Erzerum, to the Persian frontier.

Within this area, which includes the Diarbekr Vilayat are large tracts where the Armenian element is generally supposed to predominate, but in which from the evidence now available it would appear that they are in reality in a small minority. From their small numbers it would appear to be impracticable to place them in a position of superiority or even of independence and left to themselves they would probably under European auspices have no difficulty in maintaining their position, while they might if necessary enjoy a species of extra-territoriality.

This would leave the Vilayats of Erzerum and Trebizond for the rest of the Armenians and there perhaps the United States of America might be prepared to guarantee them a livelihood, fair treatment and prospects of development. This district could be garrisoned and administered comparatively easily and could well be left in the hands of America.

It is recognised that a settlement on these lines would increase to an alarming extent our commitments in the middle east, but only by treating the Kurdish and Armenian question in a bold and broad spirit can the eventual peace and prosperity of this region be assured.

E. J. R.

بنکھی ژین
www.zheen.org

CHAPTER XII.

SUGGESTED KURDISH AUTONOMOUS STATE.

While the limitations imposed on the boundaries of an autonomous Kurdish State by the future of Armenia and the remnants of Turkey are yet unknown, it is difficult to discuss concrete proposals for its foundation and constitution.

There is apparently no Kurd of sufficient standing amongst his countrymen to be accepted on his own account as the head of a united Kurdish State embracing the whole of Kurdistan. There are, however, several who with British backing would be capable of acting as ruler of a limited area. The best policy for the present would appear to be to set up each of these as the ruler of a small State, give him a British adviser and a certain amount of financial assistance in the beginning and use his influence for the establishment of law and order. All these little states would be under a central administration which would for the present be British with possibly a Kurdish figurehead. Doubtless as the scheme developed it would be possible to satisfy Kurdish aspirations still more by forming a national council for the direction of Kurdish affairs or adopting some similar measure giving the Kurds a greater share in ruling their own country.

Any policy which we adopt, however, must be founded on the intentions held in Europe with regard to the future of both Turkey and Armenia, and until these are made known it is impossible to do more than gather information and to oppose hostile propaganda. Given, however, rational limits to the future Armenian State and reasonable bounds to European sympathy for Armenian claims, there is reason to hope that a Kurdish confederation founded on these lines will lead to a peaceful settlement of Kurdish affairs in the future.

While we cannot at present arrive at definite conclusions as to the future boundaries of such a State, it is obviously important to adhere as closely as possible to ethnographical considerations and to include in the Kurdish State, as much as possible of the area in which the purely Kurdish element predominates. There are other considerations, however, which preclude the exact adherence to the ethnographical boundary.

In the first place there is the question of the Persian Kurds. These fall into two well-defined groups, the Kurds of the province of Persian Kurdistan and the more northern section in Azerbaijan. The former with a few unimportant exceptions appear to be on the whole fairly well satisfied with Persian rule and would probably if given the choice elect to remain under Persia in preference to joining a Kurdish State.

The feeling amongst the Kurds of Azerbaijan is, however, very different. Here Persian rule, weak and emasculated, is extremely unpopular with the Kurds who would welcome any opportunity not only of joining a Kurdish confederacy, but of coming under any strong but just foreign Government. They have the sense to recognise that although without foreign tutelage they have neither the training or the power of combination necessary to maintain order and rule themselves, order is essential to their future progress, and for the present can only be maintained under a strong foreign government or at least foreign leading. They argue that the other small nations of the world have been given the chance of self-determining their own future. Why should not they also be given that opportunity and why should they be compelled to remain subordinate to the Persian whom they detest and who are no more capable of ruling well and justly than they are themselves? It is useless to state that pledges given by the Powers to Persia preclude the possibility of our accepting the Kurdish plea for being brought under any other form of government. The Kurds reply with truth that they are the people most concerned and they have neither been consulted nor have they been a party to any such promises. There is little doubt that they will in the future endeavour to assert these opinions by force of arms, and even now they are in a state of partial rebellion. We are, however, debarred for the present from considering the Persian Kurds as a possible part of a Kurdish confederacy.

With regard to the tracts immediately adjoining the northern borders of Iraq and within the borders of the Turkish Vilayats of Baghdad and Mosul, it is necessary to take into consideration the question of the security of the British-protected Arab State. To do this we must find a well defined and practical frontier. The Arabs and Kurds on the borderland being largely nomad and inter-mixed, it is impossible to adopt a purely ethnographical frontier, nor is it altogether necessary, for a large number of the Kurds on the southern borders of Kurdistan have always looked towards Baghdad and Mosul for trade and government, and their interests are more closely bound up with the south than with the hilly country to the north. The submontane tracts of Sulaimaniyah, Koi Sanjak, Erbil and the corresponding belt to the west of the Greater Zab are capable of considerable development under a good government and through Erbil district lies one of the future railway routes to Mosul while it constitutes one of the most important granaries of

within our sphere with regard to their past dealings with the Christians and an announcement to that effect was consequently made throughout the Kurdish districts of the Mosul Vilayat. This promised the complete wiping out of offences in the past and, subject to the restitution in clearly proved cases of persons and immovable property, that there would be no forced return of stolen goods. To set the minds of the Kurds North and West of this area at ease and to let them draw their own conclusions as to our future policy in the event of our taking over the administration, Major Noel was authorised to announce that such was our policy in the Mosul Vilayat. It is to be hoped that this announcement will go far towards removing the fears entertained by these northern Kurds of a vindictive policy on our part in the future.

The question of the future policy to be adopted towards Kurdistan is one of the greatest difficulty and requires the most careful consideration, nor can definite steps be taken with regard to its formulation until the extent of the mandates given to individual nations at the Peace Conference are known and particularly until some settled policy has been adopted towards Armenia for with Armenia the future of the country is closely bound up. It must be recognised too that failure to deal adequately now with the Kurdish question will leave a permanent sore threatening for ever the peace of the middle east.

The Kurds, although up to recently little has been known of them in Europe, are a virile and strongly marked race, much more so than any other in these parts. Their numbers are considerable, while they are warlike and well armed. Although as a whole given to blood feuds and robbery there is a strong element among them desirous of settling down to the more wholesome pursuits of agriculture and reproduction. Given a sound policy towards them now there are hopes that they may gradually turn into a decent and law-abiding community. If, however, an unsound policy is adopted from the start there is little hope that they will ever be induced to abandon their present life of rapine and bloodshed and they will remain a permanent menace both to each other and to their neighbour.

We must look upon them as a nation with national though undeveloped feelings, for although they are riven by inter-tribal disputes they still take a great pride in their common Kurdish origin. The fact that they have retained their national individuality and customs unimpaired through the centuries points to the vigour of their national existence. Their country, too, or a large part of it, is not devoid of agricultural and mineral wealth. They should, therefore, have a future before them as a nation.

Although they are a nation, however, they are a nation without leaders, widely scattered, and at present incapable of self-government. There is practically no education in the country and their tribal chiefs are for the most part mere rustics with no outlook and little influence beyond the confines of their own tribes. The few who have settled abroad and acquired a foreign polish and a wider outlook have to a great extent forfeited their influence in their own country.

To leave Kurdistan to run itself in the absence of leaders and community of thought is to leave it split up into a hundred warring tribes with no hope of peace in the future and a menace to all its neighbours. The only hope for the future appears to be some form of foreign rule or guidance, and the problem is to find some system which will ensure a measure of law, order and progress and which will at the same time, by being in accordance with the national aspirations, be acceptable to the majority of the people.

It would probably be possible to re-establish Turkish rule over the country, but there is little doubt that such a rule would be unpopular with nearly all the Kurds except such as see in a weak rule an opportunity for unrestricted license or who regard it as the one hope of escape from the Armenian danger. Moreover, a Kurdistan under Turkish rule could not fail to be a hotbed of intrigue and lawlessness, for the Turks are probably only less incapable of governing than are the Kurds themselves. At the same time by re-establishing Kurdistan under Turkish rule we at once abandon all hope of a permanent and peaceful settlement of the Armenian question.

Some form of British rule seems on the whole to afford the best chance of a settled and prosperous country in the future. There is little doubt that, apart from the misgivings aroused by the Armenian menace, the British are on the whole popular. There are two ways in which British rule could be established. Firstly by a forcible occupation of the country in sufficient strength to overcome all opposition and to leave no doubt in the minds of the people that we intend to be obeyed, and to take the country under direct administration. This would at once alienate the sympathies of the Kurdish leaders and a large number of the people and would necessitate the continuous employment of a force in the country greater than anything we are likely to have available for the purpose. At the same time this would directly contravene the principles on which peace is being inaugurated.

The other alternative is to establish an autonomous state under British protection and guidance closely controlled by us through the natural Kurdish leaders. This seems to be both feasible and in accordance with justice and the aspirations of the people while it would render possible the ultimate settlement of the Armenian question.

In order to formulate a policy for the disposal of this area at the Peace Conference and to arrange some suitable form of government for the country in the future it was absolutely necessary that the British Government should be placed in the possession of first-hand information gathered on the spot. With the object, therefore, of raising the veil and discovering the true situation, with the concurrence of the General Officer Commanding our forces in Egypt, Major Noel was despatched early in April to Nisibin to get in touch with the trend of Kurdish opinion there. The following resumé of the political situation is founded on his reports coupled with such information as is available from other sources.

There are two parties amongst the Kurds. Firstly, a definitely pro-Turkish party, which is on the whole fanatical, anti-British and supported by pan-Islamic elements. There is probably no genuine liking for the Turks on the part of the Kurds as a whole, but various factors have combined to drive them into the arms of the Turks.

Secondly, there is a pan-Kurdish party whose aim is complete Kurdish independence. This party is not definitely anti-British, and with sympathetic handling could, for the most part, doubtless, be won over to the British cause. It is, however, at present alienated from us by the same causes which have led a large number of Kurds to range themselves on the side of the Turks.

At the conclusion of the armistice the general feeling in Northern Kurdistan was undoubtedly pro-British. There were, however, various elements working against us, not from the same motives and with the same ends in view, but whose combined efforts amounted to the same thing, a turning of popular opinion against us and increasing opposition to the idea of British rule or British guidance of any kind.

The promoters of the anti-British movement were many and varied. First of all there were the supporters of the Committee of Union and Progress who, though beaten in the field, still nursed a revengeful spirit and were ready to adopt any means to increase our difficulties and to prevent the spread of our influence. Again there were the Moslems and Kurds who had taken part in, and profited by, Christian massacres in the past and who now feared that if we took over the country we would compel them to disgorge their plunder and exact reparation for their past misdeeds. The Sharif's agents, too, were working in Northern Kurdistan and were, by playing on the religious feelings of the Moslems, seeking the aggrandisement of their master. Moreover, there was a strong class of Kurdish grandees in Constantinople and elsewhere who saw in an autonomous Kurdistan, either independent or under a weak Turkish rule, a fertile field for the exploitation of their own interest and who recognised that under a fair and equitable British administration their chances of personal profit would be reduced and not allowed to interfere with the welfare and progress of the people.

The chief weapon in the hands of the anti-British element was the fear, general throughout Kurdistan, of our eventual championing of the Armenian cause against the Kurds and of our supporting the establishment of an Armenian supremacy over a large part of Kurdistan. Moreover, the vast majority of the Kurds have guilty consciences and fear that, in any scheme involving punishment for outrages in the past, they will not be held free from blame while naturally they object to the surrender of their ill-gotten gains.

If the fear of reprisals, of restitution of stolen goods and of Armenian supremacy over any important part of the Kurdish community were removed there is little doubt that a large part of the pan-Kurdish and even of the pro-Turkish party would be ready to range themselves definitely on our side, for many of the more thinking population recognise that under British tutelage alone has Kurdistan any chance of eventual peace and progress on national lines. The Kurds' past experiences of official promises have, however, made them deeply suspicious, and there would now undoubtedly be difficulty in persuading them of the genuineness of a promise of amnesty.

One of the difficulties threatening the peaceful settlement of Kurdistan is the delay in the final decision of the Peace Conference and the impossibility therefore, for the present, of our making a definite pronouncement as to our policy in the country. The Kurd is quick-tempered, impatient and incapable of controlling himself. He takes thought for to-day and not for to-morrow, while slowness in adopting a definite policy he is apt to regard as the hesitation born of weakness. Moreover, while we have no fixed and definite policy our opponents have no cause for delay and can work immediately and wholeheartedly for the end they have in view, the stirring of anti-Christian feeling and the production of as strong an opposition as possible to any form of Christian domination. At the same time current Greek and Italian action in the middle east has raised a spirit unfavourable to the acceptance of the tutelage of a Christian power.

It had long been held in Iraq that no punishment was to be exacted and no reparation demanded for misdoings under Turkish rule and at Turkish instigation. It was decided, therefore, to extend this amnesty to the Kurds

In Sulaimaniyah however, the situation was somewhat different. Here for many years his family had reigned practically supreme, while, since his appointment as Governor, he had consistently, by appointing his own friends to the more important and remunerative posts, done all in his power to bolster up his personal ambitions at the expense of good government and justice to the people. Even here, however, his influence was obviously on the wane.

The situation could not fail, however, to give rise to some anxiety for it was recognised that his personal ambitions were such that they might impel him to the most foolish measures to prevent the final decline of his power while at the same time there was no doubt that he was aware of what had been occurring amongst the Goyan and was in communication with the centre of disaffection at Shernakh. At the same time no reasonable force was available to combat disorder on a large scale, for the Kurdish levies, although led by British officers, were still few in number, while it was known that many of their Kurdish officers supported the Shaikh to whose influence indeed many of them owed their appointments.

It was hoped, however, that nothing untoward would occur and that, by gradually strengthening the administration and by eliminating undesirable elements, his power would be gradually reduced till he slowly sank into a position where he would be powerless for evil and that thus a state of political security would be attained.

At the present time it is difficult to obtain accurate evidence of the events which followed. It appears, however, that the Shaikh, feeling his power departing from him, prepared a *coup d'etat* as a last desperate resort to regain the position which he felt he had lost. On the 22nd of May, therefore, he organised a rising in which he drew his chief support from Kurds on the Persian side of the frontier, notably from the Avroman and Merivan tribes situated respectively about 40 miles south-east and east of Sulaimaniyah. He obtained assistance too from the districts immediately to the north and north-east of the town and also from the armed riffraff of Sulaimaniyah itself.

The outbreak was sudden and quite unexpected. The small force of levies on the spot were quickly defeated and dispersed and the political and military officers were confined to their houses, but do not appear to have been maltreated in any way. One motor driver was, however, killed. Shaikh Mahmoud at once assumed entire control of affairs, appointed his own Qaimmaqam, seized all Government records, and the treasury, while telegraphic communication with Kirkuk was immediately cut. At the same time a convoy proceeding from Kifri to Sulaimaniyah with treasure, rifles and horses was captured by his adherents and, doubtless, provided a welcome accession to his strength.

Simultaneously with the movement against Sulaimaniyah matters became critical at Halebja. On May 25th the Assistant Political Officer reported that his gendarmes were deserting and on the 26th Shaikh Mahmoud's men took possession of the town, while an aeroplane which flew over was fired on. Both townsmen and tribes were, however, in a state of indecision and, taking advantage of this with some adroitness, the Assistant Political Officer and his staff were enabled with some difficulty to withdraw to Khaniqin.

It was at once obvious that military action on a fairly large scale was essential and concentration was at once ordered. So difficult, however, were the problems connected with supply and with the safeguarding of the lines of communication that up to the present no movement in strength forward of Chamechamal has been possible. In spite, however, of this long delay, of a rather severe reverse inflicted on a reconnaissance and of the cutting up by rumour into severe defeats, the movement has shown little signs of spreading although, of course, there was some excitement at first amongst the Kurdish tribes. At the present time it is reported that Shaikh Mahmoud's following has considerably diminished since the outbreak occurred, and that a number of the tribesmen who assisted him in the first instance have returned to Persia.

Offers of assistance against him have been received from several Kurdish sources, the most important of these being from the powerful Jaf and Pizdher tribes. Events, therefore, have so far gone to show that the decline in Shaikh Mahmoud's power is a very real one, for there is little doubt that on these tribes he was relying for his chief support, and they might well have been expected after the considerable apparent success which he achieved in the beginning to have definitely thrown in their lot with him.

CHAPTER XI.

POLITICAL SITUATION IN KURDISTAN, JUNE, 1919.

It is difficult to arrive at a just estimation of the political situation in Northern and Central Kurdistan at this period, for conflicting rumours, opposing propaganda and general unrest and disorder have all served to obscure the truth and to prevent the true feelings of the Kurds from coming

It was suggested, therefore, that military measures should at once be undertaken in the shape of an expedition against the Goyan coupled with the immediate occupation of Jezireh-ibn-Omar. The latter movement would have attacked the root of the evil at the last-named place and at Shernakh, would have turned the worst of the ranges protecting the Goyan country and finally have isolated that tribe from support.

The Goyan, however, were situated outside the administrative border of the Mosul Vilayat and this, coupled with the difficulty of the country and the lack of supplies, was held to outweigh the political necessity and preclude the possibility of military action. It had been suggested that as the country to the north of our administrative border was in the area of Turkish occupation, the Turks might be called upon to take action against the offenders and to arrange for the maintenance of order across the border in the future. It was felt, however, that as the troubles on the frontier were largely due to Turkish intrigue intervention by them could hardly be expected to be either whole-hearted or effective. It might, indeed, be distinctly dangerous, for not only were the Turks in sympathy with the anti-British movement, but the mere fact that we called upon them to act in the case of an offence against us would demonstrate to the tribes, our military weakness in the district and our inability to protect our own interests in the mountains of the frontier. At the same time it was obviously undesirable to give our assent to anything giving the appearance of supporting the re-establishment of Turkish supremacy in a district which we might wish shortly to bring under the control of the British Government.

It was decided, therefore, to veto the proposal for Turkish action in the neighbourhood and, in the meantime, aeroplanes having become available, a bombing raid was arranged for by way of reprisals. This, however, was ineffective owing to bad weather and the difficulties of the country and the results of our inaction soon made themselves evident in the spread of unrest, the attack on a gendarme post and the ambushing of a military convoy, while not only the Goyan, but other tribes in the neighbourhood began to assume a defiant attitude.

We were forced, therefore, to continue bombing raids on a larger scale. These were more successful, a number of direct hits were obtained on implicated villages, and it was reported that heavy casualties had been inflicted. The good results of this were soon evident and the attitude of the tribes underwent considerable improvement.

بندگی زمین CHAPTER X

SHAIKH MAHMOUD AND THE RISING IN SULAIMANIYAH, MAY AND JUNE, 1919.

It was now becoming increasingly evident in Southern Kurdistan that Shaikh Mahmoud's power represented a menace to the future peace of the country. He was not satisfied with the sphere allotted to him but by continuous intrigue strove to obtain a position and a following far beyond anything which was intended or desirable. He was not content to attend to his duties as governor of Southern Kurdistan, but made continuous endeavours to obtain a hold over and bring under his sway tribes as remote as Erbil and other parts of the Mosul Division. He was known too to be in communication with the anti-foreign centre at Shernakh.

At the same time, as order increased and as the benefits of a sound administration grew more obvious, the tribes became increasingly dissatisfied with his rule. It was soon apparent, too, that a great many of those who had accepted him in the first instance had done so, not from any liking or desire for his rule, but from fear of his power and because his propaganda had led them to understand that the British were ready to insist on his Governorship even by force if necessary.

It was recognised, moreover, that too much power in the hands of a man of his character, while it actually menaced the future peace of the country was bound to lead to injustice and the oppression of the people. So soon, therefore, as it became obvious that only a certain section of the community really wanted him as ruler, steps were taken to restrict his authority to that portion of the community and to prevent his retaining an oppressive power over tribes who neither supported nor desired his rule. Amongst others the important Jaf tribe were removed altogether from under him and an Assistant Political Officer was posted to Halejba to deal with them direct.

As soon as it became obvious that we had no intention of forcing unwilling elements to remain under his rule, his influence began to decline rapidly, and, in spite of the fact that wherever possible he had put his own supporters into all important posts and of his feverish intrigues to increase his authority, it became evident that, except in the immediate neighbourhood of Sulaimaniyah

the tribes owing to the prestige of the British showed themselves willing peacefully to comply with our ideas, to avoid highway robbery and looting and generally to behave better than might be expected considering the remoteness of any effective force.

In this district too difficulties were increased by the fact that it marches with the area of the Turkish occupation in the north-west, while to the north-east is the Persian frontier of Azerbaijan, which province was in a state of complete chaos.

In Urmiah, and, indeed, throughout all Azerbaijan, the situation with regard to Persian rule was one which could not fail to arouse grave misgivings while serious disorders there were almost certain to be reflected in the areas which were nominally under our control. So great was the confusion existing there, however, that it was difficult in the extreme to arrive at a definite conclusion as to what was actually occurring. There seemed to be little doubt, however, that two main factors were reacting on the situation, firstly, a feeling of intense hostility to the return of the Assyrians and Armenians, fostered by some kind of Pan-Islamic movement centered on Tabriz, and probably stirred to a certain extent by Persian officials, and secondly, an intense dislike by the Kurds of the emasculated Persian rule which was weak in the extreme and quite incapable of producing any form of law and order.

In February a meeting was held by the majority of the more important chiefs on the Persian side of the border at which the question of a revolt against Persian authority was discussed. It is believed that at this meeting it was decided that such a revolt should take place, but it was first of all necessary to wait and see what the attitude of the Powers was towards the Persian Kurds and the repatriation of the Armenians. But whatever the decision actually arrived at there is no doubt that the state of the Kurds in Azerbaijan is such that a revolt against their Persian rulers is almost certain in the future unless Urmiah is taken under some form of European control.

CHAPTER IX.

UNREST AMONGST THE KURDS ON THE MOSUL BORDER.

In the meantime in the north-west corner of the Mosul Vilayat pro-Turkish and anti-Christian propaganda began to meet with considerable success, the position of the Christian villages between Zakho and Jezireh-ibn-Omar became one of considerable danger, while in some cases anti-Christian disturbances actually took place. On March 17th, letters were intercepted from Abdul Rahman Agba, chief of the Shernakh Kurds, north-east of Jezireh-ibn-Omar, urging the expulsion of foreigners and stating that the movement had the support and recognisance of the Turkish Government whose efforts were being seconded by individuals and committees in Constantinople, Cairo and apparently Paris working for an independent Kurdish State. Turkish officers at the same time visited Shemsdinan with Turkish propaganda, but were coldly received, while one of them penetrated within the Mosul Vilayat for the same object.

The local centres of the evil were undoubtedly Jezireh-ibn-Omar and Shernakh, both of which have been noted for anti-Christian feeling in the past and which were conveniently placed for any movement supported by the Kurds. The actual instruments were the Goyan, an unruly and turbulent tribe situated for the most part just outside our administrative border to the north of Zakho.

During the first week of April, Captain Pearson, Assistant Political Officer, Zakho, proceeded on a visit to this tribe to restore order and to make arrangements for the safety of the Christian villages in the future. While on this visit and actually in the company of certain of the Goyan chiefs he was treacherously ambushed on the march under circumstances which left little doubt as to the complicity of some of his companions.

The need for firm action against the offenders was at once apparent. When the original anti-Christian disturbances took place military action had been asked for, as it was recognised that in dealing with uncivilised mountain tribes trouble of this nature unless nipped in the bud is extremely liable to spread. Aeroplanes were, however, at the time not available while it was held that difficulties of communication precluded military action.

Now, however, with the murder of a British political officer, the need for drastic action was increased beyond measure. During the latter part of the Turkish regime, the Turks had not failed in the case of assaults on their officials to take the most drastic measures. Under our rule this was the first case which had occurred and the tribes naturally looked upon it as a test of the vigour and strength of our government and as a measure of the extent to which we could be defied with impunity.

It was explained to the people that the personnel of the administration was to be as far as possible Kurdish; Kurdish levies were to be organised under Kurdish officers, while the Kurdish tongue was to be the official language of Government. Laws would be modified to conform with local custom and usage and the system of revenue collection and taxation devised to meet the needs of the people. In the case of the tribes, custom and law as existing would be respected and the recognised chiefs would be allowed to carry on the tribal administration of their clansmen as heretofore.

As regards finance the country would have its own provincial budget and the taxes collected would be devoted to the administration and development of the country, but a contribution would be paid towards the expenses of the parent administration at Baghdad. On the other hand the association with Mesopotamia would assure material advantages of great importance for education, public works, agriculture and communications would all derive their main inspiration and impetus from Baghdad.

Shaikh Mahmoud we had already recognised in so far as he was recognised by the people. There was no intention of forcing his rule on reluctant elements. He was himself as regards intellect and breadth of views a mere child, but a child possessed of considerable cunning and undoubtedly obsessed with an overweening ambition. Unfortunately, moreover, he was surrounded by a class of busybodies who filled his head with extravagant and silly notions leading him to style himself ruler of all Kurdistan and encouraging him to mingle in affairs far beyond the border of the sphere allotted to him.

Yet with all his faults he was at the time a considerable political asset. In Southern Kurdistan, for one who opposed his appointment there were four others who welcomed it and this is a low proportion of dissentients in a country where family ties and interecine feuds play so large a part.

To what extent the allegiance paid to him was but mere lip service was hard to say. In certain cases, particularly with the tribes more remote from Sulaimaniyah, it was probably a catch vote gained as a result of the support we were showing him, but the salient factor remained that Shaikh Mahmoud was a power in the land and as such his appointment was a distinct asset in our dealings with the bulk of the tribes. But at the same time steps had to be taken to prevent his influence spreading to regions where it was unnecessary or objectionable and where it offered a possible menace to peace in the future. Furthermore, there was a definite party even in Sulaimaniyah itself, who preferred a direct British administration which, on the whole, could not fail to be more attractive to the merchant and trading classes than any system of indirect control based on Kurdish leadership.

بنگه‌ی ژین

CHAPTER VIII.

www.kurdistan.org
CENTRAL KURDISTAN AND AZERBAIJAN.

Towards the end of December, Major Noel left Sulaimaniyah and toured the districts to the west and north as far as Rowanduz introducing the Sulaimaniyah system of government as he went, and political officers were posted to Koi Sanjak, Rania and Rowanduz. At each of these places order was rapidly restored and the tribes quickly brought under our influence. They all expressed their readiness to accept Shaikh Mahmoud as British representative in Kurdistan, and were apparently ready and eager to join the Kurdish confederacy. B

The district was found to be in a fearful state of starvation at Rowanduz, for successive waves of advancing Russians and Turks had reduced the country to abject desolation, while in the town itself out of an original total of some 2,000 houses only 60 remained standing. In the surrounding districts too cultivation had for the last two years been completely stopped while the population had been reduced by about 75 per cent. of its pre-war figure. So severe was the famine that in some districts the inhabitants were living entirely on herbs and the few acorns which were left and had been constrained to devour cats and dogs and even in some cases human flesh.

Steps were at once taken to deal with the famine, importations of grain from Erbil were arranged, poor relief started while future agriculture was encouraged and a measure of law and order secured.

The question of bringing the country north of Rowanduz under effective administration was found to be one of great difficulty, for although the tribes and the population are small, they are well armed and rent by bitter and continuous blood feuds, while the nature of the country being mountainous and rugged in the extreme quite precludes the possibility of effective military action against offenders, for to send gendarmes into such a country even in considerable force is merely to offer a bait to the tribes and to run grave risk of a rebuff to which there is no effective reply. At the same time

He hears, moreover, that we have 50,000 Christians in Iraq waiting to be returned through Kurdistan to their homes, and wild rumours are current of the way the menfolk amongst these have been trained and armed, not only with rifles, which he also possesses and with which he can cope, but with artillery and machine-guns. He remembers too the destruction wrought by these same Christians when they followed the Russian armies into Kurdistan during the war, and he very naturally doubts to a certain extent our good faith and much more our ability to restrain them from like action on their return.

Feeling as he does on these points, realising that he is outclassed in the more civilised methods of argument and persuasion, and encouraged as he is by Turkish and Pan-Islamic intrigue, it is not to be wondered at if he should be ready to assert his claims in the one way in which he feels he has an advantage—by force of arms.

CHAPTER VII.

SHAIKH MAHMOUD AND SOUTHERN KURDISTAN.

In Sulaimaniyah by the end of December doubts were beginning to arise as to the wisdom of allowing the power of Shaikh Mahmoud to increase to too great an extent. His past record in Turkish times was not one to inspire confidence. He had been continuously in revolt against Turkish rule, and at the same time in certain quarters it was whispered that under the Turks the people in Sulaimaniyah had suffered even more from the tyranny of their own chiefs and the Saiyids than they had from the Turkish officials.

But apart from any questions of the previous records of the family the question with which we were now faced was one of practical politics. The influence of Shaikh Mahmoud undoubtedly existed and it was now perhaps even stronger than of old. Without the full measure of co-operation and assistance which he was then giving us, it would have been necessary to bring in a strong garrison which at the time was out of the question. From the political point of view, too, it was of great importance that we should maintain order in the area and at the same time should avoid the appearance of using force for this purpose.

We were charged with the foundation of an independent Southern Kurdistan under British auspices, but owing to the backward and undeveloped state of the country, the lack of communications and the dissensions of the tribes, we were forced to work from several bases and to endeavour to form as it were oases of order and unity, reserving to a later date the task of co-ordination with a view to eventual amalgamation. It was manifestly impossible to treat such oases except as integral parts of our general administration in Mesopotamia, and moreover, for reasons of future administration, it was obviously necessary to encourage the local Kurd to look exclusively to Mesopotamia for inspiration and guidance. It was recognised, however, that the prospect of any connection with an Arab state was likely to prove distasteful to a considerable section of the ardent nationalists as well as the mountain tribesmen. It was only a few of the more enlightened members of the community who had the necessary perspective to see that connection with Baghdad was the most solid guarantee for material progress and development which alone was the true foundation for autonomy.

Under these circumstances we were forced to disappoint the expectations of many, and we were faced by the none too easy task of persuading the leaders of the people as a whole, to accept the prospects of a long period of tutelage and probation. Above all it was necessary to prevent at all costs an outbreak of anarchy or opposition even at the expense of extending our favour and support to individuals whose ideas were not altogether in consonance with British ideas of equity and justice.

It was hard to tell how far a national movement for independence existed and how far it was an artificial product of the personal ambitions of the Kurdish leaders who doubtless saw in Kurdish autonomy an unequalled opportunity of furthering their own advancement. At the same time in Sulaimaniyah such a movement was undoubtedly strong and had to be kept in check by continual reminders that H.B.M.'s Government, if it accepted the responsibility for Kurdistan, did so only on the strict understanding that the people and those whom they chose as their leaders, would conform to the regulations and principles requisite for the maintenance of order, the administration of justice and the assurance of progress and development. To many independence merely meant independence of all restraint and law and the freedom to indulge in unrestricted rapine and licence.

On the other hand a connection with Baghdad was dictated by the inexorable logic of geography and was further a matter of everyday convenience if not of necessity. There was no reason why it should interfere with the development of the country on national lines.

In the last-named place the Kurds had no direct interest in the Armenian question. Armenia and even Urmiah are remote in the extreme, while the local Christian community is small and only exists in the larger towns. The only difficulties to be feared, therefore, were those arising from the ordinary dislike of the Kurds for law and order and from the personal ambitions of the Kurdish leaders. In Mosul area on the other hand there are large Christian communities in the towns as well as numerous Christian villages on and across the Kurdish border, while Armenia and the partially Christian regions in the neighbourhood of Bitlis, Van and even Urmiah are in comparatively close touch with Mosul and the districts on the Mosul border. The Kurds here, therefore, have a much greater and more direct interest in the Armenian question. Moreover, just beyond the frontier the country was still in occupation by the Turks, some of whose officials were only too ready to spread anti-Christian propaganda amongst the credulous Kurds and to afford a base and a background for all kinds of Anti-British intrigue. Furthermore, while in Sulaimaniyah it was possible to introduce an administration of a purely Kurdish type and to utilise only Kurdish officials for this purpose, in Mosul the mixed nature of the population made necessary the employment of a large number of Arabs. Malcontents were not wanting to play upon the Kurdish national feeling by pointing out that the Kurds were being subjected to a hateful Arab administration.

A — At this period too French propaganda in Mosul was giving rise to some uneasiness. It took two forms. In the first place it pointed out to the Christians that, whereas in the eyes of the British all religions were equal, the French had always had the reputation of supporting a Christian supremacy even if the Christians were in a minority, that in the event of the French taking over the country the leadership by the Christian community was assured and that hence it behoved them to ask for French protection. Secondly, it bruited abroad amongst the Moslems that the French were shortly coming and that British rule was only a temporary measure rendered necessary by the needs of the moment and only intended to tide over the time until the French would arrive.

A — This naturally gave rise to a feeling of insecurity throughout the Moslem community. Any feeling of impending change in the government of a country is bound to give rise to uneasiness on the part of the subject, while he is moreover doubtful of how far it is wise to commit himself to the acceptance of a government which may at any moment be withdrawn to make room for another and presumably a hostile one. From his experience and tradition every Oriental rightly believes that no two nations can be genuinely friendly to each other except in so far as the situation at the moment demands. French methods and the universal French attitude towards Islam now appeared as a real and imminent danger to the Moslems who imagined themselves on the verge of being subjected to an unnatural and hated Christian domination in spite of their being in a strong majority. All this tended to increase the uneasiness of the tribes, gave a handle to pro-Turkish and Pan-Islamic intrigue and generally tended to make the tribes doubtful of the attitude which they should adopt towards us.

Of all the questions connected with Kurdistan that of the Armenians and other Christians is by far the most difficult of solution. Here we are faced with the problem of two definite nationalities, each having equal rights to live in the same tract of country, each opposed to the other by religion, raring and tradition, and each suffering from recent wounds still sore, unhealed and inflamed by the methods of the Turks during and previous to the war.

From the point of view of the Armenian, the Kurd is a brutal murderer, who has for years been the instrument of Turkish massacre and oppression. From the point of view of the Kurd, the Armenian is a double-faced liar of superior cunning, far inferior in the military qualities which alone he holds in respect, but who now, judging by the reception accorded to Armenian claims in Europe, is about to be given on religious grounds far more sympathetic treatment than the Kurd, and who, the latter fears, may be placed in a ruling capacity over a large part of the Kurdish community.

The Kurd feels that he is inarticulate and incapable of taking part in a contest of wits or of words, while on religious grounds he fears that in a world of victorious Christianity he cannot expect to receive either sympathy or justice.

This fear is accentuated by Armenian boasting and by unrestrained and ignorant talk in Europe of grandiose schemes for an Armenian state in the future, a state which the Kurd feels can only be founded at his expense and by the subjugation of a large part of Kurdistan to the Armenian. He feels too that he has got at least an equal right to have his nationality recognised, for his numbers are greater, and as a race he is more virile. Moreover, he is deeply afraid that reparation and punishment for past crimes will be demanded from him and he feels that, although he was the immediate instrument of these crimes, yet the greater blame should be laid at the door of the Turk who used him for his own ends in dealing with the Armenian question in the past and without whose sinister influence Kurds and Armenians would have lived, if not happily, at least comparatively peacefully together.

of merchandise, not only to cope with the immediate danger of famine, but sufficient to allow to a certain extent the immediate revival of trade. At the same time the religious wants of the peoples were not neglected, arrangements were made for the repair of the principal mosques at Government expense, while a grant was made to allow the carrying out of religious observances.

While coping with famine and encouraging a revival of trade, however, the extension of our influence and the establishment of law and order over the surrounding tribes was not neglected and it soon became clear that our suggestion of "Kurdistan for the Kurds" under British protection was achieving great popularity, and shortly all the neighbouring tribes had shown evident signs of their wish to join the Kurdish confederation.

On December 1st, the Civil Commissioner paid a visit to Sulaimaniyah and there held a meeting which was attended by about 60 of the leading chiefs of southern Kurdistan including representatives of Kurdish tribes domiciled in Persia, at Sennah, Sakiz and Avroman. He had several long conversations with Shaikh Mahmud and explained the political situation so far as it concerned them to the assembled chiefs. He found that the national movement was strong in Kurdistan. The Kurds had suffered alike from Russian and Turkish methods and, while there was an absolute unanimity amongst them as to their firm intention to resist to the last any attempt on the part of the European Powers to allow the Turks to return, there was a general recognition of the need of British protection if they were to prosper in the future. There was, however, hesitation on the part of some of the chiefs as to the wisdom of placing Kurdistan under effective British administration, while others claimed that Kurdistan must be separated from Iraq and be run direct from London which in their eyes had now replaced Constantinople.

After some discussion a document was drawn up to the effect that:—

H.B.M.'s Government having announced that their intention in the war was the liberation of the Eastern peoples from Turkish oppression and the grant of assistance to them in the establishment of their independence, the chiefs, as the representatives of the people of Kurdistan, have asked H.B.M.'s Government to accept them also under British protection and to attach them to Iraq so that they might not be deprived of the benefits of that association, and they requested the Civil Commissioner of Mesopotamia to send them a representative with the necessary assistance to enable the Kurdish people under British auspices to progress peacefully on civilised lines. If H.B.M.'s Government extended its assistance and protection to them they undertook to accept H.B.M.'s orders and advice.

In return the Civil Commissioner signed a document stating that any Kurdish tribe from the Greater Zab to the Diyala (other than those in Persian Territory) who of their own free will accepted the leadership of Shaikh Mahmud, would be allowed to do so, and that the latter would have our moral support in controlling the above areas on behalf of the British Government whose orders he undertook to obey. The tribes and townspeople in the Kifri and Kirkuk divisions were not willing to come under Shaikh Mahmud and the latter agreed not to insist on their inclusion.

It was explained to the representatives of Kurdish tribes in Persia that our public engagements precluded us from agreeing to their inclusion in the South Kurdistan confederacy under British protection and that they must remain loyal Persian subjects, keeping, of course, on friendly terms with the confederation. They accepted the position cheerfully and, on the whole, with relief.

Shaikh Mahmud further asked for British officers for all Government departments including officers for Kurdish levies, stipulating only that the subordinate staff should wherever possible be Kurdish and not Arab.

CHAPTER VI

KURDISH AFFAIRS IN MOSUL AND THE ARMENIAN QUESTION.

Meanwhile in the Mosul division the work of organisation and the introduction of law and order were proceeding apace under the able and energetic leadership of Col. Leachman. At first he suffered some embarrassment from the knowledge that Mosul might finally fall within the French sphere of influence, but, on the realisation of the close community of interests between Mosul and Baghdad, and the apparent readiness of our Allies in consequence to abandon their claims in this region, it became possible to adopt the same administrative system as was already in force in the Baghdad Vilayat.

As soon, therefore, as the central part of the district had been organised officers were despatched to Akra and Zakho to get into touch with Kurdish tribes on that frontier. Here, however, dealings with the Kurds were much more difficult than in the southern districts near Sulaimaniyah.

and the consequent measures which would have to be undertaken to separate out the Armenian and Kurdish communities, for obviously no permanent peace could be expected where Kurdish and Armenian communities remained mixed with each other.

As the Kurds were numerically the stronger party it was obviously necessary first of all to obtain a sufficient control over them. There were two ways in which this could be done, either by occupying the country with a sufficient military force to overcome any opposition which might be offered or by obtaining by political means, such influence with them that they could finally be got to assent to the repatriation of the Armenians and even to assist in it. Military occupation of the country was quite out of the question for, even after the defeat of the Turks, supply and other difficulties combined to make it impossible even to occupy with a garrison a point so near at hand and so important politically to us as Sulaimaniyah. The alternative of adopting purely political methods had, therefore, to be adopted, and it was realised that the best means to that end was the exploiting of the perfectly legitimate feeling of Kurdish nationality which had long been making itself evident amongst the Southern Kurdish tribes with whom we had so far been in contact.

CHAPTER V

MAJOR NOEL'S MISSION TO SULAIMANIYAH AND SOUTHERN KURDISTAN.

The instructions given to Major Noel in his mission to Sulaimaniyah were therefore as follows:

"You have been appointed Political Officer, Kirkuk Division, with effect from November 1st. The Kirkuk division extends from the Lesser Zab to the Diyalah and north-east to the Turco-Persian frontier. It forms part of the Mosul Vilayat, the ultimate disposal of which is under the consideration of H.M.'s Government.

For the present it must be considered as falling within the sphere of military occupation and administration of this force, and you should proceed on this assumption in your dealings with local chiefs, bearing in mind that it is improbable that the military authorities will see their way to detach troops permanently to Sulaimaniyah or to other places east of our present line. It should be your object to arrange with local chiefs for the restoration and maintenance of order in areas outside the limits of our military occupation, for the exclusion and surrender of enemy agents and for the supply of commodities needed by our troops. You are authorised to incur such expenditure as may be necessary to this end, subject to previous authority where practicable in cases of large sums and on the understanding, which should be made clear to the chiefs, that any arrangements you may make are of necessity provisional and subject to reconsideration at any time. You are authorised to appoint Shaikh Mahmoud as our representative in Sulaimaniyah should you consider this expedient and to make other appointments of this nature at Chamchamal, Halebja, etc., at your discretion.

It should be explained to the tribal chiefs with whom you enter into relations that there is no intention of imposing upon them an administration foreign to their habits and desires. Tribal leaders will be encouraged to form a confederation for the settlement of their public affairs under the guidance of the British Political officers. They will be called upon to continue to pay the taxes legally due from them under Turkish law, modified as may be found necessary for purpose connected with the maintenance of order and the development of their country."

On Major Noel's arrival at Sulaimaniyah he at once proceeded to give effect to these instructions and to introduce into the country a temporary system of government which would be acceptable to the people and satisfy their aspirations for a Kurdish administration. Shaikh Mahmoud was appointed Governor of the district and for each of the minor sub-divisions, Kurdish officials were appointed to work under the guidance of the British political officers. At the same time wherever possible Turkish and Arab officials were at once removed and replaced by natives of Kurdistan, while the Turkish officers and troops in the town were evacuated to Baghdad. The system adopted was practically a feudal one, making each chief responsible for the correct government of his own tribe and recognising the tribal chief as a duly appointed Government official, the whole being controlled and advised by British officers.

One of the first necessities was to deal with the want and famine in the country, for under the Turkish regime a large part of the town had fallen into ruin, trade had been for a long time at a complete standstill, while the surrounding country was impoverished and famine-stricken to the last degree. Arrangements were at once made to import foodstuffs, seed grain and articles

pointed out that with Kurdistan in the hands of the Kurds and freed from the weak and partial government of the Persians in Azerbaijan, the difficult Armenian question could be settled amicably with the good offices of the British Government.

The views of General Sharif Pasha given at an interview with Sir Percy Cox in June, 1918, may be fairly taken as representing the opinion of the more educated and enlightened, though Europeanised, members of the Kurdish community previous to the period when it was obvious that Germany and her allies were doomed to complete defeat. Although he had been absent from Kurdistan since boyhood and hence was not in a position to give advice on purely local affairs, he was at the same time deeply interested in the future of Southern Kurdistan. He had, ~~it will be remembered, previously offered his services to the Government with a view to assisting in our future relations with the Kurds, but his offer had been refused on the grounds of the remoteness at the time of the chance of our coming in contact with any important part of the Kurdish community. Now, however, the situation had completely changed. We had been in occupation of Baghdad for more than a year and at the time were holding Kirkuk, so that we were bound to be deeply concerned in problems connected with Kurdistan. He considered that it was of the first importance that we should take constructive steps to rally the Kurds as a whole, and to this end it was important that we should make an announcement of our intended policy with regard to them. At the time he only pretended to discuss affairs of Southern Kurdistan, with which alone he was connected by his ties of birth.~~

us in Re/13
urgent mat

What he considered feasible, and what he hoped, was that we should give the Kurds of Southern Kurdistan guarantees of autonomy under our protective aegis. Enlightened Kurds fully realised that under no Government could this be achieved so well as under Great Britain, and of necessity they must look to us for a long time to come for assistance with personnel to control the administration. In short his idea was that we should pursue a policy in regard to the Kurds precisely analogous to that which we had announced our intention of following in the case of the Arabs of Mesopotamia while he suggested Mosul as being undoubtedly the most suitable centre for such an administration.

He went on to urge the importance of making good now and coming to the Peace Conference with a *fait accompli* in the shape of a working administration. It would, in his opinion, be folly to let matters drift or leave them indeterminate until the Peace Conference. Both in the case of Mesopotamia proper and of Southern Kurdistan we ought to be able to say at the Peace Conference: "Here we are in occupation of these regions; we have all along announced that we had no intention of making annexations, but during our occupation we have been constructing an effective administration which is clearly to the benefit of and in the interests of the local nationalities and in these interests it is very necessary that we should remain in control."

In October, 1918, a further communication from him was received pointing out that the situation had not very considerably changed owing to the fostering by the Turks of the hatred between the Armenians and Kurds. The task now was to reconcile the two races, the Mahomedans in a large majority and the Armenians in a strong minority, both having an equal right to inhabit the same country. For the purpose of establishing a basis of reconciliation he considered a committee should be set up in London and he suggested its immediate formation under the auspices of the British Government first in Mesopotamia and afterwards in Kurdistan.

It was obvious, however, that Sharif Pasha was not in sufficiently close touch with problems connected with Kurdistan as a whole for his opinion to be accorded very much weight; for he was a native of Southern Kurdistan far removed from any direct interest in the Armenian question and even from Southern Kurdistan he had been absent from boyhood.

At the same time the fact that the Armenian question was the most difficult and involved of the many problems affecting our future relations with Kurdistan, was fully realised and every effort was made to start with a policy which would make as easy as possible, the final reconciliation of the conflicting interests of the Kurds and the Armenians. It was clearly understood too that there lay faults on both sides in the past, though perhaps the greater stress had so far been laid on the misdoings of the Kurds. It was felt, however, that the only way of arriving at a final pacification of the hatred, artificially fostered, no doubt to a certain extent as it was by the Turks, lay in regarding the Kurds, with the Armenians, as being definite nationalities each having equal moral rights to fair and sympathetic treatment in the future.

The general feeling in Europe appeared to be in favour of establishing an Armenian State in the northern regions where lay the home of the greater bulk of the Armenian people. In order to make the foundation of such a State possible it naturally followed that some way must first be found of controlling the Kurds to such an extent that they would not resist its formation

lot with them. The Avroman, however, remained consistently hostile to the Turks and the latter were compelled to undertake operations against them, without however obtaining any decisive results.

At this period the situation in Northern Persia was distinctly favourable to the Turks, and had they started a resolute offensive there is little doubt that they could have achieved a certain measure of success. Supply difficulties, however, and the want of initiative of their commanders delayed matters until the opportunity had vanished, for before long the complete destruction of their armies in Palestine compelled them to hurry off every available man to protect vital points nearer home.

With the news of the changed situation in the Western front, the decisive victory in Palestine and the consequent reduction of the Turkish armies throughout the east, the attitude of the Kurds naturally improved towards us, while the resumption of our advance both on the Tigris and the Kirkuk line at once put us in a dominant position with regard to Southern Kurdistan.

The overwhelming victories of General Allenby in Palestine had at once relieved the pressure against our forces in Persia and the moment became ripe for an offensive against the Turkish forces opposing us in Mesopotamia. The general plan of the operations consisted of an advance in strength up the Tigris towards Mosul while a smaller column moved forward from Kifri with a view to operating towards Altun Keupri and preventing any forces in that direction from joining in the defence against the main force on the Tigris. On October 25th, the northern force entered Kirkuk, while by the following day the Turkish forces on the Tigris were surrounded by a wide turning movement and were cut off from their line of retreat and from Turkish headquarters in Mosul. During the following few days the Turks made efforts to break out from the encircling net, but by the 30th October their situation had obviously become hopeless and the whole forces on the Tigris line surrendered. In the meantime the column from Kifri had advanced in spite of being opposed by superior forces and had driven their opponents across the Lesser Zab at Altun Keupri, the Turks retiring towards Erbil. On the 1st of November, the news of the Armistice was received, a force was pushed on to occupy and preserve order in Mosul and by the 10th of November the whole of the Mosul Vilayat was clear of Turkish troops.

As soon as it became clear that our position completely dominated the situation in Southern Kurdistan, political arrangements were made to obtain control over the Kurds and to obtain a measure of law and order in Kurdistan. Troops could not be made available for this purpose owing to supply difficulties, and it was recognised that the organisation of Kurdi 'an would have to be undertaken by purely political means.

For this purpose Major Noel was entrusted with a mission to Sulaimaniyah at which place he arrived in the middle of November and was, as the representative of the victorious British, accorded a Royal reception. Before dealing with the instructions given him it is necessary briefly to review the general aspirations of the Kurds and various movements reacting on them.

CHAPTER IV.

KURDISH NATIONAL MOVEMENT AND OUR ATTITUDE TOWARDS IT

We have already referred to the fact that so long ago as the constitution of the new regime in Turkey, a movement in favour of national autonomy had been gradually rising amongst the Kurds. Our treatment of the Arabs and our proclamations to them promising them at least a generous share in the government of their country all tended to induce the more educated Kurds to adopt a national trend of thought, while the complete destruction of Turkish rule made it appear as though the opportunity for asserting these ideas had now arrived.

External forces were not wanting too to encourage these hopes. The recognition of the King of Hejaz and the exalted treatment he received from the British Government undoubtedly encouraged amongst the educated the hope that we were prepared at least to give the Kurds a separate nationality under our auspices, while various societies were formed at points outside Kurdistan and by Kurds who had long been resident in more enlightened countries with a view to fostering a national feeling.

So long ago as July, 1918, certain Kurdish chiefs in Persian Kurdistan were discussing questions of an Independent Kurdistan under British auspices and the Mukri, an important tribe in the Sauj Bulak district, suggested this to H.B.M.'s Consul at Kermanshah when on a tour near Sakiz, and

at its head, while it was determined to adopt a policy of complete friendliness to the British. Letters were received from Shaikh Mahmoud as head of this Government claiming to represent the views of all the Kurds in the district and even beyond the frontier as far as Sennah, offering either to hand over the reins of Government to us or to carry on as our representative under our protection. He wrote that the people of Kurdistan were delighted with our successes, that Kurdistan was now freed from despotism and hoped to be allowed to prosper under our rule as Iraq had done. The Kurds, moreover, expressed themselves as completely confident that having arrived at last we would not leave them in the lurch by abandoning them to the Turk.

Unfortunately circumstances prevented us from taking advantage to the full of the excellent political outlook, and we were compelled by considerations quite apart from the local situation to adopt a policy completely opposed to our local interests and in spite of their protests temporarily to abandon the Sulaimaniyah Kurds to our enemies.

The situation in the Caucasus brought about by the break-up of Russia had long been giving the Imperial Government grave cause for anxiety, and a mission under General Dunsterville had in early spring been despatched via Kermanshah and Hamadan to that region. It now became necessary to follow this up with military support. The authorities in this country were very averse to increasing our commitments on the Persian line, but the necessities of the situation were held to outweigh local considerations. In consequence so heavy a strain was placed on the transport of the force that it became impossible to make proper provision for the requirements of our forces in Persia, and at the same time to hold all our advanced positions in Mesopotamia. Kirkuk had, therefore, perforce to be abandoned, in spite of the many and grave political disadvantages of a retirement particularly with regard to our relations with those Kurds who had shown themselves friendly to us and who would in consequence be in danger of retaliation on the return of the Turks.

As soon as possible after the decision to abandon Kirkuk was made final it was communicated to the Kurdish tribes in order that they should be so far as possible prepared for our retirement. It was pointed out to them that although we proposed leaving Kirkuk for the hot weather we would soon return, and that at Kifri and Tuz we were near enough to give them a measure of support. Shaikh Mahmoud was appointed our representative at Sulaimaniyah and a proclamation to that effect was drawn up ready for despatch, but the re-appearance of comparatively strong Turkish forces at Sulaimaniyah prevented our issuing it, lest it should endanger him with the Turk.

The Turks on their re-occupation of Sulaimaniyah at once put the town under martial law and proceeded to exact retribution from those who had befriended us, while Shaikh Mahmoud was made prisoner and carried to Kirkuk. Here, however, he was not badly treated, but was shortly set free and allowed to return to Sulaimaniyah.

The Turks at this time were able to make great political capital out of the German successes and the Allied retirements on the Western front. The Turkish commander, who adopted a conciliatory attitude towards the tribes which bore good fruit and did much to reconcile them temporarily to the Turk. All this coupled with the distrust engendered by our evacuation of Kirkuk and apparent desertion of our friends, turned the political scales for the time being against us.

Attempts were made by us to raise a corps of levies from the Kurds to the north-west of Khaniqin with a view to occupying Halehja and harassing the Turks towards Sulaimaniyah, but this scheme failed owing to the uneasiness produced by our evacuation of Kirkuk.

During the summer the Turks were advertising with a great flourish of trumpets an offensive against our forces in Persia, and they actually defeated and drove out the Armenians, Assyrians and Nestorians from the Urmia district. Our attempts at affording assistance to these with ammunition and rifles were too late, for, by the time our mission was able to get in touch with them they were already beaten and their retreat had turned into a rout. During their retirement from Urmia to Hamadan they were severely harassed by the Kurds, and not without reason, for, during their retirement, they had wherever possible looted the tribal country through which they passed and committed all kinds of excesses.

Their retirement was shortly followed by a Turkish advance on the Mianeh, Bijar and Sennah lines and the Turks openly boasted that they were going to drive the English out of Persia. Our position was for the time by no means an easy one in Persia, for we had an enormously long and vulnerable line of communication towards the flank of which the Turk was advancing while in Persian Kurdistan through which lay two of his possible routes we were only represented by two weak columns at Sennah and Bijar. All this tended to increase the uneasiness of the Kurdish tribes and helped to deter them from openly assisting us. The Turks at this time were able to raise a certain number of Kurdish cavalry to serve against us in Northern Persia, while certain small tribes, such as the Merivan, were constrained to throw in their

there. The smaller tribes south of Kifri began to emigrate towards Mandali, Badrah, the Qara Dagh and Shaikhan. They had hidden their grain-stocks in the low hills and found themselves compelled either to reveal them or starve while their horsemen had joined the Daud Shaikh Hamid. The Daudi and Talabani who are closely allied were strong enough to keep open their grain stores without fear of the Turks.

We got into touch with Shaikh Hamid and the other chiefs towards the end of September and learned from them that they had been able to resist all the Turkish demands for supplies and would continue to do so as long as there was any hope of our being able to come to their aid. All their flocks had been sent north towards the Zab so as to be out of reach of the Turks. The latter had responded by meting out very harsh treatment to the people of Qizil Robot and Khaniqin, several leading men including a member of a distinguished family of Sulaimaniyah having been executed.

It will be seen from the preceding paragraphs that the problems which had to be faced were of great difficulty, for, although the Kurds cordially disliked the Turks and were apparently ready to throw in their lot with us, we were precluded by the military aspects of the situation from taking advantage of this, while our Allies, the Russians, in addition to their usual lack of sympathy for the inhabitants of the country were at this time without discipline and without any interest in the future of the country which might have made it worth their while to take steps to secure the goodwill of the inhabitants.

CHAPTER III.

RELATIONS UP TO THE ARMISTICE.

The defeat of the Turks by General Allenby at Gaza in autumn and the consequent abandonment of the projected Turko-German offensive in Mesopotamia greatly strengthened our military position in this country. It no longer remained necessary to keep the force closely concentrated in order to meet a possible Turkish advance, and as a consequence it became possible to pay more attention to the improvement of the political situation on our northern border. Moreover, German and Turkish intrigues in Persia began to assume serious proportions and compelled the higher command to be prepared for eventual action in that direction. Khaniqin was consequently occupied in December and a British political officer was despatched there to take over the control of tribal affairs.

As a result of the successive Russian and Turkish occupations food supplies were very short and of the population only about one-third remained. Our arrival was however hailed with relief, and the people almost at once began to return. There was at this period a great deal of distress, while owing to our being unable to guarantee a permanent occupation it was not found possible to give the desired amount of assistance to cultivation, lest the crops should afterwards fall into the hands of the Turks. Meanwhile, the tribes living to the north and north-east of the town were still in a turbulent condition and, raiding the roads, made the entry of supplies difficult.

The good effects of our occupation were, however, not long in making themselves felt. As confidence was restored foodstuffs began to enter the town more freely, while our representative was able to effect a considerable reduction in the supplies reaching the Turks from the neighbourhood of the Djalalah Valley to the north and west of the town.

The Sinjabis, however, encouraged by skilful German agents and German propaganda, remained obdurate and eventually it became necessary to undertake operations against them. These were carried out with the help of considerable numbers of auxiliaries from other tribes and were completely successful. The tribe was reduced to a state of complete impotence and their influential chief Ali Akbar Khan was compelled to flee from the neighbourhood.

Early in May, 1918, our troops advanced and occupied Kifri, Tuz, and Kirkuk and to each of these places Political Officers were despatched. Our advent was everywhere hailed with delight by the inhabitants, and promises of assistance were at once received from the majority of the tribal chiefs. Not only did our advance have a good effect on the areas actually occupied, but our forward situation at Kirkuk compelled the Turks to evacuate the Sulaimaniyah area, and allowed the inhabitants of that very important Kurdish district to indulge in hopes for their immediate freedom from Turkish rule.

Letters were at once received from the Hamawand expressing delight at our arrival in their neighbourhood and offering us every form of assistance, while in Sulaimaniyah a meeting of all the notables of the district was held to decide on the future policy of the Kurds. At this meeting it was decided to set up a provisional Kurdish Government with *ikh Mahmoud*

Mustapha Pasha represented that the Kurds realised the necessity for the presence of the Russians, but they begged us to urge them to cease from their looting and violence and to behave in a manner befitting a civilised army of occupation. They expressed their willingness to endeavour to feed the Russian forces provided that requisitioning was systemised and placed under a responsible head. To meet food requirements it was necessary that agriculture should proceed without hindrance, while they asked that a responsible British officer should take over the civil administration of the district, and that a small detachment of British troops should accompany him. In return they promised to preserve order in Khaniqin and Qizil Robat and on the road between the two towns, to reassure the tribes on the Turkish flank, and to raise from them such levies as we might require. They would also bring in supplies from Mandali and Qizil Robat.

The fact was that the Russians knowing of the upheaval at home were thoroughly out of hand as regards discipline, they realised that their occupation of Khaniqin was merely temporary while they had no stake whatever in the eventual welfare of the country.

Taking these facts into consideration the Chief Political Officer pressed strongly for the despatch of a political officer to Khaniqin. It was, however, considered by the military authorities inadvisable that such a step should be taken without the assent of the Russian authorities, and when this was refused the matter had perforce to drop.

The situation, therefore, remained unchanged and petitions and complaints continued to pour in from the Kurdish chiefs and merchants of Khaniqin. Mustapha Pasha took up his abode as the guest of the British Government at Baghdad, his family, escorted by a section of his tribe, fled to the Baghchehah mountains to the south of the town, while his house was occupied by the Russians. He asked permission to bring his women folk into Shahrahan with a tribal escort under a guarantee, but the request was refused by the Russians on the ground that the tribesmen who were to form the escort had committed outrages on the roads in the Qasr-i-Shirin district and that Mustapha himself was known to have taken part in action against the Russians (presumably in 1916) and to have commanded the Turkish Frontier Battalion.

Further information was received that Khaniqin had been picked clean and that most of the loot had been carried across the frontier. Two women were killed on this occasion and nine men, two of whom were Moslems and the remainder Jews, the latter, it was said, for their inability to change rouble notes. In the middle of May, the General Officer Commanding the Russian Forces made arrangements for the safeguarding of the road between Qizil Robat and Kermanshah, but these arrangements were quite inadequate and the country beyond Qizil Robat remained much disturbed.

By the end of May the position was that the tribes of Southern Kurdistan who were in our political sphere and should have been completely under our sway had been thoroughly disappointed and disgusted by the treatment which they had received and instead of, as at first, being ready to prey upon the retreating Turks and hiding their stores of grain from them, they now considered the Turk as the lesser evil and found it better to seek relief from Russian truculence by allowing the Turks to have access to their secret stores of grain. The Turks were neither strong enough to impoverish them completely nor were they desirous of completely destroying a highly-fertile area which might at any moment again come under their sway. The Russians as passing visitors were quite indifferent to the future and destroyed with indifference what they could not carry away. But though the Kurds naturally resented this treatment and ranged themselves against them signs were still not wanting that they would rally to us if they were given tangible evidence that we could support them. The value of Kurdish support must always be of great importance to us, and at the period under reference this importance was enhanced by both considerations of the military situation and of supply, for not only did the Salahiyyah tribes represent a fighting force of some 1,500 horse and 1,000 foot well armed and so placed that they masked the road to Persia, but they occupy one of the richest agricultural areas in the country within easy reach of Baghdad.

At the end of June, the Russians evacuated Khaniqin and retired into Persia, and the Turks promptly re-occupied the country down to and including the Jabal Hamrin. They held the outlets of the great canals of the Diyalah system, the Mahrut, the Khorasan and the Khalis, on which the irrigation of the highly-cultivated area towards Ba'qubah depends, and were able to interrupt the flow of water. They also obtained access to the valuable food-supplies of the Ruz and Mandali. We occupied Balad Ruz in July and Mandali at the end of September by which date also we had secured command of the Diyalah canals. The occupation of part of the Jabal Hamrin in October further strengthened our position.

The ravaging of Khaniqin begun by the Russians had been completed by the Turks and distress became acute. At the end of August when the Ottoman troops evacuated Khaniqin, some of the inhabitants returned from the mountains and began to cultivate the area south of Khaniqin.

of a line which included all the country south of the Lesser Zab and west of the frontier should accordingly be placed in the hands of the Chief Political Officer, Force "D." This decision was not, however, communicated to the Chief Political Officer until May 16th, by which time the Russians had been for more than a month in Khaniqin and had by their want of care for the future and the lack of discipline of their troops to a large extent alienated Kurdish sympathy from themselves and their Allies.

They occupied the town in April and, whatever may have been the suspicions entertained by the Kurds, they refrained from opposition on realising that the Russians came as the Allies and with the consent of the British. In a few days, however, news was received that their treatment of the inhabitants was causing terror and consternation. Mustapha Pasha begged that a British Political Officer might be appointed to safeguard the interests of the inhabitants. His representations were placed before the Army Commander, but it was feared that the appointment of a British official might lead to serious friction with the Russians owing to inherent differences in our treatment of the natives of the country. Letters and representations continued to be received from the Bajlan, Jaf, Sharafbani and Talabani tribes as well as from the notables of Qizil Robat, all declaring that the behaviour of the Russians was causing the most bitter resentment and was calculated to depopulate the country and drive the inhabitants in terror to the districts occupied by the Turks. In the last days of April, Mustapha Pasha himself came into Baghdad to lay the case before the British authorities.

He stated that the Russian regime had been even harsher than that of the Turks. In Persian territory the inhabitants had not been so heavily molested, but the Turkish Kurds were being treated as enemies and all classes were being looted alike. He himself, in spite of the friendly attitude he had always adopted towards the British, had been threatened with the whip, robbed of clothing, horses and tools, and had even had his watch and chain removed from his person in his own house. Fear of his own followers whom he had sent with Russian cavalry to bring in men for the protection of the town were stripped by the Russians and their horses taken. He further mentioned the following facts which were fully substantiated by independent evidence:-

- (1) On their arrival the Russians paid about half value in silver kranas for goods requisitioned. This soon ceased and they paid about a third of its value for bread, but in notes at their own rate. Notes to the value of Roubles 1,000 had been changed in the town by force. The people were made to pay silver at the rate of kranas 3.25, the market value of the notes being kranas 1.5.
- (2) The country side had been denuded of flocks and herds of which a great part had been driven across the frontier. All the crops round Khaniqin had been cut and destroyed and no payment given. The Russians continued to demand food although they had made it impossible for the people to provide it.
- (3) As a result of the bread was almost unobtainable and all but the wealthiest classes were destitute.
- (4) No passenger outside the town even though he bore a pass from an officer was safe from being robbed by the Cossacks.
- (5) Food exposed for sale was seized and officers went from house to house demanding more or making householders entertain them. Widows with children were not exempt from these exactions. Sometimes a five rouble note was tendered in payment, but if it could not be exchanged no payment at all was given.
- (6) The cultivation of orchards which are the principal wealth of the town ceased as the Russians had stopped some of the irrigation cuts and refused to allow the inhabitants to work on the trees.
- (7) The inhabitants of the country had in considerable numbers taken refuge with the Turks at Kitri.
- (8) The Sallahiyah tribes who had at first refused to supply food to the Turks were now producing supplies in order to be allowed to remain in the district, the news from Khaniqin and Qizil Robat having become so alarming that the proximity of the Turks had now become the lesser evil.
- (9) Some 400 men under the Sardar Muli, a rebel Persian leader, had fled with Ali Akbar Khan, chief of the Sinjahi, into the Bannu mountain, about 50 miles north of Khaniqin, intending to surrender to us, but far from doing this, reports of the excesses of the Russians led him to contemplate active operations against us.

In short, Russian methods and excesses had proved a valuable asset to the Turks. We were ourselves rapidly losing prestige with a race who had always been friendly to us, while the Russian position in Southern Kurdistan was rapidly becoming untenable with the possibility of the country being thrown open to the enemy as far as Qizil Robat and Khaniqin.

Previous to the war the Kurds undoubtedly regarded the Russians with a considerable amount of suspicion, but Ottoman misrule was doing every thing possible to drive them into the arms of Russia. Thus, chiefs in the Mosul area, of whom the most important was probably the Shaikh of Berzan, were in the end compelled to seek refuge in Russian territory and in the spring of 1914 it was rumoured that the Hamawand, Jaf and Dizai, despairing of receiving from the Turks the reforms they desired were prepared to ask for Russian aid.

After the outbreak of hostilities, as the Russian armies drew near, these sentiments underwent a considerable change. Wherever the Russian armies went there followed murder, rapine, and famine. This culminated in the complete destruction in 1915-16 of Rowanduz, and the surrounding districts by the Russians and the mixed following of Christian levies which followed in their train, while in Persian Kurdistan action by the Russians were hardly less drastic. In 1916 a Russian reconnaissance pushed as far south as Khaniqin and for two hours looted the town, but the retreat of our Allies saved the situation and when, after the capture of Baghdad in March, 1917, it was generally accepted that we should take over and administer all the Baghdad Vilayat up to the old Turkish frontier, great satisfaction was felt.

A general feeling had sprung up amongst the Kurds that an opportunity had now arisen for asserting themselves as a race and the idea of Kurdish autonomy which had arisen with the advent of the constitutional regime revived and was fostered by the terms of our proclamation to the Arabs of Baghdad which showed an attitude towards national aspirations differing totally from that of the Turks.

Up till this period the civil administration had little need to interest themselves in Kurdish affairs. It had been recognised indeed as early as 1914 that an eventual advance to Baghdad or even to Mosul might finally bring us into contact with the Kurds, but so remote did this contingency appear that in December, 1914, when General Sharif Pasha offered his services to the force, in spite of his being a man of standing and a bitter opponent of the new regime in Turkey, it was found necessary to refuse his offer, for even were there a possibility of an advance to Baghdad at this period, there could be no chance of an extension of the movement beyond, and such Kurdish communities which might be met with between Amarah and Baghdad were utterly insignificant.

CHAPTER II.

RUSSIAN DEALINGS WITH THE KURDS AND OUR FIRST CONTACT WITH THEM, 1917.

With our occupation of Baghdad, followed by our advance up the Diyala, problems connected with Kurdistan assumed a new and vital interest for us, not only in connection with the wants of the immediate military situation, but owing to the increasing certainty that the Kurds would not only be neighbours during the period of the war, but some of them permanent subjects after it. The importance of securing their support and trust at this juncture could, therefore, scarcely be overestimated.

On our advance up the Diyala and the Turkish retreat to the west of that river, the Kurds of Kifri district evacuated the country occupied by the Ottoman forces and refused to furnish them with supplies, in the belief that we would shortly occupy the whole region up to Khaniqin. From the moment of our arrival in Baghdad and especially early in April when we effected a junction with the Russians then at Qasr-i-Shirin, the Chief Political Officer urged, subject to military considerations, the necessity of our occupying Khaniqin in order to maintain our interests and influence with the Kurdish tribes who were already well disposed to us. Such a course, however, involved at the moment, a dissemination of force incompatible with military security, and it was not therefore possible to do more than urge Mustapha Pasha Bajlan to do his best to keep order in the town and district of Khaniqin in our interests.

Meanwhile, in March, the General Officer Commanding, Force "D," had proposed to the Chief of the Imperial General Staff that, in view of the pending approach of the Russians, the line of demarcation between our respective spheres should run from Badrah through Mendali and Qizil Robot along the line of the Jabal Hamrin to Shuraimiyah on the Tigris. This proposal was not accepted by H.M.G.'s Government since it did not accord with existing frontiers or with the agreements previously reached by the British, French and Russian Governments. They agreed that military spheres must be dictated solely by military considerations, but laid down that such military spheres were to bear no relations to spheres of political influence which had already been defined by agreement between the three Powers, and that the administration of all territory occupied by either force to the south

CHAPTER I.

THE KURDS PREVIOUS TO OUR FIRST CONTACT WITH THEM.

To arrive at a just understanding of affairs in Kurdistan during the war and of our policy in dealing with the Kurds it is necessary first to examine their history just previous to the outbreak of war in relation to Turkish rule.

On the whole Turkish policy with regard to the Kurds has vacillated between extreme highhandedness and weak efforts at conciliation. Since the reformation of the constitution disorder had tended to increase owing to the overbearing attitude of the Committee of Union and Progress on the one hand and the awakening of vague national yearnings on the other, while a feeling of dissatisfaction with the established order of things had been created throughout practically all the subject races of the Ottoman Empire.

Ottoman military strength in the Baghdad Wilayat was ludicrously insufficient, while the disorders across the Persian frontier brought about by the revolt of Salar-al-Daulah added to the difficulties while it excited the cupidity of the Turks.

The most important tribes along the Kurdish frontier, south of the Lesser Zab, are the Hamawand and Jaf, the former sedentary in the Sulaimaniyah district, the latter nomadic ranging up the right bank of the Diyalah and extending from Kifri into Merivan, within the borders of Persia. In addition to these the Bajlan are an important tribe, half Turkish and half Persian, the Turkish sections being under the influence of Mustapha Pasha of Khaniqu, who was the most important political factor in that district.

In Sulaimaniyah, the Qarah Daghli family is the most important and it largely controls the tribes of the district. At an early stage of the constitutional regime the Ottoman Government succeeded in raising the bitter hostility of the Hamawand by its impolitic action with regard to Shaikh Said Qara Daghli. The latter was a notorious and turbulent tyrant, but he had, as is not unusual in Kurdistan, a far-reaching reputation for holiness, and after his murder under suspicious circumstances in exile in Mosul in January, 1909, the Hamawand rose as a man to take vengeance for his death. Half-hearted efforts to cope with them only resulted in their retirement across the Persian frontier whence they continued to raid and loot caravans. In July, 1910, Nazim Pasha, then Wali of Baghdad, patched up an agreement with them, but his policy, based on weakness, was abandoned on his recall in the spring of the following year, and by the autumn the Hamawand were as turbulent as ever. In spite of feeble efforts to conciliate the tribes by enrolling certain of them in frontier companies on the lines of the old Hamadivah, the Hamawand remained substantially in rebellion till the outbreak of war.

At the end of 1910 an attempt was made to extract a heavy tribute from the Jaf for they had paid practically nothing into the Turkish coffers since the institution of the constitutional regime. Mahmud Pasha, who still retained a show of authority over this tribe, was called into Mosul and retained there for a year. This policy proved quite ineffective and was shortly reversed and he was allowed to return to his home. Further negotiations with the tribe were even less fruitful of success and no headway was made up to the outbreak of war.

Between Mustapha Pasha Bajlan and the Ottoman Government there was continuous friction. Under the old regime he remained for many years as an exile in Constantinople and has always been regarded with suspicion by the Turks on account of his pro-British leanings. In 1912 he was detained for a period in Baghdad as a political suspect.

From the commencement of the war, these Kurdish tribes suffered considerably, as, being unable to migrate, they could not escape from the impositions of the Turkish Government, while their religious leaders, to whom they cling with extraordinary tenacity, were subjected to much humiliation and extortion. At the beginning of the war, before the Jihad campaign became discredited, the Turks drew from them bodies of irregular horse. A contingent of these fought against us at Shu'aibah, but after serving well they were scurvily treated by the Turks. They then returned to their homes and from that date forward the Kurds have scarcely provided a single horse-man against us. The failure of the Turks to be able to take advantage of this large recruiting ground against us was largely due to the action of the religious leaders who consistently refused to take up a Jihad against us and who openly proclaimed the war to be one of self-aggrandisement on the part of the Turks who, they affirmed, were the hereditary enemies of the Kurds.

From the above it is apparent that with a reasonable policy towards the Kurds on our part on first gaining contact with them there was every chance of ourselves and the Russians being able to win them over to our side and thus obtain a most important support, both military and political. How this opportunity was wasted by the impolitic behaviour of our Allies, the following lines will show.

Contents.

- CHAPTER I.
The Kurds previous to our first contact with them.
- CHAPTER II.
Russian dealings with the Kurds and our first contact with them, 1917.
- CHAPTER III.
Relations up to the armistice.
- CHAPTER IV.
Kurdish national movement and our attitude towards it.
- CHAPTER V.
Major Noel's mission to Sulaimaniyah and Southern Kurdistan.
- CHAPTER VI.
Kurdish affairs in Mosul Vilayat and the Armenian question.
- CHAPTER VII.
Shaikh Mahfoud and Southern Kurdistan.
- CHAPTER VIII.
Central Kurdistan and Azerbaijan.
- CHAPTER IX.
Unrest amongst the Kurds on the Mosul Border.
- CHAPTER X.
Shaikh Mahmoud and the rising in Sulaimaniyah, May and June, 1919.
- CHAPTER XI.
Political situation in Kurdistan, June, 1919.
- CHAPTER XII.
Suggested Kurdish autonomous state.

Preface.

The following pages are an attempt to review our dealings with the Kurds during the war and to summarise the difficulties of the present situation in Kurdistan. They are compiled from official documents, but it is recognised that it is impossible at the present time to view events with a true historical perspective. The information as to present political tendencies is of necessity confused and a certain amount of it will probably be found to be incorrect. It is hoped, however, that on the whole this work contains an accurate summary of the situation in Kurdistan as it presents itself at the time of writing (June, 1919).

E. J. P.

بنکهی ژین

www.zheen.org

Precis of Affairs
in
SOUTHERN KURDISTAN

during

The Great War.

بنگه‌ی زین

www.zheen.org

OFFICE OF CIVIL COMMISSIONER, MES. EX. FORCE.

BAGHDAD
PRINTED AT GOVERNMENT PRESS.
1919